ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE
DIN MOLDOVA

Catedra „Filosofie şi Politologie"

FILOSOFIA ÎN CONTEXTUL ŞTIINȚEI CONTEMPORANE

(Conferința Ştiințifică Internațională 23 octombrie 2009)

Editura ASEM
Chişinău, 2010

CZU 1/14(082)=135.1=111=161.1
F55

Materialele Conferinței științifice internaționale au fost aprobate şi recomandate spre editare la şedința Facultății „Finanțe” (proces-verbal nr.4 din 09.12.2009).

Recenzenți: *dr.hab.prof.univ.* **Vasile Țapoc, USM**
dr.hab.conv.univ. **Svetlana Coandă, USM**

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

„Filosofia în contextul ştiinței contemporane”, conf. şt. intern. (2009; Chişinău). Filosofia în contextul ştiinței contemporane: (Conf. științifică intern., 23 octombrie 2009) / com. org.: Tudor Dumitraş. – Ch.: ASEM, 2009. – 268 p.

Antetit.: Acad. de Studii Econ. din Moldova. Fac. „Filosofie şi Politologie”. – Texte: lb. rom., engl., rusă. – Bibliogr. la sfârşit art. – 100 ex.

ISBN 978-9975-75-505-4

Coordonator:
conf.univ.dr. ***Tudor Dumitraş***

ISBN 978-9975-75-505-4

CUPRINS

I. FILOSOFIA, ŞTIINȚA, ECONOMIA

II. ETICA ŞI ECONOMIA

III. FENOMENE MIGRAȚIONISTE ŞI INTEGRAREA EUROPEANĂ

Notă introductivă

Colectivul profesorilor de la Catedra „Filosofie şi Politologie” a organizat, la 23 octombrie 2009, Conferința Ştiințifică Internațională „Filosofia în contextul ştiinței contemporane”, care este o continuare a Conferinței din 24 octombrie 2008 „Rolul filosofiei în contextul ştiinței contemporane”.

S-au înscris pentru participare 40 de persoane din țară şi de peste hotare. Au participat reprezentați de la majoritatea instituțiilor de învățământ din R.Moldova:

- Academia de Studii Economice din Moldova;
- Universitatea Tehnică a Moldovei;
- Universitatea de Medicină şi Farmaceutică „N. Testimițeanu”;
- Universitatea Liberă şi Independentă a Moldovei;
- Institutul de Integrare Europeană al Academiei de Ştiințe a Moldovei;
- Universitatea Pedagogică „A. Russo” din Bălți;
- Institutul de Management Internațional „IMI-NOVA”;
- Institutul de Relații Internaționale;
- Muzeul Național de Etnografie şi Ştiințe Naturale;
- Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova;
- Academia de Administrare Publică;
- Academia de Poliție „ Ştefan cel Mare”.

De peste hotare, au solicitat să participe savanți din următoarele țări şi instituții de învățământ:

- Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi (România);
- Universitatea „Дружба народов”, Moscova (Rusia);
- Universitatea Națională, Donețk (Ucraina);
- Université de Bouaké (Republique de Côte d’Ivoire).

Cu părere de rău, nu au putut participa toți solicitanții de peste hotare, cauza constituind-o criza financiară şi problemele legate de viza de intrare în țara noastră.

Printre participanți, 12 persoane sunt doctori habilitați, 23 – doctori în ştiințe, doctoranzi şi masteranzi – 5 persoane.

Inițial, au fost preconizate două ateliere:

1. Filosofia şi metodologia ştiinței contemporane;
2. Omul şi societatea în contextul realității contemporane.

Dar, pentru a lucra mai eficient şi mai calitativ, s-a propus să se ţină şedinţa fără divizare în ateliere, ceea ce s-a dovedit a fi destul de reuşit.

Şedinţa a fost deschisă de către şeful Catedrei „Filosofie şi Politologie”, Tudor Dumitraş, dr. conv. univ., care a felicitat participanţii la această întrunire ştiinţifică, accentuând rolul filosofiei în contextul ştiinţei contemporane.

În şedinţa plenară, au fost audiate trei rapoarte:

1. ***„Filosofia şi ştiinţa în interacţiunea lor: tendinţe şi dominante”,*** prezentat de Ţapoc Vasile, dr. hab., prof. univ. (USM),
2. Petre Dumitrescu, prof. univ., dr., (Univ. „Al.I.Cuza”, Iaşi, România): ***„De ce economie socială?”;***
3. ***„Omul contemporan: Între Scilla (medicamente) şi CarYbda (descântece)”,*** prezentat de Nicolae Cojocaru, dr. în filosofie, conf. univ. pensionat.

Conferinţa s-a petrecut într-o atmosferă colegială, creativă, amicală şi interesantă. Fiecare raport a fost ascultat cu atenţie, discutat aparte. Rapoartele prezentate au generat discuţii interesante. Au fost puse multe întrebări şi subliniate aspectele cele mai stringente ale problemelor abordate.

Problemele dezbătute au ţinut de filosofie, ştiinţa economică, om şi societatea contemporană, gândirea naturală şi cea artificială, femeie şi politică, integrare europeană. Dar, ceea ce a conferit un colorit deosebit discuţiilor purtate, a constat în faptul că toate subiectele au fost elucidate prin prisma filosofiei.

Noi, organizatorii acestei întruniri ştiinţifice, colectivul Catedrei „Filosofie şi Politologie”, aducem, pe această cale, mulţumiri Rectorului ASEM, d-l Grigore Belostecinic, dr. hab., prof. univ., membru corespondent al AŞ a Moldovei, decanului Facultăţii „Finanţe”, d-na Ludmila Cobzari, dr. hab., prof. univ. şi dlui Dorin Recean – Director Executiv al Companiei investiţionale Millenium Group, pentru ajutorul material acordat şi pentru susţinerea morală fără de care conferinţa noastră n-ar fi fost atât de impresionantă şi productivă.

Tudor Dumitraş – Şeful Catedrei „Filosofie şi Politologie”

I. FILOSOFIA, ŞTIINȚA, ECONOMIA

FILOSOFIA ŞI ŞTIINȚA ÎN INTERACȚIUNEA LOR: TENDINȚE DOMINANTE

Prof. univ. dr. hab. Vasile Țapoc, USM

This material is about the influence of philosophy and science in two aspects. The first aspect point out the development of this relation: beginning with to identify philosophy and science in antiquity, then with autonomy of science and philosophy in modern age, to division of science and philosophy in various branches and the change of concepts and principles between them. The second aspect prove that today, this interaction crown methodology of philosophy with theory of science.

În materialul dat, suntem preocupați de analiza interacțiunii dintre filosofie şi ştiință în procesul istoric. Anume aceste două elemente ale culturii spirituale au influențat în mod decisiv schimbările din societate, schimbări care, la rândul lor, au condiționat nu doar schimbarea trăsăturilor caracteristice ale filosofiei şi ştiinței în dinamica lor, ci şi natura interacțiunii dintre ele.

Deşi afirmațiile date se prezintă ca fireşti, e, totuşi, îndreptățită „curiozitatea" de a afla dacă prezența funcțională a filosofiei şi ştiinței necesită şi prezența activă a altor elemente culturale, ce ar determina „puterea de viață" şi securitatea identitară a societății. Văzând în ultima, ceea ce menționa Ole Waever în lucrarea „Conceptul de securitate socială", „capacitatea unei societăți de a-şi păstra caracterul specific în pofida condițiilor schimbătoare şi amenințărilor reale sau virtuale: mai precis, ea se referă la permanența structurilor tradiționale de limbaj, cultură, de asociere, de identitate şi de practici naționale sau religioase, subînțelegându-se evoluțiile necesare considerate acceptabile"[1, 202].

Apelând la experienţa istorică şi la pătrunderea în semnificaţia ei în relatările marilor gânditori, vom constata că securitatea identitară a unei naţiuni e determinată de factorii ce au stat şi la originile apariţiei ei. Asupra acestui moment meditează Karl R. Popper în studiul său „Miracolul Atenei şi originea democraţiei". Întrebându-se: „Ce a făcut ca Atena să creeze civilizaţia noastră? Ce a făcut ca Atena să inventeze arta şi literatura, tragedia, filosofia, ştiinţa şi democraţia într-un timp atât de scurt?", el ajunge la un singur răspuns „... impactul cultural" [2, 74), produs în condiţiile libertăţii cetăţenilor [2, 73]. Toate acestea ne dau de înţeles că sistemul social, în ipostaza sa de naţiune, este determinat de întregul sistemic al culturii pe care o include, o susţine şi care, la rândul ei, îi dă putere de existenţă. Sistemul culturii, la rândul său, include, de rând cu alte elemente, filosofia şi ştiinţa, se dezvoltă în baza lor, dar şi le dezvoltă pe acestea, în acelaşi timp dezvoltă şi structura relaţiilor dintre ele.

Despre influenţa decisivă a sistemului culturii asupra filosofiei cugetă Ştefan Afloroaei, menţionând: „Filosofia s-a afirmat în lume exact acolo unde s-au afirmat şi artele, ştiinţele, tehnica şi religiozitatea unei comunităţi" [3, 40]. Şi trage concluziile fireşti: „Dacă una singură dintre aceste date ar dispărea, totul probabil ar fi pierdut. Nu ai mai putea vorbi atunci despre existenţă cu adevărat istorică, vie, a unei comunităţi" [3, 41). Iar cu referire la filosofie afirmă în mod optimist: „Am multe motive să cred că în spaţiul european de viaţă şi de cultură, spaţiul din care facem, totuşi, parte, filosofia va conta mult şi în continuare. [...]... filosofia, ca reflecţie liberă cu privire la sine şi la situaţia istorică a omului, se vede chemată din nou să ne spună ce anume se întâmplă cu noi. Şi, dacă o vom lua în seamă, vom înţelege mai bine ceea ce urmează să facem în continuare" [3, 41].

Trecând la analiza istoriei interacţiunii dintre filosofie şi ştiinţă, ca părţi esenţiale ale sistemului culturii spirituale, ne putem uşor da seama că, ajunşi în timpurile de astăzi, ne-am ales cu impresia că, în „final", ştiinţa se află într-o permanentă ascensiune, iar filosofia – într-un continuu declin. Dar să vedem cât de întemeiate sunt aceste impresii.

Istoria acestor relaţii cuprinde, sub aspect general, 3 perioade: 1) antico-medievală; 2) modernă şi 3) contemporană. Fiecare dintre

acestea îşi are specificul său şi hotarele cronologice bine determinate, după cum ne anunţă şi denumirea lor.

În prima etapă, ştiinţa e dominată de filosofie, i se subordonează şi-i urmează scopurile. Nu vom descoperi deosebiri de esenţă între filosofii şi savanţii fizicalişti din antichitate. Referindu-se la concepţiile „savante" ale atomiştilor, laureatul Premiului Nobel Ilya Prigogine şi istoricul ştiinţelor Isabelle Stengers scriu: „...una din forţele motrice din spatele operei atomiştilor greci a fost nu de a înţelege natura, ci de a elibera omul de frică de orice fiinţă supranaturală, de o ordine care ar întrece-o pe cea a oamenilor şi a naturii. Atomistul Lucreţiu repetă mereu că nu avem de ce ne teme, lumea fiind compusă din asociaţiile mereu schimbătoare ale atomilor în vid. Pentru a ne înfrânge iluziile simţurilor noastre, pentru a cerceta mai amănunţit semnificaţia realităţii, trebuie să ne înţelegem propria libertate într-o lume în care orice alt lucru este liber" [4, 22]. Scopul filosofiei fiind tocmai eliberarea spirituală a omului.

Despre identitatea dintre ştiinţă şi filosofie relatează Aristotel, referindu-se la pitagoricieni, „care cei dintâi s-au îndeletnicit cu matematica, făcând-o să propăşească şi dedicându-se cu totul ei, s-au crezut îndreptăţiţi să considere principiile ei ca fiind principiile întregii fiinţe. Şi cum în studiile matematice numerele ocupă, prin firea lucrurilor, primul loc, iar ei erau încredinţaţi că găsesc în acestea mai multe asemănări cu lucrurile permanente şi cu lucrurile ce sunt în devenire decât ar fi găsit în elementele Foc, Pământ şi Apă, ajunseră să identifice cutare număr cu dreptatea, altul cu sufletul şi inteligenţa, altul cu timpul şi aşa mai departe cu fiecare lucru" [5, 65-66]. Aici doar precizăm coincidenţa ontologică a obiectivelor ştiinţei şi filosofiei – căutarea principiilor prime, neschimbătoare şi veşnice ale oricărei existenţe, în primul rând. În al doilea rând, sub aspect gnoseologic, acestea se deosebeau, filosofia fiind rodul raţiunii, cel al matematicii – intuiţia. Iată ce relatează sub acest aspect Dan Bădărău în comentariul citatului de mai sus al lui Aristotel: „Diferitelor fiinţe pitagoricienii le atribuiau echivalente numerice după anumite criterii subiective. Astfel, sufletul era reprezentat prin 1 ca şi cum ar fi fost cea dintâi realitate; însă era 1 şi sub raportul gnoseologic al unei cunoaşteri intuitive imediate" [5, 66]. Ultimul moment introducea în acest raport şi nuanţe de deosebire, când însuşirea ştiinţelor anticipa şi

condiționa stăpânirea teoretică şi „practică”, adică trăită a filosofiei.

De rând cu cele menționate, în sânul culturii greceşti se dezvoltă ştiințele empirice: medicina, astronomia, fiziologia, zoologia [6], mecanica ş. a. Ştiința modernă n-a apărut pe loc gol, ci a fost o continuare firească a celei antice. Despre lucrul acesta menționează B. Pascal în Prefața la Tratatul despre vid, demonstrând că nu există o întrerupere efectivă în continuitatea efortului uman spre cunoaştere, iar contribuția anticilor i-a făcut pe moderni să înțeleagă mai uşor unele aspecte ale naturii care în antichitate ar fi fost imposibil de sesizat. Prin urmare, este de datoria noastră să le arătăm recunoştința. El scrie: „... primele cunoştințe, transmise de cei vechi, ne-au slujit la propriul nostru urcuş şi, beneficiind de aceste avantaje, le suntem îndatorați pentru ascendentul nostru asupra lor: fiindcă, înălțându-ne cu ajutorul lor până la un punct, cel mai mic efort ne face să urcăm şi mai sus şi astfel, cu mai puțină trudă, dar şi cu mai puțină glorie, ne aflăm deasupra lor. De la această înălțime, putem descoperi lucruri pentru ei imposibil de perceput. Perspectiva noastră este mai largă şi, cu toate că ştiau la fel de bine ca noi tot ce este observabil în natură, totuşi nu au cunoscut-o atât de bine, iar noi vedem mai multe decât ei” [7, 31]. Ştiința nouă era imposibil să apară fără noua metodă de cercetare, iar unul dintre produsele noii metode a fost măsurarea exactă a timpului la sfârşitul secolului XIII, adică chiar mai înaintea instaurării epocii moderne [7, 379].

I. Stengers consideră că „opera ştiințifică a lui Galilei, dar şi condamnarea lui de către Biserică ... constituie referința cvasiobligatorie a versiunilor legate de originea ştiinței moderne” [8, 76]. El a avut o mare influență atât asupra dezvoltării filosofiei, cât şi asupra ştiinței. Ca om de ştiință a fost un mare experimentator şi matematician, iar ceea ce a făcut în filosofie a fost în interesul ştiinței. Opera sa prezintă o nouă modalitate de argumentare. Sub acest aspect, Galilei, în concepțiile sale ştiințifice, „ne prezintă în acelaşi timp problema unui eveniment şi o primă explorare a urmărilor lui, a semnificației pe care Galilei, aşa cum este el creat – situat – produs de către eveniment, i-o oferă acestuia” [8, 76].

În epoca modernă ştiința antică suportă următoarele schimbări: acolo unde era influențată de filosofia greacă prin abordarea calitativă, este înlocuită cu abordări cantitative din antichitate sau din

epoca modernă. Aceste procese au înlocuit vechile scheme structurale cu noile concepții despre lume. Referindu-se la metamorfozele produse de revoluția științei din secolul XVII, istoricul științei, Alexandre Koyre, susține că acestea ar putea fi reduse la două elemente principale, de altfel strâns legate între ele, anume distrugerea cosmosului şi geometrizarea spațiului, adică „a) distrugerea lumii concepute ca un întreg finit şi bine ordonat – în care structura spațială întruchipa o ierarhie a valorii şi perfecțiunii ... şi b) înlocuirea concepției aristotelice a spațiului ... cu cea a spațiului din geometria euclidiană – extensiune omogenă şi în mod necesar infinită – considerat de – acum ca identic, în structura lui, cu spațiul real al universului. Ceea ce a implicat, la rându-i, respingerea de către gândirea științifică a tuturor considerațiilor bazate pe noțiunile de valoare, perfecțiune, armonie, sens sau scop şi în cele din urmă ..., divorțul total între lumea valorilor şi lumea faptelor" [9, 6-8]. În gândire modelul teologic şi organismic al explicării lucrurilor şi proceselor a fost înlocuit cu paradigma cauzală şi mecanicistă, care a dus la instaurarea concepției mecaniciste despre lume, atât de evidentă în sec. al XVIII-lea.

Generalizând tendințele din această etapă, vom menționa că, dacă ştiința tradițională era integrată doar în sfera vieții spirituale, menirea ştiinței antice şi medievale fiind contemplarea esențelor şi nu acțiunea asupra fenomenelor, apoi în epoca modernă ştiința devine activă şi eficientă, capabilă să contribuie la progresul material al societății. Constituirea ştiinței moderne a marcat apariția unui nou tip de savant: om al laboratorului şi observatorului, care foloseşte în cercetare aparate tehnice şi matematica. Şi filosofia îşi schimbă obiectivele în cunoaşterea naturii - de la armonia cu natura se trece la stăpânirea acesteia (Fr. Bacon). Şi mai mult: cunoaşterea naturii e percepută ca o etapă importantă, dar nu şi finală. Ea tinde să-şi formeze o imagine generală asupra lumii, în baza cunoştințelor obținute inclusiv de către ştiințe. Atât filosofia, cât şi ştiința din această perioadă promovează trei paradigme epistemologice: mecanicismul, evoluționismul şi istorismul. Această etapă finalizează cu renumita criză a ştiințelor naturii de la intersecția dintre sec. XIX şi XX, care duce la „divorțul" dintre ştiințe şi filosofie, condiționat şi de „moftul" pozitivist intrat în modă încă din anii ´30 ai sec. XIX.

Oprindu-ne asupra specificului interacţiunii filosofiei şi a ştiinţelor contemporane, vom ţine cont, în primul rând, de rezultatele obţinute de cercetătorii ce au abordat acest subiect. Unul din ei este Gaston Bachelard, care, în lucrarea Filosofia lui nu. Eseu de filosofie a noului spirit ştiinţific, susţine cu temei: „Cultura ştiinţifică trebuie să determine modificări profunde ale gândirii” [10, 227], care pătrund cu necesitate din domeniul ştiinţei în cel al filosofiei. Pentru el, ştiinţa este un permanent punct de referinţă în dezvoltarea filosofiei. El e convins că există puţine gânduri care să fie mai variate sub aspect filosofic decât cele ştiinţifice. Rolul filosofiei fiind de a inventaria această varietate de gânduri şi de a le generaliza. Dar legătura nu e într-o singură direcţie, ci în ambele. Spre exemplu, în noua situaţie ştiinţa a căpătat dreptul de a se servi de elemente filosofice desprinse de sistemele filosofice în care au luat naştere. De la filosofie astăzi se cere „să rupă cu ambiţia de a găsi un singur punct de vedere şi un punct de vedere fix pentru a judeca ansamblul unei ştiinţe atât de vaste şi schimbătoare ca fizica. Pentru a caracteriza filosofia ştiinţelor, vom ajunge atunci la un pluralism filosofic singur capabil să informeze elementele atât de diverse ale experienţei şi teoriei, atât de departe de a fi toate la acelaşi grad de maturitate filosofică. Vom defini filosofia ştiinţelor drept o filosofie dispersată, o filosofie distribuită. Invers, gândirea ştiinţifică ne va apărea ca o metodă de dispersie bine ordonată, ca o metodă de analiză foarte fină, pentru diverse filosofeme prea masiv grupate în sistemele filosofice” [10, 278]. Astfel, în epoca contemporană, spiritul ştiinţific domină întreaga sferă a vieţii sociale, inclusiv a filosofiei. Filosofia are perspectivă în dezvoltarea sa în măsura în care e „dominată” de spiritul ştiinţific, adică de principiile metodologice ale ştiinţei contemporane, de spirit nou.

Despre acest moment G. Bachelard, în lucrarea *Noul spirit ştiinţific*, constată cu temei: „Vine totdeauna o vreme în care nu mai eşti interesat să cauţi noul pe urmele vechiului, în care spiritul ştiinţific nu poate progresa altfel decât creând metode noi. Chiar şi concepţiile ştiinţifice îşi pot pierde universalitatea... Conceptele şi metodele, totul este în funcţie de domeniul experienţei; întreaga gândire ştiinţifică trebuie să se schimbe în faţa unei experienţe noi; un discurs asupra metodei ştiinţifice va fi întotdeauna un discurs de

circumstanță, nu va descrie o constituție definitivă a spiritului științific” [10, 227].

Adept al orientării constructiviste din cadrul epistemologiei contemporane, G. Bachelard consideră realul, în baza experienței recente din științele contemporane, ceea ce este descoperit nu de organele de simț, ci prin răspunsuri la întrebările formulate cu privire la esența lui. Fără rezolvarea problemelor științifice, nu există cunoaştere ştiinţifică. Pentru el în ştiinţă nimic nu merge de la sine, nimic nu este dat nemijlocit, totul este construcție: „Gândirea care animă fizica matematică, ca acea care animă matematicile pure, este o ştiinţă a totalităţii... Gândirea nu-şi aflǎ liniştea până ce o rațiune de ansamblu nu a pus pecetea sintetică pe construcție” [10, 248].

Încheind relatările epistemologului francez cu privire la specificul interacțiunii dintre filosofie şi ştiinţa contemporană, vom observa că la el cunoaşterea ştiinţifică nu este doar rezultatul culturii, ci şi factorul principal al dezvoltării acesteia, inclusiv al dezvoltării nucleului spiritual al acesteia – filosofiei. Astfel aceste elemente ale interacțiunii se interpătrund funcțional până la identificare în „construcțiile” ştiinţei: „În rezumat, ştiinţa instruieşte raţiunea. Rațiunea trebuie să se supună ştiinţei, ştiinţei celei mai evoluate, ştiinţei care evoluează. Rațiunea nu are dreptul să majoreze o experiență imediată; dimpotrivă, ea trebuie să se echilibreze cu experiența cea mai bogat structurată. În toate împrejurările, imediatul trebuie să acorde întâietate construitului” [10, 375]. Dar şi „constructul”, ar fi trebuit să se pronunțe explicit G. Bachelard, nu este doar produsul raţiunii ştiinţifice, ci şi al forței de sinteză generalizatoare a raţiunii filosofice.

În plus, în etapa actuală are loc dispersarea filosofiei în diverse domenii de cercetare, şi o „explozie” a ştiinţei într-o mulțime de ramuri – rod al specializării. Atât filosofia, cât şi ştiinţa „monolit”, prezente în epoca modernă, astăzi au „murit” asemenea grăuntelui aruncat în sol, adică renăscând în mai multe ramuri specializate. Acest proces este absolut firesc prin faptul că volumul informațiilor şi densitatea noilor probleme depistate în cadrul acestora devenise atât de variate, încât practic nici o persoană nu mai era capabilă să le rezolve şi să le stăpânească. Concluzia, de altfel singura valabilă, era că pentru a ridica eficiența cercetării trebuia să se procedeze ca în

sfera producţiei – specializarea îngustă. Astăzi, o persoană poate „stăpâni” gnoseologic eficient doar un singur sau câteva domenii înrudite ale filosofiei şi ştiinţei. Referindu-se la domeniul ştiinţelor sociale şi la sferele de perspectivă ale dezvoltării acestora, Mattei Dogan (român naturalizat în Franţa) şi Robert Pahre menţionează: „... ideea principală pe care o dezvoltăm este aceea că inovaţia în ştiinţele sociale apare, cel mai adesea, şi produce rezultatele cele mai importante, la intersecţia dintre discipline. Acest fenomen constituie totodată cauza şi efectul unei fragmentări neîntrerupte a ştiinţelor sociale în specializări înguste şi al recombinării acestor specialităţi într-o manieră transversală, în interiorul a ceea ce noi numim câmpuri „hibride” [11, 7].

Cu referire la ştiinţe în genere, pe de o parte, are loc unificarea internă a domeniilor clasice ale ştiinţei şi constituirea unor noi discipline de „graniţă”: chimia fizică, biochimia, biofizica, astrobiologia ş.a., pe de altă parte, se produce apariţia unor ştiinţe prin excelenţă integrative: cibernetica, teoria sistemelor, teoria informaţiei ş.a., discipline ce favorizează sintetizarea cunoaşterii, transferul de metode, principii şi concepţii între ramurile ei. Şi în interiorul acestor discipline s-au constituit anumite concepte „integrative”, care oferă cunoaşterii canale necesare de comunicare interdisciplinară. Printre aceste concepte integrative contemporane enumerăm: sistem, complementaritate, informaţie, entropie ş.a. [12,36-48]. Fenomenele menţionate sunt produsul elementelor şi metodelor de interpretare filosofică, care pătrund în mod tacit în paradigmele ştiinţifice şi care sunt conştientizate, după cum a menţionat Th. Kuhn, în momentul înlocuirii paradigmei vechi cu una nouă în momentul revoluţiilor ştiinţifice [12, 81-89].

Din cele relatate avem temeiuri să considerăm că nu doar ştiinţele sunt în ascensiune, ci şi filosofia, precum şi înţelegerea modurilor de interacţiune cu domeniile culturii. Şi atunci rămâne întrebarea: de ce aceste momente nu sunt evidente? Răspunsul nu e simplu, în primul rând, din cauza prejudecăţilor cu privire la filosofie: caracterul greu inteligibil, prejudecată susţinută chiar de unii filosofi prin limbajul şi stilul lucrărilor elaborate. În asemenea situaţie, realizările obţinute de filosofie sunt comunicate unui cerc de persoane cu mult mai îngust decât din orice alt domeniu al culturii. În al doilea

rând, legătura cu celelalte domenii ale culturii a condiționat şi transmiterea, preluarea sau fortificarea unor elemente şi funcții ale filosofiei, prezente în ele de la „începuturi”. Probabil că în baza acestui fapt Richard Rorty invită să mizăm „... pe poeți şi ingineri, oameni care produc noi proiecte surprinzătoare pentru obținerea celei mai mari fericiri a celor mai mulți” [13, 48]. Dacă anterior doar filosofiei îi revenea tradițional sarcina de a face soarta omului dacă nu fericită, apoi mai puțin tragică, în situația lui de ființă conştientă de inevitabilitatea morții sale fizice, astăzi nu doar „poeții şi inginerii”, ci şi ştiința, în anumite aspecte ale funcționării sale, îşi asumă funcțiile filosofiei: „... descoperirea căilor şi mijloacelor de evitare a suferinței, în măsura în care ea poate fi evitată... şi minimizarea mizeriei” [14, 165]. În al treilea rând, temeiurile prezenței filosofiei în diversele domenii ale culturii sunt cu mult mai vechi decât cele raționale, formulate la nivelul conştientului. Cu referire la aceste temeiuri filosofice, Thomas Nagel, preluat de R. Rorty, menționa: „Izvoarele sale (filosofiei-V.Ț) sunt preverbale şi adesea preculturale şi una din sarcinile ei cele mai dificile este să se exprime în limbaj problemele neconturate, dar intuite, fără să le piardă” [13, 41]. Şi aici e vorba atât de temeiurile, preluate de alte domenii ale culturii, inclusiv de ştiință, cât şi de izvoarele proprii ale apariției filosofiei mature, rațional sistematizate. Despre aceasta relatează K.R. Popper în Prefața la a treia ediție germană (1968) a Logicii cercetării: „... toți oamenii au o filosofie, fie că o ştiu, fie că nu. Sunt de acord că aceste filosofii ale noastre, toate împreună, nu au o mare valoare. Dar influența lor asupra gândirii şi acțiunii noastre este adesea de-a dreptul copleşitoare. Datorită acestui fapt devine necesar să examinăm critic (subliniat de K.R. Popper) filosofiile noastre. Aceasta este misiunea filosofiei...” [15, 68], dacă dorim s-o maturizăm şi s-o dezvoltăm. Adică să învățăm din propria experiență, inclusiv greşeli: să înlocuim prejudecățile din viziunea noastră „nativă” cu judecăți sănătoase bazate pe informațiile veritabile ale ştiinței valorilor autentice din cultura națională şi mondială.

Însă cele mai grave şi „durabile” prejudecăți, de care suferă în ultimul timp filosofia atât în sfera cercetării, cât şi minimalizării prezenței în învățământ au fost răspândite chiar de o filosofie mai specială, care-şi neagă propriul statut – e vorba de „pozitivismul

dominant”. Pentru a combate acest neopozitivism, dominat îndeosebi prin răspândirea pe care a căpătat-o filosofia analitică, astăzi se impun eforturi conjugate „să scoatem la lumină presupozițiile, resorturile şi perspectivele filosofice ale gândirii care a inspirat dintotdeauna ştiința, până şi în impasurile ei” [16, 8]. Doar conştientizarea caracterului contraproductiv al filosofiei neopozitiviste în toate variantele ei „va putea contribui la predarea filosofiei, care va fi fără îndoială instituită în facultățile (în primul rând – V. Ț) cu profil ştiințific din învățământul superior dacă se va dori stimularea spiritului critic şi dezvoltarea capacității de invenție” [16, 8]. La acest deziderat se aliniază şi obiectivele spre care tinde autorul acestui studiu.

În concluzie, constatăm că pe parcursul dezvoltării filosofiei şi ştiinței, tot mai multe probleme care în trecut erau tratate de filosofie, au trecut treptat în domeniul ştiinței. De acest fapt, până la urmă, a beneficiat atât filosofia, acaparând cunoştințe riguros verificate pentru generalizările sale, cât şi ştiința, înarmându-se cu rezultatele acestei noi filosofii, adică „ştiințifice”. Referindu-se la acest moment, Martin Heidegger, în articolul Sfârşitul filosofiei şi sarcina gândirii (1964), menționa: „Distribuirea filosofiei în ştiințele de sine stătătoare, dar care comunică din ce în ce mai mult între ele, reprezintă desăvârşirea filosofiei. Filosofia sfârşeşte în epoca prezentă. Ea şi-a găsit locul în ştiințificitatea tipului de umanitate care acționează social. Trăsătura fundamentală a acestei ştiințificități este însă caracterul ei cibernetic, adică tehnic” [17, 187]. De fapt acest „sfârşit” nu este altceva decât un alt mod de prezență în viață a filosofiei, şi nimic altceva. Filosoful german, în esență, despre acest lucru afirmă în continuare: „Sfârşitul filosofiei se înfățişează drept triumful instalării dirijabile a unei lumi ştiințifico-tehnice şi a orânduirii sociale pe potriva acestei lumi. Sfârşitul filosofiei înseamnă: începutul civilizației lumii întemeiate în gândirea occidental-europeană” [17, 187].

Toate acestea fiind relatate, rămâne întrebarea: şi-a epuizat oare toate capacitățile odată cu „sfârşitul” filosofia, în sensul trecerii şi dezvoltării ei în sfera ştiinței şi culturii, sau poate tocmai această etapă deschide noi posibilități pentru dezvoltarea filosofiei şi relansarea unei noi colaborări cu ştiința de astăzi? Răspunsul ni l-a sugerat anterior G. Bachelard. Filosofia, prin reflexiile sale asupra

principiilor şi particularităţilor funcţionării, precum şi asupra principiilor, metodelor şi tendinţelor dezvoltării ştiinţelor contemporane, se instaurează într-o metodologie generală meta-teoretică, din care se vor alimenta cu efecte euristice metodologiile ştiinţelor particulare. Acest raport deschide o nouă eră pentru dezvoltarea practică (aplicată), dar şi teoretică atât a filosofiei, cât şi a ştiinţei.

Bibliografie:

1. Citat după: Thierry de Montbrial, Acţiunea şi sistemul lumii. Tr. de Gheorghe Dolgu şi Aida Sarchizian, Bucureşti: Ed. Expert, 2003, 438 p.
2. Karl R. Popper, Miracolul Atenei şi originea democraţiei // File de filosofie, Chişinău, 1997, nr. 1-2, p. 71-78.
3. Ştefan Afloroaei, Despre situaţia recentă a filosofiei româneşti // Revista Hermeneia. Număr special „Ideea europeană în filosofia românească „(II). Iaşi: Ed. Fundaţiei AXIS, 2006, p. 11-43
4. Ilya Prigogine, Isabelle Stengers, Noua alianţă. Metamorfoza ştiinţei. Tr. de Cristina Boico şi Zoe Manolescu, Bucureşti: Ed. Politică, 1984, 421 p.
5. Aristotel, Metafizica. Tr. de St. Bezdechi. Studiu introductiv şi note de Dan Bădărău. Bucureşti: Ed. ARPR., 1965, 483p.
6. A se vedea: G.E.R. Lloyd, Metode şi probleme în ştiinţa Greciei antice. Tr. de Paul S. Fetcu, Bucureşti: Ed. Tehnică, 1994, 496 p.
7. Citat după: Matei Călinescu, Cinci feţe ale modernităţii. Modernism, avangardă, decadenţă, kitsch, postmodernism. Ed. 2-a revăzută şi adăugită, Polirom, 2005, 469 p.
8. Isabelle Stengers, Inventarea ştiinţelor moderne. Tr. de Claudiu Constantinescu, Iaşi: Polirom, 2001, 184 p.
9. Alexander Koyre, De la lumea închisă la universul deschis. Tr. de Vasile Tonoiu, Bucureşti: Humanitas, 1997, 221 p.
10. Gaston Bachelard, Filosofia lui nu. Eseu de filosofie a noului spirit ştiinţific. În: Gaston Bachelard, Dialectica spiritului ştiinţific modern. Antologie de texte. Vol. 1. Tr. de Vasile Tonoiu, Bucureşti: Ed. Ştiinţifică, 1986 pp. 160-376.

11. Mattei Dogan, Robert Pahre, Noile ştiinţe sociale. Interpretarea disciplinelor. Tr. de Nicolae Lotreanu. Ed. 2-a. Ed. Alternative, 1997, 279 p.
12. A se vedea mai detaliat: Vasile Ţapoc, Teoria şi metodologia ştiinţelor contemporane: concepte şi orientări. Chişinău: CEP USM, 2005, 212 p.
13. Richard Rorty, Pragmatism şi filosofie post-nietzscheană. Eseuri filosofice II. Tr. de Mihaela Căbulea, Bucureşti: Ed. Univers, 2000, 318 p.
14. Karl R. Popper, Responsabilitatea morală a omului de ştiinţă. În Karl R. Popper, Mitul contextului. (În apărarea ştiinţei şi a raţionalităţii) Tr. de Florin Lobonţ şi Claudiu Mesaroş, Ed. Trei, 1998, pp. 161-171.
15. Karl R. Popper, Logica cercetării. Tr. de Mircea Flonta, Alexandru Surdu şi Erwin Tivig, Bucureşti: Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, 458 p.
16. Dicţionar de istoria şi filosofia ştiinţelor / Volum coordonat de Dominique Lecourt. Tr. de Laurenţiu Zoicaş (coord.), Aliza Ardeleanu, Amelia Capverde ş.a., Iaşi: Polirom, 2005, 1446 p.
17. Citat după: Walter Biemel, Heidegger. Tr. de Thomas Kleininger, Bucureşti: Humanitas, 1996, 207 p.

FILOSOFIA ŞI ŞTIINŢA ECONOMICĂ: CONVERGENŢE, DIVERGENŢE ORI SCHIMB DE COROANE

Conf. univ. dr. Tudor Dumitraş

La question de l'intéraction de la philosophie et de la science économique devient, de nos jours, de plus en plus actuelle.

De ce point de vue, il existe deux directions. Une, qui considère que la science économique est apparentée, génétiquement à la philosophie, parce que la philosophie a eu une influence très grande sur la pensée économique. C'est le point de vue de la majorité des économistes.

Une autre direction est celle qui considére que l'influence de la philosophie sur la science économique est si petite, qu'on peut la négliger.

Dans l’article ci-dessous c’est notamment la deuxème opinion qui est analysée, opinion du renommé économiste A. Schumpeter.

On y trouvera les arguments du savant quant à ce deuxième avis ainsi que les raisons qui ont déterminé son attitude par rapport à cette deuxième direction.

Tuturor tinerilor care studiază filosofia li se cultivă ideea că filosofia este o ştiinţă universală. Această formulare vine din timpurile cele mai vechi. În teoria marxistă se considera că filosofia a fost „regina ştiinţelor” până la Hegel, după care marxismul îi scoate filosofiei coroana pentru a o prezenta ca o „ştiinţă printre alte ştiinţe”. Dar acesta nu este decât un act verbal, căci, declarând filosofia „ştiinţă despre cele mai universale legi ale naturii, societăţii şi gândirii”, marxismul nu face altceva decât să confirme ceea ce neagă. Într-un fel s-a schimbat formularea, dar nu şi destinaţia filosofiei.

Anume ultimul termen („destinaţia”) a provocat şi continuă să provoace până în zilele noastre cele mai mari neînţelegeri. De fapt, de aceste neînţelegeri, este de vină nu atât filosofia, nu filosofii, cât propovăduitorii şi popularizatorii ei, căci de cele mai dese ori, ea este prezentată nu aşa cum este, ci cum ar fi vrut să o vadă cei ce o folosesc. Filosofia nu impune pe nimeni la nimic. Ea studiază lumea prin prisma sa specifică, pentru ca mai apoi cititorul (indiferent cine o fi el : om simplu, student, savant, om de artă) să decidă ce este valoros pentru sine. Filosofia nu spune nimănui folosiţi-mă! Filosofia spune: „Nu mă ignora, dacă vrei să ştii cine eşti! Cunoaşte-mă! „

Anume de aici încep toate discordiile. În comunicarea de faţă aş vrea să clarific un aspect specific corelaţiei dintre filosofie şi ştiinţa economică, care a fost expus în creaţia lui Joseph Alois Schumpeter (1883-1950), renumit economist şi propovăduitor al ştiinţei economice din prima jumătate a sec. XX. La acest subiect se poate menţiona lucrarea sa „Istoria analizei economice”, editată în 1954. În aceasta, dar şi în alte lucrări, el vine să spună cititorului că filosofia şi ştiinţa economică sunt vitrege una alteia. (Cu totul altceva va afirma, cu 3 ani mai târziu, după moartea lui Schumpeter şi cu un an până la apariţia „Istoriei analizei economice”, economistul american, cu renume mondial, Milton Friedman în lucrarea sa „Metodologia ştiinţei economice pozitive” (1953).

Pentru a interpreta obiectiv poziția economistului Schumpeter, la subiectul raportului dintre filosofie şi ştiința economică, vom încerca să schițăm conceperea sa a „filosofiei” şi a „ştiinței economice”. Mai întâi, ce-i aceea ştiință? „Ştiința, ne spune autorul, este orice domeniu al cunoaşterii, care elaborează o tehnică specială, de cercetare şi interpretare (analiză) a faptelor”.[1] Cu ajutorul acestor tehnici speciale, gândirea ştiințifică depăşeşte gândirea cotidiană. Ştiința economică se include pe deplin în această definiție. De aici este trasă concluzia că a determina istoriceşte data apariției ştiinței este imposibil. Autorul are dreptate când afirmă că ştiința apare din experiența cotidiană, prin creşterea treptată a cunoştințelor, prin diferențierea treptată a acestora, prin influența reuşită ori nereuşită a mediului şi a personalităților asupra ei. „Cercetarea istorică ne permite, doar, de a îngusta hotarele acelei perioade, când în aceeaşi măsură se poate recunoaşte ori nega existența ştiinței date”[2]. În continuarea şi confirmarea gândului de mai sus, autorul spune, mai apoi, că afirmația, precum că ştiința economică a fost fondată de către A. Smith, F. Quesnay, W. Petty, este condiționată ori de convingerea ideologică neîntemeiată ori de ignoranță. Pentru a cunoaşte cu adevărat ce-i aceea ştiință economică, trebuie depăşite mai multe obstacole, cel mai serios dintre ele fiind cel care se numeşte „ideologie”. Vom vedea că ideologia la el este înrudită cu filosofia, dacă nu sunt chiar sinonime.

Cum să concepem raportul „filosofie – ştiință economică”? Semnifică oare această dilemă, un raport, în care filosofia elaborează nişte cunoştințe, principii, legi, pe care economistul, ca promotor al ştiinței economice, să le respecte în mod obligatoriu, dacă vrea ca economia să fie considerată ştiință? Ar însemna oare aceasta că economia ca ştiință nu face decât să utilizeze nişte procedee („instrumente” – Schumpeter) gata pregătite, elaborate de către filosofie? Sau poate economistul trebuie să se pătrundă în aşa fel de filosofie, încât să fie asemenea panteistului pentru care Dumnezeu este pur şi simplu dizolvat în Natură? Ar trebui oare aceasta să însemne că corelația dintre filosofie şi ştiința economică să fie astfel, încât economistul să fie şi filosof? Şi dacă ar fi aşa, n-ar însemna oare aceasta că economistul este doar un înțelept şi nu un savant? Sau care ar fi atunci corelația dintre savant şi filosof? Adică, unde poate fi trasă

linia de demarcare dintre filosofie şi ştiinţa economică? Sau poate că între aceste două domenii nu există, în general, nici o deosebire? Sau poate, dimpotrivă, între ele nu există nici o legătură? Cum găseşte A. Schumpeter răspunsul la aceste şi alte întrebări? Ce soluţie propune el? Mai întâi, trebuie spus că unele din aceste întrebări sunt doar sesizate, pe când altele sunt abordate în modul cel mai direct şi cel mai intenţionat.

A. Schumpeter precizează că raportul dintre ştiinţa economică şi filosofie trebuie conceput ca un „grad de influenţă al filosofiei asupra analizei economice”[3]. Prin „Istoria analizei economice” se înţelege nu aspectul contemporan al noţiunii de „analiză economică”, ci „efortul intelectual, întreprins de oameni în scopul de a <u>înţelege</u> fenomenele economice”[4].

Pentru a exclude orice eroare, A. Schumpeter scoate în evidenţă câteva aspecte ale întrebării date. Mai întâi, el propune precizarea termenului „filosofie”. Şi în dependenţă de faptul cum este abordată aici filosofia, politica, corelaţia dintre filosofie şi analiza economică (sau ştiinţa economică, ceea ce este una şi aceeaşi) decade în general. De ce? Totul depinde de faptul cum este concepută „filosofia” sau „filosoful”. (La Schumpeter aceşti termeni sunt, după conţinut, sinonime). A. Schumpeter caută să combată opinia stabilită de veacuri că filosofia este ştiinţă universală. Aceasta este dominanta poziţiei sale. Noi, însă, vom încerca să răspundem şi la întrebarea”: De ce el procedează astfel, care este scopul ascuns al afirmaţiilor savantului?

Cine este filosoful şi ce este filosofia în conceperea ei ca ştiinţă universală? Filosoful, spune Schumpeter, este retor sau sofist, adică persoană cu activităţi intelectuale. Filosofia, în asemenea caz, reprezintă ansamblul tuturor cunoştinţelor intelectuale. Dar ce-i aceea „ştiinţa universală”? Ştiinţă care adună pur şi simplu cunoştinţele din mai multe domenii, sau, reprezintă o astfel de integrare a lor, încât, fiind numite filosofice, iar unitatea lor fiind numită „filosofie”, să fie cu totul altă realitate intelectuală, faţă de atunci când existau separat? Este filosofia un ansamblu de cunoştinţe coexistente, sau este un sistem calitativ nou, unde părţile componente se pătrund până la dizolvare reciprocă? Este filosofia un sistem holistic sau, doar o structură neintegrată?

În viziunea economistului nostru, filosofia este ştiinţă universală, doar în aspectul „universalităţii”, în sensul înglobării în sine a mai multor ştiinţe, unde „metafizica ocupă un loc nu mai puţin important decât fizica, iar fizica nu e mai puţin importantă decât matematica sau o altă teorie despre natura societăţii şi a polisului”[5]. Această viziune a filosofiei este numită epoca erudiţilor şi a dominat până la mijlocul sec.XVIII, afirmă Schumpeter. Mai mult ca atât, el trage concluzia că „nici Aristotel, nici un alt succesor erudit, n-au fost în stare şi nici n-au încercat să unească împreună diferite părţi ale învăţăturii sale, şi chiar nici n-au intenţionat să-şi expună opiniile proprii asupra „celor mai profunde cauze”, asupra „esenţei lucrărilor etc.”[6]. De exemplu, spune autorul, teoriile fizice ale lui Aristotel nu au nici o legătură cu metafizica sa, iar viziunea lui Leibniz asupra comerţului exterior nu are nimic comun cu concepţia sa fundamentală despre lume şi societate. De aici concluzia: „referitor la epoca respectivă, mai lesne este să vorbim despre un ansamblu de ştiinţe, decât despre o ştiinţă universală”[7]. În continuare, acest ansamblu s-a risipit, consideră Schumpeter, filosofia divizându-se în naturală şi morală, iar ştiinţele în naturale şi umanitare.

O altă abordare a raportului „filosofie – ştiinţă economică” ar reieşi din tratarea filosofiei ca o ştiinţă ordinară, ştiinţă printre ştiinţe, ştiinţa care îşi are obiectul său de studii şi rezultatele sale. În aşa caz fenomenul influenţei filosofiei asupra ştiinţei economice „în general decade”[8]. O astfel de interpretare a filosofiei, consideră Schumpeter, o transformă într-un domeniu cu totul neutru faţă de alte ştiinţe. Cu toate că şi până aici apar multe întrebări faţă de autor, şi mai mare nedumerire provoacă concluzia că o astfel de interpretare a filosofiei „o echivalează cu epistemologia – teoria generală a cunoaşterii”[9]. „Nedumerirea” apare din concluzia că epistemologia, în viziunea autorului nostru, este o ştiinţă lipsită de orice legătură cu filosofia.

Cu totul altă situaţie apare atunci când filosofia este considerată concepţie despre lume, învăţătură axiologică, sistem de valori. În aşa situaţie, ar putea să apară întrebarea, dacă nu cumva o astfel de concepere a filosofiei ar deveni factorul determinant al creaţiei economistului. Şi atunci nu cumva economistul raţionalizează lumea, datorită convingerilor sale valorice? Înseamnă oare aceasta, de exemplu, că dacă el este creştin, atunci credinţa în Dumnezeu îi

determină poziția sa științifică ca savant, cercetător economist? Şi atunci trebuie să urmeze întrebarea: „Dacă este aşa, atunci până unde el este credincios şi de unde începe economistul – savant? Sau acelaşi lucru: Până unde el este filosof, cugetător şi de unde începe stricta ştiință economică?[1] Economistul Schumpeter aduce exemple din creația ştiințifică a patru savanți: Isaac Newton, Leonhard Auler, Leibnez, James Joule, care, fiind savanți cercetători ai naturii, erau şi credincioşi. „Pentru fiecare savant, filosofia căruia include în sine credința creştină, cercetarea sa este, mai întâi de toate, studierea creativității divine. Măreția acestei ocupații el o vede în faptul că lucrarea sa „descoperă o parte, fie ea şi cea mai mică, a ordinii divine[10]", spune el. Dar nu există nici o îndoială, constată A. Schumpeter că: 1. Cercetările ştiințifice ale acestor savanți n-au fost influențate de convingerile lor religioase; 2. Aceste studii sunt compatibile cu orice poziție filosofică, şi de aceea, este absurd să explici rezultatele obținute prin influența pozițiilor filosofice ale autorilor respectivi. Ei nu făceau decât să-şi coordoneze metodele lor şi rezultatele obținute, cu credința lor, după cum îşi coordonau şi alte fapte. Ei îşi îmbrăcau munca ştiințifică în veşminte filosofice. Dar dacă ar fi să arunci aceste veşminte, atunci conținutul lucrului nu va avea nimic de suferit[11], consideră Schumpeter.

Cu totul de altă părere la acest subiect este contemporanul lui Schumpeter, filosoful K. Popper: „Este un fapt că ideile pur metafizice – aşadar, ideile filosofice – au fost, pentru cosmologie, de cea mai mare importanță. De la Thales la Einstein, de la atomismul antic, la speculațiile lui Descartes asupra materiei, de la speculațiile lui Gilbert, Newton, Leibniz şi Boscovic despre forțe, la cele ale lui

*Aici autorul face o remarcă unde afirmă că în viziunea sa „materialismul" şi „idealismul" ca categorii filosofice sunt lipsite de oricare sens, deoarece ele au mai multe aspecte, adică pot fi folosite şi se folosesc pentru cu totul alte fenomene decât cele folosite. Am putea spune că Schumpeter are dreptate numai atunci când spune că aceste noțiuni se folosesc şi în afara arealului filosofic. Dar nu are dreptate când afirmă că din aceasta rezultă nonsensul lor. Pentru un filosof nonsens este poziția economistului, căci pentru filosof este absurd să excluzi aceste noțiuni din vocabularul filosofic.

Faradau şi Einstein despre câmpurile de forțe, ideile metafizice au avut un rol hotărâtor"[12].

După aceste constatări generale, Schumpeter extinde din plin concluziile sale şi asupra ştiinţei economice: „Analiza economică n-a fost nicicând supusă influenței viziunilor filosofice ale savanților – economişti, deşi a fost deseori denaturată de viziunile lor politice"[13].

S-ar părea că mai clară poziție nu există. Este clar menționat că cunoaşterea economică n-a fost nicicând influențată de viziunile filosofice ale economiştilor. Dar după aceste concluzii urmează: „Această teză se cere a fi formulată foarte atent", fiindcă, prin cele expuse mai sus, autorul ar fi dorit doar să „ilustreze, nu să demonstreze" ideea promovată. Aceasta nu înseamnă, continue el, că activitatea omului în general, şi procesul psihic legat de ea, în particular, la fel cum motivele şi metodele de gândire nu simt influența convingerilor filosofice, religioase şi etice. Mai mult ca atât, Schumpeter consideră că ştiințele care studiază comportamentul omului nu pot să nu țină cont de aspectul religios şi filosofic al acestuia. Este o situație logică foarte dificilă şi savantul economist, la fel, conştientizează acest impas.

Soluția, el o vede doar în compătimirea cititorului: „Dacă cititorului îi este dificil de a înțelege această diferențiere, atunci eu îl compatimesc, scrie el într-o remarcă de subsol. Majoritatea economiştilor nu sunt de acord cu teza noastră despre neutralitatea filosofiei anume de-atâta că ei admit ca fiind realitate legătura analizei economice cu preferințele politice ale economistului, iar coeziunea acestora din urmă cu filosofia este evidentă, îndeosebi, dacă includem în filosofie reprezentările indivizilor despre ceea ce este „dreptate", „dorința" etc.[14].

Cu toate că autorului i se pare că el nu insistă asupra acceptării de către cititor a opiniei sale, în realitate aceasta este doar o pregătire a cititorului, căci dovezile în veridicitatea poziției promovate vor fi aduse atunci când va fi analizată creația lui Locke, Hume, Quesnay şi îndeosebi a lui Marx, concepțiile economice ale cărora, spune el, „n-au fost, în principiu, influențate de filosofia creatorilor lor"[15].

Care ar fi cauza insistenței savantului de a demonstra că ştiința economică este neutră față de filosofie? Cauza este aceea, răspunde autorul, că admiterea tezei opuse a creat multe denaturări în evoluția

analizei economice, deci a ştiinţei economice. Interpretarea filosofică a faptelor economice este deseori captivantă pentru economişti, ceea ce contribuie doar la explicarea eronată a lor. În realitate apelările la filosofie, consideră autorul, nu sunt altceva decât nişte bijuterii inutile, care maschează adevăratul proces al filaţiei ideilor ştiinţifice. Declaraţia de intenţie a autorului este clară – filosofia, prin toate formele sale de manifestare (ştiinţă, etică, axiologie, politică) este dăunătoare ştiinţei economice, deoarece o sustrage de la realizarea sarcinii sale – de a cunoaşte adevărul pur.

Dar, involuntar, mai apare o întrebare: „Numai aceasta ar fi cauza?" Sau mai este ceva ascuns la mijloc? Vom reveni la aceste întrebări puţin mai jos. Aici se cere menţionat faptul că Schumpeter nu neagă filosofia în general. Atitudinea lui faţă de filosofie nu este una ignorantă. Evaluând filosofia antică greacă, el specifică: „S-ar putea afirma cu greu că în filosofie există vreo idee, care nu şi-ar trage originea din izvoarele greceşti. Multe din aceste idei, neavând o legătură directă cu analiza economică, au, totuşi, cea mai directă atitudine faţă de abordarea generală şi de spiritul savantului-analitic ..."[16].

Acum să urmărim şi argumentarea lui Schumpeter în demonstrarea neimplicării filosofiei în sfera cercetărilor economice. El va demonstra aceasta sprijinându-se pe creaţia savanţilor şi şcolilor care filosofau. Creaţia lui Johne Locke, August Comte, filosofia utilitaristă şi filosofia clasică germană au fost supus unui studiu minuţios. O atenţie deosebită este acordată creaţiei lui K. Marx, asupra interpretării căreia ne vom opri mai detaliat. Primele patru capitole ale lucrării „Capitalismul, socialismul şi democraţia"(1942) sunt consacrate lui Marx şi au formula: **I.** Marx- proroc, **II.** Marx-sociolog, **III.** Marx- economist, **IV.** Marx- învăţător. În general, Schumpeter are o atitudine generoasă faţă de Marx, dar cât priveşte interpretarea şi evaluarea creaţiei lui filosofice, aceasta lasă foarte mult de dorit. În opinia mea, Schumpeter nu i-a înţeles filosofia, dar dacă n-a înţeles-o, atunci o altă apreciere decât cea, pe care o vom expune, nu poate fi aşteptată. „După cum orice proroc adevărat se vede crainic al dumnezeului său, la fel şi Marx pretinde să povestească despre logica procesului dialectic de dezvoltare. În toate acestea este o nobleţe oarecare, care ascunde uneori meschinăria şi

brutalitatea. Această noblețe formează pe parcursul vieții şi activității sale, o unitate stranie”[17]. Deşi se consideră că învățătura lui Marx este integră, în realitate această integritate este, mai curând, o vizibilitate decât o realitate. De aceea, continuă Schumpeter, putem diviza această învățătură în părți componente, pentru a analiza fiecare parte separat, fiindcă în urma unui asemenea studiu ar mai putea fi salvat câte ceva din creația lui Marx. Alte componente, şi în primul rând filosofia, „le putem respinge odată şi pentru totdeauna”[18]. Dar până a respinge filosofia ca parte componentă a creației lui Marx, Schumpeter recunoaşte că Marx a fost neoheligian şi că acest fundament filosofic se face observat în toate operele sale”.

S-ar părea că nu sunt probleme sub aspectul recunoaşterii filosofiei lui Marx. Dar nu este chiar aşa. După cum se arată, în viziunea lui Schumpeter, Marx a folosit doar frazeologia hegeliană, şi aceasta, numai dintr-o uşoară plăcere, şi nu după conținut şi din considerente serioase. „Marx n-a trădat nicicând ştiința pozitivă de dragul metafizicii,[19] scrie Schumpeter. Aici, cât şi în alte lucrări, găsim nişte sugestii, care, la prima vedere, produc mari bătăi de cap. După spusele lui Schumpeter, însuşi Marx confirmă sugestia dată în „Postfața” ediției a doua a primului volum al Capitalului. Dar să vedem ce scrie Marx în această Postfață? Mai întâi, el constată că metoda folosită în „Capitalul” a fost înțeleasă prost de către criticii săi, după care urmează: „Metoda mea dialectică în ceea ce priveşte baza ei, nu numai că se deosebeşte de metoda lui Hegel, dar este diametral opusă acesteia. Pentru Hegel procesul gândirii, pe care el îl transformă chiar sub denumirea de idei într-un subiect de sine stătător, este demiurgul realului, real, care nu este altceva decât forma de manifestare exterioară a acestui proces de gândire. La mine, dimpotrivă, lumea ideilor nu este nimic altceva decât lumea materială transpusă şi transformată în capul omului”[20].

Cum intrepretează Schumpeter fraza lui Marx, devenită istorică, care îi confirmă gândul că Marx ar fi păstrat fidelitate ştiinței şi n-a trădat-o de dragul filosofiei. „Ceea ce el, Marx, spune acolo, este adevărat pe deplin, iar autoînşelarea nu se confirmă prin studierea argumentării sale, care se bazează pretutindeni pe fapte din realitatea socială şi pe premise inițiale, nefiind nici una din ele, la drept vorbind, filosofică”[21]. Nu Marx, ci criticii şi comentatorii săi, în

viziunea lui Schumpeter, vedeau filosofie în scrierile lui economice.

La fel este prea simplistă interpretarea de către Schumpeter a raportului dintre filosofie şi condiţiile sociale. Nu avem posibilitatea spaţială de a ne extinde asupra tuturor opiniilor lui Schumpeter, dar constatăm numai că el expune prea uşor şi prea simplu această problemă. La fel putem constata că Schumpeter nu-şi expune propria sa opinie asupra obiectului de studiu şi asupra specificului cunoaşterii filosofice. El vorbeşte despre filosofie într-un mod foarte abstract şi neîntemeiat. Chiar şi atunci când s-ar părea că vorbeşte în plan de constatare, el nu se aprofundează pentru a-şi expune esenţa viziunii sale asupra naturii filosofiei. Nu face decât să nege orice influenţă posibilă a filosofiei asupra ştiinţei economice. Doar într-un singur loc constată: „Problemele pe care ea (filosofia- T.D.) le studiază sunt aproximativ următoarele: ce este materia, forţa, adevărul, perceperea senzorială etc.”[22]. Cu o aşa viziune asupra filosofiei este foarte dificil de a examina corelaţia ei cu alte ştiinţe, inclusiv cu cea economică. Cu atât mai mult că Schumpeter încontinuu afirmă că epistemologia şi logica nu se atribuie la filosofie, mai corect spus, le consideră ca fiind deosebite de filosofie.

Schumpeter consideră că până şi concepţia lui Marx despre rolul claselor în istorie este interpretată incorect. Chiar şi cel mai apropiat prieten al său, Engels, îl interpretează incorect sau pur şi simplu trivial. (Se are în vedere cuvântarea lui Engels la mormântul lui Marx). Marx, după cum urmează, trebuie protejat şi de o altă confuzie: de confundarea de către sine a interpretării incorecte a istoriei, care, după Schumpeter, ar trebui să se numească „economică”, şi nicidecum „materialistă”, cum a numit-o însuşi Marx. De ce ? Fiindcă „filosofia lui Marx nu este cu nimic mai materialistă decât filosofia lui Hegel, iar teoria sa despre istorie nu este cu nimic mai materialistă decât orice altă încercare de a explica procesul istoric cu mijloacele ce se află la dispoziţia ştiinţelor empirice”[23]. Aşadar, materialismul istoric al lui Marx nu este decât o ficţiune, o eroare parvenită doar de la continuatorii şi adepţii săi. Menţionăm că este vorba nu de faptul pe cât de obiectivă a fost teoria istorică a lui Marx, ci doar de faptul dacă ea a fost originală şi filosofic materialistă. Schumpeter nu observă nimic asemănător. Ba mai mult: „Trebuie înţeles că logica aceasta (Concepţia materialistă

despre istorie- T.D.) este compatibilă cu oricare credință metafizică ori religioasă, după cum ultima este compatibilă cu oricare tablou fizic al lumii”[24].

Iată deci „argumentele” şi „argumentarea” lipsei de filosofie în creația unui economist cum este Marx, care, în viziunea autorului, ne dovedeşte că filosofia şi ştiința economică, filosofia şi activitatea rațională a economistului sunt pur şi simplu străine una alteia. Engels, însă, în recenzia sa la lucrarea lui Marx „Contribuții la Critica economiei politice”, accentua unitatea filosofiei cu ştiința economică în creația lui Marx. El scria: „Marx a fost şi rămâne unicul care şi-a asumat sarcina de a elibera din logica hegeliană acel nucleu, care conține în sine adevărata realizare a lui Hegel în domeniul respectiv şi de a restabili metoda dialectică eliberată de acoperişul idealist, în acea simplă formă în care ea devine unica formă corectă de dezvoltare a gândirii. Noi considerăm elaborarea metodei ce se află la baza criticii marxiste a economiei politice un rezultat, care, după valoarea sa, nu cedează în fața principalei concepții materialiste”[25].

Această înstrăinare se referă nu doar la filosofia marxistă, ci la orice altă filosofie. Cât priveşte filosofia utilitaristă, de exemplu, aceasta, de asemenea, a fost exclusă şi neglijată din start. Acelaşi destin îi aparține şi filosofiei pozitiviste. Marx, spune Schumpeter în „Istoria analizei economice”, nu şi-a permis să fie influențat în teoria economică de terminologia hegeliană , doar că uneori utiliza termenii în sensul pur hegelian.[26] Ce se are în vedere când se afirmă cele spuse mai sus? Că Marx nu a fost materialist, ci idealist? Că Marx nu are nimic nou în filosofie în comparație cu Hegel? Sau că filosoful Hegel nu l-a influențat cu nimic pe economistul Marx? Toate întrebările şi răspunsurile care se conțin implicit în aceste întrebări corespund opiniei lui Schumpeter şi care este departe de a fi obiectivă. Ea este, mai degrabă, o denaturare artificială şi conştientă nu numai a poziției filosofice a lui Marx, dar chiar şi a lui Marx ca personalitate. Atunci când adepții şi criticii lui Marx găseau multe idei comune între aceste două filosofii (cea a lui Hegel şi cea a lui Marx), Schumpeter considera că este o nedumerire la mijloc, însuşi Marx, chipurile, fiind de o altă părere. El apelează la Introducerea la ediția a 2-a a primului volum al „Capitalului”, unde Marx îşi expune atitudinea față de metoda hegeliană. Dar se confundă ceva. Marx

spune că nu acceptă idealismul cu care este împânzită filosofia hegeliană şi nu că el nu acceptă filosofia dialectică. Marx scrie în aceeaşi „Postfaţă”: „Latura mistificatoare a dialecticii lui Hegel am supus-o criticii... . Mistificarea pe care a suferit-o dialectica în mâinile lui Hegel n-a împiedicat deloc, că anume el să fie primul care a dat o expunere cuprinzătoare şi conştientă a formulelor ei generale de mişcare. La Hegel, dialectica stă cu capul în jos. Ea trebuie să fie răsturnată, pentru a dezvălui sub învelişul mistic sâmburele raţional”[27]. Şi încă o mărturisire a lui Marx. În scrisoarea sa către Engels din 14 ianuarie 1858, Marx subliniază că „în metoda de prelucrare a materialului, un serviciu foarte mare i-a oferit faptul că, pur întâmplător, el din nou a răsfoit „Logica” lui Hegel.[28]

A nu accepta idealismul hegelian şi a accepta metoda dialectică hegeliană sunt lucruri cu totul diferite. A interpreta acceptarea şi utilizarea metodei dialectice hegeliene doar ca o simplă păstrare a „frazeologiei hegeliene”, a afirma că Marx supune filosofia hegeliană doar unei critici superficiale şi a aprecia această critică la serios doar ca o „cochetărie”[29], este la fel o atitudine neobiectivă. Ca atare este o ignorare a realităţii, a creaţiei lui Marx. Această neglijenţă ştiinţifică este atât de relevantă, încât scopul urmărit de autor de a nega cu orice preţ influenţa filosofiei asupra gândirii economistului se aruncă în ochi. Pentru confirmare: „Hegelianismul, în lucrarea sa, nu este decât forma de expunere, pe care o putem înlătura în toate cazurile, neafectând cu nimic esenţa argumentării”[30].

Ce este la mijloc? O încercare de a-l folosi pe Marx împotriva lui Marx ? Care este adevărul?

Adevărul este că Marx în aceeaşi „Postfaţă”, evaluând atitudinea sa faţă de Hegel, le spune criticilor săi, care n-au înţeles rostul metodei dialectice utilizate în „Capitalul”, că pentru a exclude posibila interpretare greşită a lui Hegel, precum era interpretat Spinoza ca un „câine mort”el, Marx, s-a „declarat ucenic deschis al acestui mare gânditor şi în capitolul despre teoria valorii” a „cochetat chiar, pe alocuri, cu felul caracteristic al lui Hegel de a se exprima.[31] Marx îşi expune clar poziţia, dar pe Schumpeter nu-l satisface. De aceea, cât priveşte teoria lui Marx despre istorie, ea, în viziunea lui Schumpeter, este compatibilă cu orice filosofie sau credinţă şi, prin urmare, nu poate fi legată de nici o filosofie concretă: nici

hegelianismul, nici materialismul nu sunt condiții necesare şi suficiente pentru ea. Rămâne doar pasiunea lui Marx pentru frazeologia lui Hegel. Dacă ar fi să înlăturăm din teoria lui Marx „ambițiile filosofice, care se conțin în expresiile „materialism" şi „determinism istoric", atunci am avea o cercetare serioasă la baza căreia ar sta nu „concepția materialistă despre istorie", ci „interpretarea economică a istoriei" denumire care, chipurile, expune logic şi cu adevărat esența învățăturii lui Marx[32]. Interesant, ce ar răspunde Marx la o astfel de interpretare a învățăturii sale?

Problema abordată trece ca un fir roşu prin toate operele lui Schumpeter. De ce? Una din cauze ar fi că, în realitate, legătura dintre filosofie şi ştiința economică este prea evidentă în creațiile economiştilor care au activat în diferite epoci, ceea ce este conştientizat prea bine de către Schumpeter, dar care urmăreşte scopul de a nega acest fapt. El caută să prezinte aşa argumente, care ar trebui să combată cu orice preț această „eroare (în opinia lui Schumpeter) tradițional acceptată şi promovată fără nici o îndoială". De exemplu, făcând o laconică trecere în revistă a filosofiilor din anii 1870-1914, în care sunt pomeniți Avenarius, Mach, Wundt, James, Dilthey, Windelband, Rickert, Bergson, Husserl, Russell, Moore şi alții, Schumpeter hotărăşte să pună întrebarea direct: cum aceşti filosofi, prin creația lor, au influențat creația economiştilor din perioada respectivă? Răspunsul lui Schumpeter: „Cu încredere absolută răspund: în realitate foarte puțin, chiar mai puțin decât în alte două epoci anterioare, iar pe atunci această influență, după câte ştim, nu a fost sensibilă."[33]

Conştientizând opinia opusă care este mult mai răspândită, el propune să concretizăm această întrebare prin divizarea ei în două părți: „Prima: ce influență a avut filosofia, sau orice curent filosofic asupra lucrărilor analitice ale economiştilor sau, mai precis, au obținut ei oare, (economiştii) anumite rezultate, dependența cărora de influența vreunei şcoli filosofice poate fi demonstrată? A doua: ce însemnătate a avut filosofia, sau direcția ei concretă, pentru economist ca om şi cetățean? În ce măsură ea i-a influențat poziția lui generală şi cercul său de interese? Această delimitare, după cum am constatat, este importantă oricând şi oriunde. Ea obține o importanță şi mai valoroasă în perioada când ştiința economică devine mai

specializată şi tehnicizată”[34]. Întrebările sunt atât de concrete, încât a le ocoli este imposibil. Răspunsurile se cer a fi la fel de concrete. Schumpeter răspunde în maniera deja cunoscută: „Filosofia nu poate influența, fiindcă nu poate, fiindcă nu există nici un exemplu în istorie, care confirmă această afirmație”. Chiar şi când unitatea acestor două domenii este evidentă şi atunci ea este negată de către Schumpeter: „nu există nici o posibilitate de a demonstra influența unei oarecare şcoli asupra economiştilor din perioada studiată, în sensul că aceştia din urmă au ajuns sau nu au ajuns la anumite concluzii analitice, la care ei ar fi ajuns sau nu ar fi ajuns fără influența directă a unui filosof concret, cu excepția cercetărilor şi discuțiilor metodologice.” Economiştii ar putea împrumuta de la filosofi nu învățăturile lor filosofice, ci învățăturile despre metodologiile create de filosofi. Aici trebuie să facem o remarcă: acest gând se întâlneşte destul de des în lucrările lui Schumpeter. Se neagă filosofia, dar nu se exclude posibilitatea utilizării metodologiei filosofice. Rămâne nu chiar clară această idee a lui Schumpeter. În viziunea sa, filosofia, pe de o parte, şi metodologia, epistemologia, logica, pe de altă parte, există paralel şi sunt domenii diferite de cunoaştere. Nu este clar de ce sunt despărțite unele de altele. O anume claritate apare din următoarea sugestie a lui Schumpeter: „Ar fi ridicol de a afirma că economiştii ar fi permis filosofilor să-i instruiască cum să-şi studieze disciplina lor, în timp ce ei (economiştii) cercetau starea industriei naționale, tarifele la calea ferată, problema trusturilor din timpurile lor, breslele negustorilor din sec. XII, sau veridicitatea/falsitatea teoriei despre procent a lui Böhm-Bawerk[35]. Alergia economistului Schumpeter la filosofie pare a fi condiționată de frica că „filosofii ar putea să-i „învețe” ceva pe „economişti”. Economiştii, în opinia lui Schumpeter, nu pot învăța nimic de la filosofi în meseria lor, deoarece fiecare din ei studiază lucruri cu totul diferite. Filosofia studiază materia, forța, adevărul, conştiința, reprezentările sensoriale, pe când ştiința economică studiază fenomene de tipul celor expuse mai înainte. În aşa caz, ce ar putea împrumuta economiştii de la filosofi? Doar modalitatea de a gândi, metodele de cunoaştere, criteriile de determinare a adevărului, a eficienței cunoştințelor, adică exact ceea ce Schumpeter excludea din cadrul filosofiei: epistemologia, metodologia, logica. Filosofia nu

şi-a propus nicicând să-i „învețe” pe specialiştii din alte domenii cum să-şi cunoască disciplina. Filosofia n-a emis nicicând directive şi nu a propus variante pentru alte ştiințe. Savanții, şi nu în ultimul rând economiştii, au fost acei care s-au adresat încontinuu filosofiei în căutarea soluțiilor la problemele cu care se confruntau şi pe care nu le puteau rezolva. Filosofia a fost întotdeauna o modalitate de gândire, ce propunea de la sine nişte principii de cunoaştere, care ar putea fi aplicate şi în alte domenii. Întrucât gândirea umană poartă un caracter integru, ar fi greşit să acceptăm că savantul, care are şi gândire filosofică, la momentul creației profesionale, stopează şi scoate din acțiune gândirea filosofică.

Cât priveşte a doua parte a întrebării, apoi aici s-ar putea admite influența filosofiei asupra economiştilor, dar numai în aspectul că, în timpul studiilor preuniversitare şi universitare, mulți din ei au fost impuşi să studieze filosofia. Ca rezultat, unii economişti se consideră influențați de filosofie. De exemplu, în „Prefață” la prima ediție a „Principiilor ştiinței economice”(1890), renumitul economist Alfred Marshall scria: „Reprezentarea despre continuitatea procesului de dezvoltare este caracteristică tuturor şcolilor noi ale gândirii economice, fie ele şcoli care au simțit influența prioritară a biologiei, cum ar fi lucrările lui Herbert Spenser, sau a istoriei, cum ar fi „Filosofia istoriei” a lui Hegel, şi cercetările etico-istorice, apărute în ultimii ani în Europa continentală şi în alte regiuni. Aceste două direcții au influențat mai mult ca oricare altele conținutul ideilor, înaintate în această carte...”[36]

La fel, de la Keynes J. M., biograful lui Marshall şi renumit economist, aflăm recunoaşterea lui Marshall că intenția sa de a studia fizica a fost întreruptă spontan de interesul profund apărut față de fundamentele filosofice ale cunoştințelor[37], după care a trecut la etică. „De la metafizică eu am trecut la etică şi consideram că este dificil de a justifica condițiile contemporane ale vieții societății[38], confirmă acelaşi Marshall.

Schumpeter nu este de acord nici cu autoevaluarea, nici cu mărturisirea lui Marshall, susținând că influența filosofiei asupra viziunilor etice şi culturale ale oamenilor este neesențială, iar influența filosofiei asupra simpatiilor sociale şi asupra priorităților politice se exclude. Mai mult ca atât, în remarca 4-19 de la capitolul

doi „Partea a patra. De la 1870 până la 1914 (şi în continuare)” Schumpeter scrie, referindu-se la gândul lui Marshall expus mai sus: „Dacă ar fi să acceptăm cuvintele lui Marshall în serios, atunci răspunsul nostru la prima întrebare pusă mai sus ar fi incorect. Dar nu face să le luăm în serios. În analiza lui Marshall nu se observă nici o influenţă hegeliană ori spenseriană. Dacă el într-adevăr gândea că ... are vreo atitudine faţă de hegelianism, atunci unica concluzie care poate fi formulată constă în aceea că el nu l-a înţeles pe Hegel nicicând. Marshall a fost un adept mai mult încântat de Kant, pe care îl considera drept învăţătorul său. Kant a fost unicul, în faţa căruia Marshal se închina”[39]. În opinia noastră, Schumpeter nu este corect în aprecierea autoevaluării lui Marshal, nici în citirea lui Keynes. Ultimul aduce la cunoştinţă o destăinuire a lui Marshal: „Kant este îndrumătorul meu..., acesta este unicul om pe care eu l-am zeificat cândva”. Schumpeter se opreşte aici. Dar citatul în original continuă: „dar mai departe de ideile sale eu n-am fost capabil să înaintez, mai departe totul era într-o ceaţă densă.”[40].

Din cele expuse mai sus, se aruncă în ochi modalitatea lui Schumpeter de a-şi depăşi oponenţii, prin afirmaţii de tipul că autorul dat n-a înţeles, are iluzii, n-a conceput până la capăt, este greşit din start, atunci când acesta îşi expune poziţia în favoarea unităţii dintre filosofie şi ştiinţa economică. Din analiza făcută rezultă că nimeni, în afară de Schumpeter, n-a înţeles corect această problemă şi nimeni în afară de el n-a găsit răspunsul corect. Toţi autorii, unii mai mult, alţii mai puţin, dar, în final, toţi greşeau prin felul de a trata lucrurile lor, promovând nişte iluzii subiective. Aşa vorbea el despre Mill, despre Comte, despre Marx, despre Marshall etc. Doar Schumpeter are dreptate. Prin ce se explică această poziţie? Probabil că, dacă s-ar cerceta mai profund, ar putea fi descoperite multe lucruri interesante. O concluzie, la care am ajuns noi, (poate cam stranie, dar suntem predispuşi să credem că suntem corecţi) constă nu în faptul că el ar fi vrut să demonstreze cu orice preţ că, de fapt, nu există ceea ce se numeşte ştiinţa ştiinţelor, sau regina ştiinţelor. Schumpeter caută cu atâta insistenţă şi râvnă să demonstreze că filosofia nu este, şi nu poate fi ştiinţă universală, că filosofia nu poate influenţa ştiinţa economică numai de aceea că, de fapt, o astfel de ştiinţă nu poate exista, sau de aceea că nu este corect să se considere că această ştiinţă universală este filosofia.

Există totuşi o regină a ştiinţelor sau nu? În cele din urmă aflăm că există, numai că o astfel de regină nu este filosofia, ci ştiinţa economică. Această idee aparţine lui Schumpeter şi se găseşte în mod vădit în articolul „Dezvoltarea” (Entwicklreng), scris cu probabilitate în 1932 şi descoperit în 1993. Acest lucru este constatat de către cercetătorii creaţiei lui Schumpeter, care susţin că la el, ideea că economia este regina ştiinţelor” este una clară de la sine.[41] Iar această concluzie poate fi dedusă din conţinutul textului „Dezvoltării”. La întrebările: Care este izvorul şi mecanismul realizărilor noi în ştiinţă? Cum se schimbă modul de gândire la oameni? Care este motivarea descoperirii noului în ştiinţă? Cum acţionează noutatea ştiinţifică? Schumpeter consideră că din toate ştiinţele doar cea economică ar putea răspunde cel mai reuşit. De ce? Fiindcă „în economie viziunea este mai acută, fiindcă ştiinţa economică este cea mai cantitativă din toate ştiinţele. Din toate, dar nu numai din cele sociale. Aceasta este indiscutabil”. După care urmează: „Sper să demonstrez cândva nu numai din punct de vedere istoric, dar şi din punct de vedere logic că înseşi noţiunile de număr şi valoare numerică au o natură profund economică şi provin din activitatea economică a omenirii. Eu sper să demonstrez la fel că noţiunea de echilibru a fost deplasată anume din economie asupra naturii şi nu invers[42]. Schumpeter este absolut sigur că doar „ştiinţa economică este leagănul oricărei logici”, „leagănul tuturor noţiunilor”[43].

Aşadar, am putea afirma că, în viziunea lui J. Schumpeter, ştiinţa economică nu are nevoie de filosofie, iar economiştii, în cercetările lor, nu sunt influenţaţi de filosofie, deoarece ştiinţa economiştilor ea însăşi este cea mai universală ştiinţă din toate ştiinţele, ea este leagănul gândirii umane. Şi dacă, tradiţional, se consideră că anume filosofii sunt cei care au realizat trecerea de la mit la logos, de la gândirea mitologică la cea raţională, apoi pentru Schumpeter ar fi fost de dorit ca această realizare, „dezvoltare” a gândirii să fie atribuită economiştilor.

Ce avem aici? O dragoste nelimitată în profesie? O revizuire a inteligenţei tradiţionale? O nouă interpretare a cognoscibilităţii lumii de către om?

De ce economistul Schumpeter este atât de strict împotriva elucidării unor relaţii dintre filosofie şi ştiinţa economică? Prin ce se explică nihilismul schumpeterian? Oare Schumpeter ca teoretician era străin gândirii filosofice? Studierea operei economistului ne convinge că prin poziţia sa antifilosofică Schumpeter, de fapt, la fel promovează o filosofie – filosofia pozitivistă analitică atât de populară printre savanţi la începutul secolului XX. Această poziţie filosofică trece ca un fir roşu prin toată opera sa economică. Un exemplu elocvent este discursul ţinut în faţa savanţilor economişti americani în anul 1949, intitulat „Ştiinţă şi ideologie" (1949), unde ideologia, la care se atribuie orice gândire axiologică în aceeaşi măsură şi cea filosofică, este concepută doar ca o premisă preştiinţifică a cunoaşterii. Pe parcurs, economistul devine savant în măsura în care depăşeşte ideologia (şi filosofia) şi utilizează metoda analitică de cercetare a faptelor. În teoria economică a lui Smith, de exemplu, există „oarecare ornamente semifilosofice de natură ideologică, dar ele pot fi date deoparte fără a dăuna argumentării sale ştiinţifice". Ideologiile nu sunt simple minciuni. Ele sunt, după Schumpeter „transpuneri fidele a ceea ce omul crede că vede. Întocmai cum cavalerul medieval se vedea pe sine aşa cum dorea să se vadă..."[45]. Ştiinţa „este o tehnică de obţinere a unor rezultate"[46]. Esenţa cercetării ştiinţifice analitice „constă în a selecta anumite fapte şi nu altele, în a le fixa prin denumiri, în a acumula noi fapte în scopul şi de a înlocui pe cele la care ne-am fixat iniţial, în formularea şi ameliorarea relaţiilor percepute – pe scurt, în cercetarea „fractuală" şi „teoretică", desfăşurate într-un nesfârşit du-te-vino, unde faptele sugerează noi instrumente analitice (teorii) iar acestea, la rândul lor, ne conduc la recunoaşterea a noi fapte"[47]. Cei mai scrupuloşi cercetători ai creaţiei lui Schumpeter au ajuns la concluzia că nihilismul lui Schumpeter la fel este o filosofie. De exemplu, Marx Blaug constată: „Schumpeter a insistat cu stricteţe asupra naturii autonome a economiei ştiinţifice. Deşi preferinţele politice şi valoarea filosofică a judecăţilor economiştilor au efect asupra dezvoltării economiei, el a declarat că acestea nu o influenţează deloc: „analiza economică nu s-a format în timp prin intermediul opiniilor filosofice pe care economiştii le-au avut din întâmplare". Acest fragment de un „pozitivism" dogmatic ... nu este de fapt susţinut în interiorul textului,

întrucât jumătate din text se ocupă cu istoria descriptivă, teoria politică şi opiniile filosofice de vârf, probabil datorită legăturii cu teoria economică”[48].

Şi ideea că ştiinţa economică este leagănul tuturor ştiinţelor, a gândirii ştiinţifice în genere, la fel îşi găseşte în acest context explicaţie. Dominanta pozitivismului că „ştiinţa este filosofie pentru sine”, că ştiinţa nu recunoaşte altă filosofie decât pe sine însăşi, fiind extrapolată asupra ştiinţei economice înseamnă că ultima nu necesită altă filosofie decât pe sine. Şi dacă, tradiţional, filosofia era considerată leagănul ştiinţelor, iar ştiinţa economică anume şi este propria sa filosofie, atunci de ce ea, ştiinţa economică, n-ar putea fi concepută ca izvor al tuturor ştiinţelor? Într-un cuvânt, ideea despre rolul ştiinţei economice în dezvoltarea raţiunii umane este o concluzie logică a pozitivismului lui Schumpeter şi la altceva nu era de aşteptat.

Cu toate acestea nu înseamnă că Schumpeter este unicul în afirmaţiile sale nihiliste la adresa filosofiei. Putem întâlni şi alţi savanţi economişti care se conduc de părerea că ştiinţa economică este regina ştiinţelor sociale. Vom aduce doar câteva exemple fără a le comenta. De exemplu, Robert L. Heilbroner scrie: „Teoria economică s-a transformat în regina ştiinţelor sociale... Mai mult ca atât, ştiinţa economică a obţinut dreptul de a fi exemplu pentru alte discipline sociale”. Savantul Hirshleiter J. afirmă că ştiinţa economică este „gramatica universală a ştiinţei sociale”[49]. Pe aceeaşi poziţie se află şi cunoscutul economist Gary S. Becker, care scrie: „Eu afirm că abordarea economică este unică după forţa sa, fiindcă ea poate integra mulţimea diversă a formelor de conduită a omului”. După care urmează: „Abordarea economică este universală, ea poate fi întrebuinţată referitor la oricare conduită umană...”[50]

De aici am putea deduce că raportul dintre filosofie şi ştiinţa economică nu este unul dintre cele mai simple. Iar sintagma „filosofia este regina şi leagănul tuturor ştiinţelor”, care este demult depăşită ca problemă a filosofilor, rămâne actuală pentru economişti. Filosofii s-au depăşit demult pe sine în tendinţa de a fi legislatorii ştiinţelor. Pledând pentru unitatea filosofiei şi a ştiinţei, cunoscutul filosof contemporan Karl Popper scria aproximativ în acelaşi timp pe când scria şi Schumpeter: „În ce mă priveşte, mă interesează ştiinţa şi filosofia numai fiindcă doresc să învăţ ceva despre enigma lumii în

care trăim şi despre enigma cunoaşterii acestei lumi de către om. Şi consider că numai o renaştere a interesului pentru aceste enigme poate salva ştiinţă şi filosofia de specializarea îngustă şi de credinţa obscurantistă în calificarea specială a expertului în cunoaşterea şi autoritatea lui personală[51] Şi, ca şi cum parcă ar discuta cu Schumpeter, un alt filosof, cu totul de altă orientare decât K. Popper, existenţialistul Karl Jaspers constată: „Oamenii se întreabă: La ce bun filosofia? Ea nu ne ajută la nimic. Platon nu i-a putut ajuta pe greci, nu i-a salvat de la declin, ci mai curând, a contribuit indirect la acest declin"[52]. Oricare ar fi cauza atitudinii nihiliste faţă de filosofie, fie pericolul, ce vine din inutilitatea filosofiei pentru obţinerea unor scopuri practice, fie nihilismul, care respinge totul, fie filosofia considerată la fel ca lipsită de valoare, totuşi în filosofie se petrece ceva ce nu este întrevăzut de nici unul din cei care o neagă: „în filosofie omul îşi dobândeşte originea sa". În acest sens, nu se poate spune că filosofia există într-un anumit scop şi nici nu serveşte drept instrument pentru ceva, care ar face să fie utilă. „Ea nu este nici bârnă, nici pai de care ne-am putea agăţa. De filosofie nu putem dispune. Ea nu poate fi întrebuinţată pentru ceva anume... Misiunea perenă a filosofiei este de a ne transforma în oameni adevăraţi, prin dobândirea conştiinţei asupra fiinţei"[53].

Această concepere a filosofiei nu pune la îndoială legătura dintre filosofie şi ştiinţă, fiindcă, istoriceşte, între ele s-au stabilit nişte relaţii indispensabile. Din aceasta nu rezultă că se pot înlocui reciproc. Ele nu pot fi nici identificate una cu alta. Ele se pot mai degrabă completa reciproc. Nu poate fi absolutizată nici influenţa filosofiei asupra ştiinţei, dar nu poate fi absolutizată nici autonomia ştiinţei faţă de filosofie, deoarece, şi într-un caz, şi în altul are de pierdut cunoaşterea adevărului. „În faţa fragmentării ştiinţei în specialităţi rupte între ele, în faţa superştiinţei scientiste existente în mase, a decăderii filosofiei la nivelul unui act lipsit de gravitate, tocmai ca urmare a concluziei raportului dintre ştiinţă şi filosofie, cercetarea ştiinţifică şi filosofia trebuie să ne ducă, împreună, pe calea adevărului autentic"[54]. În felul dat, putem trage concluzia că între filosofie şi ştiinţa economică, în pofida deosebirilor şi chiar divergenţelor existente, trebuie să domine unitatea şi susţinerea reciprocă. De la natură, istoriceşte, aceste

două domenii de cunoaştere sunt convergente. Astfel, decade de la sine şi chestiunea primatului uneia asupra alteia.

Bibliografie:

1. Шумпетер Йозеф А. История экономического анализа (в 3 томах) СПб, „Экономическая школа" 2001, том-1, p-8.
2. Ibidem, p.11.
3. Ibidem, p.34
4. Ibidem, p.3
5. Ibidem, p.34
6. Ibidem, p. 35
7. Ibidem, p. 35
8. Ibidem, p.36-37
9. Ibidem, p. 36
10. Ibidem, p. 36
11. Ibidem, p. 37
12. Popper K. Logica cercetării. Bucureşti, Ed-ra Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p. 62.
13. Шумпетер Йозеф А. История экономического анализа., p. 37.
14. Ibidem, p.38
15. Ibidem, p.38
16. Ibidem, p.8
17. Шумпетер Й. А. Капитализм, социализм, и демократия. În: Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. Москва. Эксмо, 2007, p. 379).
18. Ibidem, p. 381
19. Ibidem, p. 382
20. К. Маркс. „Постфацэ" ла едиция а доуа а „Капиталулуй". În: „К. Маркс. „Капиталул. Критика економией политиче"в-I, Editura „Картя Молдовеняскэ, Кишинэу 1966, p.22.
21. Шумпетер Й. А. Капитализм, социализм и демократия. p.382.
22. Шумпетер Йозеф А. История экономического анализа, том-1, p.36

23. Шумпетер Й. А. Капитализм, социализм и демократия. p.384
24. Ibidem, p.384
25. Ф. Энгельс. К. Маркс „К критике политической экономии”-În : К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Т. 13. М., 1959, Госиздат Политической литературы, стр. 496-497.
26. Шумпетер Йозеф А. История экономического анализа. СПб, „Экономическая школа” 2001, том-2, p-515.
27. К. Маркс. „Постфацэ” ла едиция а доуа а „Капиталулуй”. În: „К. Маркс. „Капиталул. Критика економией политиче” в-I, Editura, p.22.
28. К. Маркс. Письмо Ф. Энгельсу от 12 января 1858 года.În: К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. том 29, p. 212.
29. Шумпетер Йозеф А. История экономического анализа, том-2, p. 544.
30. Ibidem, p. 544
31. К. Маркс. „Постфацэ” ла едиция а доуа а „Капиталулуй” p. 22.
32. Шумпетер Йозеф А. История экономического анализа, том-2, p. 578.
33. Шумпетер Йозеф А. История экономического анализа, том-3, cap.2, §4.
34. Ibidem, vol-3, cap. 2, §46.
35. Ibidem.
36. Маршалл А. Основы экономической науки. Москва, Эксмо, 2008, стр.50
37. Ibidem, p. 12.
38. Ibidem, p. 15
39. Шумпетер Йозеф А. История экономического анализа, том-3, Cap.2, Remarca 4-19.
40. Маршалл А. Основы экономической науки. Москва, Эксмо, 2008, p. 15
41. Шумпетер Й. А. Развитие. În: Шумпетер Й. А. Капитализм, социализм и демократия. p. 839.
42. Ibidem, p.846
43. Ibidem, p.847, 852

44. Schumpeter Joseph. Ştiinţă şi ideologie. În.: Filosofia ştiinţei economice. Antologie. B. Humanitas, 1983. p. 243
45. Ibidem, p. 239
46. Ibidem, p. 240
47. Ibidem, 241
48. Blaug Mark. Teoria economică în retrospectiva. B. Editura Didactică şi Pedagogică, 1992, p. 38.
49. Найлбронер. Роберт Л Экономическая Теория как универсальная наука. THESIS, Москва, 1993, вып 1, p.41.
50. Беккер Гэри С. Экономический анализ и человеческое поведение. THESIS,Москва, вып.1, p.26
51. Popper K. Logica cercetării, p. 65
52. Jaspers K. Texte filosofice. Bucureşti, 1986, p.132.
53. Ibidem, p.132-133
54. Ibidem, p.144.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НАУКИ

Проф. унив., д-р хаб. Надежда Шишкан, МЭА

The methodological problems of economic science are examined in the article. A special attention is paid to the essence of methodology, the subject-matter of economic theory in its evolution and the forming of a new paradigm of economic theory that could serve for further perfection of the didactic process.

Как показывают наши исследования, история экономической науки пронизана методологическими дискуссиями, которые в одни периоды затухали, в другие – вспыхивали с особой силой. Повышенный интерес обычно приходится на период существенных перемен в экономической науке, когда изменяются представления, что надлежит исследовать, с помощью каких инструментов, т.е. когда меняются исследовательские программы, парадигмы. Примером повышенного интереса к вопросам методологии могут служить 70-е годы XIX

столетия, когда в борьбе с исторической школой и марксизмом на Западе утвердился маржинализм, а в 30-е годы XX столетия в борьбе с маржинализмом утвердилось кейнсианство.

Интерес к методологическим проблемам вновь усилился в конце XX – начале XXI веков. Наряду со специальными работами М. Фридмена «Методология позитивной экономической науки; Блауга «Методология экономикс», «Несложный урок экономической методологии»; С. Дав «Методология микроэкономики»; У. Баумоль «Чего не знал А. Маршалл?» и др. Появились и специальные журналы: "Economics and Philosophy", "Journal of Methodology", "Research in History of Economic Thought and Methodology" и др.

Среди множества методологических вопросов экономической науки в центре внимания вновь два вечных вопроса:

1. Что собой представляет методология экономической науки?
2. Что собой представляет предмет экономической науки вообще и экономической теории (политической экономии) в частности?

1. В чем сущность самой методологии?

Краткий обзор специальной литературы и учебников по экономической теории (макро- и микроэкономики) показывает, что в литературе нет единой точки зрения по вопросу сути методологии. Большинство исследователей отождествляют методологию и метод и определяют методологию как совокупность методов исследования. Достаточно привести примеры из учебной литературы как дальнего, так и ближнего зарубежья. Возьмем «Экономикс» К. Макконнелля и С. Брю, где они методологию «Экономикс» (макроэкономика) сводят к двум методам индукции и дедукции. П. Охматов в учебнике по «Истории экономических учений», подчеркивая значение методологии, пишет: «между тем, **методологией**, то есть изучением **метода**…» (подчеркнуто – Н.Ш.) [4, 318]. Т. Дубрава также отмечает: «методология – это наука о методах…» [4, 45].

Если исходить из этимологии слова, *метод* (от греч. *methodos* – путь исследования) и представляет совокупность способов приемов исследования, познания.

Этимология слова *методология* состоит из двух составляющих: метод и логия, это уже учение о структуре законов, логической организации, методах и средствах деятельности в их взаимосвязи и развитии. То есть, методология шире, чем метод, но в то же время метод является составной, неотъемлемой частью методологии. Генетическими корнями метода является осознанная практическая деятельность, что создает условия для формирования определенных форм мышления и теорий.

Методология «выросла» из философии, которая является методологической основой всех наук, в том числе и экономических. Поэтому при определении методологических посылок исследования прежде всего необходимо учитывать общефилософские законы, принципы и закономерности, сложившиеся в определенный исторический период.

Как известно, специальной разработкой проблемы условий получения знаний начинает заниматься еще древнегреческая философия, что нашло отражение в работах Аристотеля «Политика» и «Никомахова этика» и др., в которых он раскрыл созданную им логическую систему как «органно-универсальное орудие истинного познания». На основе этой системы Аристотель в рамках философии исследовал категории: благо, товар, развитие противоречий товара и появление денег, как особого товара, всеобщего эквивалента, а также функции денег, а категорию цены – как важнейший механизм рынка.

Прошли века, экономика выделяется в самостоятельную науку, но параллельно развивается и философия, как наука и как методологическая основа всех наук. Родоначальником методологии в собственном смысле слова является английский философ Ф. Бэкон. В своей работе «Новый Органон» он выдвинул идею о вооружении науки системой методов и обосновал необходимость индуктивного, эмпирического подхода к научному познанию. Французский мыслитель Р. Декарт обосновал методологию как философское обоснование процесса

познания, что нашло отражение в работах И. Канта.

В философских трудах Г. Гегеля методология представлена как система философского знания, как система всеобщих закономерностей природы и общества (переход количества в качество; единство и борьба противоположностей; отрицание отрицания). Всеобщим методом познания и духовной деятельности является диалектика.

Анализ методологических подходов научных систем экономики показывает, что все они, появившиеся в XVIII-XIX веках, так или иначе использовали ту или иную философскую основу.

Так, экономическая система «естественного порядка» А. Смита, реализованная в его книге «Исследование о природе и причинах богатства народов», во многом базировалась на принципах философа-эмпирика Дж. Локка и методе детерминизма, т.е. линейного подхода причинно-следственной связи: чтобы повысить производительность труда, необходимо разделение труда; последнее приводит к специализации и к необходимости обмена, развития рынка, образуется «обменный союз», где действуют внутренние законы рынка и государство не должно вмешиваться в развитие экономики.

Экономическая система К. Маркса, представленная в его труде «Капитал», явно имела своей методологической основой диалектику философа Г. Гегеля. Свой анализ капитала К. Маркс начинает с товаров и его свойств и противоречий, обусловленных двойственным характером труда, заключенных в товаре. Развитие этих противоречий приводит к появлению денег. Но деньги сами по себе по К. Марксу капиталом не являются, они становятся капиталом, когда на них покупается особый товар – рабочая сила.

В работах неоклассиков, в частности А. Маршалла «Принципы экономики», так же как и у классиков, используется эмпирический подход к исследованию экономики. Но, вместе с тем, меняется метод исследования: вместо причинно-следственной связи используется метод взаимосвязи между явлениями, что обусловлено необходимостью сочетания эмпи-

ризма и рационализма. Экономика взаимосвязана с природой и действием экономических законов (например, конкуренции) аналогично действию закона в мире животных – борьбе за существование, где выживает сильнейший.

В экономической системе, которую они по существу отождествляли с рынком, четко выделялась взаимосвязь: потребитель – производитель, спрос – предложение, цена – спрос – закон спроса, цена – предложение – закон предложения.

Связь философии как всеобщей методологии и формирование новых экономических систем и экономических доктрин прослеживается и на протяжении всего XX столетия, что нашло отражение как в возрождении старых школ экономической мысли (классического и неоклассического либерализма), так и в новых – кейнсианство-неокейнсианство, институционализм-неоинституционализм и др.

Поэтому не случайно И. Е. Задорожнюк, анализируя произведения лауреатата Нобелевской премии, автора книг «Дорога к рабству», “The counter Revolution of Science”, “Three Sources of Human Values”, “Fatal Conceit: The Errors of Socialism” и его лекцию, прочитанную при вручении ему Нобелевской премии “Претензии знания” под углом зрения его философских поисков, экономического анализа и политэкономического подхода выделяет вопрос Ф. Хайека «Нужна ли экономической науке философия»? и его ответ: «Все же никто не может считаться великим экономистом, если он остается только экономистом… рискует стать надоедливым человеком, а то и носителем явной опасности…. Философия, философско-психологический подход позволяет ему избавиться от пагубной самонадеянности и ограничить недолжные претензии знания» [9, 174].

Вместе с тем, методология хотя и выделилась из философии, но сохраняет ее общие подходы исследования (всеобщие законы) пользуется множеством категорий философии: форма и содержание, необходимость, возможность и действительность, причинно-следственные связи, диалектическое развитие; ее научными теориями: позитивизм, неопозитивизм, постпозитивизм, интерпритационизм, структурализм и многое другое.

D конце XX – начале XXI веков в связи с усложнением социально-экономических отношений на глобальном и национальном уровнях, с усилением действия глобальных мега-тенденций (либерализма, дирижизма) – формирование информационного общества и др. в их взаимосвязи и взаимопереплетении) усилило необходимость членения методологии в зависимости от уровня методологического анализа.

В самом общем виде необходимо разграничить философскую методологию, которая не существует в виде какого-то специального раздела философии, а методологическую функцию выполняет вся система философского знания. К нему относятся: мировоззренческие основы научного мышления и его общие формы, механизм функционирования и развития познания; наличие специфической для каждой эпохи развития философской и экономической науки «парадигмы» мышления; способы построения научной теории (дедуктивный, индуктивный, генетический, онтологический, аксеологический и т.п.).

Специально-научная методология представляет собой общенаучную методологию – общенаучные концепции – проблемно-содержательные теории, универсальные концептуальные системы; совокупность приемов и методов: позитивистский подход, структуралистский, диалектический, системный, комплексный подход и др., анализ и синтез, индукция и дедукция, логическое и историческое, линейные, математические и статистические приемы и методы.

Отдавая должное традиционным методам исследования, современная методология обогащается новыми базовыми принципами, что в научно-методологической литературе получило название «третьей волны». Это, прежде всего, нелинейность и многолинейность, бифуркация, универсальный, синергетический эволюционизм, связанный с междисциплинарным подходом и др. Каждый из подходов имеет свои плюсы и минусы, поэтому для получения достоверных данных необходим методологический плюрализм, что нашло отражение в неоинституционализме. Последний предполагает использование как традиционных, так и новых методов. Ибо прогресс экономической

науки, с одной стороны, носит линейный характер, с другой стороны, предполагает многолинейный, что в свою очередь предполагает проведение исследований с применением различных методов и теорий в их диалектическом сочетании.

В условиях переходной экономики содержание и название дисциплин, составляющих экономическую теорию, определяют, с одной стороны, необходимость познания всего достижения мировой экономической науки и ее членение на микроэкономику, макроэкономику и мондоэкономику. Соответственно, наряду с общефилософскими, общенаучными методами исследования, необходимо учитывать и конкретно-специфические методы каждого уровня.

Например, для микро- и макроуровня характерны системный и структуралистический подходы. С другой стороны, здесь используются и свои специфические локальные методы: структурно-функциональный анализ, анализ предельных величин, возможность достижения равновесия; метод «бинарных оппозиций» – спрос-предложение; метод математической логики и моделирования. На уровне макроэкономики, наряду с этими методами, широко используется метод агрегирования различных экономических величин.

Вместе с тем, анализ методологических подходов в современных учебниках по макро- и микроэкономике показывает, что чрезмерная увлеченность структурным подходом сопряжена с опасностью схематизма, недоучета генетических связей и влияния неэкономических факторов на социально-экономическое развитие общества. Это, прежде всего, недоучет социально-психологических факторов, национально-специфических, социо-культурных, этических, экологических, политических и мн. др., которые активно влияют на экономическое начало, и без обращения к которым эффективность решения экономической политики снижается.

В современных условиях возникла необходимость системного (синтетического) подхода к исследованию различных социально-экономических процессов, в том числе и рыночных отношений, с применением взаимосвязи различных

методологических подходов и методов исследования, что в литературе получило название методологического плюрализма (Б. Колдуэлл, Т. Кун и др.). Этот подход особенно важно учитывать не только в учебной литературе, но и при разработке проблем социально-экономического развития республики, построения теоретических моделей и определения путей развития переходной экономики с учетом современных особенностей экономики рынка.

Таким образом, методология как важнейшее направление философии, как наука использует философию, как свою методологическую базу, но, являясь методологической основой экономической науки, имеет свой предмет: элементы и структуру научного знания вообще и научной теории, парадигмы. В частности, законы порождения, функционирования и изменения научных теорий (отношения между теорией и реальностью), понятийный каркас науки, принципы подхода к объекту, предмету изучения, изменение конкретных методов.

Наиболее сложной проблемой методологии экономической науки является определение предмета этой науки, ее структуры.

2. Определение предмета экономической науки, в частности экономической теории (политической экономии).

Проблема состоит в том, что нет единого методологического подхода и метода в определении предмета экономической науки вообще и экономической теории (политической экономии), в частности. Это обусловлено тем, что экономическая теория относится к тем наукам, у которой нет четкого объекта исследования, как, например, у астрономии, биологии и др. На этом основании некоторые ученые-политики (например, Р. Люксембург) вообще отрицали предмет экономической науки.

Поэтому на всех этапах развития общества, начиная с древности (Ксенофонт, Аристотель) и кончая сегодняшним днем, ведутся острые дискуссии вокруг ее предмета. Но благодаря развитой философии, как всеобщей методологии и развитию самой методологии, создавались условия для

формирования предмета экономической науки, формировались определенные парадигмы. Так, М. Вебер, диалектически исследуя процесс социально-экономического познания, приходит к выводу, что в основе деления наук лежат «не фактические связи вещей, **а мысленные связи** проблем» [5, 364], т.е. предмет науки можно определить тогда, когда обнаружилось единство тех проблем, которые общество может поставить и решить.

С точки зрения этого подхода предмет экономической науки впервые был определен Ксенофонтом, как науки о создании и присвоении богатства, затем развит Аристотелем (как наука о материальном и денежном богатстве) и обоснован А. Смитом в работе «Исследование о природе и причинах богатства народов». А. Смит, будучи философом и применяя ее в качестве методологической базы к экономике, основой богатства и главной сферой экономической деятельности считает производство (труд). Производитель «Homo economicus» – центральная фигура «менового союза», – который по своей природе является рациональным, стремящимся к максимальной выгоде. В «Меновом союзе» действуют вечные неизменные естественные законы рынка и принцип «Laissez faire». Законы рынка обеспечивают равновесие. К середине XIX века, когда производство богатства достигло высокого уровня, на первый план вышла проблема потребления.

Подчеркивая значение удовлетворения потребностей человека, А. Маршалл в своем фундаментальном труде «Принципы экономики» на основе дедукции и методов диалектической взаимосвязи приходит к выводу, что «Политическая экономия", или экономическая наука («Economics»), занимается исследованием норм жизнедеятельности человеческого общества. Она изучает ту сферу индивидуальных и общественных действий, которая тесным образом связана с созданием материального благосостояния. Следовательно, она, с одной стороны, представляет собой исследование богатства, а с другой – образует часть исследования человека» [7, т.1, стр.56]. Ядром неоклассической парадигмы оставался «Homo economicus» с его

рациональным поведением в условиях рыночных отношений, с его многообразными потребностями и законами их насыщения и те побудительные мотивы, которые наиболее сильно и наиболее устойчиво воздействуют на поведение человека в хозяйственной сфере его жизни [7, т.1, стр.69].

Поскольку деятельность человека и удовлетворение его потребностей возникает в условиях ограниченных ресурсов, то возникает проблема выбора.

Эта парадигма на много десятилетий становится господствующей, что нашло отражение в трудах многих великих ученых (Л. Роббинс [8], П. Самуэльсон [10] и др.).

Вместе с тем, начиная с 30-х годов XX века, неоклассическая парадигма стала подвергаться критике. Дж. Кейнс в работе «Общая теория занятости и денег» подверг критике механизм регулирования рыночной экономики и теорию равновесия Дж. Шэкл за предельную абстрактность [12, 5-6] теоретических посылок, обоснованных логически, и разработку моделей человека и рынка, не поддающихся верификации, Пигу А. в работе «Экономическая теория благосостояния» – за несоответствие теории рынка практике, т.е. за провалы рынка», Фрэнк Найт в работе «Риск, неопределенность, прибыль» – за совершенство рыночной информации, которой не существует на практике, Джоан Робинсон в работе «Экономическая теория несовершенной конкуренции» – за неоклассическую теорию свободного рынка, свободной конкуренции и принцип «Laissez faire».

Институционалисты, начиная с Т. Веблена «Теория праздного класса» подвергли резкой критике классиков за узкую и статическую трактовку человека как «Homo economicus». Если для А. Смита и неоклассиков человек, действующий в хозяйственной сфере – это человек «Homo economicus» и наделен тремя качествами: стремлением личного благосостояния, способностью и рациональным расчетом и инстинктом обмана, то Веблен человека рассматривает шире, как биосоциальное существо. Предметом экономической теории (политической экономии) является человеческая деятельность

во всех формах ее проявления, а не только с рыночными отношениями. А чтобы понять, что собою представляет человек и его деятельность, необходим междисциплинарный подход (экономика, политика, психология, социология и т.д.). Примеры критики маржинализма, неоклассики можно продолжить, если даже бегло просмотреть лекции лауреатов Нобелевской премии по экономике, опубликованные в V томе «Мировая экономическая мысль сквозь призму веков», а также работы авторов ближнего зарубежья по переходной экономике в постсоциалистических странах.

Тогда, почему же в учебной литературе, особенно по микроэкономике, почти во всех экономически развитых странах, а также в постсоциалистических странах, в том числе и в Республике Молдова, упор делается на учение маржиналистов, мейнстрим.

Так, главы, трактующие рынок, спрос, остались маршальскими, с их ориентирами на эластичность и с кривыми спроса, факторами, влияющими на спрос и предложение в кардиналистском и ординалистском понимании, версии о теории фирмы в условиях совершенной конкуренции. Практически – это та же теория производителя. Добавлены лишь темы олигополии и монополистической конкуренции и вкраплены некоторые вопросы из современных неоинституционалистов. Даже беглый анализ основных работ лауреатов Нобелевской премии по экономике показывает, что каждый из них вносит что-то новое в развитие экономической теории, стремится синтезировать, примерить неоклассиков и неолибералов, кейнсианство и неокейнсианцев, институционалистов и неоинституционалистов, или всех между собой, но все они, так или иначе, развивают или дополняют неоклассическую парадигму, особенно по микроэкономике.

Новую классическую парадигму экономической теории еще предстоит создать, особенно в связи с усилением действия современных мегатенденций [11]. В этих условиях базовой парадигмой как для фальсификации, так и верификации (Поппер), в значительной мере продолжает оставаться неоклассическая теория с учетом ее модификации.

Это обусловлено, на наш взгляд, следующими обстоятельствами:

1. Неоклассика – это выверенная, четкая и основополагающая система знаний по экономике, вообще, и по рынку, в частности. Это как таблица умножения для математики. Рынок продолжает оставаться величайшим завоеванием цивилизации и, несмотря на его минусы, провалы, положительные стороны при правильном государственном регулировании могут смягчить, нейтрализовать отрицательные. При этом государство должно быть подлинно демократичным, а не бюрократичным и не коррумпированным. Кстати, Дж. Кейнс, критикуя рынки за неспособность устанавливать автоматически равновесие, не выступал против самого рынка и со своими психологическими законами потребления и сбережения оставался неоклассиком.
2. Именно неоклассические теории позволили более широко применять математические методы и развивать науку «эконометрию», что позволило произвести переворот в сборе и методе анализа статистического материала (С. Кузнец, Л. Саммерс) и создать новую отрасль эконометрического исследования.
3. Новые методы обработки исторической статистики вызвали к жизни клиометрику – науку, которая, по мнению У. Баумоля и Р. Фогеля, преодолевает со времен Г. Шмоллера противостояние экономической теории и истории.

К тому же, более углубленные исследования неоклассических трудов Баумолем показали, что Маршалл опирался на институциональный анализ экономики, который выполнял роль эмпирических исследований: фирмы, цены, спрос, предложение. Законы – это абстракции, но экспериментально проверенные.

Эти и другие достижения неоклассиков оказали влияние на эволюцию институционализма. Современные институционалисты (неоинституционалисты – Д. Норт, Т. Коуз) уже считают фирмы, рынки, трансакционные издержки

основными институтами, но с учетом современных реалий. Современные рынки, регулируемые нормами и правилами поведения людей (заключение контрактов), являются регулируемыми информационными, но с ассиметричной информацией. Человек по своей природе рационален, но рациональность ограничена условиями жизнедеятельности. При этом по Баумолю рациональность не может быть верифицируема. Каждый человек преследует собственные интересы, и они не поддаются фальсификации, поэтому продолжают оставаться важным признаком человеческого поведения.

При этом методологически важно понять и учесть, что экономика современного рынка на Западе – это экономика противоположных интересов при разделе доходов, но объединенная целью увеличения общей суммы. Задача экономической науки состоит в том, чтобы раскрыть механизм подчинения указанной противоположности данному увеличению. Предприниматель-новатор превращается в центральную фигуру экономики, когда не расширение уже существующего производства, а освоение новых технологий, информации, знаний, интеллекта, творчества, времени стали основой прибыли и выживания фирмы и основой удовлетворения растущих материальных и интеллектуальных потребностей людей.

Таким образом, пока не создана новая парадигма, позволяющая решить современные глобальные и национальные проблемы, модель и концепции, основанные на старой, неоклассической парадигме, не отбрасываются, а служат отправной точкой для выработки новых парадигм, сопоставление с которыми позволяет наметить основные направления изменения экономической теории.

Неоклассика сохранила свое жесткое ядро, но усиление действий современных мегатенденций [11], формирование новой экономики и особенностей современного рынка [6] на глобальном и национальном уровнях вносят свои коррективы в его основные характеристики, которые необходимо учесть как в научной работе, так и в учебном процессе. Современные

учебники по экономической теории (макро-, микроэкономике) необходимо дополнить современными достижениями науки, обогащающими и дополняющими неоклассическую парадигму. Особое внимание следует уделить и организации спецкурсов, уточнению тематики дипломных работ, работ по мастерату и докторских, чаще организовывать методологические семинары, круглые столы и международные конференции с привлечением ученых различных наук и особенно философов, экономистов, математиков, юристов, психологов, социологов.

Литература:

1. Boland C. *The Foundation of Economic*. Nr.2, 1982.
2. Блауг М. *Несложный урок экономической методологии*. Thesis, 1994, вып.4.
3. Dow S. *Macroeconomic Throught: A Methodological Approach*. – Oxford, 1985.
4. *История экономической мысли* / Под ред. Худокормова. – М., 2003.
5. Вебер М. *Избранные произведения*. – М., 1990.
6. Шишкан Надежда, Косс Александр. *Новая экономика и современные особенности рынка*. – Кишинэу: МЭА, 2008.
7. Маршалл А. *Принципы экономической науки*. В 3-х томах. – М., 1995.
8. Robins L. *An Essay on the nature and Significance Economic Science*. – London, 1935.
9. Задорожнюк И.Е. *Нужны ли экономической науке философские знания?* // Вопросы философии, 2003. №1.
10. Samuelson P. *Word house W. Economics*. – N.Y., 1992.
11. Шишкан Надежда. *Современные социально-экономические мегатенденции*. – Кишинэу: МЭА, 2005.
12. Shikl D. *The Years of High Theory*. – Cambridge, 1983

OMUL CONTEMPORAN: ÎNTRE SCHILLA (MEDICAMENTE) ŞI HARIBDA (DESCÂNTECE)

Conf. dr. Nicolae Cojocaru, pensionar

În mitologia greacă, Schilla şi Haribda
erau considerate doi monştri care vieţuiau
pe malurile unei strâmtori înguste şi îi nimiceau
pe toţi navigatorii care încercau să treacă prin ea.

L'auteur analyse deux facteurs existentiels qui selon son point de vue constituent pour l 'homme contemporain deux fortes sources du stress négatif. Le premier facteur représente la publicité pharmaceutique excessive qui parfois nous fait croire que n'être pas malade ce serait une shose anormale.

Le second facteur est considéré comme toutes les incantations - tant les plus anciennes que les nouvelles. Parmi les plus récentes se trouve la thérapie scientologique. Celle-ci est practiqué par la soit-disante église scientologique existante déja dans anviron 150 pays. Comme tous les adeptes des incantations, les réalisateurs de cette thérapie conceillent d'habitude à ses patients de ne pas utiliser des médicaments.

Discuţiile cu privire la esenţa filosofiei, probabil, vor continua mereu. Dar oricum nu se va răspunde la această întrebare perenă, ca şi, evident, la cea privind asemănările şi deosebirile dintre ştiinţă/ştiinţe şi filosofie, va rămâne indiscutabil că în centrul preocupărilor ei se află şi se va afla, aşa sau altfel, dificila problematică a omului. Trebuie, cred, să ne exprimăm, în acest context, insatisfacţia de faptul că la noi uneori se declară, categoric, cum că, dacă cercetătorii dintr-un anume domeniu al biologiei ar fi *înzestraţi cu aparataj performant*, ei ar putea elucida *adecvat toate aspectele problematicii omului*. Se neagă astfel menirea şi rolul filosofiei în cercetarea *anumitor aspecte* ale acestei problematici. Deci, o spun cu mare regret, se cultivă şi pe asemenea cale atitudinea nihilistă faţă de filosofie – domeniu spiritual care, la noi, în anii din urmă, e strâmtorat tot mai mult. S-a făcut printr-o metamorfoză cam ciudată, ca să nu mă exprim altfel, a fostului Institut de Filosofie, cât şi – mult mai înainte – prin lichidarea studierii filosofiei în licee, ceea

ce a condus la *micşorarea segmentului de populaţie – purtătoare reală a culturii filosofice*.

De aici reiese că toate discuţiile noastre filosofice, inclusiv prezenta, pot avea efecte pozitive *semnificative*, numai dacă urmăresc Şi scopul *de a contribui la sporirea în societate a numărului de persoane care se familiarizează, într-o măsură sau alta, cu elementele de bază ale culturii filosofice*. Or, acest scop poate fi realizat, întâi de toate, prin studierea filosofiei în instituţiile de învăţământ. Dar, evident, şi prin publicarea unor materiale cu conţinut filosofic în presă, prin intervenţii pe teme filosofice la radio şi TV, prin participarea la discuţii filosofice sau parafilosofice în cadrul cluburilor de discuţii care sunt – dacă mai sunt – sau care ar putea apărea, inclusiv la iniţiativa AFM etc. Rămân convins că anume pe această din urmă cale, adică a *conlucrării* dintre noi, cei din domeniul filosofiei, şi persoanele care filosofează la modul serios dar care activează în alte domenii putem contribui mai eficient la progresarea în societate a nivelului de cultură filosofică.

Consider că cele spuse mai sus mă scutesc de răspunsul la posibila întrebare, de ce, la prezenta conferinţă, cu tema *Filosofia în contextul ştiinţei contemporane*, mi-am propus, aşa cum se vede din tema comunicării, să tratez *o secvenţă existenţială din viaţa omului de azi*. Dar e o secvenţă, a cărei analiză, strict vorbind, în cea mai mare parte nu ţine de specialitatea mea ştiinţifică. Şi îmi cer scuze anticipat, dacă în unele dintre constatările ce urmează, voi greşi. Nu pretind, evident, la adevăr absolut, ci doresc doar să îndemn respectivii specialişti să abordeze şi acest aspect al situaţiei omului contemporan.

E bine ştiut că omul de azi trăieşte sub presiunea permanentă şi mereu crescândă a informaţiei, emise de numeroasele mass-media de tot felul. Iar în aceste oceane de informaţie temei *ce trebuie să facem, ca să fim sănătoşi* (adică ca bolile să ne ocolească sau ca să scăpăm, cu pierderi cât mai mici, de ele) îi revine un volum foarte mare.

Lucrul acesta, pe de-o parte, e absolut îndreptăţit, dat fiind că mulţi oameni sunt bolnavi, dintr-o sută de indivizi numărul celor *absolut sănătoşi* putând fi cu uşurinţă numărat pe degetele unei singure mâini. Nu e deloc necesar de argumentat aici, cât de valoroasă şi importantă e sănătatea – fizică şi psihică – a fiecărei persoane atât pentru ea însăşi, cât şi pentru comunităţile la care

aparține. Dar, totodată, nu trebuie ignorată, indiscutabil, o serie de întrebări în legătură cu această problemă, inclusiv, următoarea: *cam de câte medicamente (preparate medicale), dispozitive pentru recuperarea sănătății etc., precum şi de câte mijloace pentru aducerea tuturor acestora către consumatori (*adică de câte farmacii etc.*) e nevoie realmente?*

Am în memorie informația (pe care nu mai țin minte de unde am luat-o) că astăzi numărul/varietățile de preparate medicale pentru tratarea unei boli, este *în medie, cam de trei ori mai mare decât necesarul*. În unele astfel de cazuri, oferta sporită, generând concurența, micşorează (dacă ea e loială) prețurile la medicamente sau preîntâmpină scumpirea lor excesivă. Şi aceasta e un bine, indiscutabil. Dar sunt, totodată, şi multe situații, când se vând medicamente foarte scumpe, ele având însuşiri echivalente cu ale altora, mult mai ieftine. Iar realizatorii lor găsesc nu rareori metode şi mijloace cu care reuşesc să-i cointereseze pe unii medici, ca ei să prescrie pacienților anume preparatele scumpe şi foarte scumpe.

Am ajuns, deci, în situația când producerea şi comercializarea medicamentelor devine deseori un scop în sine, urmărind cel mai mult obținerea unor profituri foarte înalte. Iar propagarea lor intensivă (care în RM este efectuată mai ales de către mass-media ruseşti) mai că te face deseori să crezi *că a nu avea nevoie de medicamentele în cauză şi, deci, a nu te interesa de respectiva informație publicitară farmaceutică e ceva, cel puțin, ieşit din comun*. Altfel zis, te îndreaptă spre gândul că a fi, practic, sănătos nu e chiar normal. Spre o aşa concluzie te poate împinge astăzi şi mulțimea de farmacii care au apărut ca ciupercile după ploaie (într-o parte a sectorului Râşcani din Chişinău, spre exemplu, în perimetrul a doar cinci străzi sau a două cartiere sunt vreo opt farmacii).

Este axiomatică afirmația că medicina nu e atotputernică. Cunoaştem, evident, regula că medicul trebuie să facă totul ca bolnavului să i se prelungească viața pe cât e posibil, în acest scop fiind necesară, bineînțeles, şi căutarea/producerea de noi medicamente, când cele existente nu sunt destul de eficiente. Dar, pe de altă parte, a devenit nelipsită de sens şi *întrebarea, dacă e îndreptățită ori nu – în toate cazurile de boli incurabile – o atare abordare a valorii vieții individuale*. Dacă facem abstracție de sărăcia

majorităţii populaţiei în foarte multe ţări şi, deci, de dificultăţile ce ţin de asigurarea bolnavilor cu medicamente foarte costisitoare, unii bolnavi incurabili refuză de a mai trăi şi din alte motive. Refuză atât din imposibilitatea de a suporta propriile suferinţe, cât şi în urma conştientizării faptului că prin astfel de chinuri proprii ei generează grave suferinţe sufleteşti şi apropiaţilor lor.

Cu alte cuvinte, *scopul şi valoarea supravieţuirii individuale urmează a fi corelate cu criteriile de decenţă*. Omul preferă, indiscutabil, să aibă o viaţă cât mai îndelungată, nu rareori dorind chiar să depăşească limitele speranţelor contemporane de viaţă. Dar – ceea ce-i tot atât de indiscutabil – el vrea, totodată, *ca propria-i viaţă să fie, la orice etapă a ei, una decentă*. Altfel zis, *să ducă o viaţă demnă de om*. Or, indecenţa vieţii poate fi condiţionată nu numai de lipsuri materiale (despre aceasta ne vorbeşte şi faptul că la *eutanasie,* care, actualmente, e încă foarte costisitoare, apelează oameni înstăriţi. Dar şi cazurile de *suicid* sunt printre aceştia nu rare). Viaţa poate deveni indecentă şi din cauza unor grave boli sau suferinţe – fizice, psihice sau morale. Şi dacă în cazul când pe un bolnav incurabil medicina nu-l mai poate ajuta, iar suferinţele-i fizice i-au ajuns la culmi, la ce bun atunci pentru el şi apropiaţii săi descrisa mai sus presiune permanentă a publicităţii farmaceutice, care se transformă sau, cum e în spaţiul ex-sovietic, deja s-a transformat într-un generator puternic de stres negativ, din care cauză am şi identificat-o ca şi o **Schillă** contemporană?

Prin urmare, *comunitatea mondială e în faţa necesităţii ca, prin reglementările de rigoare a fabricării şi comercializării medicamentelor, dar şi prin raţionalizarea – în toate aspectele – a publicităţii farmaceutice, să reducă mult din presiunea pe care aceasta din urmă o produce asupra psihicului omului de azi.* E necesară, bineînţeles, adoptarea de măsuri adecvate şi la nivel naţional, măsuri, care să normalizeze situaţia în acest domeniu.

Dar omul contemporan e presat, figurat vorbind, şi de o **Haribdă**. Am denumit astfel *descântecele contemporane,* al căror pericol, cred, nu trebuie, de asemenea, ignorat. Descântecele – o ştim cu toţii – sunt mult mai vechi decât medicina propriu-zisă. Iar astăzi, de rând cu descântecele tradiţionale (de deochi ş. a.) la care se recurge mai rar, se practică frecvent alte acţiuni asemănătoare, propuse de

promotorii lor (alcătuitori de horoscoape, prezicători, vrăjitori etc.), ca ceva ce asigură buna dispoziție, încrederea în sine, optimismul sau chiar şi succesul. Probabil, se aseamănă cumva cu descântecele şi practicile extrasenzitive, inclusiv cele realizate la distanță (să ne amintim, spre exemplu, de ceea ce făcea, acum vreo două decenii la TV, un oarecare Kaşpirovschi). Dar prin descântece, în acest text, înțeleg, mai ales, *terapia* pe care o practică *scientologia*. Acest termen se descifrează de către cel care l-a propus prin sintagma *cunoaştere despre aceea cum poți şti/afla, ce este rațiunea*. Vorba e despre un domeniu spiritual, răspândit pe larg în multe țări şi considerat drept o *filosofie religioasă*, *o religie* (însă fără credință într-o anume nouă dumnezeire), precum şi *o biserică* cu un număr impunător de slujitori (realizatori ai respectivei terapii).

Calific toate aceste domenii sau practici ca fiind, într-o măsură sau alta, periculoase pentru omul de azi nu numai din cauza că, fiind propagate excesiv, îi presează psihicul, dar şi pe motiv că, în opoziție cu ceea ce am numit mai sus *Schilla* contemporană, *acestea neagă necesitatea şi utilitatea apelării la medicamente*.

Nu-mi propun, evident, să propag *scientologia*. Cred, însă, că, pentru ca aprecierile pe care le fac la adresa ei să fie mai clare, e necesară o informație succintă pentru acei care, tot ce-i posibil, nu o dețin. Am luat cunoştință mai îndeaproape de scientologie în vara a. 2009, când într-un oraş german pe o clădire mi-a atras atenția inscripția *Scientology Kirche (Biserică Scientologică).* Mi s-a permis să intru. Am fost consultat, foarte amabil, de un bărbat care poseda rusa. Mi s-au oferit unele materiale cu informație despre scientologie şi Biserica Scientologică. Am procurat şi lucrarea care constituie *baza teoretică* a scientologiei. Ea se numeşte *Dianetica* având subtitlul *Ştiința contemporană despre rațiune* (termenul *dianetica* se traduce *calea spre rațiune*). Lucrarea a fost creată de către americanul din statul Nebrasca, *L.* (ce ascunde această abreviere n-am găsit) *Ron Habbard* (1911-1986), fiind publicată în 1950 şi ulterior tradusă în peste 50 de limbi. În tinerețe viitorul ei autor a călătorit foarte mult prin țările Asiei (400 mii km către vârsta de 19 ani), a studiat matematica, tehnica, fizica nucleară. A practicat cu succes beletristica. Din război s-a întors schilodit. Dar, ni se spune, în baza teoriilor sale despre rațiune nu numai că s-a vindecat pe sine, ci i-a

ajutat şi pe alţii să se vindece. În 1951, în baza *Dianeticii*, Habbard a publicat lucrarea *Scientologia*, ea având subtitlul *Carte de căpătâi. Îndrumar practic la crearea unei lumi mai bune*. Habbard şi-a popularizat ideile în cca 3000 de prelegeri, textele lor fiind înregistrate pe CD-uri, iar opera sa însumând în întregime cca 40 mln de cuvinte. Organizaţiile scientologice practică o largă activitate editorială. Revista lor centrală se numeşte *International Scientology News.* La sfârşitul unui scurt compendiu de scientologie, editat în rusă, găsim o listă a Misiilor şi centrelor de dianetică din republicile ex-sovietice, în care figurează şi *Кишиневский центр дианетики*, având ca adresă o cutie poştală.

Aşadar, creaţia lui Habbard include: *Dianetica,* ca bază teoretică, *scientologia*, ca filosofie religioasă practică, bazată pe această teorie, precum şi instituţia specială numită *Biserica scientologică*, cu filiale în peste 150 de ţări şi slujitori speciali – *oditori*. Aceştia se ocupă de *eliberarea sau purificarea raţiunii clienţilor care le solicită acest serviciu*. Şi anume, purificarea raţiunii de aşa-zisele *ingrame*, prin care se înţelege tot ceea ce-i negativ în raţiune, acestea generându-i individului probleme şi boli (ingramele se formează pe parcursul vieţii individului, cu începere *de la fecundarea ovulului* de la care provine, ele conţinând ceva negativ în adresa celui care urma să se nască sau s-a născut, precum şi a mamei sale etc.). În urma unor atare terapii, respectivul individ devine *clear* (curat) sau semiclear şi poate *supravieţui* timp mai îndelungat, în comparaţie cu cei nepurificaţi. Iar o societate alcătuită din astfel de persoane e una mai perfectă.

Descrisa practică scientologică mi se pare, mai degrabă, *un fel de business,* de altfel, *foarte profitabil*. Căci, pentru a-i face *clear-i* pe acei care le solicită purificarea raţiunii lor, oditorii au nevoie de mult timp, uneori şi de 500 de ore. Iar plata pentru fiecare oră/şedinţă poate ajunge la o sumă măricică, în dependenţă de caracterul ingramei, de care doritorul de a-şi elibera raţiunea urmează să fie eliberat.

Terapia scientologică se efectuează de către oditori prin utilizarea vorbirii (adresarea unor întrebări către clienţi) şi prin răspunsurile acestora. Uneori, în cazurile mai dificile, ei sunt invitaţi să vorbească ceva pe o temă liberă, nişte cuvinte, în ele oditorul găsind ceva, ce îl ajută să formuleze nişte întrebări. Alteori clientului i se propune, în aceleaşi scopuri, să relateze despre aceea, ce el aude

din interior, adică ce se reproduce/se sonorizează în interiorul psihicului său.

Într-o prezentare cu titlul *Scientologia: carte de căpătâi. Îndrumar practic la construirea unei lumi mai bune,* printre cele la ce poate fi utilă scientologia, se enumeră *11 poziții*, şi anume: – formula precisă a comunicării şi cum să o aplici; – principiile folosindu-le pe care poți creşte un copil fericit; – legile ce permit prezicerea comportării omului; – metodele principale de sporire a productivității muncii; – principalele repere la formularea scopurilor şi la atingerea lor; – cum să-l ajuți, cu adevărat, pe un om bolnav sau pe un traumatizat; – regulile ce asigură crearea bunelor relații conjugale; – de ce oamenii purced la consumarea drogurilor sau a alcoolului şi ce trebuie făcut întru ajutorarea lor; – bazele tehnologiei pentru etica destinată restabilirii onoarei şi integrității în lume; – care sunt cele trei componente ale înțelegerii reciproce şi cum să le aplicăm în viață; – legea care constituie baza conflictelor nesoluționate şi cum să o folosim. Nu zic, evident, că toate acestea nu ar putea ajuta la ceva respectivilor pacienți ai oditorilor (şi din citirea *Dianeticii* ne putem alege cu gânduri interesante şi foarte utile în activitatea educațională – deci, practic, pentru toți –, cu sfaturi necesare întru garantarea unui comportament adecvat celor mai diverse situații etc.).

Dar, totodată, apar multe întrebări şi chiar dubii. Astfel, din studierea lucrării *Dianetica* n-am putut conchide *de ce scientologia se consideră o filosofie religioasă*. De asemenea, *de ce tot ceea ce-i legat de aplicarea scientologiei trebuie considerat o biserică* (probabil, numai pentru ca această practică să fie mai atractivă, mai captivantă pentru potențialii pacienți). Dar şi, îndeosebi, *de ce această biserică pretinde că e una ştiințifică.* În *Dianetică* se afirmă mereu *că numai şi numai această învățătură ar fi adevărată*, că, deci, toate afirmațiile şi concluziile ei ar fi indubitabile. Dar în nici unul din astfel de cazuri *pretențiile afişate nu se argumentează*, deşi cartea are un volum mare. Nu se arată, aşadar, *prin ce anume şi cum e confirmat* caracterul adevărat al tezelor, axiomelor şi teoriilor enunțate. Or, numai informarea cu privire la metodele şi mijloacele de verificare a veridicității constructelor unei sau altei teorii permite cercurilor ştiințifice să se convingă, dacă sunt ele adevărate sau nu. Habbard spune frecvent, *ce nu este dianetica*. Ea nu este *nici hipnoză*, *nici*

sugestie, *nici psihanaliză* (acest domeniu e dispreţuit de către scientologi absolut). Dar ce este, totuşi, dianetica, nu aflăm sau aflăm foarte aproximativ.

Cu toate acestea, *omul e îndemnat, foarte insistent, să vină cu toate problemele sale, inclusiv bolile, numai şi numai la scientologi, promiţându-i-se că va scăpa – uşor şi la sigur – de ele, oricât de complicate ar fi*. Totodată, se afirmă constant că, în afară de gravele cazuri de schimbări somatice, *omul nu are nevoie de nici un fel de medicamente.*

Am spus deja că la moment în RM scientologia încă nu e răspândită. Şi aceasta cred că e foarte bine, cel puţin, din punctul meu de vedere. Dar în multe ţări Biserica Scientologică deja activează intens şi, tot ce-i posibil, influenţa ei va creşte. Iată de ce calific terapia scientologică, care, în esenţă, cum am spus mai sus, se asemănă cu alte feluri de descântece, ca şi o *Haribdă* contemporană, considerând-o, acolo unde e prezentă, nu mai puţin stresantă pentru omul de azi decât ceea ce am numit *Schilla* contemporană, adică stresul negativ, provocat de publicitatea farmaceutică excesivă.

DE CE ECONOMIE SOCIALĂ?

Prof. univ. dr. Petre Dumitrescu, Universitatea „Al. I. Cuza", Iaşi (România)

Notre démarche est sutenu par le contenu antropologique du concept de l'économie sociale introduite par Max Weber pour caracteriser la signification culturelle des sciences sociales. On essayons de argumenter la nécessité de retablir dans les societés desenchantés d'aujourd'hui les relation troublés entre les sciences sociales, surtout l'économie, avec la philosophie, davantage, avec la vie spirituelle.

Este evident pentru orice analist, cât de cât avizat, că actuala criză economico-financiară depăşeşte determinările stricte, intrinseci ale mediului economic. Fără îndoială, mijloacele pentru a o depăşi se află, înainte de toate, în instanţele imanente, proprii realităţii economice, dar nu exclusiv numai în acestea. Direcţiile dezvoltării

economice nu pot fi izolate, separate de ansamblul devenirii istorice, de modul de viață modelat permanent de anumite valori.

Una din cauzele majore ale crizelor multiple ce confruntă lumea contemporană, dintre care cea mai gravă este criza omului, îşi află originea în procesul autonomizării valorilor, marcă definitorie a modernității. În miezul acestui proces s-a aflat separarea ştiințelor de filosofie şi religie; în afara lui nu s-ar fi putut constitui formele independente, de sine stătătoare şi eficiente ale cunoaşterii. Acest fenomen complex şi necesar a fost însoțit în domeniul ştiințelor sociale, al căror specific a fost inițial trecut cu vederea, de cristalizarea şi de supraestimarea viziunilor pozitiviste, naturaliste, pur cantitativiste, ce şi-au găsit încununarea în ideea şi procesul ambivalent şi problematic al raționalizării istoriei. Această modalitate a evoluției istorice a creat, printre altele, premisele favorabile pentru eludarea semnificației culturale şi umane a acțiunilor sociale şi, în cele din urmă, pentru subestimarea tematicii sensului şi semnificației lumii, reliefată prin ceea ce a dobândit numele de dedivinizare, de „dezvrăjire a lumii" (**Entzauberung der Welt**), când omul ajunge să trăiască în „cuşca de fier a comodității şi reglementărilor". Pentru ultimii oameni ai acestei evoluții culturale, Max Weber spune că sunt potrivite cunoscutele cuvinte ale lui Nietzsche: „specialişti fără spirit, oameni fără inimă, dedați plăcerilor"[1].

O asemenea devenire cultural-istorică, rece şi frustă, a generat în gândirea economică ideea că viața economică se autoreglează, se reglementează de la sine, spontan, prin mecanismul pieței libere, care acționează ca un fel de mână invizibilă. Ofensiva din ultimele decenii a neoliberalismului, promotor tenace al acestei idei a economiştilor clasici şi a corelării ei cu potențialul democratic al statului de drept, a contribuit la crearea cadrului favorabil prăbuşirii modelului economic etatist-dirijist, care nu mai făcea față cerințelor pieței mondiale, competiției economice şi mai ales nevoilor reale ale oamenilor. Caracteristica acestui model economic era absolutizarea dimensiunii normative, adică substituirea demersului ştiințific al analizei economice cu afirmarea şi argumentarea caracterului just şi moral al

[1] Max Weber, *Etica protestantă şi spiritul capitalismului,* Humanitas, Bucureşti, 1993, p.182

politicilor economice.

Supralicitarea rolului pieței libere, însoțită în condițiile capitalismului actual de tendința de decuplare față de evoluția structurilor democratice, a dat naştere aşa-zisului fundamentalism al pieței, considerat a fi cauza diferitelor blocaje economice şi financiare din ultimele decenii. Consecința directă a acestor fenomene inhibitorii, frenatorii ale vieții economice este creşterea decalajelor dintre bogați şi săraci, a clivajelor sociale tot mai adânci şi periculoase pentru ordinea națională şi mondială. „După anii 1980, zecimea cea mai bogată a populației a devenit mult mai bogată, iar zecimea cea mai săracă a populației a devenit şi mai săracă. În anul 2000, venitul pe cap de locuitor al celor mai populate țări de pe glob abia putea fi introdus în aceeaşi diagramă cu cel din țările cele mai bogate. În 1985, statele democratice, în care locuia o şesime din populația planetei, dețineau cinci şesimi din avuția lumii. În 2000, cincimea cea mai bogată din populația lumii controla 80% din producția mondială”.[1] Trecerea, ca efect al marilor progrese tehnico-ştiințifice, de la economia penuriei, a lipsurilor, la cea a abundenței, a risipei a determinat, în scopul maximalizării profitului, organizarea rarității şi potențarea sărăciei.

Modul de viață al consumului de dragul consumului, al îmbogățirii fără de limite, al cantității fără calitate atentează la însăşi natura umană, care este afectată în elementele ei esențiale, definitorii. Omul a ajuns astfel actorul şi exponentul unui mod de viață în care nu mai este stăpânul propriilor dorințe şi nevoi. Această situație dureroasă este dovada clară a caracterului irațional al devenirii istoriei, a cărui expresie vie este inversarea, în tot mai multe cazuri, a raportului dintre mijloace şi scopuri. Ceea ce la început se impunea ca un simplu mijloc în vederea realizării unui scop a devenit, în temeiul unor opțiuni iraționale, un scop în sine, care şi-a pierdut legătura originară cu sensul vieții omului.

Ca reacție la viziunea pozitivistă şi naturalistă, adică la ceea ce este cunoscut sub numele de *economics*, şi mai ales a efectelor sociale, tot mai greu de suportat, ale hipertrofiei raționalizării istoriei,

---

[1] Cynthia Stokes Brown, *Istoria lumii de la Big Bang până în prezent*, Editura Litera, 2009, p. 254

la începutul secolului al XX-lea, Max Weber a lansat conceptul de *economie socială*. Acest concept era menit să reabiliteze şi să reliefeze importanța relației teoriei economice cu filosofia şi religia, în general cu elementele universului social şi, pe această bază, să surprindă semnificația culturală a realităților economice. Ce înțelege Max Weber prin economie socială? „Calitatea care ne determină să calificăm un fenomen drept „social-economic, menționează gânditorul german, nu este un atribut care să-i fie, ca atare, „obiectiv" inerent. Ea este determinată mai curând de orientarea interesului nostru cognitiv, rezultat din importanța culturală specifică pe care o atribuim procesului. Dacă un eveniment al vieții culturale este ancorat fie direct, fie în maniera cea mai indirectă cu putință în realitatea fundamentală printr-un aspect al particularității [**Eigenart**] sale, pe care se bazează *semnificația* sa specifică pentru noi, considerăm că el conține sau poate conține o problemă de ştiință socială, cu alte cuvinte, că poate deveni obiect pentru o disciplină ce se ocupă cu cercetarea acestei stări de lucruri fundamentale".[1] În ştiințele sociale, între concept şi realitate, este, considera Weber, un *hiatus irrationalis,* ceea ce înseamnă că, în fond, conceptele nu au o valoare ontologică, ele exprimând mai degrabă poziția subiectului în raport cu obiectul. „De fapt, subliniază Weber, nu există o analiză ştiințifică „obiectivă" pur şi simplu a vieții culturale sau a „manifestărilor" sociale…. deci nu există o analiză independentă de puncte de vedere particulare şi „unilaterale" după care aceste fenomene – explicit sau implicit, conştient sau inconştient – au fost alese ca obiect de cercetare, sunt analizate şi clasificate".[2]

Din acest orizont de gândire, în opoziție cu metoda materialismului istoric, care viza identificarea unor legi generale ale devenirii istorice, Max Weber propune o metodă de cercetare individualizatoare, al cărei scop este „să înțelegem realitatea vieții care ne înconjoară şi în care suntem plasați în particularitatea ei specifică, pentru a decela, pe de o parte, conexiunea şi semnificația culturală a tuturor fenomenelor ei actuale, pe de altă parte, motivele

[1] Max Weber, *Teorie şi metodă în ştiințele sociale*, Polirom, 2001, p. 23
[2] Ibidem, p. 30

pentru care ea a evoluat istoric aşa şi nu altfel".[1] Pentru Weber, sarcina ştiinţelor sociale este de a reduce fenomenele şi procesele sociale la o activitate comprehensibilă, adică la activitatea indivizilor, care reprezintă unităţile, piesele de bază ale vieţii sociale. În ştiinţele sociale, „o tratare „obiectivă" a fenomenelor culturii, consemna gânditorul german, în sensul că reducerea empiricului la „legi" ar trece drept ideal al activităţii ştiinţifice, este lipsită de sens». Această situaţie îşi află explicaţia în faptul că „nu se poate concepe nici o cunoaştere a fenomenelor culturii altfel decât plecând de la *semnificaţia* pe care o are pentru noi realitatea vieţii cu individualitatea ei mereu specifică ancorată în anumite relaţii particulare".[2]

Restabilirea relaţiei dintre filosofie şi religie şi corpusul ştiinţelor, solicitată cu stringenţă de problematica inedită a acestora, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, a dezvăluit că ştiinţele sociale nu sunt pur şi simplu ştiinţe ale cunoaşterii, ci ale recunoaşterii, pentru că ele ne familiarizează cu universul subiectiv, interior al oamenilor, prin care aceştia conştientizează rolul lor activ, creator în planul cunoaşterii şi al concretizării rezultatelor acesteia în acord cu nevoile lor reale.

Lecturile şi interpretările mai noi asupra operei lui Weber, dintre care se distinge aceea a lui Wilhelm Hennis**,** apreciază că, întrucât gânditorul german socoteşte economia „ştiinţa despre oameni, ea trebuie să fie interesată de calitatea vieţii lor, calitate dependentă de condiţiile economice şi sociale".[3] Economia nu este o ştiinţă a naturii, ci o ştiinţă despre oameni şi nevoile lor. Ştiinţa economiei este ştiinţa actorilor economici. Ca ştiinţă despre oameni, economia nu este decât un mijloc, care trebuie să se afle în serviciul unui scop unic: căutarea binelui comun. Pentru aceasta, este necesar de a promova o concepţie despre economie şi realitatea economică în stare să contribuie la potenţarea vieţii şi nu la diminuarea, minimizarea sau chiar la anihilarea acesteia. Cu alte cuvinte, economia se cere a fi privită ca o

---

[1] Ibidem, p. 30-31.
[2] Ibidem, p. 38.
[3] Wilhelm Hennis, *Webers Wissenschaft von Menschen,* Tubingen, J:C:B:Mohr (Paul Siebeck), 1996, p. 3

ştiinţă socială, care se ocupă cu fenomene ce trebuie examinate prin prisma semnificaţiei lor culturale şi a sensului ce li se atribuie de către actorii sociali.

Necesitatea abordării într-un mod nou a statutului ştiinţelor economice, în conformitate cu nevoile reale ale oamenilor, este reliefată şi de dezbaterile vii din ultima vreme referitoare la fiabilitatea unui indicator economic precum Produsul Intern Brut, considerat intangibil, tabu. Joseph Stiglitz, reprezentant de seamă al noii şcoli economice, constată cu stupoare, pornind de la conţinutul acestui indicator de bază, că în lumea de azi, aflată într-un amplu şi complex proces de globalizare, oamenii din ţările care produc cele mai mari cantităţi de bunuri sunt departe de a fi şi cei mai fericiţi. Tulburat de o asemenea realitate paradoxală, Joseph Stiglitz propune ca indicatorul clasic de *Produs Intern Brut* să fie substituit cu acela de *Fericire Naţională Brută*, care ia în considerare în caracterizarea calităţii vieţii, în primul rând, nu cantitatea bunurilor produse, ci buna dispoziţie a oamenilor, condiţionată de posibilitatea de a se bucura de libertate, de timp liber, de a respira aer curat, de a vedea lucruri frumoase şi de a admira fapte bune în jurul lor.[1] Cu alte cuvinte, devine, în tot mai mare măsură, acceptată ideea că avuţia naţională nu mai poate fi evaluată exclusiv cu ajutorul indicatorilor economici. Se impune, ca fiind mai adecvat pentru estimarea calităţii vieţii, conceptul complex de dezvoltare durabilă, ce ia în calcul valorificarea potenţialului uman şi protecţia mediului.

Diminuarea primejdioasă a mesajului social-uman al teoriei economice şi, implicit, a activităţilor economice, care se îndepărtează tot mai mult de servirea valorii fundamentale – viaţa-, ridică cu acuitate ideea necesităţii reintegrării ştiinţelor economice în universul social şi recuperarea, în acest fel, a componentei lor filosofice şi spirituale. Apare tot mai limpede, în lumea noastră plină de pericole, faptul că nu vom putea beneficia de o bună condiţie fizică dacă nu vom stabili, mai întâi, o bună relaţie cu instanţele condiţiei spirituale.

În afara unei ample deschideri spre universul spiritual şi uman, ştiinţa economiei şi activităţile derivate din aceasta riscă să evolueze

---

[1] Matei Vişniec, *Fericirea naţională brută,* în *Jurnalul de Duminică,* Ediţie nouă, numărul 13, 5165, din 11 octombrie 2009, p.17.

într-o direcție care pune sub semnul întrebării însuşi statutul ontologic al omului. Virtutea inegalabilă a filosofiei de a considera şi conserva orice individual ca întreg, ca totalitate, şi orice întreg sau totalitate ca individual, dezvăluie faptul că remediul omului este omul, ceea ce trimite la faptul că ea poate fi considerată ca un veritabil drept fundamental al omului. De altfel, filosofia dovedeşte, prin funcțiile ei gnoseologice şi axiologice, că în pofida ipostazelor ei istorice, de fiică a timpului, îşi păstrează şi-şi afirmă cu vigoare rolul său originar, acela de a oferi o viziune unitară, coerentă asupra lumii, în temeiul căreia omul poate, depăşindu-şi permanent condiția, să facă față provocărilor istoriei. Într-o perioadă de criză istorică, de descurajare, de neîncredere, disperare şi blocaj, când toate alternativele par a se epuiza, filosoful, prin gândirea sa lucidă, deschisă spre absolut, este capabil să-şi învingă temerile şi să înfrunte, astfel, cu îndrăzneală, forțele ce împiedică împlinirea omului ca om.

PROBLEMA CORELAȚIEI PRINCIPIILOR METODOLOGICE ŞI MORALE ALE BIOETICII ÎN ACTIVITATEA UMANĂ CONTEMPORANĂ: ANALIZĂ TEORETICO-COMPARATIVĂ

Prof. univ. dr. hab. Teodor Țîrdea,
USMF „Nicolae Testemițanu”

Actually, the problem of establishing of the strategy of humankind survival, become fundamental one, as well as extremely important for contemporary civilization. Moral theory has in this context a special role. At the intersection of II and III millenniums have appeared the necessity of reconstructing and transforming of ethical thinking, of achieving of some revival in performing its content and methodology.In the article is augmented the necessity in the field of ethics of passing from anthropologic methodology to the biospherocentric one and of stressing of theoretical and methodological principles in relation with those moral ones in contemporary advanced technological epoch, provoked especially by the anthropological planetarian crises.

Ultimele decenii ale sec. al XX-lea au demonstrat necesitatea unei reconstrucții profunde a gîndirii etice, unei transformări radicale în interpretarea obiectivului de studiu al eticii, a *metodologiei acesteia.* Omenirea a păşit în mileniul al III-lea, în epoca tehnologiilor planetare avansate, însă discuțiile vizavi de esența teoriei moralei, de granițele realității obiective unde ar fi util să se extindă influența ei, nu doar încetinează, însă din contra – iau o amploare tot mai mare, un caracter tot mai dur [1; 2; 3]. Acest fapt se întâmplă din mai multe motive şi, mai întâi, din cauza apariției problemelor ce posedă o orientare globală şi care nemijlocit sunt legate de condițiile supraviețuirii omenirii, de necesitatea depăşirii crizei antropoecologice planetare. Drept rezultat au apărut probleme etice netradiționale, ce sunt frecvente anumitor întrebări şi la care omenirea actuală este în aşteptarea unui răspuns adecvat. Printre acestea pot fi menționate cîteva: (**1**) ce-i mai nobil – valoarea omului sau a lumii vii ?; (**2**) ce-i mai presus – valoarea omului sau a mediului înconjurător ?; (**3**) ce-i mai important – valoarea neamului sau a individului ?; (**4**) ce-i mai semnificativ – valoarea omului sau a planetei ?; (**5**) ce-i mai avantajos – valoarea omului sau a tehnicii şi tehnologiilor create de el? şi altele. Tocmai răspunsurile la aceste întrebări în dezvoltarea teoriei morale au provocat apariția diverselor tipuri de etică, cum ar fi bioetica, etica ecologică, etica medicală, etica sănătății publice, etica planetară (globală), etica tehnico-inginerească, etica informațional-tehnologică etc., devenind principalele în etapa contemporană a evoluției sociumului, iar explicarea lor necesită o nouă abordare, *o nouă metodologie.*

Timp îndelungat, cel puțin până în anii '70 ai secolului trecut, în lumea etică ne ciocneam preponderent cu o singură metodologie – cea autropocentristă, care, cu regret, obliga şi continuă să mai oblige savanții şi practicienii, pe toți participanții activității sociale să protejeze în toate dimensiunile şi ipostazele sale doar individul, în rest, inclusiv natura vie, biosfera integral se interpreta ca ceva derivat de la Homo Sapiens, cu o importanță net inferioară în comparație cu omul. O astfel de abordare în practica umană, în special atunci când progresul tehnico-ştiințific, noile tehnologii cum ar fi cele biomedicale, genetico-inginereşti, informațional-intelectuale şi altele nu țin seama adecvat de condițiile asigurării securității individului,

biosferei în genere, poate purcede, în final, spre rezultate dramatice în dezvoltarea evoluționistă universală, ceea ce se confirmă actualmente de toată experiența omenirii contemporane. Apare necesitatea de a elabora noi paradigme şi metode în teoria moralei şi ele au apărut.

Să reamintim că mult timp în practica etică metodologia antropocentristă se realiza prin procedee concrete de analiză a moralei şi anume prin intermediul metodelor *conceptuale* (metaetica) şi *normative* şi corespunzător prin metodologiile respective. Neaprofundându-ne în amănunte privind evoluția acestor abordări, vom remarca doar că, criticând metaetica, mai ales din a doua jumătate a sec. al XX-lea, adversarii ei, treptat, pregăteau o cotitură a eticii spre examinarea problemelor morale ce țin de interesele şi cerințele reale ale oamenilor, inclusiv pe cele provocate de revoluțiile tehnico-ştiințifice şi tehnologice. Abordând bazele existenței umane, şi alte probleme de acest gen, ei au stabilit că chestiunile menționate nu se aranjau în limitele analizei conceptuale, ceea ce a cauzat un impuls spre renaşterea interesului față de etica normativă şi corespunzător ei a *metodologiei normative*. Cea din urmă, spre deosebire de metodologia *conceptuală,* avea de realizat scopul final nu studiul noțiunilor, dar formarea şi argumentarea principiilor (şi normelor) morale, ce se situau la baza determinării şi soluționării unui şir de probleme destul de vaste, pe care etica trebuia să le examineze. Etica normativă era obligată, în opinia părtinitorilor ei, să contribuie la gândirea de sine stătătoare a personalității asupra problemelor sale, să dezvolte iscusință de comportare conform principiilor morale liber alese şi conştient interpretate.

Însă spre sfârşitul anilor '60 ai secolului trecut, etica normativă n-a reuşit să demonstreze în ce măsură principiile ei morale şi mai întâi de toate imperativele „binefacerii”, „non-dăunării”, suveranității, echității etc. pot fi utilizate în practică, în special în aprecierea morală a acțiunilor omului asupra naturii vii. Această problemă era una extrem de importantă la timpul respectiv cerând imediat soluționarea sa. Existau două abordări ale acestei chestiuni. Unii savanți considerau că nu e nevoie de elaborarea unei noi metodologii, unei noi etici în învingerea rupturii dintre teoria etică, dintre principiile ei morale fundamentale şi practică. Pentru acest lucru e suficient să se îmbine în lucrările de etică analiza sistemelor normative cu trecerea

adecvată în revistă a problemelor morale contemporane, iar mai apoi să se argumenteze în ce mod principiile teoretico-morale ale diverselor şcoli pot fi aplicate în practică.

Cu mult mai efectiv, am putea afirma revoluţionar, s-a pomenit a doua cale de soluţionare a problemei date. Biochimistul şi oncologul american Van Renssellaer Potter, iar mai apoi şi alţi cercetători europeni au înaintat o nouă versiune – crearea unei noi etici cu o metodologie neordinară şi cu noi principii teoretico-ştiinţifice, conexând acest mod de abordare cu extinderea acţiunii noţiunii de „morală" şi asupra naturii vii [4, c.9-38]. În condiţiile crizei antropoecologice planetare contemporane morala nu poate fi limitată la relaţiile „om-om", sau „om-socium", ea trebuie să includă obligatoriu şi relaţiile „om-lume vie". Noua etică în interpretarea ei largă a fost botezată de V. R. Potter, în anul 1970, *bioetică* sau *etica supravieţuirii.* Acestei etici – eticii epocii tehnologiilor globale – îi aparţine respectiv şi o nouă metodologie – *biocentristă,* care ne obligă a depăşi mediocritatea metodologiei antropocentriste, ca fiind mai restrânsă, dar obligatoriu înglobarea celei din urmă în conţinutul celei dintâi (biocentriste) [5, p.209-213; 6, c. 203-207; 7, c. 29-31]. Bioetica în acest context este valoroasă în trei sensuri. Una din orientările ei posedă o semnificaţie obiectivă şi anume – analiza dilemelor etice, ce atrage după sine dezvoltarea noilor direcţii ştiinţifice şi care în orişice caz se va perfecţiona. A doua direcţie are atitudine faţă de garnitura variantelor obţiunii moralităţii savanţilor. În fine, bioetica poate fi examinată drept un model al ştiinţei viitorului, ce îmbină moralitatea şi cunoaşterea obiectivă (morala şi cunoştinţele biologice, potrivit lui V.R. Potter).

Conceptul de bioetică, analizat de noi drept o cercetare complexă şi sistemică a acţiunilor omului în lumea biomedicală în lumina valorilor şi normelor morale tradiţionale [8, p.70-159; 9, p.13-33; 10, c. 456-465], posedă scopuri precise şi de o perspectivă avansată, în particular, de a stabili dacă Homo Sapiens ar putea adecvat să modifice structura şi mersul vieţii, inclusiv a plantelor şi a lumii animalelor, ar putea el oare prognoza şi concret să contribuie la realizarea paradigmelor existenţei civilizaţiei contemporane, ar putea el, oare, la urma urmei, să influenţeze destinul neamului uman în raport cu biosfera, asigurând în aşa fel securitatea acesteia. O astfel de

interpretare ne obligă să elaborăm, paralel cu principiile metodologice ale bioeticii, şi cerinţe concrete (principii morale) din partea eticii biologice faţă de acţiunile omului în activitatea sa practică, ştiinţifică înainte de toate. Aspectul etic al acestor procese este evident, prin urmare, se face necesar de a-l analiza. Cu atât mai mult, practic, fenomenele de acest gen (cercetările) în majoritatea cazurilor şi în toate timpurile au atitudine faţă de om, faţă de sănătatea lui, de viaţa acestuia. Într-o astfel de situaţie, fără îndoială, apare necesitatea de a avea anumite imperative (principii morale) ale cunoştinţelor bioetice care ar da posibilitate sociumului în plină măsură să protejeze nu doar sănătatea omului, dar şi viaţa tuturor reprezentanţilor lumii vii – a plantelor şi animalelor. În această ordine de idei, de repetate ori am scris şi am argumentat [11, c.52; 12, c.36-37] faptul că, în practica socială, se evidenţiază problema corelaţiei principiilor teoretico-metodologice şi morale ale bioeticii, adică are sens de delimitat clar aceste noţiuni atât după conţinut, cât şi după destinaţie, conform rolului acestora în dezvoltarea eticii vieţii, în devenirea metodologiei ei noi – metodologiei *biocentriste.*

În elaborarea principiilor teoretico-metodologice ale bioeticii (biosferocentrist, coevoluţionist, socializării etc.), pornim de la premisa că această totalitate de cunoştinţe reprezintă o nouă direcţie ştiinţifică *interdisciplinară* la intersecţia filosofiei, medicinei, biologiei, ecologiei, eticii, dreptului şi studiază relaţiile în sistemul „om-biosferă" de pe poziţiile eticii tradiţionale. Bioetica apare drept o parte componentă deosebită a filosofiei morale care se preocupă de aspectele introducerii factorului uman în lumea biomedicală. De pe astfel de poziţii şi e raţional de a studia metodologia ei (bioeticii) nouă (biocentristă), postulatele ei fundamentale (principiile ei filosofico-metodologice), metodele, noţiunile, legităţile acesteia etc. [13, p.12-18]. Şi aceasta din cauza că filosofico-metodologic orişice totalitate de cunoştinţe, de exemplu, bioetica, obţine statutul de disciplină ştiinţifică atunci şi doar atunci când în cadrul acesteia se stabilesc aşa fenomene, cum ar fi principiile, metodele, noţiunile, normele, legile etc., care întru totul aparţin ei şi reflectă specificul acestui domeniu al ştiinţei, conexiunile lui cu alte direcţii ştiinţifice [14, c.138-168], în cazul nostru cu biologia, ecologia, tehnica, medicina, etica etc.

Apariția unei direcții științifice într-un fel sau altul exprimă cerințele, mai întâi de toate, ale practicii sociale, de asemenea, a perfecționării mecanismelor de diferențiere a științei în dezvoltare. Naşterea eticii biologice a devenit încă un pas pe calea satisfacției acestei necesități. Însă nu doar această circumstanță determină rolul şi importanța bioeticii, metodologiei ei neordinare – biocentriste – în ştiința şi practica contemporană, mai ales când avem de a face cu strategia de supraviețuire a omenirii, cu criza antropoecologică planetară aprofundată. Nu mai puțin, ba chiar şi mai mult e necesară în ştiința contemporană integrarea cunoştințelor, fără de care ea se transformă într-o colecție de idei disparate. Bioetica, nivelul ei *metodologic interdisciplinar* mult mai pronunțat exprimă a doua tendință (cerință), deoarece funcția acesteia constă în sinteza cunoştințelor necesare actualmente în special pentru elaborarea paradigmei generale de asigurare a dezvoltării durabile şi inofensive a civilizației contemporane. Deci, bioetica şi metodologia ei nouă au apărut drept product şi mecanism de soluționare a contradicțiilor în evoluția sistemelor actuale „biosfera-om" şi „natura-societatea", şi acest fapt, fără îndoială, este un imperativ al epocii tehnologiilor scientofage planetare.

În baza principiilor filosofico-metodologice fundamentale sus-menționate ale bioeticii, precum şi a altor postulate teoretice ale ei cum ar fi, de exemplu, principiul unității vieții şi eticii, recunoaşterea vieții în calitate de categorie supremă printre toate valorile morale, principiul „evlaviei față de viață", principiul armonizării sistemului „om-biosferă" [15, c. 454], fiind ca şi cum derivate de la principiul biosferocentrist şi confirmându-se în cadrul soluționării problemelor ecologice, demografice, bioetice etc. de natură planetară, evident că se va şi prelungi procesul de formare a codului de reguli, norme şi imperative ale bioeticii.

Separarea bioeticii într-un domeniu aparte al cunoştințelor filosofice, raportul moral specific al ei față de natura vie în corespundere cu cerințele principiilor metodologice menționate este condiționată, mai întâi, de apariția contradicțiilor etice în cadrul constituirii şi aplicării tehnologiilor-bioinginereşti şi biomedicale în spațiul sănătății publice [16, c.331-334], şi mai larg în lumea biomedicală [17, c.257-260]. O problemă primordială o reprezintă

pericolul nimicirii tuturor formelor de viață pe planetă, responsabilitatea pe care o duc nu doar oamenii de stat şi reprezentanții vieții publice dar şi savanții – biologii, medicii, fizicienii, chimiştii etc. E posibil, în această ordine de idei, că principiile şi paradigmele fundamentale ale bioeticii formulate mai sus devin practic o ideologie de stat în toate formele de activitate umană, mai ales în sănătatea publică. La elaborarea acestei ideologii socioetice în lumea biologico-medicală e necesar a nu pierde din vizor prioritățile ei principale şi mai ales obiectivele conceptuale şi teoretico-metodologice, valorile etico-morale şi juridice (de drept). E vorba, în fond, de biomedicina morală-umanistică, menită nu doar a trata (a vindeca), dar şi de a orienta lucrătorii sferei biomedicale spre o dezvoltare multilaterală şi armonioasă a omului. Cele spuse ne permit să afirmăm că „specificul esenței bioetice în sănătatea publică contemporană se manifestă printr-o cerință principial deosebită de protejare a vieții omului: protejarea lui nu de circumstanțele negative neprevizibile, dar de acțiunea ştiințifico-tehnologică premeditată asupra acestuia. Suntem martorii unei variante calitative a filosofiei etico-morală, deoarece în cea din urmă e vorba de o atitudine umanistică mai sublimă față de dezvoltarea omului" [15, c.455].

În aşa situație bioetica nu se reduce nici la etica medicală, nici la etica ecologică, nici la deontologie. Fiind o ideologie a sănătății publice, ea nimic nu interzice şi nimic nu permite, ea doar recomandă, atrage atenția comunității asupra aspectelor morale ale problemelor ecologice şi biomedicale, ale biotehnologiilor, altor acțiuni noi ale ştiinței, ce țin de posibilele pericole ale vieții sau pierderi ale sănătății omului. Ideologia bioeticii ține sub vizorul său moral acele metode ale ştiinței şi practicii, ale noilor tehnologii, care nu contribuie la elaborarea unei strategii adecvate de supraviețuire a omenirii, la ameliorarea calitativă a vieții individului, la dezvoltarea durabilă a civilizației contemporane. Din acest motiv, în literatura ştiințifico-filosofică, şi apare problema corelației principiilor teoretico-metodologice şi morale ale bioeticii.

Suntem de părere, în această ordine de idei, că, actualmente, majoritatea absolută a „principiilor" bioeticii, fie ea de tip american sau de cel european, nu corespund, în esența sa, naturii cunoştințelor bioetice, interpretate în sens larg. Aici menționăm asemenea

„principii”, cum ar fi cel al autonomiei pacientului, demnității omului, dreptății, binefacerii, nondăunării etc. Mai mult ca sigur, merită să vorbim despre normele eticii biologice sau chiar ale celei medicale şi nu mai mult. A împărtăşi o astfel de opinie teoretico-metodologică înseamnă a pune semnul de identitate între noțiunile „principiu” şi „imperativ”, adică a identifica principiile metodologice şi cele morale ale bioeticii, de a coborî principiul metodologic al bioeticii „pînă la nivelul” noțiunii „cerință bioetică”, ceea ce nu e corect ştiințifico-filosofic.

Potrivit autorului acestui articol, cele mai importante principii morale ale bioeticii sunt nişte reguli şi imperative care nu sunt bazele acestor cunoştințe, nu constituie fundamentul lor, cum ar fi, de exemplu, principiile biosferocentrist, coevoluționist, socializării etc., mai sus-menționate, dar se prezintă ca nişte cerințe morale specifice în sistemul „om-biosferă” şi care întru totul protejează lumea animală şi pe cea a plantelor şi, fără îndoială, pe însuşi Homo Sapiens [18, p.18-26].

Printre aceste fenomene evidențiem, mai întâi de toate, imperativul *vulnerabilității,* care obligă medicul, cercetătorul, omul în genere, să fie conceput (imperativul) în două sensuri diferite. În primul rând, vulnerabilitatea este caracteristică tuturor ființelor vii, pentru care nu sunt străine mortalitatea şi fragilitatea. În al doilea rând, mult şi corect se vorbeşte despre vulnerabilitatea unor grupe aparte de oameni, cum ar fi copii, bolnavii, bătrânii, invalizii etc., adică e logic a vorbi de aspectul social al vulnerabilității, iar şi mai larg despre o *bioetică socială*. Un alt principiu moral (imperativ) în activitatea biomedicală este cerința *moralității,* care obligă această sferă a filosofiei practice (bioetica), pe de o parte, şi cercetătorul, medicul, pe de altă parte, de a menține normele morale şi regulile morale tradiționale în raport cu tot ce-i viu, adică o morală adevărată, adecvată în sistemul „om-biosferă”. Principiul moral al *libertății şi responsabilității* obligă oamenii în relațiile lor cu lumea vie să nu absolutizeze libertatea acțiunilor, deoarece cea din urmă poate exista doar într-un raport bine fundamentat cu responsabilitatea. Liber, de exemplu, poate deveni cercetătorul dacă el în aceeaşi măsură este responsabil de destinul animalelor, plantelor şi omului, pentru tot ce întreprinde el în scopul asigurării securității personale şi colective,

realizării dezvoltării durabile, iar mai apoi şi a celei noosferice. Încă o cerinţă (normă) a bioeticii faţă de omul ce acţionează este principiul moral *non-dăunării*. Imperativul *binefacerii* este un alt principiu moral al cunoştinţelor bioetice, care se manifestă în lumea biomedicală.

Câteva cuvinte despre modificarea ulterioară a metodologiei în domeniul eticii, şi deci despre metodologia strategiei supravieţuirii omenirii, metodologiei asigurării securităţii civilizaţiei contemporane. E vorba despre metodologia *noocentristă,* care va putea fi realizată prin intermediul intelectului unic noosferic (planetar), şi care, în cuplu cu metodologia biocentristă, va constitui nucleul teoretic al strategiei de dezvoltare durabilă (inofensive) a lumii contemporane [19, c.148-165; 20, c. 227-315; 21, c.99-100].

La finele acestui discurs filosofic, amintim că principiile metodologice şi morale ale cunoştinţelor eticii epocii tehnologiilor planetare scientofage în contextul noii metodologii biocentriste posedă o putere nu absolută, dar una relativă – ele acţionează prima face. Principalul în astfel de situaţii e necesar a clarifica ce constituie pentru bioetică principiu metodologic şi ce principiu moral (regulă, normă), în caz contrar, vom fi nevoiţi să ne rătăcim permanent în interpretarea bioeticii, până la identificarea ei cu etica medicală, ceea ce se întâmplă actualmente în literatura ştiinţifică respectivă, iar faptul menţionat nu se justifică nici teoretic, nici practic.

Note

1. Барбур Иен Г. *Этика в век технологии*. - М.: Библейско-богословский институт св. Апостола Андрея, 2001. – 380 с.
2. Engelhardt Tristram Herman jr. *Fundamentele bioeticii creştine: perspectivă ortodoxă*. Trad. De Mihail Neamţu, Cezar Login şi diac. Ioan. – Sibiu: Deisis, 2005. – 507 p.
3. Matulic Tonci. *Bioetica*. – Zagreb: Glas Koncila, 2001. – 537 s.
4. Поттер Ван Ранселер *Биоэтика: мост в будущее*.(Пер. с англ.) – Киев: Видавець Вадим Карпенко, 2002. – 215 с.
5. Ţîrdea Teodor N. *Filosofie şi Bioetică: istorie, personalităţi, paradigme*. – Chişinău: USAM, 2000. - 250 p.
6. Седова Н.Н. *Генезис биогуманитарного знания* // Человек в современных философских концепциях / Материалы

Четвертой международной конференции. г. Волгоград, 28-31 мая 2007 г. В 4-х т. Том 1. – Волгоград: Изд-во Волгоградского университета, 2007. – 234 с.
7. Швейцер Альберт. *Благоговение перед жизнью*. - М.: Прогресс, 1992. – 573 с.
8. Țîrdea Teodor N. *Bioetică: origini, dileme, tendințe.* - Chişinău: CEP „Medicina", 2005. - 234 p.
9. Țîrdea Teodor N. *Elemente de bioetică.* - Chişinău: Univers pedagogic, 2005. - 176 p.
10. Цырдя Т.Н., Берлинский П.В. *Философия (С курсом биоэтики).* - Кишинев: CEP „Medicina", 2003.- 552 с.
11. Цырдя Т.Н. *Еще раз о принципах биоэтики* //Второй Национальный конгресс по биоэтике с международным участием. 29 сентября-2 октября 2004. - Киев, 2004. -305 с.
12. Цырдя Т.Н. *Проблема биоэтических императивов в биомедицинском мире* // III Національный конгрес з біоетики. 8-11 жовтня 2007. - Киев, 2007. - 208 с.
13. Țîrdea Teodor N. *Principiile de bază ale bioeticii: tendințe şi probleme* // Bioetica, Filosofia, Economia şi Medicina practică în strategia de existență umană / Materialele Conferinței a IX-a Ştiințifice Internaționale. 10-11 martie 2004. Red. responsabil Teodor N.Țîrdea. - Chişinău: CEP „Medicina", 2004.- 272 p.
14. Готт В.С., Семенюк Э.П., Урсул А.Д. *Категории современной науки (становление и развитие)* - М.: «Мысль», 1984. - 322 с.
15. Философия медицины. Учебник для медицинских вузов / *Ю.Л.Шевченко* и др. - М.: ГЭОТАР-МЕД, 2004. - 479 с.
16. Цырдя Т.Н. *Основные биоэтические императивы врачевания в условиях информатизации общества* // Проблема свободы личности и общества в социально-гуманитарном дискурсе / Материалы Всероссийской научной конференции (Курск, 16-17 мая 2006). - Курск: Курский госуниверситет, 2006. - 409 с.
17. Цырдя Т.Н., Ожовану В.И. *Биомедицинский мир в контексте биоэтики: теоретико-методологический анализ* // Облики современной морали. В связи с творчеством академика РАН А.А.Гусейнова / Материалы международной

научной конференции. 16-19 марта 2009 г. МГУ имени М.В.Ломоносова. - М.: МГУ, 2009. - 334 с.
18. Țîrdea Teodor N., Gramma Rodica C. *Bioetica medicală în sănătate publică*. - Chişinău: CEP Bons Offices,_ 2007. - 247 p.
19. Семенюк Э.П. *Информатика и современный мир*. Философские аспекты. - Львов: Украинская академия печати, 2009. - 281 с.
20. Урсул А.Д., Урсул Т.А., Тупало В.Г., Энгель А.А. *Устойчивое развитие, безопасность, ноосферогенез.* - М.: РГАС, 2008. - 399с.
21. Цырдя Т.Н. *Информационно-интеллектуальная и биоэтическая составляющие – важнейшие звенья современной стратегии выживания человечества: теоретико-методологический анализ* // Біоетика науки та технологій: проблеми та рішення / Матеріали V Міжнародного симпозіиту з біоетики. 9-10 жовтня 2008, м. Київ. - Київ, 2008. -104 с.

LEGEA NATURALĂ ŞI ORIGINEA CIVILIZAȚIEI OCCIDENTALE MODERNE ÎN VIZIUNEA LUI JOHN LOCKE

Prof. univ. dr. Marius Dumitrescu, Universitatea „Al. I. Cuza" – Iaşi (România)

S'inspirant des conceptes d'état, droit et loi naturelle de Hugo Grotius et Thomas Hobbes, John Locke a crée une théorie politique fondée sur des bases anthropologiques. Les informations sur les communautées exotiques d' Afrique et d'Amerique l'aide a mieux comprandre le fontionnement d'une société qui ne connait pas le pouvoir politique. Armé de la trousse de l'antropologue J. Locke refait le chemain parcouru par l'humanité depuis l'état naturel jusqu'a la civilization moderne où le pouvoir politique garantit le respect des lois et de la propriété individuelle.

Cette théorie permet d'expliquer la difference entre la société naturelle et la société régit par la politique.

Scrisoarea despre toleranță (1689) şi cele două *Tratate despre guvernare* (1690) constituie miezul concepției politice a lui John Locke. În aceste scrieri apar conceptele de stare, drept şi lege naturală, alături de cel proprietate, preluate într-o oarecare măsură de la predecesori ca Hugo Grotius şi Thomas Hobbes.

Hobbes, contemporan cu dictatura lui Cromwell, înfățişa starea naturală ca fiind una în care omul era într-un război permanent, fiind „lup" pentru semenul său. Frica constituia prima pasiune a acestor oameni, în speță frica de a fi ucis.[1] Statul, *Leviathan*-ul, instituit pentru a îndepărta moartea violentă, recheamă o autoritate externă a cărei menire este de a fonda societatea politică. Această teorie crea un enorm paradox: libertatea deplină a cârmuirii de a folosi orice mijloc pentru a păstra pacea risca să transforme conducătorul în tiranul propriului popor, acel binecunoscut „lup păstor la oi". A conduce în chip suveran, folosind orice fel de mijloace, era modul în care Hobbes înțelegea funcția statului. Finalitatea acestei teorii nu putea fi decât despotismul sau tirania, forme ale cârmuirii care nu respectă legea.

La polul opus, Locke va considera starea naturală ca fiind una în care există o societate rațională, fiind mai aproape de spiritul lui Aristotel care descoperise în rațiune (*logos*) şi sociabilitate (*politikos*) elementele esențiale ale naturii umane. Starea naturală implică astfel existența unei societăți raționale în care nu există superiori sau şefi politici. În cadrul stării naturale funcționează o lege rațională. Această lege, anticipând imperativul categoric al lui Imm. Kant, consideră că orice om, în calitate de ființă rațională, ce operează cu mijloace şi scopuri proprii, are dreptul de a fi liber. În acest sens, în *Al doilea tratat despre cârmuire* se arată că *„starea naturală e cârmuită de o lege naturală care porunceşte tuturor; iar rațiunea care este această lege, îi învață pe cei care țin cont de ea că, fiind toți egali şi independenți, nici unul nu ar trebui să pricinuiască rău altuia, vieții, sănătății, libertății şi posesiunilor sale".*[2]

În esență, legea naturală proclamă datoria omului la

---

[1] Gérard Mairet, *Les grandes oevres politiques*, Editura Le livre de poche, 1993, p.121

[2] John Locke, *Al doilea tratat despre cârmuire, Scrisoare despre toleranță*, Editura Nemira, 1999, p.56

autoconservare şi, drept consecinţă, obligaţia de a apăra viaţa tuturor semenilor. În acest sens, omorul poate fi pedepsit de oricine pentru a se preveni comiterea unuia nou. În starea naturală, fiecare om are autoritatea (*power)* de a sancţiona un criminal, aplicarea acestei legi fiind garantată de divinitate. Mai precis, fiecare om are dreptul de a pedepsi infractorul şi de a fi executorul legii naturale.

Locke consideră că, în lipsa unei autorităţi care să regleze înţelegerile dintre ei, întâlnirea dintre oamenii lumii civilizate şi populaţiile exotice din America au recreat condiţiile stării naturale. Încă din 1669, când a redactat o parte din *Constituţia Statului Carolina din America,* Locke aflase despre comunităţile primitive în care nu există decât o economie de supravieţuire şi fiecare trăieşte efectiv pe cont propriu, ceea ce demonstra că prin condiţia naturală fiecare om este o fiinţă liberă, nesupusă altui individ. „*Oamenii trăind împreună, conform raţiunii, fără vreun superior comun pe pământ, care să aibă autoritatea a judeca între ei, aceasta este exact starea naturală*".[1] Această stare de libertate originară, pe care Locke o identifică ca fiind reală, încetează atunci când se instalează factorii iraţionali ce conduc la violenţe şi perturbări grave ale ordinii morale.

Inspirat de situaţia comunităţilor exotice din America despre care are informaţii tot mai ample şi mai ales de impactul pe care îl au coloniştii europeni asupra acestora, Locke îşi construieşte propria lui viziune asupra apariţiei civilizaţiei. Mai mult, filosoful britanic caută o justificare politicii coloniale, uneori extrem de dură cu populaţiile locale.

În capitolul V din *Al doilea tratat despre cârmuire*, dedicat ideii de proprietate, Locke încearcă să demonstreze că starea naturală, caracterizată printr-o societate organizată raţional, paşnică, bazată pe economie de subzistenţă şi lipsită de superiori, a existat la început pe tot globul. Secretul evoluţiei se găseşte în trecerea de la simpla proprietate la posibilitatea conservării şi dezvoltării ei.

Mai întâi, filosoful va constata că ideea de proprietate există într-un sens restrâns chiar şi în stadiul natural când ne referim la proprietatea asupra propriului corp, unelte şi tot ceea ce se află la îndemână, considerând acest lucru conform raţiunii. „*Dumnezeu, care*

[1] ibidem, p.62

a dat oamenilor lumea în comun, le-a dat acestora şi raţiune, astfel încât să se folosească de ea pentru a dobândi cele mai mari avantaje pentru viaţa şi interesul lor".[1]

Pornind de aici, Locke va identifica în proprietatea asupra propriei persoane punctul de plecare pentru orice tip de proprietate. Ceea ce se desprinde din starea comună, din bogăţia naturală neexploatată, prin efortul persoanei, respectiv prin muncă, constituie drumul urmat de proprietate în sensul larg al acesteia. În stadiul natural, când pământurile nu sunt cultivate, omul stătea sub ameninţarea foamei. Pierre Manent[2] va arăta că de fapt Locke nu este prea departe de viziunea hobbsiană a unei stări naturale dominată de frică şi violenţă, numai că va merge mult mai departe în a găsi cauza acestei situaţii de insecuritate absolută din acest stadiu de existenţă umană. Astfel, ameninţarea primă la adresa oamenilor nu vine din partea celorlalţi semeni ostili, ci din partea foamei, adevăratul duşman al omenirii. Teoretizând egalitatea originară dintre oameni, Locke se deosebeşte, totuşi, de Hobbes. Dacă acesta din urmă considera oamenii egali în puterea de a-şi face rău unii altora, Locke afirmă că aceştia sunt, de fapt, egali în calitate de fiinţe raţionale, capabile să muncească şi să-ţi dezvolte proprietăţile.

Starea naturală este o stare caracterizată prin lipsa unei legi stabile, fixată şi promulgată de toţi, cât şi prin lipsa unei puteri judiciare, ceea ce face ca aceasta să fie una a neputinţei. Starea naturală este întotdeauna definită prin privaţiune, ca o stare în care lipseşte statul, ceea ce demonstrează importanţa societăţii civile. În starea naturală proprietatea este un dar şi un drept natural; în societatea politică ea se conservă şi se poate dezvolta. Proprietatea există mai întâi ca un dar al naturii, ca un drept (natural) al tuturor, ce impune însă datoria garantării şi conservării lui prin societatea civilă. Conservându-ţi proprietatea, condiţie esenţială a vieţii şi a libertăţii, omul îşi protejează drepturile naturale fundamentale ce-i definesc esenţa.

---

[1]ibidem, p.67

[2] Pierre Manent, *Istoria intelectuală a liberalismului*, Humanitas, Bucureşti,1992, p.69

Locke va specifica că acest proces de fondare a proprietăţii în forma ei incipientă ţine de o *lege naturală* care este o *lege a raţiunii*.[1] Raţiunea impune însă ca proprietatea să aparţină aceluia care poate să o exploateze cel mai bine, care munceşte cel mai eficient. Dumnezeu a dat lumea spre folosinţă celor harnici şi raţionali.[2] Această lege face să fie firesc ca cel care este mai performant în exploatarea naturii să-l deposedeze pe cel incapabil să obţină un produs consistent al muncii sale, justificându-se astfel necesitatea deposedării indienilor din America. Prin teoria muncii care oferă valoare lucrurilor Locke va pune bazele şcolii engleze de economie.

Secretul acestei teorii este legat de puterea politică, căci un monarh care ar reuşi să obţină profituri prin munca eficientă asupra resurselor naturale ar putea spera să aibă şi un număr mare de supuşi, iar *înmulţirea şi folosirea corectă a acestora din urmă reprezintă marea artă a cârmuirii.*[3]

Odată descoperit faptul că munca este aceea care conferă valoare lucrurilor, trebuia găsit un mijloc de conservare, de capitalizare a acesteia. Astfel au apărut banii, un lucru durabil care nu se putea deteriora şi care păstra intactă valoarea muncii, împiedicând degradarea ei. Banii, în calitate de instrument raţional de conservare şi transfer al muncii, au făcut posibil un comerţ dinamic ce a condus la creşterea valorii proprietăţilor.

Coloniile şi comerţul la distanţe mari nu ar fi fost raţional rentabile în lipsa banilor. Concluzia filosofului britanic este că, la început, când nu se cunoşteau banii, întreaga lume a fost o Americă şi numai atunci când omul a reuşit să capitalizeze munca a început şi complexul proces prin care s-au mărit posesiunile. Valoarea realizată natural, având calitatea de instanţă supremă pentru orice tip de avere, o deţine munca, căci ea ne hrăneşte, ne îmbracă şi ne ocroteşte; în al doilea rând, prin convenţie, vin acele obiecte rare şi neperisabile, ce au rolul de a capitaliza munca, precum aurul şi argintul, ce vor determina inegalităţile între proprietăţi; în final, printr-o convenţie de gradul al doilea, s-a acceptat să se bată monedă din metale sau

[1] John Locke, *op.cit.*, p.69
[2] ibidem, p.72
[3] ibidem, p.78

materiale lipsite de valoare intrinsecă, fiind suficientă ştanța puterii care garanta valoarea. Din acest moment s-a deschis drumul spre caracterul instrumental şi strict convențional al averii şi al proprietății.

În concluzie, pentru filosoful britanic, factorul principal care justifică proprietatea este performanța muncii. Eficiența, performanța muncii, justifică prin ea însăşi întreg cursul evoluției omenirii.

Antropologii Pierre Clastres[1] şi Marcel Gauchet[2], fini analişti ai raporturilor dintre stat, putere şi religie, au considerat că secretul civilizației se găseşte în puterea primordială pe care a avut-o cineva de a-şi forța semenul să muncească mai mult decât avea nevoie pentru a supraviețui. Astfel, o combinație între puterea politică primordială şi munca performantă au constituit zorii lumii moderne. O împletire dintre un impuls irațional de putere şi cadrele raționale ale producției l-au aşezat pe om pe drumul pe care cu mândrie îl numim civilizație. Meritul lui Locke constă în faptul că a considerat pentru prima dată proprietatea un concept teoretic fundamental pentru înțelegerea cursului istoriei moderne.

Puterea pe care orice om liber şi-o poate dori este puterea politică, singura care garantează, conservă şi dezvoltă proprietatea prin respectarea legii, rezultat al contractului social, ce implică consimțământul pentru un anumit tip de cârmuire. John Locke critică pe adepții teoriei impunerii puterii prin forță. El se dovedeşte un veritabil profet al marilor campanii militare de succes, dar care, în fapt, au devenit mari dezastre tocmai pentru că au neglijat consimțământul oferit puterii de către populația cucerită. Ideea este atât de actuală şi a putut fi vizualizată în atâtea campanii militare de succes care au avut loc mai ales în Orient şi care nu au adus nici un beneficiu pe termen lung, cu excepția masacrării adversarilor, adâncind şi mai mult crizele politice.

În spiritul evenimentelor cu care a fost contemporan, Locke încheie cel de *Al doilea tratat* cu tema dizolvării cârmuirii. Încălcarea legilor aduce cu ea sclavia şi împreună reprezintă un triumf al iraționalului, al forței brute, ce se opune stării naturale, care are ca premisă fundamentală libertatea individului. În momentul în care

[1] Pierre Clastres, *Societatea contra statului*

[2] Marcel Gauchet, *Dezvrăjirea lumii- o istorie politică a religiei*

cârmuirea nu mai respectă legea, poporul este îndreptățit de legea divină, în care Dumnezeu devine judecătorul suprem, să se revolte. Pentru a surprinde starea în care se poate afla la un moment dat poporul sub domnia unui despot sau tiran, Locke foloseşte metafora peşterii lui Polifem în care Ulise şi însoțitorii săi sunt ținuți captivi.[1]

Proprietatea şi libertatea sunt conceptele cheie pentru care optează John Locke pentru a fonda o teorie politică modernă. Filosoful britanic a transformat proprietatea reală într-un concept filosofic în funcție de care este analizat tipul unei societăți. Proprietatea este aceea care organizează societatea civilă, fiind atât originea, cât şi sfârşitul vieții politice.

Mai târziu, această idee va fi întâlnită şi în marile programe ale revoluțiilor politice (din America, în 1776, şi din Franța, în 1789). Acest drept egalitar care afirmă libertatea absolută a oamenilor este numit de Locke dreptul rațiunii care impune datorii, dintre care prima este aceea a autoconservării.

Descartes nu a reuşit să creeze decât o morală provizorie, Spinoza a realizat o etică, dar mai puțin o teorie politică, iar Locke, prin teoria sa asupra raționalității stării naturale şi teoria monarhiei constituționale, a desăvârşit filosofia modernă, conferindu-i marile liniamente ce o transformau într-un veritabil suport al vieții politice.

Compromisul de la 1688, numit Glorioasa Revoluție, a ferit Anglia de mişcările sociale ce au bulversat Europa următorilor ani. Liberalismul politic, aşa cum a fost fondat de John Locke, a stat la baza teoriilor liberale, al căror succes enorm după Al Doilea Război Mondial îl vor justifica pe Francis Fukuyama, în anul 1989, să considere că sfârşitul istoriei este iminent.

---

[1] John Locke, *op.cit,* p. 196

UTILITATEA SOCIOLOGICĂ A CONCEPTULUI FILOSOFIC DE ENTELEHIE

Conf. univ. dr. Dumitru Stan,
Universitatea „Al. I. Cuza” – Iaşi (România)

Although specific to the area of philosophy, the concept of entelechy is also applicable in sociology. Its breakthrough in the new field is accomplished because it facilitates the identification of society's essences, and the delimitation with additional precision the object of the science about the society. In the present study we pursue three fundamental aspects: the sociological characterization of entelechies, the explanation of the epistemological principles of identifying the social's entelechies, and the demarcation of categories of possible errors in the process of establishing the entelechies of sociology.

Autoritatea epistemologică a sociologiei este pusă sub semnul îndoielii de reproşurile care i se aduc. În mod recurent i se impută că studiază un obiect (societatea/socialul) de dimensiuni mult prea mari, că nu reuşeşte să scape de marja de eroare în cercetările efectuate, că nivelul încrederii indivizilor în mesajele sociologiei este scăzut, că oamenii agreează mai mult sociologia empirică în dauna celei ştiinţifice etc.

Cel puţin primul dintre aceste neajunsuri ar putea fi depăşit, dacă *obiectul sociologiei ar fi sintetizat la nivelul unor entelehii*. Conţinuturile uriaşe ale societăţii/socialului s-ar restrânge astfel la un număr rezonabil de structuri, funcţii, procese, fenomene a căror existenţă are caracter necesar şi/sau de neevitat. Aceste conţinuturi par să fie active prin ele însele, ca şi cum ar avea un scop al lor, în afara presiunilor şi instituirilor voinţelor individuale.

Aristotel este considerat primul utilizator al conceptului de **entelehie.** În limba greacă *en* înseamnă *în*, cuvântul *telos* are semnificaţia de *scop*, iar termenul *ehein* se traduce prin verbul *a avea*. Aşadar, din punct de vedere etimologic, entelehia indică acea componentă a societăţii care se manifestă tocmai pentru a-i da natura de societate, dispunând de o energie finalistă autoprotectoare. Cu alte cuvinte, *entelehiile unei societăţi nu pot fi decât cele care sunt şi cum sunt, iar schimbarea entelehiilor conduce invariabil la schimbarea*

societății. Stagiritul însuşi a numit patru entelehii pe care ar fi trebuit să le identifice persoana care ar fi vrut să studieze realitatea socială a vremii în care a trăit el: *philia* (aspectele afective care reunesc şi solidarizează oamenii), *coinonia* (grupurile de dimensiuni mici şi mijlocii), *politeia* (cele mai mari grupuri, adică statele), *nomos* (elementele normative care îi constrâng pe indivizi şi îi determină să coexiste în pofida diferențelor mari dintre ei).

Nu ne putem imagina cum ar arăta şi funcționa o societate fără familie, educație, religie, cultură, conducere, economie, justiție, politică etc. Realitățile prinse în această enumerare nu sunt altceva decât entelehii ale mediilor umane, respectiv *prezențe inerente oricărei ordini naturale a socialului.* Fiecare dintre ele pare să aibă o miză interioară, obiectivă, prestabilită, orientată în sens autoperfectiv.

Pentru sociolog, ar fi de mare sprijin delimitarea unui **tabel al entelehiilor socialului**, ceva similar tabelului elementelor elaborat de chimistul Mendeleev, întrucât acesta ar ajuta la stabilirea problematicii sociologiei şi la diferențierea a ceea ce este fundamental sau funciar de ceea ce este nesemnificativ şi perisabil.

Societățile au tins întotdeauna să-şi stabilească propriile *formule de existență convenabilă*. În acest sens, ele şi-au construit seturi de tradiții, s-au specializat în unele ocupații, au fixat procese şi procedee de eliminare a disfuncțiilor, au împrumutat din alte spații socio-culturale ceea ce le era necesar şi nu puteau să producă singure etc. Prin toate aceste demersuri, ele au urmărit să atingă un *optim funcțional*, respectiv o ordine internă sigură, confortabilă. Fiecare dintre preocupările sau acțiunile de genul celor cuprinse în enumerarea anterioară sugerează *procesualitatea apariției entelehiilor*. Cunoscând efectele acestora, se poate spune că societatea este un mediu ordonat prin entelehiile pe care le include.

Când randamentul existențial indus de entelehiile componente se dovedeşte a fi satisfăcător, societatea reproduce foarte multă vreme aceeaşi formulă de funcționare. De la aceasta se abate doar în împrejurări excepționale – epidemii, războaie, crize economice, ocupație străină etc. – cu scopul de a-şi asigura supraviețuirea. Dacă, dimpotrivă, randamentul despre care pomenim este nesatisfăcător, atunci societatea renunță la atitudinea conservatoare. Drept urmare, ea acceptă înnoirea, chiar stimulează producerea schimbărilor, numai că

prin acestea nu vizează anularea formulei de funcționare, ci doar optimizarea/ perfecționarea ei. Spre exemplu, *familia* a cunoscut numeroase transformări, dar, pe ansamblu, a rămas o entelehie care arată şi în prezent ca acum 3000 de ani[1]; deşi trăieşte o profundă stare de criză – divorțialitate foarte ridicată, abuzuri multiple între membrii ei, schimbarea conținuturilor tradiționale ale relațiilor dintre soți, dintre părinți şi copii etc. – este absurd să gândim că familia ar putea dispărea şi că nu ar mai fi "inima vieților noastre"[2].

Entelehiile care activează într-un spațiu dat nu pot fi nici înlăturate, nici modificate, nici ignorate, fără ca societatea să fie traumatizată. Nici chiar măsurile abuzive ale unor organizații politice, ale unor indivizi foarte influenți ori ale unui grup minoritar puternic nu se pot prelungi în efecte care să însemne subminarea ori suprimarea entelehiilor. Abia *voința colectivă* are autoritatea cuvenită în generarea acestor transformări, însă şi în cazul ei se recomandă să păstrăm unele rezerve; nu orice schimbare a conținuturilor voinței colective echivalează cu schimbarea entelehiei. *Religia*, de pildă, reprezintă o entelehie apărută între primele după procesul de antropogeneză; a evoluat de la magie, prin mitologie, la teologie şi a trecut prin multe momente de consensualizare, conformism, tradiționalizare, reformare. Comunismul, în numele unei pseudovoințe colective şi plecând de la celebra formulare potrivit căreia „religia este opium pentru popor", a încercat să o suprime. În ciuda tuturor demersurilor artificiale de schimbare, a măsurilor de intimidare (prigonirea preoților, interzicerea unor sărbători, distrugerea unor lăcaşuri de cult) şi a actelor de propagandă ateistă, entelehia numită religie s-a păstrat atât de viguroasă, încât este una dintre cele mai autoritare din cadrul statelor foste comuniste.

La fel s-ar putea exemplifica apelând la multe alte entelehii (comunicare, educație, economie, politică etc.) dar am ajunge la aceeaşi concluzie de fiecare dată: *toate entelehiile care alcătuiesc o societate nu numai că provoacă o anumită ordine funcțională, dar definesc şi natura acelei societăți*. Prin numărul lor şi prin modul prin

---

[1] A. Băran-Pescaru, *Familia azi. O perspectivă socio-pedagogică*, Editura Aramis, Bucureşti, 2004, p. 26

[2] Ch. Hardyment, *Viitorul familiei*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 2000, p. 93

care se combină/corelează/completează – entelehiile conduc finalmente la „ordinea naturală a fiecărei societăți”[1].

Dacă o societate are propria formulă de entelehii, atunci fără îndoială că ea se va deosebi de celelalte societăți tocmai prin multitudinea şi tipologia entelehiilor promovate. În acelaşi timp, se poate constata că **un număr considerabil de entelehii figurează în componența tuturor societăților**, că sunt aplicate măsuri clare de integrare şi omogenizare suprastatală a entelehiilor sau că există medii sociale care practică aceleaşi formule de entelehii fără să devină şi societăți cu naturi identice. Orientul, bunăoară, are multe entelehii similare Occidentului, însă conținuturile lor nu sunt nici pe departe izomorfe; occidentalii înşişi reprezintă societăți diferite (franceză, germană, italiană etc.), deşi utilizează aceleaşi entelehii (regimuri politice democratice, sisteme similare ale educației formale, religia creştină, economii capitaliste etc.).

Aceste ultime exemple ne plasează analiza într-o situație paradoxală: cu toate că au structurări identice de entelehii, societățile au naturi (economice, sociale, culturale, morale etc.) diferite. Or, aşa după cum afirmam mai sus, natura unei societăți este dată tocmai de entelehiile ei; în mod logic, din această aserțiune rezultă că, dacă în două spații umane acționează aceleaşi tipuri de entelehii, atunci acestea nu ar mai avea cum să permită manifestarea unor naturi socio-culturale diferite.

Dacă insistăm asupra acestei direcții de raționare, ajungem să contrazicem realitatea şi să ne înscriem într-un cerc vicios indubitabil. Implicit, ajungem să ne îndoim de autoritatea entelehiilor şi de calitățile lor esențiale: indispensabilitatea, recurența, predictibilitatea. Ieşim din zona capcanelor explicative doar dacă acceptăm adevărul următoarelor afirmații:

a. *Fiecare om este un emul al entelehiilor mediului în care s-a socializat.* Nici sociologul nu face excepție de la această regulă şi, prin urmare, are el însuşi tendința de a surprinde în discursul său logica naturală a entelehiilor societății din care provine şi/sau de care a fost format cel mai mult.
b. *Entelehiile dintr-o societate pot fi similare celor din altă*

[1] J., P., Simon, *Histoire de la sociologie*, PUF, Paris, 1991, p. 50

societate, dar să genereze efecte diferite pentru că nu ocupă aceleaşi poziţii ierarhice şi nu le este recunoscut acelaşi nivel de prestigiu social[1].

c. *Autoritatea unei entelehii depinde atât de modul în care indivizii receptează constrângerile/permisiunile naturale ale mediului în care trăiesc, cât şi de însemnătatea socială care îi este alocată de colectivitate.* În special la nivel de individ, din cauza subiectivităţii şi contextualităţii pot să apară erori în acordarea statutului de entelehie: neesenţialul să fie ridicat la rang de esenţial, iar contingenţa să fie apreciată ca regulă. A reproduce multă vreme o eroare prin desconsiderarea voinţei colective echivalează cu asumarea de către individ a riscurilor de blam şi excludere socială.

Asemenea efecte sunt situaţii de eşec de care indivizii normali au grijă să se îndepărteze prin adoptarea deciziilor, normelor, practicilor agreate de majoritatea populaţiei. *Prin subscrierea la modelele extrapersonale de acţiune şi gândire, indivizii fie contribuie la formarea unei noi entelehii, fie consolidează o entelehie deja existentă.*

Reprezentând în forma simbolică şi substanţa lor mase de oameni (care le apără, practică, recomandă, susţin), **entelehiile devin obiectul**

---

[1] Sprijinim afirmaţia, şi de aceată dată, pe cazuistică. Spre exemplu, *munca* este o entelehie general-umană. Totuşi, dacă în Japonia ea se află pe primul loc, iar consecinţele acestei poziţionări se reflectă în nivelul de trai foarte ridicat al niponilor, în România ea nici măcar nu figurează în grupul entelehiilor dominante. Nu trebuie, deci, să ne mire de ce nivelul de trai al românilor este cu mult în urma celui din Japonia sau de ce românii vorbesc despre această ţară ca despre o „altă lume". *Religia* este un alt exemplu grăitor în problema aflată în discuţie: în timp ce în lumea arabă ea reprezintă cea mai importantă entelehie, condiţionându-le şi filtrându-le pe toate celelalte, în societăţile occidentale ea este depăşită de multe alte entelehii (ştiinţă, muncă, organizare etc.). Asemenea diferenţe de clasificare sau de valorizare a entelehiilor ne formează convingerea că avem de a face cu societăţi cu naturi diferite. Desigur, capacitatea de persuadare angajată în aceste două exemple se diminuează considerabil, iar deosebirile dintre societăţi devin şi mai evidente, când pornim nu de la definirile generice ale acestor entelehii, ci de la conţinuturile concrete ale fiecăreia în parte.

legitim de studiu pentru sociologie. Prin urmare, sociologului îi revin obligațiile de a depista, investiga şi interpreta entelehiile, pe de o parte, iar pe de altă parte, de a conştientiza populația asupra avantajelor/dezavantajelor care derivă din existența lor. Întrucât şi sociologul este marcat încă din etapa socializării primare de o rețea de entelehii şi nu se poate detaşa complet de subiectivisme, există pericolul ca el însuşi să *introducă erori în sociologie*. O astfel de inconveniență ne determină să formulăm, din perspectivă sociologică, o serie de **principii epistemologice** cu ajutorul cărora cercetătorul societății/socialului nu doar să delimiteze, ci şi să înțeleagă/interpreteze mai uşor entelehiile.

a. **Principiul etnocentrismului:** *schema de viață învățată şi practicată în societatea de apartenență este considerată uşor accesibilă, specifică şi prin acestea superioară valoric, sau măcar de preferat, ofertei provenite din societățile străine*[1] . Obişnuința, comoditatea, teama de necunoscut, frica de eşec, încuviințarea publică etc. sunt conații sau consecințe psihice ale traiului îndelungat în acelaşi spațiu axiotropic. Pare normal, deci, ca indivizii să identifice mult mai uşor entelehiile socio-culturii lor şi să exprime ataşament psiho-moral față de ele. La limită, unii dintre ei ajung la convingerea că „mai bine ar muri"[2] decât să adere la entelehii care nu sunt reprezentative etniei lor[3]. De aceea, cartografierea sociologică a entelehiilor trebuie să înceapă întotdeauna de la nivel de etnie şi abia după

---

[1] Cf. P. B. Horton, Ch. L. Hunt, *Sociology*, Mc Graw Hill, Michigan, 1980, pp. 72-73

[2] R. Rorty, *Obiectivitate, relativism şi adevăr,* Editura Univers, Bucureşti, 2000, p. 353

[3] Chiar şi atunci când elementele de identificare etnică sunt depreciative, indivizii nu au cum să nege trăsătura sau entelehia care îi defăimează. În cazul nostru, al românilor, suntem recunoscuți drept cei mai mari mâncători de mămăligă ai Europei. Această etichetare s-ar datora comodității noastre tradiționale întrucât, spunea I. Petrovici, deşi nu ne lipseşte grâul, preferăm să nu îl folosim, ştiind că "pâinea se face în trei ore, iar mămăliga se face în 20 de minute". Incapacitatea de a săvârşi acte care presupun perseverență, organizare, durate mari rămâne – încă – o entelehie negativă a românilor. A. Majuru*, Copilăria la români,* Editura Compania, Bucureşti, 2006, p. 309

acest moment să se ajungă la indicarea entelehiilor general-umane.

b. **Principiul impunerii statistice:** *ori de câte ori un aspect al vieții umane este recunoscut şi practicat (voit/nevoit, onorant/imputabil, explicit/implicit) de o parte însemnată a populației, tot de atâtea ori există şi dovada prezenței unei entelehii.* Statutul acesteia emerge nu din calitatea persoanelor aderente ori practicante, ci din cuantum-ul pe care ele îl reprezintă în ansamblul populațional. Spre exemplu, o majoritate mediocră ajunge să proclame o entelehie pentru că, spune Ortega y Gasset, are suficientă forță să impună "dreptul mediocrității sau mediocritatea însăşi ca pe un drept"[1]. Acest rezultat nici nu ar putea fi ocolit atât timp cât sunt mult prea mulți indivizii care subscriu la aceeaşi caracteristică[2].

c. **Principiul continuității:** *pot fi desemnate ca entelehii doar acele structuri/funcții/procese/fenomene ale socialului şi acele produse ale gândirii sociologice renumite atât pentru persistența lor pe durate mari, în forme aproape neschimbate, cât şi pentru rezistența pe care o demonstrează în perioade în care se încearcă desconsiderarea/interzicerea/suprimarea lor.* Violența rasială, de pildă, este condamnată prin lege – fie că este vorba de variantele ei foarte grave (masacre, linşaje, pogromuri, atentate), fie că se prezintă în înfățişări mai blânde (amenințări fățişe, scrisori anonime de avertizare)[3]. În pofida faptului că este respinsă din punct de vedere normativ, violența rasială continuă

[1] Ortega y Gasset, *Revolta maselor*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 96

[2] La fel de simplu şi de clar pune în evidență acest principiu C. Negruzzi în nuvela "Alexandru Lăpuşneanu", atunci când ilustrează relația dintre mulțime şi ignoranță; "cei mulți şi proşti" nu pot fi ignorați pentru că, deşi sunt "proşti", compensează/ diminuează neajunsul cu pricina prin faptul că sunt „mulți" şi impun tipificările lor ca reprezentative în întreg spațiul socio-cultural.

[3] M. Wieviorka, *Spațiul rasismului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 102

să existe, înscriindu-se în *grupul masiv al entelehiilor sociale reprobabile* (alături de sărăcie, lene, conflict, incest, arivism, discriminare etc.). Multe dintre manifestările de violență se reproduc pentru că sunt urmări ale unor ideologii, dar şi pentru că violențele însele întrețin/revigorează ideologiile prin multitudinea practicanților lor. Se poate vorbi, aşadar, de un continuum ciclic al faptelor şi ideologiilor prin care se asigură consolidarea/conservarea entelehiilor[1].

d. **Principiul imitației şi repetiției**: *orice imitație este o repetiție, iar fără repetiție extinsă nu este posibilă nici o entelehie pentru că numai repetiția de anvergură determină fixarea faptului imitat în model sau entelehie.* De fiecare dată când actorii sociali îşi organizează demersurile imitând şi repetând comportamentele semenilor lor, există şansa obținerii unui rezultat comparabil cu al acestora. Tendința spre uniformizare devine evidentă atât la nivel acțional, cât şi

---

[1] O întâmplare curioasă petrecută în Franța, în secolul alXIX-lea, confirmă din plin utilitaea principiului continuității în demersurile de identificare a entelehiilor: un cetățean dintr-o mică localitate a realizat un „experiment”, schimbând ouăle dintr-un cuib de berze cu ouă de rață. A urmărit apoi comportamentul păsărilor şi, un timp, nu a observat nimic anormal. În momentul eclozării, însă, au început schimbările surprinzătoare: când a văzut puii de rață, pasărea – masculul a părăsit cuibul întorcându-se ceva mai târziu cu un stol de berze care a omorât atât puii abia ieşiți din cochilie, cât şi pasărea – femelă care îi proteja. Mai mult, după această acțiune comună, toate berzele care aveau cuiburi în acea localitate, le-au părăsit şi nu s-au mai întors vreodată. Comunitatea locală nu a agreat experimentul şi l-a amendat pe „experimentator” pe motiv că a perturbat ordinea tradițională. În plus, comunitarii s-au considerat prejudiciați deoarece, odată cu plecarea berzelor, înceta protecția simbolică pe care ei credeau că o primesc de la respectivele păsări. Prin urmare, oamenii s-au raportat la întreaga situație prin intermediul prejudecățior, miturilor, ideologiilor, constrângerilor simbolice, active în zonă – acestea având, datorită perenității lor, influența specifică entelehiilor. De altfel, reacția solidară a comunitarilor şi normele invocate de ei dovedesc, fără îndoială, că au privit evenimentul ca pe o sfidare a unei entelehii.

la nivelul consecințelor acțiunii. Totuşi, trebuie diferențiat între imitațiile şi repetițiile realizate între doar doi indivizi sau numai în interiorul grupurilor mici şi imitațiile/repetițiile care au loc în cadrul grupurilor mari. Abia acestea din urmă, extinse multigenerațional, se metamorfozează în entelehii şi devin obiecte demne de cunoscut pentru sociologi.

Pentru a stabili dacă un fapt oarecare a ajuns la statutul de entelehie, sociologul este nevoit să procedeze metodic. În acest sens, el trebuie[1] să detaşeze faptul imitat de restul faptelor prezente în câmpul imitațional, să măsoare densitatea şi durata repetărilor, să se pronunțe asupra fidelității legăturii dintre faptul inițial şi faptul rezultat din imitare/repetare, să înregistreze tipificările şi normele aferente acestora. Parcurse cu obstinație, aceste operații oferă sociologului suficient de multe repere nu numai pentru a demarca o entelehie de faptele care nu primesc această calitate, ci şi pentru a diferenția entelehiile după prestigiul/importanța lor.

e. **Principiul convergenței funcționale**: *ori de câte ori indivizii îşi asumă apartenența la o anumită unitate grupală, tot de atâtea ori ei se exprimă convergent față de imperativele funcționale ale respectivei grupări.*

Prin vârstă, viață politică, activități economice, orientare religioasă etc. indivizii aparțin unor grupuri de similaritate (tineri/bătrâni, liberali/conservatori, țărani/muncitori, ortodocşi/catolici etc.). Nu numai includerea efectivă într-un grup, ci şi speranța pătrunderii în acesta ori simpla identificare subiectivă cu el direcționează în aşa fel acțiunile indivizilor, încât ei vor căuta să nu contravină expectanțelor grupului de referință. Interesul, ataşamentul şi obediența față de un asemenea grup, survin în contextul în care se consideră că doar prin intermediul lui se pot îndeplini cel mai bine unele funcții. Întrucât realizarea funcțiilor este imperativă, la nivel de grup se instituie treptat „formule” stabile sau „modele” corespunzătoare de reacție. *Atât imperativele funcționale cât şi căile acționale de mare repetabilitate reprezintă entelehii*. De aceea, sociologului îi revine obligația de a delimita obiectivele cele mai de

---

[1] Vezi şi G. Tarde, *Le lois de l' imitation. Ètude de sociologique*, Slatkine Reprints, Geneva, 1979

seamă ale grupurilor (imperativele funcționale), precum şi formele colective şi relativ constante de răspuns la aceste obiective, pentru că, în acelaşi timp, descoperă entelehiile spațiului socio-cultural studiat. Premisa de la care el trebuie să pornească este aceea că entelehiile sunt realități (măcar prin efectele lor) „care se încheagă foarte încet, care dispar foarte încet”[1] şi care sunt *preluate de indivizi prin procesul de socializare*. Dovada achiziționării lor este atunci când, spre exemplu, un individ nu se simte stânjenit ori respins relațional în mediul de apartenență sau când, ajuns într-un spațiu socio-cultural nou, nu se simte străin. În ambele împrejurări putem spune că individual este convergent funcțional cu restul indivizilor printr-un număr suficient de mare de entelehii comune.

f. **Principiul dinamizării reticente**: *înnoirea şi diversificarea experiențelor unei societăți nu sunt însoțite imediat şi în aceeaşi măsură de metamorfozări/ modificări ale modelelor comportamentale şi de mentalitate socialmente recomandabile.* Toate socio-culturile sunt în acelaşi timp statice şi dinamice. Orice încercare de inventariere a entelehiilor lor trebuie să se axeze pe elementele de stabilitate, fără a nega faptul că inclusiv acestea evoluează[2]. Nimic din mediul în care trăim nu pare să fie neevolutiv, deşi în legătură cu unele aspecte ale funcționării sociale, şi mai ales ale culturii umane, avem tendința să spunem că sunt desăvârşite. Ori, aşa după cum „adultul este nedesăvârşit cerebral, în sensul în care după perioada copilăriei şi a tinereții creierul poate în continuare să învețe, să-şi procure noi adaptări, să dobândească noi strategii, noi priceperi”[3], la fel *societățile revin mereu asupra entelehiilor lor*: le dinamizează şi transformă conținuturile/ semnificațiile, însă cu foarte mare prudență pentru a nu cauza schimbări revolutive şi incompatibile ansamblului de pattern-uri. Ca să

---

[1] F. Braudel*, Timpul lumii*, vol. I, Editura Meridiane, Bucureşti, 1989, p. 51
[2] M., J., Herskovitz, *Les bases de l' anthropologie culturelle*, Payot, Paris, 1952, p. 7
[3] E. Morin, *Paradigma pierdută. Natura umană*, Editura Universității “Al. I. Cuza”, Iaşi, 1999, p. 87

înțelegem noile mişcări petrecute în starea unui mediu socio-cultural, este necesar să comparăm stadiul curent al acesteia cu unul sau mai multe dintre stadiile ei anterioare. Orientându-ne analiza în acest mod, ajungem să constatăm că, deşi impresia de dinamism este puternică, noutățile sunt primite cu neîncredere. Mult mai numeroase şi mai acceptate sunt componentele de continuitate. Unele dintre acestea sunt active, ca şi cum nu ar fi fost afectate deloc de progres, în timp ce altele continuă sub alte înfățişări şi/sau cu alte intensități. Măcar acestea din urmă, dacă nu şi celelalte, ne constrâng să conchidem că entelehiile evoluează, însă numai într-atât de mult, încât să nu-şi modifice radical starea şi semnificația. Dacă este depăşită o limită a schimbării unei entelehii, atunci se poate spune că entelehia respectivă a *dispărut* sau că s-a *transformat* într-o altă entelehie.

Am enunțat şi explicitat sumar aceste şase principii cu intenția de a facilita orientarea cercetătorului socialului spre **ceea ce trebuie să cerceteze**: **entelehiile**. De multe ori, acesta, dacă este lipsit de repere în funcție de care să-şi selecteze obiectul de studiu, ajunge să revendice probleme de cercetat care nu-i sunt specifice. De aceea, mai târziu, nu este exclus să se afle în postura de a recunoaşte cu oarecare disconfort, că o temă pe care tocmai a investigat-o s-ar fi potrivit mai bine etnologului, psihologului, pedagogului, economistului, politologului ş.a.

Cunoscând şi respectând principiile (etnocentrismului, presiunii statistice, continuității, imitației şi repetiției, convergenței funcționale şi dinamizării reticente), sociologul evită antrenarea sociologiei în dispute, nu întotdeauna câştigătoare, cu alte ştiințe socio-umane. Teoretic, aşa după cum am mai afirmat, nimic din ceea ce se petrece în societate nu poate fi refuzat sau interzis investigației sociologice. Practic, însă, se respectă *legea preponderenței sociale pentru a stabili problematica sociologiei*. Conform acestei legi, doar ceea ce prevalează în societate, adică este întâlnit foarte des şi se răsfrânge asupra vieții unor categorii semnificative de populație formează obiectul acestei ştiințe.

De remarcat este şi faptul că nu contează dacă obiectul are caracteristici positive sau negative, recomandabile sau indezirabile,

eficiente sau ineficiente ş.a.m.d., ci importante îi sunt cu adevărat acele calităţi care sugerează prezenţa inevitabilităţii şi prevalenţei. Tocmai aceste trăsături sunt inerente entelehiilor şi, ca atare, le vom întâlni în toate explicaţiile plauzibile asupra celor şase principii care, nu trebuie uitat, sunt auxiliare demersurilor de depistare a entelehiilor. În concluzie, oriunde vor fi descoperite societăţi etnocentriste, reticente la schimbare, mimetice, puternic solidare etc., vor fi desluşite şi semnele fenomenelor sociale de mare extensie, respectiv entelehiile pe care să le studieze sociologia.

A dispune de principii pentru identificarea precisă a obiectului propriu de studiu este stimulativ pentru orice ştiinţă. În cazul sociologiei, beneficiul pare să fie şi mai mare, întrucât *principiile amintite se transformă în tot atâtea argumente* din care să se profileze replici eficiente la adresa contestatarilor ei. Chiar şi în aceste condiţii, nu putem nega că păstrăm, încă, îndoieli asupra posibilităţii noastre de a stabili rapid şi corect entelehiile sau obiectul sociologiei. În plus, rămân prea multe împrejurări în care *erorile de identificare a entelehiilor* lasă impresia că sunt de neocolit. Iată câteva dintre aceste împrejurări:

- când anumite fapte sunt recurente şi tind să devină constante în viaţa individului, atunci ele pot fi lesne asimilate entelehiilor, deşi ele reprezintă doar tabieturi, comodităţi, obişnuinţe;
- când un fapt este socialmente acceptat într-un context dat şi este recunoscut ca entelehie, iar în contexte similare el este invocat ca purtător al aceleiaşi entelehii, deşi efectele constatate de beneficiarii lui nu mai sunt conforme cu expectanţele de la momentul apariţiei acelui fapt;
- când ceea ce este practicat şi recomandat de un grup minoritar cu prestigiu înalt este preluat ca model social sau ca entelehie în detrimentul propunerilor venite din partea unui grup majoritar marginalizat ori cu prestigiu incert (deşi regula de instituire a unei entelehii susţine că minoritatea se supune majorităţii şi nu invers);
- când indivizii simulează subscrierea la un tip social, cu toate că, în realitate ei îl neagă şi/ sau sabotează, inducând astfel o

imagine falsă despre ceea ce înseamnă integrare, consens, solidaritate, obiectivitate, prevalență (entelehie);

- când indivizii exprimă principial împotrivirea față de un tip social, dezicându-se formal de calitatea de entelehie a acestuia, însă îl reproduc în viața concretă, informală şi, implicit, îl reconfirmă ca entelehie;
- când tehnicile de manipulare colectivă determină apariția unor tipuri sociale de conjunctură, pe care indivizii le cultivă pe durate scurte şi care pot fi confundate cu entelehiile, dacă nu se conştientizează perisabilitatea lor.

Enumerarea noastră ar putea continua pentru că în foarte multe alte situații de stabilire şi evaluare a entelehiilor nu avem certitudinea că adoptăm soluția cea mai bună. Inconsistențele şi indeciziile apar mai ales atunci când se constată că o entelehie atestată fără nici un dubiu într-un spațiu socio-cultural nu mai accede la acest statut în alt spațiu. La fel de nedumeriți suntem şi atunci când realizăm că prestigiul şi stabilitatea unei entelehii diferă de la o societate la alta sau când descoperim că aceeaşi entelehie, manifestă în mai multe medii umane, nu este întotdeauna efectul aceloraşi cauze determinative.

De altfel, cu cât vor exista mai multe ocazii de a compara seturile de entelehii din două sau mai multe societăți ori de a judeca stadiile evolutive ale unei singure entelehii în interiorul aceluiaşi spațiu social, cu atât mai uşor vom putea conchide nu numai că este mare numărul impreciziilor comise în actul de identificare a entelehiilor, dar şi că avem nevoie de cât mai multe principii care să ne avertizeze asupra potențialelor erori.

FILOSOFIE ŞI ECONOMIE ÎN OPERA LUI F.A.HAYEK

Conf. univ. dr. Constantin Lozovanu, UTM

The communication shall be a brief analysis of the philosophical ideas of Austrian thinker F.A.Hayek on economic planning and totalitarianism. The author emphasizes both social and spiritual significance, and the

timeliness of these ideas in terms of democratization of social life in Republic of Moldova.

Astăzi, când Republica Moldova se află la etapa de tranziție de la o societate de tip totalitar la o societate liberală, tot mai stringentă devine necesitatea reactualizării şi valorificării tezaurului gândirii filosofice şi, în mod deosebit, a unor opere filosofico-economice. Dintre acestea, un loc aparte revine operei lui F.A.Hayek.

Economistul şi filosoful austriac Friedrich August von Hayek (1899-1992) este autorul unei opere considerabile în care este pusă în valoare filosofia ce implică ideea de liberalism economic. El întotdeauna a fost un adversar intransigent al modei intelectualiste fiind cunoscut ca „marele opoziționist”. Opera sa filosofico-economică este caracterizată ca cea mai inteligentă şi cea mai coerentă critică a celor mai influente tendințe politice din secolul al XX-lea – socialismul, keynesismul şi doctrina „statului prosper”, care promiteau o îmbunătățire radicală a condițiilor existenței umane.

O chestiune de onoare a lui F.A. Hayek a fost apărarea „liberalismului clasic”, – considerat un curent de idei splendid, însă nu chiar profund, care demult şi-a trăit veacul său, – şi lupta împotriva totalitarismului. În această ordine de idei, aportul gânditorului austriac constă în afirmarea importanței filosofice, etice şi ştiințifice a principiilor fundamentale ale liberalismului, în restabilirea autorității acestui curent de idei după multe decenii de dominație a teoriilor socialiste şi, în fine, în aceea că idealurile lui iarăşi au devenit o forță care exercită o influență crescândă asupra politicii reale a celor mai diferite țări din lume. În viziunea lui F.A. Hayek, pentru o renaştere a liberalismului clasic este necesară revendicarea vitalității programului pozitiv al acestui curent, argumentarea posibilității juridice şi politice de realizare în practică a idealurilor societății libere. De aceea, în studiile sale el realizează un program ştiințific schițat, întreprinzând cercetări interdisciplinare multiaspectuale, care cuprind filosofia şi metodologia ştiinței şi psihologia teoretică, antropologia şi economia, istoria şi dreptul, politologia şi istoria ideilor.

Prima dată când F.A. von Hayek a opus o voce singulară curentului de opinie majoritar a fost în 1944, când a publicat „*Drumul*

către servitute", lucrare care l-a izolat în interiorul comunității academice pentru că îndrăznea să afirme răspicat, în contradicție cu dogmatismul socialist la modă în epocă, că socialismul democratic este o contradicție în termeni, că planificarea centralizată a activității economice este ineficientă şi că nu poate duce decât la totalitarism. Ulterior, insolvabilitatea economică atât a sistemului de planificare centralizată, cât şi a diferitelor modele de „socialism de piață" este clar evidențiată în critica metodologică, efectuată de gânditorul austriac, a holismului, scientismului şi istoricismului.

Critica liberală a conducerii economice găseşte la Hayek rezonanță filosofică în critica „constructivismului social", adică a iluziei care constă în dorința de a organiza societatea în mod rațional, iluzie pe care activismul revoluționar o ilustrează în mod desăvârşit. Hayek vede originile intelectuale ale socialismului în ideile lui C.H.R.Saint-Simon şi a grupului de studenți şi absolvenți ai Şcolii politehnice din Paris, organizați în jurul lui. Anume de aici îşi ia începutul viziunea „inginerească" asupra societății, conform căreia omenirea este în stare să controleze si să direcționeze evoluția sa ulterioară în baza unui plan rațional anticipat [1]. Această pretenție a rațiunii, numită ulterior de Hayek „raționalism constructivist", a avut urmări fatale pentru destinele libertății individuale [2].

Opera filosofico-economică a lui F.A.Hayek dezvăluie o *epistemologie* originală [3]. Sceptic cu privire la atotputernicia rațiunii şi conştient de limitele cunoaşterii omeneşti, gânditorul austriac n-a făcut altceva decât să recomande prudență reformatorilor entuziaşti de pretutindeni. În principala sa lucrare „*Drumul către servitute*" (1944), gânditorul austriac argumentează împotriva oricărei forme de totalitarism („nazism", „fascism", „socialism", comunism" etc.) [4]. În această lucrare, Hayek prezintă totalitarismul din perspectiva planificării economice. În continuarea argumentului contra totalitarismului, gânditorul austriac încearcă să demonstreze că totalitarismul este în mod necesar antidemocratic şi tiranic. Autorul pune în evidență caracterul ireconciliabil dintre piața liberă şi planificarea socialistă, iar libertatea în genere este imposibilă fără o piață liberă.

Tematica nemijlocită a lucrării „*Drumul către servitute*" este reprezentată de urmările politice, morale şi spirituale ale

totalitarismului. Originalitatea modului de abordare hayekian constă în aceea că el compară sistemele social-economice din punctul de vedere al *posibilităților epistemologice* ale acestora. Gânditorul austriac evidențiază două tipuri principale de sisteme, sau „orânduiri”, dacă respectăm terminologia sa proprie. „*Orânduirile conştiente*” sunt create de rațiunea omului şi funcționează după planuri elaborate din timp, ele sunt orientate spre realizarea scopurilor clar evidențiate şi se întemeiază pe ordine-dispoziții concrete. „*Orânduirile spontane*” se constituie în cadrul procesului evolutiv organic, ele nu întruchipează intenția cuiva şi nu sunt controlate dintr-un centru unic, în ele coordonarea se realizează nu în baza conformării unui oarecare scop comun, ci prin respectarea regulilor universale de comportament. Astfel, la sistemele administrate în mod conştient se referă armatele, instituțiile guvernamentale, corporațiile industriale, iar la structurile autoorganizatoare şi autoreglatoare – limbajul, dreptul, morala, piața. Cele din urmă pot fi numite produse ale *acțiunii* şi nu ale *rațiunii* omului.

Cu toate că lucrarea „*Drumul către servitute*” este adresată cititorului neprofesional, Hayek este punctual în alegerea şi folosirea termenilor. Noțiunilor-cheie – *colectivism* şi *totalitarism* – li se redă un sens univoc: la rubrica colectivismului sunt puse orice sisteme *teoretice*, care tind (în opoziție cu liberalismul) să organizeze întreaga societate în numele realizării unui oarecare scop atotcovârşitor şi care refuză să recunoască domeniul ocrotit de lege al autonomiei individului; prin totalitarism se înțelege rezultatele *practice* inevitabile ale realizării proiectelor colectiviste, deseori neaşteptate chiar şi pentru înşişi creatorii lor.

În general, „*Drumul către servitute*” se evidențiază dintre alte investigații cu privire la totalitarism prin tonalitatea sa analitică. Ioseph A. Schumpeter a enunțat foarte precis originalitatea modului de abordare hayekian: „Aceasta este o carte viguroasă: trăsătura ei distinctivă de la început şi până la sfârşit rămâne sinceritatea, care detestă camuflajul şi ocolişurile. Pe lângă toate celelalte, aceasta este o carte delicată, în care oponenților niciodată nu li se incriminează nimic, în afară de rătăciri intelectuale” [5]. Într-adevăr, după cum insistent subliniază Hayek, disputa sa cu socialiştii este o polemică nu despre *valori*, ci despre *fapte*, nu despre *idealuri*, ci despre *urmările*

ce rezultă din încercările de a realiza aceste idealuri în viață. Şi anume discuția *rațională* este chemată să hotărască, cât de mult mijloacele alese de socialişti corespund scopurilor propuse şi cât de compatibile între ele sunt valorile, ce constituie simbolul credinței lor. Analiza nepărtinitoare, consideră gânditorul austriac, duce la concluzia că scopurile socialismului sunt inaccesibile şi programele lui irealizabile: „*... socialismul este insolvabil în mod efectiv şi chiar logic*” [6].

Ideea principală a lucrării este dezvăluită de un epigraf din opera lui D. Hume: „*Libertatea, indiferent în ce ar consta ea, se pierde, de regulă, treptat*”. Imaginea drumului, prezentă în titlu, nu este întâmplătoare: Hayek arată, *încotro*, în opinia lui, duce drumul, pregătit de intențiile bune ale socialiştilor. Pornind pe acest drum, este imposibil să te opreşti la jumătate de cale: logica evenimentelor te obligă să-l parcurgi până la capăt, până când şi societatea, şi personalitatea în parte, nu vor fi asimilate de stat şi nu va triumfa sclavia totalitară. De aceea, pentru Hayek concepția convergenței, a „căii a treia” este absurditate şi autoamăgire, însă nu în sensul că este imposibilă oricare combinare temporară sau întâmplătoare a instituțiilor liberale cu începuturi ale totalitarismului. Principalul este, - din punctul lui de vedere, – *încotro* este îndreptat vectorul general al mişcării, şi aici întrebarea este „sau-sau”: sau spre societatea liberă, sau spre regimul totalitar.

După Hayek, totalitarismul se dezvăluie treptat şi pe neobservate; el este rezultatul nepremeditat al celor mai sublime avânturi ale celor mai merituoşi oameni. Goana după idealuri scumpe inimii noastre duce la urmări, total deosebite de cele aşteptate, acesta este laitmotivul lucrării în cauză. Pentru a se petrece aceasta, consideră gânditorul, este necesar cât se poate de puțin, şi anume: să ai ca scop organizarea vieții societății după un plan unic şi consecvent să tinzi să realizezi acest scop în practică. Este de ajuns numai să începi să păşeşti pe acest drum – restul va fi finisat de inevitabila logică a evenimentelor. În urma schimbării regimului de piață cu conducerea planificată, inevitabil se vor începe a nărui una după alta toate schelele şi suporturile societății libere – democrația, legea de drept, moralitatea, independența personală, libertatea gândirii, ceea ce este identic cu pieirea întregii culturi şi civilizații contemporane [7]. Procesul se desfăşoară cu o consecutivitate de fier: deoarece

conducerea în baza unui plan atotcuprinzător unic presupune că statul se implică în rezolvarea unui număr nelimitat de probleme tehnice particulare, atunci foarte repede procedurile democratice vor deveni ineficace. Astfel, se transformă în iluzie speranța intelectualilor: controlul din partea statului poate fi limitat la economie, păstrând neatinsă sfera libertăților personale. În condițiile controlului centralizat asupra producerii, omul cade în dependență față de stat în alegerea mijloacelor pentru atingerea scopurilor sale personale: doar anume statul în corespundere cu prioritățile sale determină ce şi cât să se producă, cui şi ce bunuri să i se ofere. Se restrânge nu numai libertatea în alegerea bunurilor de consum, dar şi libertatea în alegerea profesiei, serviciului, locului de trai. „*În plan moral,* consideră Hayek, *socialismul nu poate să nu submineze temelia tuturor normelor etice, a libertății personale şi responsabilității. În plan politic, mai devreme sau mai târziu, acesta duce la guvernare totalitară. În plan economic, este un obstacol serios în calea creşterii bunăstării sau chiar provoacă sărăcie*” [8].

Aşadar, mişcarea spre totalitarism este inevitabilă, când condițiile de existență a regimului liberal de piață sunt orbeşte acceptate ca ceva dat, şi se ignoră principiile inițiale ce stau la baza lui, care necesită interpretare corectă, apărare şi dezvoltare ulterioară. După Hayek, este imposibil de confruntat totalitarismul, stând în unul şi acelaşi loc: pentru aceasta este necesar de a merge înainte – spre libertate.

După mai mult de şase decenii, care s-au scurs de la publicarea lucrării „*Drumul către servitute*”, aceasta nu a pierdut, dar nici nu putea, datorită unor circumstanțe cunoscute, să piardă din însemnătatea sa spirituală şi socială. Astăzi, aceasta este „clasica” gândirii filosofico-sociale apusene. Însă, criza „socialismului real”, evenimentele ce au loc chiar în Republica Moldova, obligă la o atitudine față de această lucrare, nu numai ca față de o avertizare profundă şi dură, dar şi ca izvor de idei, importante pentru înnoirea societății.

În încheiere, considerăm că filosofia hayekiană a libertății, ce reconstituie valorile liberalismului clasic, este necesară astăzi pentru însănătoşirea intelectuală a societății noastre, care, pe propria piele, a cunoscut oroarea regimului totalitar, căci ea ajută la dezrădăcinarea

multor prejudecăţi din gândirea „colectivistă”. Credem că familiarizarea şi în continuare cu ideile acestui profund gânditor reprezintă astăzi nu pur şi simplu un interes teoretico-abstract. Doar „drumul spre libertate” la noi abia începe.

NOTE

1. Filosoful şi economistul francez C.H.R.Saint-Simon (1760-1825) este creatorul unei utopii social-economice care are ca fundament ideologic credinţa în progres şi în forţa ştiinţei. A imaginat o societate industrializată, cu o economie planificată şi dirijată de savanţi, care să asigure bunăstarea, dar şi protecţia celor defavorizaţi.
2. Conform opiniei lui F.A.Hayek, terenul pentru totalitarismul din secolul al XX-lea a fost pregătit de ideile lui G.F.W.Hegel, A.Comte, L.Feuerbach şi K.Marx.
3. Printre gânditorii care l-au influenţat pe F.A.Hayek sunt nominalizaţi, de obicei, D.Hume, I.Kant, J.S.Mill, K.Menger, E.Mach, L.Wittgenstein, K.R.Popper şi M.Polanyi.
4. „Litigiul” lui F.A.Hayek cu socialiştii are o istorie mai veche, care s-a început nu cu lucrarea menţionată. Încă în anii 30 ai secolului al XX-lea gânditorul austriac s-a preocupat de analiza bazelor economice ale socialismului, participând la renumita dezbatere teoretică despre posibilităţile sistemului centralizat de planificare. Astfel că „*Drumul către servitute*” este continuarea unui articol din 1938 şi care avea în prim-plan abuzul şi declinul raţiunii.
5. „The Journal of Political Economy”, 1946, v.54, p.269.
6. Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. – Пер. с англ. – М.: Изд-во «Новости» при участии изд-ва «Catallaxy», 1992, с.17.
7. Este clar că, vorbind despre planificare, Hayek are în vedere nu pur şi simplu sistemul de sarcini economice, ci oricare intenţie-proiect de restructurare conştientă a tuturor sferelor societăţii.
8. Friedrich A. Hayek, *Drumul către servitute*. – Bucureşti: Editura Humanitas, 1993, p.38.

GÂNDIRE ŞI LIMBAJ – PROBLEMĂ PRINCIPALĂ ÎN LOGICĂ ŞI EPISTEMOLOGIE

Conf. univ. dr. Ecaterina Lozovanu, UTM

The article examines the issue given the relationship between thought and language, the major problem in formal logic and epistemology. Here are reflected the three solutions: identity, parallelism and heterogeneity. The author argues the point of view that thinking and language are heterogeneous in their essence: the language is a physiological phenomenon, thinking is a spiritual phenomenon. Also they are effectively and thus constitute the specific human being.

Dintre toate ramurile filosofiei, logica a avut să sufere, cu deosebire în gândirea modernă şi contemporană, de reputaţia compromiţătoare a unei discipline aride prin formalismul şi voinţa ei de a ne învăţa să gândim. Această reputaţie era însă compensată de avantajul valorii ei practice şi al temeiniciei teoretice. Logica se înfăţişa drept cea mai solidă, fiindcă era socotită depozitara unor cunoştinţe la adăpost de fluctuaţiile suportate de celelalte discipline filosofice.

Însuşi Im. Kant, reformatorul cugetării moderne, a constatat această calitate a logicii în contrast cu celelalte ştiinţe filosofice în *Prefaţa* celei de a doua ediţii a *Criticii raţiunii pure*, „că logica a urmat acest drum sigur din timpurile cele mai vechi, se poate cunoaşte din faptul că ea de la Aristotel încoace n-a trebuit să facă nici un pas înapoi. Mai trebuie amintit că aceasta şi până astăzi n-a putut face nici un pas înainte şi că pare deci, după toată înfăţişarea, a fi încheiată şi desăvârşită. Dacă unii moderni crezură a o lărgi adăugându-i fie capitole *psihologice, metafizice, gramatice,* fie *antropologice,* atunci acestea rezultă din faptul că ei nu cunosc natura proprie acestei ştiinţe. Nu e sporire, ci schimonosire a ştiinţelor, când îngăduim că hotarele lor se întretaie; hotarul logicii însă e determinat în mod absolut exact prin faptul că e o ştiinţă care expune pe larg şi dovedeşte cu stricteţe numai regulile formale ale gândirii în general” [1].

„Această apreciere, care include şi un mod de a înţelege puterile logicii, n-a fost de ajuns pentru a înţelege adevărata valoare sub

raportul serviciilor aduse culturii”, [2] afirmă B. Russel. Logica este punctul de plecare al unei noi ere în dezvoltarea culturii. Ea dezvăluie că cugetarea umană s-a descoperit pe sine şi a început a se observa. E fără îndoială cea mai însemnată din toate descoperirile făcute de spiritul uman de-a lungul veacurilor. Numai din acest moment evoluția culturii intelectuale a putut lua avânt.

Definiția logicii ca ştiință pune în contrast valoarea ei practică, ce a fost enunțată îndeosebi în epistemologia contemporană. Una e a cunoaşte regulile, alta e a le aplica. Logica nu izbuteşte să ne învețe a gândi, cum poetica nu ne învață a face poezii, iar morala – să săvârşim fapte bune. Omul de ştiință nu are şi nu a avut nevoie de studiul preceptelor logice pentru a descoperi adevăruri şi a le prezenta inteligibil. Există numai o practicare spontană a gândirii, practicare numită de R. Descartes „bunul simț”. Întâlnim, aşadar, ceea ce s-a numit „logica naturală”. Pentru ca Aristotel să întocmească teoria silogismului a trebuit ca înainte elenul să facă spontan silogisme. De asemenea, în ce priveşte inducția, Bacon şi Galilei au teoretizat practica nemijlocită a inducției ştiințifice. Iar Galilei e superior lui Bacon în teoretizarea inductivă, deoarece el, spre deosebire de Bacon, a practicat-o cu rezultate strălucite. E un principiu fundamental, că logica nu precede, ci urmează ştiința. Întâi trăim gândirea şi apoi reflectăm asupra ei. Logica e rodul reflecției, reflecția presupune gândirea ca mijloc şi adevărul ca scop. Atingerea adevărului are loc prin respectarea legilor gândirii. Dar omul nu gândeşte numai pentru sine, ci se străduie să împărtăşească şi altora roadele gândirii – cunoştințele, iar pentru aceasta nu dispune de alt mijloc în afară de limbaj. Anume aici avem cea dintâi valoare practică a logicii, care rezidă în deosebirea dintre *gândire* şi *vorbire*, necontenit confundate din cauza unirii lor intime. Împletirea *gândirii* şi *limbajului,* şi de aici confundarea lor, e principalul izvor al erorilor. Iar de aici se impune analiza raportului dintre limbaj şi gândire care ne-ar ajuta să le distingem, să învățăm nu numai adevăruri elementare, ci să pătrundem adânc în cunoaşterea *Logosului*.

În străduința de a da legilor şi formelor de gândire o materie, un conținut, recursul la limbaj sau la gramatică (ştiința regulilor limbajului), a fost cea dintâi posibilitate actualizată în logică. Ceea ce putem denumi *gramaticism* a precedat în logică *psihologismul,* cu care adesea s-a aliat.

N-a fost însă situația cea mai fericită, pentru că logica numai indirect are de împrumutat limbajului sau gramaticii materiale sau conținuturi pentru formele ei. Rareori întâlnim în istoria culturii o desăvârşită realizare sau materializare a cuvintelor. În concepția magică şi mitică primitivă cuvântul nu numai că e o putere cu miraculoasă acțiune la distanță, dar chiar face parte integrantă din persoane şi lucruri. Trăsătura esențială a mitului şi a magiei e credința în existența obiectivă şi reală a cuvântului. Lucrul şi semnul lui nu sunt încă diferențiate.

Pentru filosofia greacă, Logosul-Rațiune, principiul lucrurilor, se oglindeşte desăvârşit în limbaj şi în structura lui. În dialogul *Cratilos* Platon, susținea că numele aparțin prin natura lor lucrurilor, deci că lucrurile sunt împrumuturi ale cuvintelor, iar cuvintele sunt copii ale lucrurilor.

Raportul dintre gândire şi limbaj a preocupat reflecția filosofică de când există o logică, aşadar, de la primele începuturi ale filosofiei. Problema relației logico-gramaticale a obținut cel puțin trei soluții principale. Cea dintâi este identitatea de natură sau de esență a limbajului şi gândirii, este *monismul logico-gramatical.* A doua soluție este tot un fel de monism, deoarece, deşi deosebeşte cei doi termeni, admite o identitate de adâncime care se învederează în *paralelismul logico- gramatical.* A treia soluție este *dualismul de esență,* care susține eterogenitatea de natură dintre gândire şi limbaj şi totodată acceptarea unei reciproce influențe: limbajul e un fenomen fizic şi fiziologic, gândirea e un fenomen spiritual.

Examinarea sumară a primei soluții ne arată că monismul logico-gramatical e departe de a avea o doctrină unitară, întrucât identificarea e săvârşită în favoarea unuia sau celuilalt termen. Teza raționalistă susține că limbajul e o creație a gândirii şi atunci gramatica are o structură curat logică, teza empirismului dimpotrivă arată că limbajul asimilează gândirea şi atunci gândirea se conformează după structura gramaticii.

Logica, creație a spiritului elen, s-a format în cea mai strânsă dependență de limbaj. Arta de a discuta (dialectica) şi arta de a vorbi (retorica), ambele cultivate de greci, au promovat teza: *structura limbajului dictează structura gândirii*, iar aceasta a sigilat întreaga evoluție a gândirii filosofice antice, medievale, în parte moderne şi contemporane.

Platon este cel dintâi care identifică gândirea şi vorbirea: „Deci gândirea (dianoia) şi vorbirea (logos) sunt acelaşi lucru, cu deosebirea că dialogului lăuntric şi tăcut al sufletului cu el însuşi i-a dat numele de gândire”. [3] Silogistica aristotelică s-a orientat după gramatică: formele limbii sugerează formele gândirii. Acest fapt l-a determinat pe H.Richert să susțină: „Dacă Aristotel ar fi mexican, sistemul său de logică ar fi asumat o formă cu totul diferită”. [4] De bună seamă, Aristotel întrevede că limba şi gândirea nu sunt întru totul aceleaşi, însă în afară de gramatică, de structura limbajului, nu descoperă altă temelie pentru *Analiticele* sale.

În Evul mediu, scolastica pe linia raționalismului, la început platonic apoi aristotelic, a împins până la ultimele consecințe, până la nominalism contopirea limbajului şi gândirii. Filosofii moderni n-au întrerupt firul tradiției de monism logico-gramatical şi au primit ca un bun câştigat multe din vederile nominaliştilor medievali. Raționalismul cartezian cu tradiția sa unifică logica şi gramatica. Th. Hobbes afirmă că gândirea e un calcul de cuvinte, G. Berkeley continuă seria combătând ideile abstracte, pe care le identifică cu termenii abstracți, iar D. Hume încheia seria cu afirmația şi astăzi repetată că „ştiința e o limbă bine întocmită”.

În reducerea nominalistă a ideilor generale la cuvinte se află închisă o posibilitate îmbucurătoare, relevată îndeosebi de G. Berkeley, de a scăpa de confundarea limbajului şi gândirii. Izvorul ideii abstracte, susține Berkeley, este cuvântul. Nu există idee abstractă, ci doar termen sau cuvânt abstract. Ideile sunt toate concrete sau individuale. Şi cum acestea sunt realitate, trebuie să ne străduim, pentru a ajunge la aceasta, să ne eliberăm de masa nefolositoare a cuvintelor.

Ceea ce e profund adevărat în observațiile lui Berkeley e că omul nu se înțelege pe sine şi nu înțelege pe ceilalți pentru că el se simte învăluit de o negură de cuvinte, care pune greutăți unei directe comunicări cu realitatea. Prin cuvânt stăm în legătură cu ceilalți şi totuşi simțim că toată mizeria singurătății noastre vine numai de la limbajul uman. În legătură cu aceasta, filosoful german contemporan J. Habermas susținea: „o neînțelegere e totdeauna o chestie de limbaj”.

Teza identității logico-gramaticale este promovată în continuare în criticismul kantian, care dezvoltă până la capăt principiu de bază al

raționalismului: gândirea e o activitate „spontană” până la creație. Kant derivă din ideea gândirii spontane o consecință revoluționară: gândirea, fiind activă, nu copiază natura lucrurilor, ci o modifică şi o modelează potrivit legilor ei interne sau a priori. Gândirea activă modifică, fiindcă e un ansamblu de forme fără conținut, de funcții sintetice, conținutul urmând a fi primit de la sensibilitate, pentru a fi modelat, prelucrat. În chiar teoria kantiană se află o concluzie extremă: fiind spontană, gândirea trebuie să creeze şi conținutul sau materia ei, care încetează de a mai fi „dată” din afară. Această concluzie este dezvoltată cu îndrăzneală de „idealismul speculativ” al lui Fichte, Schelling şi mai ales de Hegel. Teza activității spontane a gândirii impune serioase obiecții: făcând din sensibil o expresie a spiritului devine imposibil a explica varietatea individuală a conținuturilor spirituale şi nici de ce nu orice formă se potriveşte cu orice conținut şi invers. Raportul dintre formă şi conținut rămâne marele mister al filosofiei clasice germane.

Soluția identității e respinsă de faptul: existența independentă a gândirii şi limbajului. Copilul începe prin a înțelege fără a vorbi, omul matur constată în atâtea împrejurări cum limbajul strâmtorează concepția şi deci nu se confundă cu ea – aici limbajul depăşeşte gândirea, aici invers gândirea se dispensează de limbaj. Identificarea gândirii şi a limbajului duce la teze contrarii: în raționalism se impune cerința unei singure limbi, cerința care a călăuzit pe unii filosofi (R.Carnap, L.Wittgenstein, B.Russell) spre idealul unei limbi internaționale mai simplă şi mai clară; în nominalism e consecința că trebuie să admitem atâtea logici câte limbaje.

Potrivit soluției *paralelismul logico-gramatical*, gândirea şi limbajul sunt deosebite, însă ele se desfăşoară paralel, aşa încât oriunde e gândire, e şi vorbire, cum şi invers. Paralelismul e cât se poate de semnificativ în filosofia contemporană, el aduce „logicismul gramatical” care susține că explică formele logice cu ajutorul formelor gramaticale corespunzătoare.

Ch. Perelman impune o teză contrară în lucrarea *Retorică şi filosofie*: „E o prejudecată de a presupune fără probe că schema gramaticală e reproducerea credincioasă a unei scheme de gândire”. [5] Întrucât limbajul şi gândirea nu sunt paralele, trebuie să admitem între ele un raport de succesiune, iar antecedentul nu e limbajul, ci

gândirea sau ideea, aceasta pentru că toată valoarea limbajului stă în gândire sau în capacitatea de a exprima o idee. Cu toată întâietatea ideii, cuvântul, odată instalat, tinde a-i lua locul, pentru că el este mai la vedere, mai uşor de mânuit. Drept consecinţă, avem ceea ce s-a întâmplat în sofistică: nu cuvântul serveşte ideii, ci cuvântul se serveşte de aceasta.

Drept concluzie se impune ideea: limbajul şi gândirea nu sunt nici identice, nici paralele. În realitate, gândire şi limbaj sunt eterogene în esenţa lor şi totodată solidare. Aici, însă se furişează tragedia existenţei umane. Gândirea şi limbajul sunt în ierarhia organică specificul uman, însă ele fiind atât de eterogene, atât de felurite în natura lor intimă, adaptarea lor mutuală e tema cea mai grea a culturii cu deosebire a ştiinţei. De aceea menirea limbajului nu e să tulbure structurile logice, deci el nu vădeşte o tendinţă duşmănoasă gândirii exprimate de el, deoarece există totuşi o logică ascunsă în limbaj. Menirea lui nu e nici să fie interpretul credincios al acelor structuri. Cum se întâmplă adesea în ştiinţă, relele săvârşite de diversele confundări se depăşesc nu prin suprimarea factorilor confundaţi, aici a gramaticii sau a logicii sau a amândurora, ci printr-o cunoaştere mai profundă a lor, îndeosebi, a gramaticii. „Gramatica fictivă şi autoritară s-a transformat încetul cu încetul în lingvistică critică şi obiectivă, care măsoară ideile şi terminologia noastră comparându-le inductiv la fiecare pas cu izvoarele lor, lucrurile şi raportule”. [6]

Este oare atât de dificilă înţelegerea adevărului că o desăvârşită corelaţie între gândire şi limbaj, deşi e primită de mulţi ca de la sine înţeleasă, e înlăturată de la început de antagonismul de natură dintre ele? Un complex de sunete nu poate îmbrăţişa bogăţia de gânduri. Drept e că la omul cult gândirea nu se valorifică fără cuvânt, însă cuvântul trebuie să servească ideea şi nu invers. Dezvoltarea excesivă a limbajului produce „beţia de cuvinte”, verbomania, care sunt periculoase, îndeosebi pentru ştiinţă.

NOTE

1. Kant Immanuel, *Critica raţiunii pure*, Editura I.R.I., Bucureşti,1998.
2. Bertrand Russell, *Problemele filosofiei*, Editura BIC ALL,

2004.
3. Platon, Opere, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, vol.V.
4. Rickert Heinrich, *Limitele conceptualizării în ştiinţele naturii*, Editura Polirom, Bucureşti, 2001.
5. Perelman Chaim, *Retorică şi filosofie*, Editura Polirom, Bucureşti, 2000.
6. Ibidem.

UNELE ASPECTE FILOSOFICE ALE INTELIGENŢEI ARTIFICIALE

Prof. univ. dr. hab. Gheorghe Căpăţână, USM

There are described some performances and perspectives of Artificial Intelligence and also are discussed some possible influences on humanity.

0. Actualitatea temei

Inteligenţa Artificială evoluează spectaculos. În tot mai multe domenii de activitate, Inteligenţa Artificială demonstrează mai mare putere de rezolvare a problemelor ca cea umană. Astfel se confirmă afirmaţia lui Norbert Wiener [1] că maşinile pot demonstra o inteligenţă mai puternică ca a creatorilor ei. Cum poate fi explicat acest fenomen? Care pot fi consecinţele asupra civilizaţiei umane? Prezintă oare pericol pentru omenire evoluţia Inteligenţei Artificiale? Răspunsul la aceste întrebări cu caracter filosofic este favorizat de unele rezultate ale savanţilor şi specialiştilor din diverse domenii de cercetare.

1. Inteligenţa artificială forte şi inteligenţa artificială diluată

Una din întrebările care frământă atât filosofii, cât şi specialiştii din diverse domenii de activitate este problema: „Pot oare maşinile demonstra gândire?”.

Un mare suport în studierea acestui subiect îl are testul Turing (a se vedea [2]).

Un alt reper important în acest context este formularea de către John R. Searle [3] a două tipuri de inteligență artificială: *forte* şi *diluată*.

Adepții *inteligenței artificială forte* demonstrează că computerele vor fi capabile să gândească, poate pe alte principii de procesare a informațiilor, şi să conştientizeze ca oamenii.

Adepții *inteligenței artificiale diluate* demonstrează că acest fapt este imposibil.

În lucrarea [4] John R. Searle introduce, de asemenea, conceptul de „*camera chineză*". În această cameră sunt plasați oameni asigurați de reguli de traducere din limba maternă în limba chineza, în lucrare considerată necunoscută.

John R. Searle demonstrează că oamenii, aplicând mecanic regulile de traducere, ar putea trece Testul Turing de cunoaştere a limbii chineze, cu toate că nici unul dintre participanții la experiență nu cunoaşte această limbă. În acest scop John R. Searle construieşte un *sistem formal din 3 axiome*, din care deduce *concluzia* că *computerele nu pot demonstra rațiune*.

Churchland P. M., Churchland P. S., în replică lui John R. Searle, elaborează modelul „*camerei luminate*" (a se vedea [4]), apoi prin analogie – un *sistem formal din 3 axiome* şi deduce *concluzia*, că *computerele ar putea demonstra rațiune*.

Referitor la cele expuse mai sus, am putea adăuga următoarele:

- creierul uman poate efectua procesări de traducere a mesajelor dintr-o limbă în altă limbă, însă fiecare neuron în parte, care participă la aceste procesări, nu poate traduce şi nici conştientiza aceste procesări;
- din faptul că în filosofie pot fi deduse concluzii contradictorii, rezultă cu certitudine doar faptul că *filosofia nu este o teorie formalizată forte*;
- conform *teoremei incompletitudinii sistemelor formale* a lui Kurt Gödel [5], în cadrul oricărei teorii nu orice afirmație scrisă în limbajul acesteia poate fi demonstrată dacă este adevărată sau nu. Este nevoie să apelăm la alte teorii auxiliare (în cazul nostru, la robotică, sistemele suport pentru decizii, procesarea limbajului natural, sistemele expert, rețelele neuronale artificiale, algoritmii genetici, sistemele

inteligente hibride, Data Mining etc.);

- scopul de a demonstra dacă maşinile pot sau nu demonstra raţiune, în urma eforturilor autorilor lucrărilor [3, 4], de facto, a rămas nedemonstrat.

2. Unele performanţe ale Inteligenţei Artificiale

Inteligenţa Artificială a fost fondată în anii ’50. În prezent, inteligenţa artificială constă dintr-o gamă de direcţii de cercetare. Aparatele cosmice sunt dotate cu produse program inteligente elaborate cu ajutorul generatorului de sisteme expert CLIPS NASA. Datorită acestui fapt aparatele cosmice demonstrează autonomie de navigare, de deplasare pe suprafaţa altor planete (de exemplu, pe Marte) şi de rezolvare a problemelor legate de studierea acestor medii în condiţii drastice: radiaţii, temperaturi şi presiuni exagerate.

Computerele au demonstrat capacităţi şi viteze mai mari de procesare a informaţiilor, puteri mai mari de rezolvare a problemelor din unele domenii de expertiză. Un computer al firmei IBM, Deep Blue, l-a învins, în 1997, la şah pe campionul lumii Gari Kasparov.

3. Maşina de invenţii a lui Stephen Thaler

Cea mai inventivă maşină în prezent este considerată *Creativity Machine* inventată de către Stephen Thaler, directorul companiei americane *Imagination Engines Inc.* (IEI). *Creativity Machine* funcţionează pe baza a două *reţele neuronale artificiale* (RNA). Prima – este instruită cu exemple dintr-un domeniu de activitate propus de beneficiar (a se vedea [6]), iar apoi supusă unui proces de distrugere lentă şi aleatorie a *neuronilor* ei până aceasta demonstrează fenomenul „*salata de cuvinte*”, cunoscut în psihiatrie. Distrugerea unui neuron conduce la distrugerea *sinapselor* acestuia, care, la rândul său, conduce la o deranjare a relaţiilor în care a fost implicat neuronul distrus. În urma experienţelor pe computer, Stephen Thaler a descoperit fenomenul *de generare în RNA a unor informaţii noi* (am spune, *gânduri*). Stephen Thaler numeşte informaţia generată – *zgomot al RNA*. Printre aceste zgomote sunt depistate invenţii noi în domeniul studiat. Destinaţia celei de a doua RNA este de a depista aceste „*perle*”.

Pe *syte*-ul IEI se poate afla că Thaler este „*cel mai rezultativ inventator al sistemelor avansate de inteligenţă artificială*” solicitate clienţilor: *Gillette*, *Boeing*, *Raytheon*, *General Electric* etc.

Computerul lui Thaler este numit „*Tomas Edisson în cutie*". Primul patent Thaler l-a obţinut pentru elaborarea *Creativity Machine.* Următoarele 19 patente au fost obţinute cu asistenţa acestei maşini. Deci, patentele nr. 2-19 au fost inventate cu asistenţa patentului nr. 1!

4. Domnişoara-robot Aiko

O direcţie distinctă de cercetare este robotica (a se vedea [7-9]). Se fac cercetări pentru a elabora roboţi, care să neutralizeze terorişti, explozibile, să activeze autonom în condiţii nocive omului, să execute misiuni militare etc.

Recent a fost demonstrat un robot pentru distracţii (a se vedea [8]). O realizare semnificativă este domnişoara-robot Aiko (a se vedea [9]) – o elaborare a inventatorului Le Trung, iniţiată în anul 2007. Ultimul succes al lui Le Trung constă în ameliorarea capacităţilor intelectuale ale domnişoarei-robot, inclusiv faptul că robotul *reacţionează la stimulii fizici* şi *imită durerile*. Robotul Aiko în prezent: *comunică în limbile japoneză şi engleză*, *rezolvă problemele de matematică de liceu*, *înţelege peste 13 mii de propoziţii*, *poate interpreta cântece*, *recunoaşte diverse obiecte*, *citeşte ziare*, *deosebeşte dolarul american de cel canadian*. Deja acum „*creierul*" Aiko este mai puternic ca cel omenesc din motiv că poate fi conectat un număr nelimitat de surse de informaţii.

Creierul Aiko funcţionează pe principii similare creierului uman şi are un comportament asemănător celui uman – reacţionează la evenimentele din mediul înconjurător, procesează şi înscrie informaţia în memoria sa internă. Poate extrage cunoştinţe din datele disponibile. În caz de nevoie, informaţiile pot fi stocate şi într-un *server de baze de date*. Important este, consideră Le Trung, că la aceste baze de date elaborate de Aiko vor putea apela alţi roboţi.

Le Trung învaţă robotul să preparare bucate, ceai, cafea, micul dejun, să facă masaj, curăţenie în casă. Scopul final al acestei elaborări este *soţia ideală*, care să facă totul în casă şi să fie ascultătoare bărbatului. Costul s*oţiei ideale* nu trebuie să depăşească 17-20 mii $.

5. Sisteme inteligente integrate

Altă direcţie de cercetare este simbioza roboţilor şi unor reprezentanţi ai lumii animale în diferite scopuri şi, în primul rând, cel

militar.

Proiectul unui grup de savanți de la *University of California* in *Berkeley,* finanțat de *Departamentul Elaborărilor şi Cercetărilor de Perspectivă al Ministerului Apărării SUA* (*Defense Advanced Research Projects Agency*, *DARPA*), preconizează elaborarea unor sisteme cibernetice, care să permită dirijarea la distanță a organismelor vii. Sistemele sunt dotate cu acumulatoare şi radio-transmițătoare (a se vedea [10]). Scopul acestei elaborări este de a transporta corpuri miniaturizate în zone de cercetare greu accesibile.

6. Procesarea gândirii

O altă direcție de cercetare este recunoaşterea şi procesarea gândirii. Savanții din Japonia şi SUA au reuşit o experiență în premieră, în care impulsurile din creierul unei maimuțe aflate în SUA să ghideze prin Internet deplasările unui robot-umanoid aflat în Japonia (a se vedea [11]).

7. Inteligența artificială şi sufletul omenesc

Un argument al adepților curentului: *inteligența artificială forte* este acela că creațiile inteligente nu demonstrează *suflet* şi alte calități omeneşti. În viziunea mea, aceste argumente mai degrabă concretizează nivelul omului de cunoaştere a semnificației acestor concepte, fiindcă practica demonstrează că, dacă cineva dintre oameni a înțeles semnificația unui concept – acest concept peste un interval de timp este modelat pe calculator.

De exemplu, nu toți oamenii sunt informați despre direcțiile ştiințifice: a) raționamente nuanțate sau b) extragerea nontrivială a cunoştințelor din baze mari de date (Data Mining) ş.a. Calculatorul le-a însuşit cel mai bine.

Am formula şi invers: omul numai atunci poate considera că a însuşit un anumit concept, dacă îi poate explica esența calculatorului electronic sau a unui robot. Din această afirmație mai rezultă că informaticienii şi electroniştii pot fi considerați pedagogii şi educatorii maşinilor.

Concluzii

1. În tot mai multe domenii de activitate, inteligența artificială demonstrează mai mare putere de rezolvare a problemelor decât omul.

2. Datorită faptului că deplasările artificiale nu le copie pe cele naturale, sunt posibile deplasări în adâncurile oceanului şi cu viteze cosmice. Specialiştii abordează Inteligența Artificială nu ca pe o copie a celei umane şi de aceea în unele domenii de activitate Inteligența Artificială este mai performantă la rezolvarea problemelor ca cea umană.
3. Faptul că maşinile încă nu realizează toate facultățile inteligente şi spirituale ale omului, mai degrabă demonstrează nivelul insuficient de cunoaştere de către om a mecanismelor şi esențelor acestor facultăți.
4. Maşinile sunt continuitatea oamenilor. Rostul maşinilor este de a spori productivitatea oamenilor în rezolvarea problemelor cu care se confruntă. Aceeaşi problemă în diferite sisteme de referință din societate poate avea semnificație atât pozitivă, cât şi negativă. Inteligența artificială este continuitatea persoanei care o aplică. Deci, lupta dintre bine şi rău va fi continuată şi amplificată de către maşini, inclusiv de către cele inteligente.
5. Atâta timp cât specialiştii discută posibilitatea realizării pe calculator a calităților omeneşti, şansele acestei realizări nu sunt nule. Mai mult, din cauza exploziei cunoaşterii, inclusiv referitoare la esența omeniei, aceste şanse nu se diminuează. Cu regret, printre oameni se întâlnesc şi monştri. În acest context remarcăm: „*Mai degrabă un urs poate fi instruit să conducă o motocicletă şi un computer să demonstreze omenie decât nenorocitul, fiindcă omenia absentă la cineva este absentă pentru totdeauna*”!

Bibliografie:

1. Wiener N. A Machine Wiser Than Its Maker. // Electronics. - 1953. - Vol. 26. - № 6. - p. 368–374.
2. Turing A. Computing Machinery and Intelligence. - Mind, vol. LIX, no. 236, October 1950, pp. 433-460.
3. Searle J. R. Is the Brain's Mind a Computer Program? - Scientific American. January, 1990, p. 26-31.
4. Churchland P. M., Churchland P. S. Could a Machine Think? - Scientific American. January 1990, p. 32-37.

5. Kurt Gödel (1931), "Über formal unentscheidbare Sätze der Principia Mathematica und verwandter Systeme, I." Monatshefte für Mathematik und Physik 38: 173-98.
6. Самый умный искусственный интеллект. http://www.prorobot.ru/06/robot-sii.php
7. Романченко В. IT-байки: человекообразные роботы или роботообразные люди? http://www.3dnews.ru/editorial/androids_2006
8. http://www.bbc.co.uk/russian/science/2009/10/091029_v_jumping_robot.shtml
9. Bacatchin A. Девушка становится еще умнее.

   http://www.3dnews.ru/news/robot_devushka_stanovitsya_eshe_umnee/
10. Гигантские жуки киборги на службе военных.

    http://www.3dnews.ru/news/gigatskie_zhuki_kiborgi_na_sluzhbe_u_voennih/
11. Учёные научили робота ходить при помощи мыслей обезьяны http://www.vesti.ru/doc.html?id=156880

INFLUENȚA SOCIETĂȚII INFORMAȚIONALE ȘI A SOCIETĂȚII CUNOAŞTERII ASUPRA DEZVOLTĂRII SOCIAL-ECONOMICE ÎN SEC. XXI

Conf. univ. dr. hab. Valeriu Capcelea,
Universitatea „Alecu Russo”, Bălți

The impact of informational society and the culture of knowledge upon socio-economic development of civilization in the XXI century are analysed in this article. The influence of information, knowledge, new industries and new emerged digital economies upon the economic growth is also investigated. Simultaneously, the impact of these economies upon labour employment, unemployment and “spare time pollution” is considered as negative social phenomenon.

În sec. XXI omenirea a intrat într-o nouă etapă a civilizaţiei umane în care informaţia, comunicaţiile şi cunoaşterea reprezintă elementele esenţiale care stau la baza dezvoltării societăţii. Constituirea societăţii informaţionale fondată pe cunoaştere este un proces amplu, complex şi de lungă durată, componentele sale de bază fiind de natură tehnologică, financiară, economică, socială şi culturală.

În literatura de specialitate sunt evidenţiate principalele premise care au determinat apariţia şi dezvoltarea accelerată a societăţii informaţionale: creşterea interdependenţei la nivel global sporind nevoia de comunicare între indivizi şi organizaţii; creşterea complexităţii mediului social-economic, sporind exponenţial nevoia de cunoaştere; investiţiile guvernamentale şi private semnificative în sectorul de cercetare; progresele din ingineria lingvistică care au generat instrumente puternice de facilitare a dialogului om – maşină, permiţând căutarea informaţiilor pe Web, absorbind hiperabundenţa de informaţii; apariţia şi ulterior generalizarea muncii cu calculatorul; dezvoltarea unei capacităţi mari de stocare, preţuri de stocare şi de transport ale obiectivelor informaţionale sau documentare din ce în ce mai ambiţioase; trecerea la documentul numeric, care este omniprezent în orice comunicare, informare, documentare, aducând flexibilitate, maleabilitate, conducând la diminuarea costurilor de stocare, de manipulare, de difuzare a informaţiei.

Unii specialişti în domeniu susţin că dezvoltarea tehnologiei informaţiei şi automatizarea pe care o face posibilă vor urma tradiţia inovaţiilor anterioare, creând noi produse, noi industrii, noi pieţe şi generând, astfel, creştere economică. Ca urmare vor apărea locuri noi de muncă pentru cei disponibilizaţi de industriile în care necesitatea braţelor de muncă va scădea. Alţii sunt convinşi că situaţia este esenţial diferită de evoluţiile tehnologice anterioare şi că vom asista, probabil, la o creştere economică neînsoţită de crearea masivă de locuri de muncă.

Ritmul rapid al dezvoltării tehnologiei informaţionale şi comunicaţiilor a determinat apariţia noii economii, *digitală*, care tinde să se globalizeze la nivel mondial. În cadrul ei, individul şi micile întreprinderi, alături de marile companii, au mai multe oportunităţi ca niciodată de a juca un rol important în societate. Economia digitală

este caracterizată de mutații radicale în natura muncii şi a relațiilor de muncă, cu implicații profunde asupra stilurilor de muncă şi viață ale oamenilor. În această ordine de idei, piața muncii a cunoscut în primul deceniu al sec. al XXI-lea o dezvoltare puternică, tinzând şi ea să se globalizeze. Telelucrul, teleactivitățile, telesocializarea etc. reprezintă activități caracteristice unei societăți informaționale bazate pe cunoaştere, spre care țintește şi Republica Moldova.

Noua economie specifică mileniului trei este caracterizată de numeroase *e*-activități, cum ar fi e-educația, e-medicina, e-afacerile, e-guvernul, e-comerțul etc. De multe ori, terminologia *e*-activități este înlocuită cu *tele*activități. Evident, e-activitățile nu pot suplini toate activitățile dintr-o societate, deoarece mineritul, agricultura, siderurgia, tâmplăria etc. se vor moderniza mult în noua economie, dar vor fi lipsite de *e*.

Totodată, conceptele de ocupare a forței de muncă, ocupare insuficientă, şomaj şi timp liber includ valori morale şi istorice legate de etica muncii. Unele dintre aceste cuvinte sunt folosite cu o nuanță negativă. Există numeroşi oameni de care industria nu mai are nevoie, nu ca o consecință a unor fluctuații ciclice, ci pentru că societatea reclamă, iar tehnologia face posibilă, nivele foarte ridicate de productivitate a muncii. Ca urmare, aceste valori îşi pierd semnificația, iar cuvintele, înțelesul lor tradițional. S-ar putea ca, în viitor, preocuparea principală a individului să fie nu atât slujba, aşa cum am înțeles-o până azi, cât ocupația în sens mai larg. Ea va include bineînțeles timpul cheltuit în folosul nevoilor economice ale societății, pentru care omul va fi plătit corespunzător, dar şi activități, liber alese, care să permită realizarea personală. Astfel, ocupația individului va trebui privită în sens larg, incluzând o parte de muncă intelectuală sau productivă în sensul tradițional, căreia i se va dedica un timp mai scurt (orar mai lejer, pensionare anticipată, perioade de pauză pentru formare personală suplimentară şi reciclare), alături de una sau mai multe ocupații auxiliare de natură educațională, socială, artistică sau sportivă, pe lângă timpul de odihnă propriu-zis. Desigur că această situație nu va apărea în mod spontan. Dacă mii de oameni, şi mai ales dintre tineri, se vor trezi şomeri şi împovărați de o inactivitate permanentă, ei vor fi condamnați la o stare de frustrare. Ei nu îşi vor putea umple timpul decât, în cel mai bun caz, uitându-se la

televizor. În cele mai multe cazuri, însă, „poluarea cu timp liber” va produce alcoolism, narcomanie, huliganism şi delincvență. Noua abordare pomenită mai sus va trebui impusă de voința societății înseşi şi va implica schimbări mari în sistemul de învățământ şi în distribuirea veniturilor.

Scenariul acesta nu e atât de improbabil sau de radical cum ar putea să pară la prima vedere. Dacă automatizarea muncii de producție şi de birou ridică într-adevăr probleme de şomaj insolubile şi dacă sindicatele acceptă faptul că nu pot respinge, în condițiile competiției internaționale, progresul reprezentat de automatizare, vor urma negocieri având ca rezultat o distribuție echitabilă a muncii, cu orare mai scurte şi condiții de muncă noi. Dacă programul de lucru va fi mai scurt pentru toată lumea, vor fi necesare măsuri prin care să se asigure ocupații socialmente dezirabile, pe bază de voluntariat, în acest fel, timpul liber, care va creşte treptat, va deveni creativ şi plin de satisfacții. El va transforma societatea informației în societate ocupațională. În consecință, civilizația va intra astfel în era de aur, în care maşinile vor lucra pentru noi în loc să ne domine.

Societatea cunoaşterii, susține savantul român M. Drăgulescu, reprezintă mai mult decât societatea informațională, înglobând-o de fapt pe aceasta [3, p. 35]. Cunoaşterea este informație cu înțeles şi informație care acționează. Prin urmare, societatea cunoaşterii nu este posibilă decât grefată pe societatea informațională şi nu poate fi separată de aceasta. Avansul spre societatea informațională bazată pe cunoaştere este considerat, pe plan mondial, ca o evoluție necesară pentru asigurarea Dezvoltării Durabile în contextul „noii economii”, fondată în principal, pe produse şi activități intelectual-intensive, precum şi pentru realizarea unei civilizații socio-umane avansate.

Societatea informațională fondată pe cunoaştere înseamnă mai mult decât progresul tehnologiei şi aplicațiilor informaticii şi comunicațiilor. În cadrul ei se integrează şi dimensiunile: *socială* (cu impact asupra îngrijirii sănătății, solidarității şi protecției sociale, muncii şi pieței muncii, educației şi formării continue etc.), *ambientală* (cu impact asupra utilizării resurselor şi protecției mediului), *culturală* (cu impact asupra conservării şi dezvoltării patrimoniului cultural național şi internațional, promovării pluralismului cultural, necesității protecției minorilor, dezvoltării

industriei multimedia şi producţiei de conţinut informaţional) şi *economică* (cu dezvoltarea unor noi paradigme ale economiei digitale şi ale noii economii bazate pe cunoaştere, inovare, cultură antreprenorială şi managerială, educaţie a cetăţeanului şi a consumatorului).

Un vector al societăţii cunoaşterii este un instrument care transformă societatea informaţională într-o societate a cunoaşterii. Savantul român D. Nica consideră că au fost definite două clase mari de vectori ai societăţii cunoaşterii: cei tehnologici şi funcţionali. *Vectorii tehnologici* ai societăţii cunoaşterii sunt [4, p. 31]: Internetul, dezvoltat prin extensiune geografică, utilizarea de benzi de transmisie până la cele mai largi posibile, trecerea de la protocol de comunicare IP4 la IP6, cuprinderea fiecărei instituţii în reţea, a fiecărui domiciliu şi a fiecărui cetăţean; tehnologia cărţii electronice, diferită de cartea pe Internet, dar şi prin CD-uri; agenţii inteligenţi – sisteme expert cu inteligenţă artificială folosiţi pentru data mining şi chiar knowledge discovery; mediul înconjurător inteligent pentru activitatea şi viaţa omului; nanotehnologia şi nanoelectronica (care va deveni principalul suport fizic pentru procesarea informaţiei, dar şi pentru multe alte funcţii, nu numai ale societăţii cunoaşterii, dar şi ale societăţii conştiinţei) etc.

Totodată, în opinia lui D. Nica, *vectorii funcţionali* ai societăţii cunoaşterii sunt [4, 31]: managementul cunoaşterii pentru întreprinderi, organizaţii, instituţii, administraţii naţionale şi locale; managementul utilizării morale a cunoaşterii la nivel global; cunoaşterea biologică şi geonomică; sistemul de îngrijire a sănătăţii la nivel social şi individual; protejarea mediului înconjurător şi asigurarea societăţii durabile şi sustenabile printr-un management specific al cunoaşterii; aprofundarea cunoaşterii despre existenţă; generarea de cunoaştere nouă tehnologică; dezvoltarea unei culturi a cunoaşterii şi inovării; un sistem de învăţământ bazat pe metodele societăţii informaţionale şi ale cunoaşterii etc.

Prin urmare, astăzi o tendinţă destul de importantă în dezvoltarea economiei o constituie faptul că ea din ce în ce mai mult se bazează pe cunoaştere. Societatea cunoaşterii reprezintă *o nouă economie* în care procesul de inovare (capacitatea de a asimila şi converti cunoaşterea nouă pentru a crea noi servicii şi produse) devine

determinant [3, p. 38]. Astfel inovarea, în societatea cunoaşterii, urmăreşte a îmbunătăți productivitatea, nu numai productivitățile clasice în raport cu munca şi capitalul, ci şi productivitățile noi în raport cu resursele energetice şi materiale naturale, cu protecția mediului De aceea noua economie presupune încurajarea creării şi dezvoltării întreprinderilor inovante cu o structură de cunoaştere proprie.

În opinia savantului A. Toffler, economia bazată pe cunoaştere, specifică societății postcapitaliste, este definită prin următoarele trăsături [5, p. 72-81]:

1. *Supremația valorilor necorporale.* Valoarea unei firme din economia industrială este dată, în primul rând, de elementele materiale, corporale din patrimoniu. În schimb, competitivitatea şi, implicit, valoarea unei firme din economia cunoaşterii este determinată de capacitatea de a dobândi, disemina şi valorifica cunoaşterea şi informațiile.
2. *Demasificarea piețelor.* Produsele şi serviciile devin tot mai adaptate nevoilor specifice ale unor nişe sau chiar „particule" ale pieței. Demasificarea piețelor atrage demasificarea marketingului, proces care deplasează economia dinspre omogenitate şi nediferențiere către eterogenitate extremă.
3. *Modificarea naturii muncii.* Noninterşanjabilitatea muncii şi nevoia crescândă de expertize specializate complexe se generalizează. Munca de rutină, repetitivă şi programabilă cedează teren în fața muncii creative, nonrepetitive, abordând sarcini inedite.
4. *Inovația este cheia succesului.* Supraviețuirea firmelor nu mai este posibilă fără asigurarea unor fluxuri constante de inovații care să vizeze toate aspectele funcționării lor. Or, inovația continuă, asimilarea permanentă a noului, înseamnă schimbări. Orientarea spre schimbare devine o lege.
5. *Revenirea la „scara redusă".* Diferențierea produselor implică diferențierea proceselor, iar aceasta exclude economiile de scară atât de râvnite în producția industrială. „Scara redusă" furnizează, în schimb, o valoare economică ridicată. Mare nu înseamnă neapărat şi bun, iar mic nu mai

este sinonim cu slab şi necompetitiv.

6. *„Dereglementarea” organizării.* Orientarea spre schimbare şi inovaţie nu mai face posibilă menţinerea unor angrenaje organizatorice fixe pe durate mari de timp. Descentralizarea decizională, destandardizarea procedurilor de muncă, deformalizarea relaţiilor organizaţionale, creşterea ponderii comunicării informale vor constitui cadrul organizatoric în măsură să asigure creativitatea, reactivitatea şi flexibilitatea organizaţiilor de afaceri.
7. *Integrarea sistemelor economice.* Interdependenţa crescândă a elementelor ce alcătuiesc sistemele economice duce la o mai pronunţată integrare a acestora. Coordonarea eficace a sistemelor de afaceri integrate pretinde, în schimb, volume tot mai mari de informaţii şi o redutabilă capacitate de procesare a informaţiilor.
8. *Informatizarea infrastructurii de afaceri.* Sistemele informatice reprezintă baza unor vaste şi ramificate reţete parteneriale, multe dintre ele extinse la scară globală.
9. *Accelerarea ritmului tranzacţiilor şi operaţiunilor economice.*

În prezent, economia vitezelor mari înlocuieşte economia scării mari. Timpul se transformă într-o variabilă critică, fiecare interval temporal valorând mai mult decât cel anterior. Concurenţa dintre firme se bazează pe timp, mai exact pe rapiditatea reacţiilor, iar abordările lente, secvenţiale, pas cu pas, sunt înlocuite de „abordări simultane”. În noua economie vom asista la câteva transformări importante privind munca. Prima, şi, poate, cea mai importantă vizează natura ei. Se presupune că accentul va cădea din ce în ce mai mult pe gândire şi creaţie. Produsele create vor fi de natură intangibilă – informaţie şi cunoştinţe. Piaţa forţei de muncă se va globaliza: de exemplu, un „muncitor” intelectual din Republica Moldova poate fi angajatul unei societăţi de oriunde. Politica angajării va fi a competenţei intelectuale pe proiect şi nu a angajării pe viaţă şi pentru toţi, iar riscurile pentru angajaţi se vor amplifica. Va creşte necesitatea perfecţionării continue, diploma de absolvire a unei şcoli fiind necesară dar nu suficientă. Relaţiile dintre angajator şi angajat se

vor baza tot mai mult pe cooperare şi mai puţin pe subordonare. De asemenea, va creşte ponderea telemuncii în totalul formelor de muncă. Piaţa forţei de muncă va fi influenţată de efectul liberalizării şi globalizării informaţiilor şi comunicaţiilor, în care tot mai multe activităţi sunt desfăşurate de *e-cetăţeanul* societăţii contemporane.

Utilizarea pe scară largă a tehnologiei informaţie şi comunicaţiilor şi, în consecinţă, investiţiile tot mai ample în acest domeniu, au dat naştere paradoxului productivităţii, care înregistrează o creştere sub aşteptări şi, în consecinţă, poate conduce la posibilitatea nerecuperării cheltuielilor efectuate. Acest lucru se datoreşte faptului că există o diferenţă, uneori destul de mare, între „tehnologia oferită” şi „tehnologia utilizată” care depinde de faptul cum înţeleg angajaţii să utilizeze aceste tehnologii în dependenţă de gradul lor de pregătire, cultură şi adaptare. Pentru a determina utilizarea la maximum a tehnologiei informaţionale şi comunicaţiilor şi a reduce riscul generat de compromiterea informatizării societăţii, datorată unor eventuale eşecuri economice, este necesară educaţia permanentă a tuturor lucrătorilor.

Bibliografie:

1. Bajenescu, T. Internetul, societatea informaţională şi societatea cunoaşterii. Aspecte tehnice, economice, politice şi sociale. Bucureşti: Ed. Matrixrom, 2006.
2. Drăgănescu, M. De la Societatea informaţională la Societatea cunoaşterii. Bucureşti: Editura Tehnică, 2003. 244 p.
3. Drăgănescu, M. Societatea informaţională şi a cunoaşterii. Vectorii societăţii cunoaşterii. dragam@racai.ro; http://www.racai.ro/~dragam. 95 p.
4. Duval, G.; Jacot, H. Le travail dans la société de l’information. Paris: Éditions Liaisons, 2000. 256 p.
5. Nica, D. Guvern, cetăţean, societate informaţională. Bucureşti: Ed. Semne, 2001. 324 p.
6. Toffler, A. Război şi anti-război. Supravieţuirea în zorii secolului XXI. Bucureşti: Ed. Antet, 1995. 247 p.
7. Rumleanschi, P. Societatea postmodernă: probleme filosofice şi metodologice actuale. Chişinău: ASEM, 2006. 398 p.

FILOSOFIA ŞI DEMERSUL EDUCATIV: INTERPRETĂRI ŞI PERSPECTIVE

Conf. univ. dr. hab. Svetlana Coandă, USM

This study is analyzing the educative aspect of philosophy – the formation of the virtuous man, the improvement of the moral condition – which represents one of the most important functions of philosophy since ancient times. This function is mentioned by Socrate, Kant, Hegel, Radulescu-Motru, J.Dewey, L. Blaga, C. Noica, J Piaget etc., fact denoting the practical value of philosophy and evincing its role in the intellectual therapy.

Socrate considera că principala şi singura misiune a sa este de a-i face mai buni pe concetăţenii săi. „Dacă umblu printre voi, spunea el, nu fac nimic altceva decât să încerc a vă convinge pe toţi, tineri sau bătrâni, să nu vă îngrijiţi de trupuri mai presus de orice; nici să vânaţi cu atâta înverşunare averi, cât să vă osteniţi pentru suflet; pentru felul cum s-ar putea el desăvârşi; căci nu din averi izvorăşte virtutea, ci din virtute izvorăsc şi averile, şi toate celelalte bunuri omeneşti". [1]

Aşadar, aspectul educativ – formarea omului virtuos, „osteneala pentru suflet", efortul de a-i face pe cetăţeni cât e posibil mai buni, de a îmbunătăţi condiţia morală a tuturor care o însuşesc şi preferă – este încă din antichitate una din funcţiile, sarcinile, părţile integrante, constitutive ale filosofiei. Prin aceasta se manifestă rolul practic (pragmatic) al filosofiei. În acest sens, Hegel, în *Prelegeri de istorie a filosofiei,* afirmă că întreaga filosofie a lui Socrate era, prin conţinutul ei, „o filosofie practică".

Natura şi problematica filosofiei este specifică, polivalentă, multiplă. Ea are un caracter reflexiv, manifestat prin capacitatea spiritului de a se întoarce spre sine, a-şi analiza propriul demers: a fi o cunoaştere a cunoaşterii, o gândire a gândirii, exemplificată prin dialectica socratică (ironia şi maeutica).

Prin faptul că filosofia reprezintă o luare de atitudine faţă de lume a celui ce gândeşte, un model de comportament cultural axat pe ideile de angajare şi responsabilitate, o preocupare de sensuri, de semnificaţii, de ceea ce poate să facă omul cu ceea ce ştie ea îşi

etalează şi conturează rolul său formativ, educativ, de orientare pe care o dă spiritului nostru.

Şi I. Kant afirma manifestarea filosofiei în domeniul practic, moral, în care guvernează imperativele raţiunii practice, determinate de voinţă şi libertate. Raţiunea practică – valorile şi normele, constituie temeiul acţiunilor omeneşti, raţiunea existenţei umane.

C. Rădulescu-Motru, în lucrarea *Rostul filosofiei*, afirma că prin demersul său educativ filosofia contribuie la formarea omului întreg, la formarea „firii omului” ca om, după un ideal, după o ierarhie de valori. Educaţia este egală cu influenţa exercitată asupra devenirii unui om în scopul punerii în valoare a capacităţilor sale fireşti, menţiona el. Adevărata filosofie trebuie să cuprindă atât adevărul filosofic al operelor, cât şi cel al celui ce gândeşte, adevărul cunoaşterii, experienţei şi trăirii. În aşa mod cunoaşterea filosofică se manifestă ca o cale rodnică de perfecţionare a propriului gând, pentru a putea prelua pe cont propriu întreaga povară a responsabilităţii pentru reflexie.

John Dewey**,** filosof pragmatist american, apreciat de Bertrand Russel în lucrarea sa *Istoria filosofiei occidentale* (1946) ca fiind „cel mai important filosof în viaţă al Americii, în lucrarea *Fundamente pentru o ştiinţă a educaţiei*, pledează pentru o filosofie a educaţiei, pe care o consideră „faza cea mai semnificativă a filosofiei”, deoarece tocmai prin procesele educaţiei este obţinută cunoaşterea, întrucât aceste procese educaţionale nu sfârşesc printr-o simplă achiziţie de cunoştinţe, „ci încearcă să integreze cunoştinţele dobândite în dispoziţii şi atitudini durabile”. În viziunea lui John Dewey, educaţia „este mijlocul remarcabil prin care este realizată unirea dintre cunoaştere şi valorile care acţionează realmente în conduita concretă”.

Filosofia educă şi prin formarea unei „conştiinţe filosofice”, care este, după cum menţiona Lucian Blaga, esenţială pentru om. Destinul general al filosofiei constă în a provoca „starea de trezire” în raport cu „starea naturală” a spiritului uman. Filosofia provoacă proiecţii de lumină în noaptea ignoranţei şi neputinţei noastre, menite nu doar să dezlege unele probleme, dar şi să ofere vieţii spiritului noi perspective de împlinire, noi orizonturi de cunoaştere. „Prin asemenea „trezire” a trecut spiritul omenesc de câte ori un mare filosof a venit cu lumina

sa în cosmos. Orice filosofie ce nu-şi dezminte intenția intrinsecă ei echivalează cu un adaos de luciditate", menționa L. Blaga. [2]

El evidențiază cele mai remarcabile idei filosofice, care au „trezit" spiritul uman, propunând modalități originale de înțelegere şi cunoaştere a lumii. Astfel, prin Thales spiritul omenesc se deştepta, depăşindu-şi somnul mitic. El lua act de o nouă posibilitate a sa de a se apropia de taina existenței... Gândirea rațională aservită până atunci imaginației divinatorii de natură mitică, intra în exercițiul autonomiei sale"[3] Au urmat „trezirile" reprezentate de Anaxagoras cu ideea de nous, de rațiune ca principiu de organizare a lucrurilor, Socrate „care dibuieşte funcția conceptelor în economia spiritului omenesc" şi care, împreună cu Platon, a înfăptuit o mutație radicală în orientările spiritului grec prin situarea omului, a logosului uman în centrul reflecției filosofice, Heraclit, Pitagora, Parmenide, Aristotel, Cusanus, Bruno, Descartes, Spinoza, Leibniz, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer, Bergson etc.

„Conştiința filosofică este spațiul de luciditate pe care-l aduce un discurs asupra vorbirii despre lume şi cunoaşterea ei... Conştiința este aşadar tensiunea unui act de semnificație de gradul doi..." [4] Convingerea lui L.Blaga este că „Oricine e înzestrat cu aptitudinile spirituale necesare, receptive şi de spontaneitate, poate să ajungă, încetul cu încetul, la înjghebarea unei conştiințe filosofice. [5]

Anume conştiința filosofică este cea care „creează inteligențelor şi spiritelor receptive cel mai prielnic climat pentru aprecierea justă a unei filosofii oarecare..." Conştiința filosofică este o stare mai complexă a conştiinței, însoțită de luciditate în toate manifestările ei, „un produs de supremă veghe a omului", modul în care filosofia „prinde ştire de sine"; conştiința filosofică este, deci, conştiința de sine a filosofiei. L.Blaga consideră că conştiința filosofică este nivelul cel mai înalt de conştiință de care s-au învrednicit doar cei mai mari filosofi. De exemplu, Platon e apreciat de Blaga ca un mare geniu atât sub raportul creației, cât şi sub raportul conştiinței filosofice. Filosoful trebuie să se detaşeze, să depăşească simțul comun, deoarece, afirma Blaga; „simțul comun... reprezintă într-un fel însăşi materia pe care o macină filosofia spre a-şi face loc în lume..."[6] Datorită conştiinței filosofice, filosofarea ca tensiune spirituală, întrebătoare, ca „o mirare persistentă în fața necunoscutului", ca „un început de drum şi un

indiciu de libertate potențială a spiritului, o desprindere din întuneric, o smulgere din starea latentă a gândului" devine o nevoie spirituală.

Fiind determinată de cunoaşterea diverselor sisteme şi orientări filosofice, conştiința filosofică implică atât asimilarea adevărurilor deja descoperite, cât şi actualizarea sau reîntemeierea acestor adevăruri în timpul şi locul tău. Ea presupune un continuu şi asiduu exercițiu al facultăților spiritului, formarea unui mod critic de a gândi, şi totodată, responsabilitatea pentru adevărul asumat. De asemenea, formarea unei conştiințe filosofice îl pregăteşte pe om să înțeleagă faptul că istoria filosofiei nu ne oferă doar realizări, doar o magistrală plină de lumini, ci şi cărări sinuoase, antagonisme derutante; ea previne insatisfacția şi nedumerirea trezită de asemenea probleme, precum şi decepția produsă de ideea potrivit căreia „soluțiile pe care le oferă filosofia ar fi sub raportul certitudinii absolut nule". „Soluțiile filosofice sunt ca frunzele ce cad ca să îngroaşe şi să fertilizeze huma în care rădăcinile problematicii spirituale se vor întinde tot mai vânjoase şi cuprinzând încetul cu încetul tot mai mult spațiu. Gândirea filosofică prin construcțiile şi dărâmăturile ei, prin amăgirile şi dezamăgirile pe care ni le pricinuieşte□(□..□ va însemna pentru genul uman un necurmat spor de luciditate, etapele ei echivalând cu tot atâtea „treziri" din somnul infinit în care ființa noastră pluteşte".[7]

În lucrarea *Înțelepciunea şi iluziile filosofiei,* Jeann Piaget defineşte filosofia ca înțelepciune, ca „o luare de poziție rațională față de totalitatea realului" şi îi atribuie rolul de coordonare a valorilor umane cu cele ale rațiunii – deci este evident rolul educațional, formativ al filosofiei.[8]

C. Noica, în *Devenirea întru ființă*, apreciază filosofia ca o întoarcere a spiritului spre întemeieri: în plan metafizic, filosofia este „o revenire la o ființă pe care o desființase", iar în plan etic „reîntoarcerea asupra faptei săvârşite", astfel marcând perspectiva devenirii ființei. Datorită acestor întemeieri, filosofia contribuie la faptul ca fiecare generație, în devenirea sa istorică, să recunoască şi să reafirme astfel de valori precum Adevărul, Binele, Frumosul, Dreptatea, Justiția, Fericirea etc. Astfel, prin întemeieri, filosofia asigură continuitatea spirituală a generațiilor.[9] Ideea valorilor obiective, introdusă în conştiința filosofică încă de Platon, s-a aflat la baza culturii europene.

Cele menționate dezmint şi înlătură îndoiala în valoarea filosofiei. Filosofia implică un demers educativ, formativ important prin faptul că este atât cunoaştere, cât şi evaluare şi angajare intelectuală față de lume. Filosofia acționează ca un gen de terapie intelectuală, menținând treaz spiritul critic, [10] formează „conştiința filosofică”, sporeşte luciditatea spiritului, permite înțelegerea faptului că fiecare filosofie îşi are momentul său de adevăr, justificarea proprie şi că nici una nu poate fi absolutizată. Prin intermediul marilor sisteme filosofice este afirmată suveranitatea gândirii şi a capacității omului de a-şi stabili scopuri, demnitatea umană şi respectul valorilor general-umane, se atenuează egocentrismul, se face apel la umanitate, determinându-se astfel fundamentele conduitei şi moralității.

Referințe:

1. Platon. Apologia lui Socrate, 30a-30c.
2. Lucian Blaga, Despre conştiința filosofică, Ed. Facla, 1974, p.24.
3. Ibidem, p.25-26.
4. Ibidem, p.17.
5. Ibidem, p.19.
6. Ibidem,p.20.
7. L. Blaga. Opere, vol.8, Ed. Minerva, Bucureşti, 1983, p.72.
8. J. Piaget. Înțelepciunea şi iluziile filosofiei. Bucureşti, 1970, p.70-71.
9. C. Noica. Cercul în conştiința filosofică, în *Devenirea întru ființă*, Bucureşti, 1981.
10. R. Terente şi S. Vieru. Riscurile gândirii, Bucureşti, 1991, p.22.

CONVINGEREA CA OBIECT DE STUDIU AL ARGUMENTĂRII

Conf. univ. dr. Vasile Guțu,
Institutul de Relații Internaționale din Moldova

On connaît que l'argumentation comporte les éléments suivants: le sujet de l'argumentation, et l'objet de l'argumentation, le but, les moyens et le résultat de l'argumentation.

Tous ces éléments sont orientes ver la formation d'une finalité – la conviction. On analyse la corrélation entre la persuasion et la conviction, l'importance de la dernière dans la lutte pour survivre dans la société contemporaine.

La généralisation de ce qu'on a présente nous permet de conclure que l'argumentation a le rôle de produire des résolutions par la voie des débats critiques au lieu de faire appels à la violence et à la guerre: car la grande tradition du rationalisme occidental est de mener des batailles a l'aide des mots et pas à l'aide des épées.

În literatura de specialitate, sunt bine cunoscute două tipuri fundamentale de argumentare: 1) argumentarea demonstrativă (demonstrația) numită şi argumentare constrângătoare, obiectivă şi 2) argumentarea nedemonstrativă, neconstrîngătoare, retorică, subiectivă [1, 216].

Argumentarea demonstrativă este o varietate idealizată a argumentării nedemonstrative, numai unele exemple ale argumentării nedemonstrative pretind a fi numite argumentări demonstrative. „Trăsătura definitorie a argumentării demonstrative ceea ce o separă de alte tipuri" de argumentare este caracterul ei impersonal. Orice demonstrație ce corespunde legilor logice este adevărată pentru noi şi va fi adevărată şi peste o mie de ani. Ea este adevărată pentru toate țările şi pentru toate popoarele. Demonstrația poate avea descoperitorul său, dar nu autor, nu inventator. Însuşi adevărul stabilit este veşnic şi invariabil" [2,5].

Argumentarea demonstrativă este utilizată „acolo unde subiectivitatea individului prisoseşte, unde implicarea lui constituie un obstacol pentru certificatul valorii de adevăr al cunoştințelor umane", argumentarea nedemonstrativă, retorică „are utilitate acolo

unde tocmai individul nu lipseşte, unde implicarea lui e necesară pentru asumarea valorii de adevăr sau uneia din vecinătatea acesteia"[3,21].

Într-o altă definiţie a argumentării se evidenţiază şi aspectul legat de arta convingerii. „Argumentarea este un proces prin care căutăm să determinăm pe cineva (o persoană, o colectivitate) să ne accepte o idee, să fie de acord cu noi într-o privinţă.

Există două tipuri fundamentale de argumentare: 1) demonstraţia faptului că propoziţia propusă este adevărată sau dimpotrivă, că propoziţia care ni se propune este falsă (combaterea) şi 2) inocularea convingerii în justeţea ideii pe care o propunem (şi invers inocularea convingerii în injusteţea ideii care ni se propune şi cu care nu suntem de acord)... Vom numi primul fel de argumentare demonstraţie (şi respectiv) combatere, iar pe cel de al doilea fel – arta convingerii (sau a persuasiunii). Prima are caracter pur teoretic şi nu depinde de interesele noastre imediate. A doua are caracter pragmatic şi este evident dependent de interese. Demonstraţia (respectiv combaterea) ţinteşte exclusiv adevărul (sau falsul) propoziţiei propuse, independent de considerente pragmatice (considerente legate de acţiune)..., dimpotrivă convingerea în sine urmăreşte inocularea acordului cu ideea propusă în virtutea unor considerente pragmatice (interese acţionale)" [4,286].

Şi o ultimă definiţie în care argumentarea juridică este utilizată pentru a convinge. „Concepem argumentarea juridică ca instrument general admis pentru a convinge pe altul despre un lucru just, adică pentru a realiza, prin intermediul limbajului sau în alt mod, trecerea unor convingeri de la subiect la auditoriu, în scopul formării de opinii cenzurabile juridic" [5,53].

Scopul unei argumentări în linii generale este de a influenţa asupra viziunilor, iar prin ele de influenţat şi comportamentul omului. Rezultatul influenţei unei viziuni poate fi manifestarea de către oponent a interesului faţă de punctul de vedere argumentat, apariţia scepticismului în interpretarea anumitor aspecte de opinii înaintate, dezechilibrul în abordările anterior promovate. Argumentarea poate să finalizeze chiar cu înclinarea spre acceptarea raţională a unei idei sau cu formarea unor viziuni specifice cum este convingerea.

Prin termenul „viziune” se înțelege volumul de cunoştinţe sau opinii pe care le posedă omul, ceea ce crede sau în ceea ce este convins despre un obiect. Totalitatea acestor viziuni formează aşa-numitul câmp mental al omului. Câmpul mental diferă de la un om la altul, el este strict individual. Se formează în temeiul unei experiențe proprii pe baza studiilor şi a educației. Elementele unui astfel de câmp sunt concepția despre lume, viziunile despre ştiinţele naturale, sociale, viziunile şi reprezentările cotidiene, idealurile etice şi estetice. Necesitatea de a argumenta apare în cazul în care noi dorim să schimbăm anumite aspecte în câmpul mental al celuilalt referitor la un obiect, dorim ca oponentul să adere la viziunea noastră din cauza că nu coincide cu viziunea noastră sau în general nu are nici o viziune asupra problemei date [6, 28].

Câmpul mental al omului nu este uniform adică nu e omogen şi cu atât mai mult nu prezintă un sistem în care totalitatea elementelor lui să fie ajustate. Câmpul mental al individului referitor la un obiect dat poate fi dezechilibrat, poate să vină în contradicție anumitor norme acceptate în societate. De aici cunoştinţele, opiniile, convingerile, principiile şi valorile ce se referă la unul şi acelaşi domeniu uneori sunt incompatibile.

Se cunosc mai multe tipuri de viziuni:

1) Viziunile în veridicitatea şi corectitudinea cărora omul este sigur. Certitudinea aceasta se bazează atât pe un fundament obiectiv suficient, cât şi pe emoții şi valori. Aceasta este semnificația convingerii.
2) Aceleaşi viziuni după statutul lor gnoseologic, dar care sunt lipsite de o încărcătură, valoare emoțională formează cunoştinţele propriu-zise.
3) Viziunile, în veridicitatea cărora omul nu este sigur sau este sigur subiectiv, însă certitudinea lui nu are nici un temei rațional suficient, dar din punct de vedere emoțional sunt foarte valoroase țin de credință.
4) Viziunile, acceptate fără nici un temei suficient cognitiv şi subiectiv, nu prezintă pentru om un adevăr şi care sunt lipsite de o interpretare nuanțată emoțională, țin de opinie. Categoriile, opiniile, credința şi cunoştinţele au fost supuse unor profunde analize începând cu Kant [7, 340-343].

Viziunea cea mai importantă legată de aspectele argumentării este convingerea. Convingerea este mai esenţială şi mai valoroasă pentru însuşi omul. De aceea este foarte greu a o influența, dar, totodată, formarea convingerii prezintă scopul suprem al argumentației.

Este important de menționat că termenul „convingere" se utilizează în două sensuri: primul semnifică activitatea, în urma căreia se formează anumite viziuni concrete, iar al doilea simbolizează rezultatele acestor viziuni.

În continuare, vom analiza sensul al doilea al acestei interpretări.

Interpretarea actuală a convingerii începe cu viziunile lui Kant conform căruia convingerea se deosebeşte de simpla încredere prin prezența unor temeiuri obiective suficiente. Convingerea „este ideea ce o considerăm adevărată" [8,344] pentru că este rațional fundamentală şi, în plus, este emoțional nuanțată.

De aici reiese că convingerea se caracterizează, în primul rând, printr-o întemeiere obiectivă suficientă a încrederii că judecata dată este adevărată. În rândul al doilea, prin prezența elementului emoțional cu o expresie valorică ponderabilă care contribuie la predispoziția de acceptare spirituală şi, în consecință, afirmația sus-menționată motivează şi stimulează faptele, cum ar fi comportamentul şi activitatea teoretică umană. Modusurile convingerii pot obține forme nu numai sub aspectul practic, dar şi sub aspectul cunoştințelor în general, celor ştiințifice, politice, economice, judiciare etc.

În consecință, trăsăturile esențiale ale convingerii sunt:

- gradul înalt de credibilitate al subiectului în veridicitatea ideii lansate, bazată pe o întemeiere rațională;
- atitudinea emoțional-nuanțată față de ideea, ce e determinată, în mare măsură, de apartenența obiectului gândirii la sistemul de valori al omului, la legătura ei cu valorile morale şi cu idealurile estetice;
- legătura cu activitatea practică a subiectului, în activitatea practică a omului mediat sau imediat se manifestă convingerile lui;
- stabilitatea şi durabilitatea relativă ce se manifestă prin faptul că o convingere sau alta este proprie personalității pe

parcursul unei perioade îndelungate a vieții sale;
- o oarecare idee este conştientizată de subiect ca convingere numai în cazul prezenței unei opoziții [9,30]

Această opoziție poate fi reală sau iluzorie. Lipsa opoziției privează gândul de emoțiile nuanțate care este una din cele mai esențiale caracteristici ale convingerii. O judecată neutră emoțional nu poate fi considerată drept convingere. Ea poate deveni convingere, dacă cineva real sau imaginar contestă această judecată.

- metodă de soluționare a diferitelor probleme. Funcția de reglementare în viața cotidiană şi a activității practice a omului (luarea unor decizi politice, soluționarea unui conflict internațional, elaborarea unei strategii fundamentale).

Comportamentul omului este inseparabil de convingeri. Omul liber totdeauna procedează conform convingerilor sale, dar dacă nu procedează în deplin acord cu ceea ce consideră adevărat, atunci acest adevăr nu refractă în conştiința subiectivă a lui, nu a devenit un element al capitalului său intelectual.

Deseori apare întrebarea: oare totdeauna scopul final al argumentării se consideră convingerea? Bineînțeles că nu. Nu întotdeauna scopul imediat al argumentării este obținerea unei depline convingeri din partea recipientului în veridicitatea tezei, opiniei înaintate. Deseori, adresându-ne cuiva cu o argumentație, noi contăm numai pe faptul că interlocutorul nostru va considera judecata ce se argumentează ca una din variantele, alternativele posibile, ca probabilă, ca mai probabilă sau ca ceea ce poate să prezinte interes.

Argumentația nu totdeauna are scopul de a forma o atitudine puternic emoțională față de teza argumentată sau de o apreciere morală a opiniei înaintate. Contextul argumentării emoționale ce ia în considerație ethosul şi pathosul poate fi destul de neutru. În caz general pentru argumentator nu este obligatoriu şi tendința de a-i forma recipientului o viziune durabilă în timp, ce ține de o întrebare sau alta. Intenția unei argumentări poate fi şi săvârşirea de către recipient a unei fapte concrete în situația dată. În manifestările zilnice, argumentația poate fi orientată după cum am menționat şi la realizarea unei convingeri, însă, de regulă, scopul argumentatorului este cu mult mai modest. Acest moment este evidențiat de I.V. Ivlev. El caracterizează „argumentarea ca instrument de formare a

convingerii sau a opiniei” [10,124]. Formarea convingerii finale, desigur, începe cu inițierea, formarea ei.

În literatura anglo-saxonă, se folosesc două noțiuni, doi termeni pentru a fixa scopurile succesive ale unei argumentări. Primul este cel ce ține de inițiere în formarea convingerii. El are menirea de a înclina pe recipient către opinia propusă, înaintată de argumentator. Acest termen poartă denumirea de persuasiune. Al doilea termen este însăşi formarea convingerii ca atare. Termenul „a convinge” este scopul final, ultim, mai puternic al argumentatorului. Persuadarea anticipează convingerea. Prin argumentare mai întâi persuadăm apoi convingem. În general, „persuasiunea este utilă în inițierea schimbărilor”[11,21], de asemenea, şi a schimbării convingerilor.

Am menționat că convingerea este obiectul cel mai de seamă al argumentării. Idealul unei argumentări este convingerea sau demontarea convingerii oponentului deja cristalizată, transformată într-un stereotip. Însă convingerile se caracterizează printr-un înalt grad de stabilitate, printr-o opunere rațională puternică a oricăror perturbații din exterior, cu alte cuvinte, starea de homeostază este valabilă şi pentru câmpul argumentativ care tinde să păstreze parametrii interiori ai săi constanți. Convingerile se mențin nemijlocit nu numai cu ajutorul rațiunii, dar şi prin intermediul efortului. Dezechilibrarea convingerilor deja formate şi formarea altor noi convingeri sunt imposibile printr-un act argumentativ unic.

Nu se supune unor demontări raționale şi a oricăror influențe din exterior şi credința. Destrămarea sau formarea credinței numai prin utilizarea unor fundamente raționale este imposibilă, deoarece natura ei este alta, irațională, adică include momentul emoțional. De aceasta trebuie să țină cont orice argumentator atunci când îşi elaborează nişte strategii de convingere. Astfel de scopuri ca formarea convingerilor are rost numai prin aplicarea unor serii de acte argumentative în cadrul cărora va fi implicată şi sfera emoțională a recipientului.

Bibliografie:

1. Mohorea Efim *Introducere în logică.* Chişinău, 2002
2. Родос В.Б. *Теория и практика полемики.* Томский Государственный Университет, Томск, 1989
3. Mihai Gheorghe *Psiho-logica discursului retoric.* Focşani,

1996
4. Enescu Gheorghe *Tratat de logică*. Bucureşti, 1997
5. Dobrinescu I. *Introducere în logica juridică.* Bucureşti, 1996
6. Кузина Е.Б. *Лекции по теории аргументации.* М., МГУ, 2007
7. Кант И. *Логика. Пособие к лекциям.* //Логика и риторика. Минск, ТетраСистемс, 1997
8. Ibidem
9. Алексеев А.П. *Аргументация. Познание. Общение.* М., МГУ, 1991
10. Ивлев И.В. *Курс лекций по логике.* М., МГУ, 1988
11. Charles U. Larson *Persuasiunea.* Iaşi, 2003

ŞTIINȚA CONTEMPORANĂ DESPRE NATURA EMOȚIILOR

Conf. dr. Mihai Braga, UTM

Nowadays, we confront with contrary situations, as we are under the influence of emotions. Internal unrest devour reason, so, in this way it leads to some reactions and impulses inappropriate. Effective control of emotions is possible, but creates some barrier to its achievement. The object of emotional implementation is to understand emotions and to learn how to administer them. It is very important to know how to use emotions in communication, as well as level of sense perception, the level of self-knowledge of feelings, because emotions represent key to the success of humanity.

Emoțiile şi influența acestora asupra organismului uman, şi îndeosebi, relația emoții – rațiune mereu a fost în atenția oamenilor de ştiință şi a filosofilor. În filosofia grecilor această problemă chiar de la început a fost obiect de discuție. Dacă este să ne amintim textul lui Platon din lucrarea „Republica”, vom vedea că emoțiilor, pasiunilor, sentimentelor li se oferă un rol aparte în explicarea naturii umane şi locului, pe care omul trebuie să-l ocupe în structura statului ideal. La aceasta se referă şi Nietzsche atunci când critică filosofia greacă, prin figura lui Socrate, cum că aceasta ar fi îndreptat cultura occidentală

pe o cale greşită, de a osândi emoţiile şi a face stăpân asupra lor raţiunea. Avem un şir de lucrări filosofice din epoca modernă, cum ar fi „Etica” lui Baruh Spinoza, „Leviathanul” lui Hobbes în care se încearcă a rezolva problema emoţiilor, pasiunilor.

Însă cercetări speciale în domeniul naturii emoţiilor se fac de abia în secolul al XX-lea.

O mulţime de descoperiri din ultimul timp oferă o imagine mai clară despre modul formării emoţiilor.

Primul lucru, pe care-l menţionează psihologii, neurologii sunt dificultăţile întâlnite în calea definirii emoţiilor. În psihologie, noţiunea este folosită pentru a descrie reacţiile persoanei la diferite niveluri. **Un nivel este cel cognitiv**: judecăţile şi gândurile care apar într-o anumită stare sentimentală. **La nivel comportamental**: un gest de furie sau de amabilitate, un anumit ton al vocii. Expresiile faciale care acompaniază spontan sentimentele sunt indicii foarte utili pentru specificarea tipului de emoţii, fiind un alt mod de definire a emoţiei.

La nivel psihologic există două componente ale reacţiei emoţionale. Prima este senzaţia corporală de care o persoană este conştientă, cum ar fi sentimentul de neastâmpăr. Astfel de senzaţii implică centrii creierului mic, care controlează sistemul nervos autonom şi eliberează hormonii, având efecte relativ de lungă durată: minute sau ore. Un al doilea răspuns are loc în cortexul cerebral. Răspuns emoţional asupra căruia ne concentrăm. **Apropierea şi retragerea** sunt privite drept moduri esenţiale de descriere a comportamentului unui organism şi de clasificare a emoţiilor. De exemplu, bucuria ne poate apropia de cineva, dezgustul şi teama ne îndepărtează. Abordarea emoţiilor în termeni de retragere şi apropiere este pusă în legătură cu activitatea creierului. Studiile din ultimii ani demonstrează că zonele frontale din partea stângă a creierului sunt asociate mai mult cu apropierea, în timp ce zonele din partea dreaptă sunt asociate mai mult cu retragerea. Neurologul John Jackson a observat că oamenii care suferă de crize epileptice, ce încep printr-o hiperactivitate în zonele frontale din partea dreaptă a creierului, exprimă în mod constant frică – o emoţie de retragere – atunci când debutează criza. Pacienţii cu o activitate scăzută a părţii drepte a creierului trăiesc emoţii pozitive maniacale inexplicabile. Aceste observaţii au condus la elaborarea unor teorii despre modul în care

cele două jumătăți ale creierului ar putea avea specializări şi caractere emoționale diferite. Hiperactivitatea părții din dreapta pare să sprijine comportamentul de retragere. Atunci când această parte este mai liniştită sau distrusă, este sprijinit comportamentul de apropiere, pentru că jumătatea stângă deține cea mai mare parte a controlului.

Alte două moduri de a gândi emoțiile constituie un subiect de controversă în ştiință. Primul consideră că există câteva **emoții principale discrete**: bucuria, tristețea, furia, dezgustul, surpriza şi frica. Acest model este pus la încercare **de perspectiva dimensională**: anumite stări emoționale reprezintă elemente dintr-un şir ce poate merge de la apropiere la retragere sau de la plăcere la neplăcere.

Experimentele ştiințifice demonstrează cu adevărat că emoțiile sunt localizate în creierul uman. Însă nu era clar, dacă acestea apar odată cu dezvoltarea individului uman ori sunt înnăscute. Experimentele efectuate la copiii nou-născuți demonstrează că emoția şi legătura ei cu anumite centre este o construcție biologică, nu este dobândită social. Aceste rezultate sunt acumulate prin descrierea schimbărilor faciale şi prin măsurarea activității electrice în zonele frontale şi posterioare ale creierului.

Tendința depresivă. Experimentele demonstrează că oamenii deprimați au emisfera stângă a creierului afectată şi sunt deosebiți de vulnerabili la depresie. Dacă emisfera stângă este afectată, ea nu mai echilibrează activitatea emisferei drepte, aşa încât există posibilitatea de a reacționa mai des negativ. Descoperirile sugerează că diferențele dintre emisfera stângă şi dreaptă a creierului în stare de repaus reprezintă mai mult o tendință de răspuns emoțional şi nu reacția însăşi. Aceasta demonstrează că se poate prezice cât de bucuros sau de trist poate fi o persoană pe baza asimetriei dintre emisferele creierului.

Temperament inhibat. Experimental s-a dovedit că între indivizii inhibați (retraşi) în comportament şi cei neinhibați (activi) în comportament există diferență în activitatea emisferelor creierului. Principala diferență dintre aceste grupuri se află la nivelul activității emisferei stângi. Indivizii inhibați au o activitate scăzută în zona frontală stângă. În grupul celor neinhibați zona frontală stângă este mult mai activă. Aşadar, implicarea sau neimplicarea este o funcție a temperamentului.

Creierul şi temperamentul. Experimental s-au clasificat oamenii după diferenţele emoţionale. Sarcina experimentului consta în a afla, dacă persoanele cu o activitate mai mare a zonei frontale stângi sunt în general mai fericite decât cei la care activitatea emisferei drepte este mai puternică. Cei cu o activitate mai intensă a zonei frontale stângi trăiesc mai multe emoţii pozitive – bucurie, mândrie, încredere, deschidere, disponibilitate. Cei cu o activitate mai mare a emisferei drepte prezintă mai multe reacţii emoţionale negative. Pare că aceste persoane să aibă în general sentimente negative în timpul activităţii cotidiene. Dacă este aşa, ar putea exista consecinţe ale emoţiilor negative persistente, însoţite de o activitate mai intensă a emisferei cerebrale drepte, asupra stării de sănătate. Controalele medicinale efectuate, testarea sângelui au demonstrat că eficienţa celulelor imunitare în distrugerea corpurilor străine a fost mai mare în cazul persoanelor cu o activitate sporită a emisferei stângi.

Reactivitate emoţională. Există dovezi, care sugerează faptul că alte structuri ale creierului sunt foarte importante în controlarea experienţei emoţionale. Una dintre acestea este amigdala. Aceste structuri nu se află în cortexul cerebral, ci la un nivel mai inferior în organizarea creierului. Informaţia senzorială poate urma două căi: una până la cortex şi alta prin talamus, până la amigdală. Legătura cu amigdala este rapidă, directă, dar nu tare precisă, pentru că cea mai mare parte a informaţiei merge pe o altă cale până la neocortex, unde este analizată prin câteva circuite, în timp ce se pregăteşte un răspuns.

În acelaşi timp, amigdala evaluează rapid datele senzoriale pentru a vedea dacă au un înţeles emoţional, şi poate declanşa un răspuns chiar dacă neocortexul încă mai cântăreşte datele. Emoţiile se pot dovedi foarte greu de controlat, deoarece amigdala activează alte zone ale creierului, înainte ca neocortexul, creierul gânditor, să facă acest lucru. Deoarece amigdala are diverse legături cu zonele creierului, care controlează sistemul nervos autonom, dar şi cu cortexul, care este responsabil de experienţa conştientă, se naşte ipoteza conform căreia amigdala este un loc de convergenţă, jucând un rol esenţial în viaţa emoţională, astfel încât ea poate mobiliza corpul pentru a reacţiona prin emoţii puternice, în special teamă, înainte ca creierul gânditor să ştie ce se întâmplă. Ştiinţa a descoperit

că între cortex şi amigdală este legătură anatomică, astfel încât cortexul poate regla sau opri activitatea amigdalei. De exemplu, am fost speriați, şi acest proces poate fi analizat la nivelul cortexului şi oprită reacția declanşată de amigdală. Cei cu o activitate mai intensă în partea frontală stângă pot prezenta o eficiență mai mare în oprirea activității amigdalei, astfel încât emoțiile negative să nu se prelungească.

Cu alte cuvinte, există în creier o activare preconştientă care declanşează emoțiile, şi abia după aceea ne dăm seama ce se întâmplă.

Emoțiile şi categoriile culturale. Au fost analizate două puncte de vedere asupra naturii emoțiilor: ştiințific apusean şi budist tibetan. În cultura tibetană, deci şi în budism, nu există un cuvânt care poate fi tradus prin termenul emoție. Dacă se poate vorbi de o categorie a emoțiilor, cum ar fi cele negative – **clesbas** sau afecțiunile, atunci există şase elementare, dar şi în cazul lor este înşelător să le numim emoții. Ele sunt: ignoranța, ataşamentul, furia, mândria, perspectiva greşiră, scepticismul sau îndoiala vătămătoare. Noțiunea de emoție, susțin budiştii, este foarte vagă, încât este dificil să se vorbească despre ea. Dacă luăm emoțiile negative, ostilitatea, ataşamentul, atunci sigur că există o relație între ele şi perceperea fenomenelor ca existând cu adevărat. Astfel spus, emoțiile de tipul ataşamentului sau al urii apar pe baza perceperii unui obiect dat ca fiind cu adevărat existent. Dacă eşti ataşat de ceva, ataşamentul apare deoarece percepi acel ceva ca fiind cu adevărat existent. Dacă urăşti un obiect, ura apare deoarece percepi acel lucru ca existent cu adevărat. Imaginați-vă că sunteți furios pe o persoană. În timp ce vă concentrați furia asupra lui, pe cine vă înfuriați? Pe el însuşi. Dar dacă vă întreabă cineva: pe ce vă înfuriați pe mintea sau pe corpul lui? Ținta dumneavoastră devine neclară. Ar fi bine să răspundem că suntem furioşi pe aroganța sau egoismul lui.

Dacă am formula o concluzie, am putea spune că o emoție are cel puțin trei componente: experiența corporală resimțită, cunoaşterea sau gândul şi reacția expresivă.

GRIJA PENTRU FILOSOFIE

Conf. dr. Ştefan Lupan, ASEM

În ultimele două decenii în presă, în literatura de specialitate, în materialele conferinţelor ştiinţifice tot mai des se semnalează, cu ton de alarmă, situaţia în privinţa filosofiei. Începând cu propunerile de restructurare a instituţiilor academice, până la schimbarea radicală a programelor de predare în instituţiile de învăţământ de diferit nivel s-a ajuns în practică la schilodirea Facultăţii de Filosofie a USM şi a Institutului de Filosofie, Sociologie şi Drept al AŞM. Filosofia în mod oacheş a fost numită măduva spiritualităţii noastre şi dacă măduva e atacată, apoi ce se face cu ţinuta spirituală? Deci, o grijă mare pentru situaţia în care se află filosofia ca să nu rămână la nivel de reflex inconştient se cere, ca şi oricare alt fenomen spiritual, să fie analizată, pentru a avea deplină conştiinţă de acest lucru şi poate ne va ajuta să întreprindem eforturi mai chibzuite pentru promovarea gândirii cu adevărat filosofice.

Problema nu este de ordin regional şi ar trebui s-o privim ca pe o sarcină a timpurilor noastre legată de mari schimbări sociale. Mizeria în care uneori se vedea filosofia era observată de mulţi filosofi de prestigiu chiar în perioadele de înflorire a gândirii, însă se spunea despre tendinţele nedorite în curentele ei oficiale. De exemplu, în 1995 a fost dată publicităţii lucrarea lui Radu Florian „Eclipsa filosofiei. Filosofia şi crizele secolului XX”[1]. Filosofia este condamnată că n-a reuşit să surprindă complexitatea contradictorie a civilizaţiei moderne, rămânând o transpunere a stărilor subiective ale unui segment social.

Bineînţeles că orice sistem filosofic promovează interese, năzuinţe ale unei părţi a societăţii şi nu numai „stări subiective”, însă pe noi ne frământă gândul că formarea capacităţilor de a cugeta în mod filosofic decurge anevoios şi nu prea ne „inundă” teoriile şi concepţiile care să poată să prevadă mersul social.

În 1996, în primul număr al „Filelor de Filosofie”, se constata că la noi „Multe lucruri se fac pe negândite”[2]. Adică filosofia mai poate

---

[1] Florian, R. Eclipsa filosofiei. Filosofia şi crizele secolului XX. – Buc.: Ed. Diogen, 1995

[2] File de Filosofie. – 1996. – Nr.1. – P.5

asigura şi o raţionalitate a activităţii noastre.

Situaţia creată are cauze atât obiective, cât şi subiective şi, deci, toţi cei care manifestă îngrijorare faţă de filosofie, să simtă şi propria raţionalitate în procesul schimbărilor, ca să nu fie pe negândite.

Crizele şi instabilitatea ne urmăresc la toate colţurile şi precum în psihica omului majoritatea proceselor rămân neluminate de conştiinţă, aşa şi activităţile noastre au ecouri şi consecinţe neaşteptate, dar mai ales puţin dorite. Faptul că ne îngrijorează starea actuală în care decurge formarea capacităţilor unor filosofi care vor duce povara raţionalităţii presupune existenţa unor purtători deja formaţi ai gândirii. Radu Florian, având în vedere situaţiile de criză din istorie, afirmă „conştiinţa este adesea un fluid lipsit de o articulare idealică şi valorizatoare...”[1]. Filosofia, ca nucleu al conştiinţei sociale, ar trebui să fie o conştiinţă critică a modernităţii, o tentativă deschisă spre lume, dar în egală măsură şi asupra spiritului, o conştiinţă autoreflexivă, care să se refuze de narcisism, de propria sa adoraţie[2].

Pentru a ieşi din starea, când filosofii nu se fac simţiţi, este necesar să ne adresăm la „grija de sine”. M. Foucault compară ignoranţa cu starea de boală. Adresarea la filosofie, la tezaurul măreţ al gândirii omenirii este calea tămăduirii. Grija faţă de filosofie în multe aspecte se aseamănă „grijii de sine”, care este un mediu spiritual în care se plămădeşte subiectul capabil să folosească „îndemânarea” raţiunii, să nu rămână un simplu cunoscător al filosofiilor. Filosofia are mereu în viziunea sa menirea practică în sensul vechi, aristotelic, de a modela individul, ea este o totalitate de principii şi deprinderi practice, pe care filosoful le oferă altora.

Evoluţia spirituală este de aşa natură, încât tot mai mult se practică autorealizarea subiectului. Este, desigur, necesar să cunoaştem filosofia, dar persoana învăţătorului, treptat, este suplinită de autorealizarea subiectului. Aici grija de sine nu trebuie să fie închistată în activitatea în privinţa proprie, să nu devină scop în sine. Ea trebuie să devină grijă şi activitate pentru filosofie, să capete aptitudini de a duce după sine propăşirea socială şi în special cea spirituală, să facă ca Eu-l să se realizeze în stihia lui socială.

---

[1] Florian, R. Pp. Cit. P.21

[2] Idem p. 158

II. ETICA ŞI ECONOMIA

PERFORMANŢELE FACTORULUI UMAN ÎN SISTEMUL DE MANAGEMENT CONTEMPORAN

Prof. univ. dr. hab. Ion Sârbu, ASEM

In this article problems of human relations in concept of a market and changing society are examined. The creative project of a personality oriented of management system into contemporary societies.

Evoluţia şi dezvoltarea civilizaţiei umane de-a lungul timpului s-a realizat concomitent cu creşterea continuă a producţiei şi consumului de bunuri materiale, devenind un simbol al posibilităţilor tehnico-ştiinţifice contemporane.

Totodată, succesul în teoria factorului uman depinde de ştiinţele matematice, inginereşti, informatica, psihologia, sociologia şi teoria economică. Treptat, aceste domenii ale ştiinţei şi cercetării luau amploare, teorie, şi practicienii descopereau tot mai multe amănunte în dezvoltarea resurselor umane. Informatizarea posibilităţilor factorului uman este legată de numeroase rectificări, după cum iniţierea oamenilor în mecanismele economiei de piaţă depinde de caracteristicile personalităţii factorului uman.

În literatura de specialitate, termenul de factor uman este folosit în diverse ipostaze, în unele cazuri fiind utilizat pentru a defini noţiunea de om, alteori – pe cea de factor subiectiv sau, în alte cazuri – pe cea de factor personal.

Cu referire la primul caz, pentru a deveni factor uman, omul trebuie să posede anumite capacităţi, să fie o forţă potenţială de mişcare a progresului social. În acelaşi timp, capacităţile sale trebuie să se manifeste în activitatea socială şi de muncă a sistemului de management. Privitor la al doilea caz, trebuie să ne orientăm atenţia

către premisa obiectivă a existenței factorului uman ce se evidențiază prin caracteristica individ-personalitate. Prin urmare, noțiunea de om este premisa factorului uman. Totodată, omul întruneşte în sine rezultatele activității omenirii, precum şi ale naturii, acționând ca un produs superior al acesteia şi fiind, în acelaşi timp, componenta ei principală.

Individualitatea, ca parte componentă a personalității omeneşti, este actuală, în condițiile tranziției şi adaptării la economia de piață, iar înnoirea radicală a tuturor sferelor vieții depinde de activitatea fiecărui om, raportată la cerințele economiei de piață, la potențialul economic al țării şi la starea mediului social.

Aşadar, omul, personalitatea lui ca individualitate concretă, este un produs al societății, al organizării sociale. Noțiunea de factor uman este socială, exprimând esența umană prin intermediul activității sale. Astfel, factorul uman se exprimă în funcție de subiect dar, în acelaşi timp, omul este atât subiectul, cât şi obiectul naturii şi societății. Structura şi trăsăturile factorului uman sunt determinate de puterea şi nivelul dezvoltării forțelor de producție şi de caracterul relațiilor economiei de piață.

Prin urmare, factorul uman este o noțiune compusă după structura sa, voluminoasă după conținutul socio-economic, cuprinzând multiple ansambluri de activități practice umane din toate sferele existenței sociale. Deci, se poate spune că nu exista nici o latură a vieții, societății sau naturii care să nu fie cuprinsă în activitatea omului şi să nu facă obiectul acțiunii muncii sale sub formă materială şi intelectuală.

Activitatea factorului uman este însoțită de schimbări structurale în economia națională, de apariția noilor forme de organizare şi conducere a unităților economice, ceea ce a influențat în mod pozitiv mentalitatea factorului uman, adaptându-l cerințelor economiei de piață. O performanță deosebită se înregistrează în cadrul creativității şi inițiativei managerilor, la nivelul lor de răspundere şi organizare, în disciplina înaltă a acestora. Este ştiut faptul că performanțele unei întreprinderi rezultă din însumarea performanțelor individuale ale membrilor săi. Totodată, performanța individuală este dependentă de capacitatea profesională a individului, de imaginea pe care acesta o are față de propriul său rol în cadrul organizației, de motivația sa.

Astfel,

$$P = f(C, I, M)$$

unde,

P = nivelul performanţelor unui membru al întreprinderii;

C = capacitatea profesională;

I = imaginea pe care individul o are faţă de propriul său rol în cadrul întreprinderii;

M = motivaţia acestuia.

Pentru o întreprindere contemporană, folosirea preponderentă a performanţelor pozitive constă în găsirea modalităţilor prin care să se asigure realizarea obiectivelor la un nivel maxim. Realizarea acestor performanţe reprezintă principala preocupare a membrilor săi, indiferent de profilul de activitate. Premisa obligatorie a acestui demers este antrenarea efectivă a fiecărui membru al organizaţiei în relaţiile economiei de piaţă. În plan practic, aceasta înseamnă că fiecare individ trebuie să-şi realizeze obiectivul particular sau partea din obligaţiunile generale ce îi revine în anumite condiţii de desfăşurare şi la un anumit nivel de realizare.

Personalitatea defineşte ceea ce este propriu unei persoane, felul de a fi al cuiva. Orice om are o personalitate. De studiul acesteia se ocupă mai multe ştiinţe umaniste şi sociale, fiecare din punctul său de vedere.

Personalitatea este nu doar ceea ce crede individul despre sine, ci şi ceea ce rezultă din faptele sale. Personalitatea managerului sintetizează:

- o largă cultură generală de specialitate;
- un orizont filosofic;
- spirit de creativitate;
- nevoia de autoperfecţionare;
- conduita morală.

Prin urmare, fiecărui manager îi este proprie o anumită manifestare a personalităţii sale. De aceea, unii specialişti susţin că cea mai importantă persoană dintr-o întreprindere nu mai este muncitorul, ci managerul, un om cu idei noi şi modalităţi noi de adaptare a ideilor.

Un manager poate rezolva unele probleme de conducere din mai multe ramuri de activitate, stăpânind un număr de forme, principii şi

metode de conducere, cu un caracter oarecum comun. Cu ajutorul lor, managerul respectiv îşi construieşte un cadru potrivit de lucru, dezvoltându-şi imaginaţia creatoare, intuiţia, judecata, inteligenţa.

Esenţa activităţii managerului constă în modul cum se efectuează activitatea, nu în activitatea în sine.

Se consideră că fiecare ţară trebuie să-şi găsească acele caracteristici naţionale, tradiţionale, istorice care să constituie un fundament pentru anumite tehnici de conducere. În mod concret, trebuie folosite numai acele metode care se adaptează propriilor tradiţii culturale şi de comportament.

Totodată, însuşirile de manager nu se moştenesc. Ereditatea poate conferi unele predispoziţii în ceea ce priveşte conducerea dar, pe parcurs, ele trebuie cultivate.

În etapa actuală de adaptare la relaţiile economiei de piaţă, obiectul central de cercetare şi analiză devine personalitatea ca subiect al comunicării, al activităţii reciproce în procesul de cooperare, fără de care procesul contemporan de producţie nu poate fi înfăptuit.

Omul nu se naşte cu personalitate, ci şi-o dezvoltă pe măsura angajării sale active în viaţa colectivului, a societăţii.

Este de menţionat faptul că, timp îndelungat, activitatea individuală a personalităţii a fost descurajată, ceea ce a condus la formarea unor grupuri numeroase de oameni care nu sunt suficient pregătiţi din punct de vedere psihologic pentru un sistem comportamental dur în condiţiile economiei de piaţă. Aşadar, problema fundamentală a metodelor socio-psihologice de conducere a întreprinderilor este eliberarea de greutăţile sociale create de sistemul administrativ de comandă în formă profilactică.

Prin abordarea socio-psihologică a conducerii procesului de producţie materială, personalitatea intervine, mai întâi, ca subiect al comunicării, ca membru participant al colectivului, ca membru al unei grupe mici.

Dacă studiem personalitatea ca obiect al conducerii, din multitudinea ei de forme şi trăsături se pot evidenţia câteva elemente principale. Acestea sunt constituite în funcţie de necesităţile şi motivele activităţii de muncă a omului. Este clar faptul că, în perioada de tranziţie şi adaptare la relaţiile economice de piaţă, printre factorii

impulsivi de antreprenoriat şi ai activității de muncă în sfera materială de producție, pe primul plan, se situează interesul economic al personalității în ansamblu.

Analiza cercetărilor sociologice demonstrează că personalitatea apreciază necesitățile materiale, dar odată ce acestea sunt satisfăcute, apar necesități mai înalte, necesități creative ce premerg personalitatea.

Creativitatea desemnează potențialul uman de a produce idei noi, originale şi valoroase. Cercetarea factorului uman are în vedere evidențierea particularităților personalității creative.

Metodele şi tehnicile de creativitate ale personalității sunt orientate spre logica lineară a cercetării de inovare pentru a trata fiecare nivel-concepte, principii, soluții, gândirea economică şi managerială în aplicarea rezultatelor creativității.

Creativitatea personalității se obține cu mult efort şi nu poate exista fără responsabilitate, fără obligația de a răspunde de acțiunile competent, îi poate aduce unui manager suprema satisfacție a creației. Asociat competenței, efortul înseamnă creație, fericire, afirmare în carieră.

O deosebită atenție se cuvine componenței profesionale care se dobândeşte prin educație şi instruire în domeniu şi se certifică prin atestări ale cunoştințelor teoretice şi experienței în domeniu.

Bibliografie:

1. Bertalonffy L. Theorie de sistemes. Paris, 1993
2. Feuraş E. Metodologia cercetărilor economice. ASEM, Chişinău, 2008
3. Сырбу И.М. Теория и практика производственного менеджмента. МЭА. Chişinău, 2009
4. Sârbu I., Georgescu N. Managementul întreprinderii, Alma-Mater, 2003

LEADERSHIPUL ÎN CONTEXTUL ACTUALEI CRIZE ECONOMICE GLOBALE: RESURSELE PR-ULUI POLITIC INTERNAȚIONAL

Conf. univ. dr. Aurelia Peru-Balan, USM

Keywords: leadership, criză financiară globală, pablic relations, valori, conspirație, G8,G20, Franța, SUA, Nicolas Sarkozy, Angela Merkel, Barack Obama, Papa Benedict XVI, summit.

Dans cet article l'auteur reflete sur l'interaction et le rapport de l'interdependence entre trois phenomenes socio-politiques: Public Relations, leadership et crises. Les crises politiques créent des premises objectives pour faire connaitre un certain model de leadership, la correlation entre l'electorat et les leaders necessitant un flux informationnel viguereux. Celle-ci reste toujour la tache primordiale du PR politique internationnal.

Aşadar, atenția noastră în articolul de față se va concentra asupra interacțiunii sinergice a trei fenomene de natură social-politică: leadership, criză globală şi PR politic internațional. Interacțiune care exercită, în opinia noastră, un efect incontestabil asupra manifestării puterilor politice la nivel global.

La 14 septembrie 2009, s-a împlinit exact un an de la declararea oficială a crizei financiare globale, care a izbucnit în sectorul financiar-bancar din SUA şi a afectat toate marile economii ale lumii – Germania, Japonia, China, Franța etc. Europenii, abia la sfârşitul lui septembrie 2009, au marcat primele semne de stopare a efectelor crizei şi de început de întremare a organismului financiar-economic. Rata înaltă de şomaj, – peste 9 la sută – însă, va continua să amenințe europenii şi în următorii 10 ani.

În SUA, pe parcursul acestui an de la declanşarea crizei, au falimentat peste 90 de bănci comerciale. A fost o consecință firească a creşterii ratei somajului şi, respectiv, incapacității de plată a creditelor ipotecare. Guvernul american a pompat 787 de miliarde de dolari în reanimarea propriei economii.

Principalul impact al crizei financiare este, totuşi, demitologizarea a cel puțin două fenomene din lumea politică şi financiar-economică contemporană: în primul rând, s-a prăbuşit mitul

despre rolul Statelor Unite de „leadership" al politicii şi economiei mondiale. Or, sistemul financiar american a eşuat să facă faţă unor provocări majore ale societăţii contemporane. După cum remarca un editorialist în „*Financial Times*" [1] „*Pentru prima dată, epicentrul crizei a fost în vest. Văzute de la Washington, Londra sau Paris, crizele financiare s-au produs întotdeauna în alte zone ale lumii – în America Latină, Asia sau Rusia. Acum, buba a erupt pe Wall Street şi a contribuit decisiv la erodarea autorităţii morale a Occidentului".*

Statele Unite au eşuat în rezolvarea problemelor cu care se confruntă sistemul bancar după criza creditelor şi după colapsul gigantului Lehman Brothers, consideră Joseph Stiglitz, laureat al Premiului Nobel pentru economie, consilier prezidenţial. Acesta consideră că Guvernul Statelor Unite nu va lua măsuri de reducere a dimensiunilor marilor giganţi financiari, din cauza dificultăţilor de ordin politic. [2]

În al doilea rând, s-a erodat mitul *secretului bancar*. „Războiul" declanşat de Franţa şi Germania împotriva speculanţilor financiari şi evaziunii fiscale a determinat ţări precum Luxemburg, Austria sau Belgia să-si relaxeze politica secretului bancar. Inclusiv Elveţia, „bancherul mondial", care deţine o treime din averea privată a lumii, a anunţat că este dispusă să relaxeze clauzele legii bancare aflate în vigoare din 1934 şi care punea la loc de cinste secretul bancar.

În altă ordine de idei, proliferarea crizei şi amplificarea efectelor ei au scos în evidenţă câteva tendinţe ale lumii contemporane în contextul globalizării. Una dintre acestea o constituie consolidarea *leadershipului continental* versus *leadershipului american*. În special, de remarcat poziţionarea tranşantă în cadrul identificării soluţiilor anticriză a cuplului Merkel-Sarkozy. Sugestivă în acest sens pare a fi şi următoarea afirmaţie a Prim-ministrului francez Fillon: *„Suntem aliaţii Statelor Unite, dar nu şi vasalii ei",* frază care a marcat o deplasare spre autonomie. Tranşantă în condiţiile extinderii crizei financiare s-a arătat a fi cancelarul german, Angela Merkel, care menţiona: „*Nicio bancă nu trebuie să crească atât de mult, încât să-şi permită să şantajeze guvernele*". Sau, „*Guvernele europene nu vor să investească mai mult în salvarea băncilor sau firmelor care s-au înfruptat prea mult din borcanul cu miere al afacerilor speculative*", a continuat preşedintele francez, Nicolas Sarkozy.

De altfel, preşedintelui francez îi aparține inițiativa privind desfăşurarea celui de-al treilea summit al G-20 în 24-25 septembrie 2009 la Pittsburgh, Statele Unite, imediat după Adunarea Generală, a ONU, la New York. „Primul summit G20 *stabileşte principiile*, la Washington, al doilea summit G20 la Londra – *operaționalitatea,* iar al treilea summit G20 – *evaluarea*", a explicat preşedintele francez, insistând asupra faptului că G20 trebuie să continue cel puțin cât timp există criza.

[G20 este un important forum informal ce promovează dialogul deschis şi constructiv între statele industrializate şi cele cu piață emergentă, în domenii-cheie ce privesc dezvoltarea economică şi stabilitatea sistemului financiar. (Din G20 fac parte 19 state – Argentina, Australia, Brazilia, Canada, China, Franța, Germania, India, Indonezia, Italia, Japonia, Mexic, Rusia, Arabia Saudită, Africa de Sud, Coreea de Sud, Turcia, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii – şi Uniunea Europeană, reprezentată de statul ce deține preşedinția Consiliului şi de guvernatorul Băncii Centrale Europene). Grupul reuneşte astfel state din toate regiunile lumii, ce reprezintă aproximativ 90% din PIB-ul mondial, 80% din comerțul mondial şi două treimi din populația lumii].

Prin aceste declarații liderii europeni au încercat şi – se pare-se au izbutit – să sensibilizeze opinia publică internațională şi să-şi afirme propria verticalitate. Liderii politici întotdeauna şi-au consolidat sau, dimpotrivă, şi-au pierdut susținerea şi încrederea electoratului anume în situațiile confuze de conflicte şi crize economice, social-politice.

Deficitul de informație gestionată de către actorii scenei politice spre susținătorii lor creează fisuri ireparabile în raportul lider-alegător şi lasă loc pentru manipulare şi dezinformare. De aceea amplificarea procesului de consolidare a PR politic internațional – în contextul evocat – devine astăzi o necesitate imperioasă. Cu atât mai mult, că o altă tendință care se profilează în contextul actualei conjuncturi economico-politice globale este prăbuşirea lumii monopolare în favoarea unei lumi multipolare. Se are în vedere reestimarea potențialului statelor emergente în gestionarea marilor proiecte ale contemporaneității. Acest fapt poate fi perceput şi din următoarea declarație a preşedintelui american Barack Obama: *„Dacă dorim*

revenirea creşterii economice, Statele Unite nu pot fi singurul motor, toată lumea trebuie să urmeze acest ritm”.

Public Relasions, în acest sens, se manifestă ca un mecanism de sporire a notorietăţii şi credibilităţii actorilor scenei politice şi a acţiunilor întreprinse de către aceştia, plasându-i într-un mediu comunicaţional favorabil. În timp de criză, această perspectivă a relaţiilor publice devine şi mai convingătoare, deoarece principalele ei pârghii de comunicare (comunicatul de presă, conferinţa de presă, întâlnirile liderilor cu publicul etc.) se transformă în rampe de lansare a unor mesaje sau răspunsuri referitoare la evoluţia crizei (conflictului) sau chiar în stimuli pentru câştigarea sprijinului opiniei publice. [3 p.28]

Pe de altă parte, situaţiile excepţionale au creat totdeauna premise pentru apariţia leadershipului sau schimbarea modelului de leadership. Este chintesenţa uneia dintre teoriile cele mai autoritare şi recunoscute ale leadershipului – ***teoria conjuncturală (circumstanţială*****).** Conform acesteia, liderul reprezintă rezultatul interacţiunii sinergice a trei factori – loc, timp, circumstanţe. Diferite după conţinutul lor, situaţiile de criză revendică şi diferite modele de leadership.

Politologul francez J. Blondel se referea la trei categorii răspândite de leadership: 1) *salvatorii* sau *liderii tranchilizanţi* (oportuni în cazul de conservare a unor situaţii – de Goli); 2) *paternaliştii* sau *revizioniştii* care trebuie să administreze anumite reforme moderate după intensitate în societate (Reagan, Thacher) şi 3) *ideologii* – cei care inspiră transformări cardinale într-o societate. [3]

Raportat la contextul actualei crize globale, în opinia noastră, a sosit timpul *paternaliştilor-revizionişti.* Anume în asemenea ipostaze imagologice se plasează cei mai puternici şefi de state şi de guverne din lume – Obama, Sarkozy, Merkel.

„Desfăşurarea crizei şi modalităţile ieşirii din criză depind, în primul rând, de iniţiativele de ordin strategic pe care le promovează oamenii politici, cu pondere decisivă în afacerile internaţionale şi, în al doilea rând, de puterea pârghiilor pe care aceştia le au la dispoziţie pentru a realiza obiectivele dorite”, remarca într-un recent articol profesorul român Sergiu Tămaş. [4]

Din perspectiva ***abordărilor socionice*** (în socionică se crede că relaţiile interpersonale depind nu atât de educaţie, cât de tipul de personalitate), ar fi momentul potrivit pentru urcarea în scena politică a liderilor din *„Gamma- cuadro”* – grupul reformatorilor, care, de regulă, supun reestimărilor realizările predecesorilor lor, fiindu-le apropiate ideile liberale în condiţii egale de concurenţă.

Revenind la fenomenul comunicativ PR-istic**,** amintim, apropo, că primul oficial, care nu numai că a prevăzut iminenţa crizei sistemului financiar-global, dar care a ştiut să transmită acest mesaj, promovând şi un set de valori morale şi spirituale, a fost Papa Benedict al XVI-lea. Într-un articol semnat încă în 1985, pe când era Cardinalul Joseph Ratzinger, Suveranul Pontif a scris că *„o economie nedisciplinată se va prăbuşi din cauza propriilor sale reguli”. „...Dispariţia banilor nu înseamnă nimic, însă, singura realitate solidă este aceea a cuvântului lui Dumnezeu”.* Ulterior, un alt excelent act PR-istic a fost prima sa enciclică socială, dată publicităţii în 7 iulie 2009, şi intitulată „*Caritas in veritate*” *(150 p.*), în care Papa Benedict al XVI-lea a cerut crearea unei „autorităţi politice mondiale”, care să se ocupe de asanarea economiilor lovite de criză şi să prevină dezechilibre încă şi mai mari: **„***Autoritatea trebuie să fie subordonată realizării binelui comun”,* afirma Papa. [5] Vaticanul în felul acesta promovează valorile morale şi spirituale, necesare astăzi, ca nicicând altădată poate, într-o lume antrenată în procese de globalizare: binele comun, securitatea personală, respect, justiţie, drepturi.

Criza actuală aminteşte – din multe puncte de vedere – cea din anii '30. Şi atunci ca şi acum, recesiunea a fost globală. Ca şi atunci criza s-a declanşat în timpul mandatului unui preşedinte american democrat (? !), fapt ce inspiră autorii miturilor conspiraţiei politice.

La fel ca şi acum, în anii '30 existau diferenţe majore de percepţie între americani şi europeni. De exemplu, americanii mizează pe susţinerea financiară a economiilor, cerând Europei şi celorlalte mari ţări ale lumii să ajute economia cu mai mulţi bani lichizi. Obama a cerut, printre altele, o triplare a fondurilor FMI (250 mld.euro în prezent). Uniunea Europeană a făcut un compromis faţă de americani, anunţând că statele-membre sunt dispuse să investească în dublarea rezervelor Fondului Monetar Internaţional, pentru a sprijini financiar ţările ce se luptă cu criza.

În pofida charismei personale a preşedintelui Obama, actualmente, se resimte un deficit de resurse PR. Amintim, în acest context, că, în 1933, în timpul *marii depresii,* preşedintele american Franklin D. Roosevelt, care a lansat vestitul program de contracarare a crizei economice din anii '30 ai secolului trecut **New Deal**, a devenit şi autorul bine cunoscutei în mediul comunicării politice emisiuni săptămânale radiofonice „*Convorbiri la gura sobei*". Emisiune care a sprijinit moralul americanilor decepționați. Care vor fi efectele „New Deal"-ului şi care vor fi canalele comunicaționale selectate de actualul locatar al Casei Albe – urmează să vedem încă.

Deficitul informațional, însă, mai cu seamă în contextul perioadelor de crize şi angoasei sociale, lasă loc pentru speculații informaționale, dezinformare şi pentru lansarea, după cum am menționat mai sus, a unor mituri legate de conspirația globală. Astfel, se consideră că această criză ar fi dejucată de către masoni. În mentalul colectiv, masoneria este asimilată unei forțe globale ce manipulează şi conduce lumea. Mulți cred azi în existența unui „Guvern mondial" şi văd aceasta în masonerie. Bunăoară, dacă e să ne referim la organizația G 8, fondată în anii 70, se consideră că abrevierea G ar fi nu numai acronimul cuvântului grup, dar şi simbolul ocult al celor 8 mari masonerii. Printre fondatorii G8 fiind preşedintele american Gerald Ford**,** mason de grad înalt, care spunea: „*Un guvern suficient de mare ca să îți dea tot ceea ce vrei, este şi suficient de mare şi ca să îți ia tot ceea ce ai*". Un alt fondator al G-8 – Henry Kissinger – fost secretar de stat al SUA, consilier pe probleme de securitate națională, este cel care a spus: „*Nu poate fi nici o criză săptămâna viitoare, agenda mea este deja plină*". *[6]*

În final, vom rezuma: publicul are nevoie de un leadership puternic şi tranchilizant, iar opinia publică are nevoie de un jet de informație despre acesta – un PR internațional viguros. Mai cu seamă, în contextul actualei crize globale, ale cărei consecințe vor dura încă ani şi ani. Sunt profund convinsă de faptul că în această lume a globalizării, liderii politici trebuie să fie şi comunicatori-educați, nu doar talentați. Sau, amintindu-ne un fragment din „Principele" lui Machiavelli, „importante nu sunt nicidecum calitățile pe care le ai, ci acelea pe care dai impresia că le ai: principele trebuie să respecte maxima: fiecare îşi dă seama de ceea ce pari şi puțini de aceea ce eşti

cu adevărat. Tocmai de aceea principele trebuie să mențină despre sine o astfel de opinie (*opinone)*, încât nimănui să nu-i treacă prin minte să-l înşele”. Nu este, oare, acesta un exercițiu de PR politic modern? [7]

Bibliografie:

1. „Financial Times” din 9 Octombrie 2008
2. www. curierulnațional.ro; Andreea Stoica, „Economia mondială”
3. Blondel J., Политическое лидерство. Москва. 2002
4. Călin Hentea Propaganda fără frontiere, Nemira, Bucureşti 2006
5. Tămaş S. Dimensiunea geoeconomică a crizei globale, „Sfera politicii”, nr.134
6. Ziua.ro, 15 .09.2009
7. Conspiracy encyclopedia, the encyclopdia of conspiracy theories. Chamberlain Books, 2005
8. LAROUSSE Dicționar de gândire politică, ED Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005

КУЛЬТУРА И ДУХОВНОСТЬ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ СОВРЕМЕННОГО ЧЕЛОВЕКА

Конф. унив., д-р Муза Букарос, МЭА

The Analysis of spiritual problem and moral culture in the contemporary society becomes current in connection with alternative searches of ways out from economic, social and ecologic crisis. The goal of the article is to emphasize not only the external conditions and human socialization factors but also the essential characteristics and particularities of the spiritual world, aesthetic and religious culture. In authors view, the characteristic signs of the contemporary world are: skepticism and the full mistrust in cultural values, science, religion and art. In concluding, we can say that for the contemporary society, the formation of spirituality becomes imperative, not a result of tradition but the free and rational choice of values.

Начало XXI века характеризуется огромными социальными сдвигами и событиями, осознание и оценка

которых требует пересмотра приоритетов и ценностей в духовной сфере общества. Последние десятилетия привели к кардинальному изменению в общественных отношениях. Это результат коренных демократических реформ, происшедших в мире и приведших к изменению общественного устройства, которое стимулировало процесс законотворчества, пересмотр старого и создание нового законодательства в соответствии с демократизацией общества. Этот объективный процесс привел и к отрицательным последствиям, основным из которых является минимальная защищенность людей, а это, в свою очередь, приводит к кризису традиционных общественных установок, пересмотру ценностных ориентаций отдельных личностей. Как следствие – падение уровня нравственных требований, предъявляемых обществом человеку. Процесс, который уже затронул значительные слои обществ, привел к печальному достижению сегодняшнего дня – откровенно асоциальной антиобщественной этической установке, ориентированной на криминогенные структуры. Все это требует создания жизненно практической, нравственной парадигмы общества. Осознание этических норм как определяющего элемента, содействующего процессу личностного становления и саморазвития личности – серьезная и насущная составляющая современной духовной культуры.

Проблема человека состоит в том, что, по своей природе, человек дуалистичен: с одной стороны, он ограничен своей биофизической природой, а с другой, его дух не ограничен ничем и устремлен в бесконечность. Важным обстоятельством является то, что человек сам создает мир культуры, являясь, по сути, ее творцом, и отражает в своем сознании бесконечное многообразие явлений природы и общественных отношений.

Поэтому важно, на наш взгляд, изучать не столько внешние характеристики социализации человека, сколько сущностные особенности, относящиеся к его духовному миру, подлинной нравственности, религиозности, эстетической культуре, которые играют в развитии личности не меньшую, а возможно, значительно большую роль, чем материальные блага и ценности.

Рассмотрение проблемы духовности человека все более актуализируется также в связи с поиском выхода из экологического, социального и нравственного кризисов, ставших результатом глобализации мира и духовной культуры. При этом нельзя не отметить парадоксальное обстоятельство – бездуховность проникла в саму сферу духа. Очевидной стала зависимость духовных ценностей от того, кто и в каких целях их создаёт, вследствие чего они могут служить как гуманистическим идеалам, так и целям наживы, карьеры, личного благополучия.

Особенно ярко и очевидно это проявилось в искусстве. В XX веке возникло искусство, лишённое эстетичности и художественности, являющихся его важнейшими характеристиками и представляющее собой игру эмоциональных и интеллектуальных ресурсов человека. Единственной целью такого творчества выступает самовыражение, достижение личного успеха, славы и благополучия любой ценой. Следует отметить, что подобные явления становятся характерными и в области науки, и даже в сфере образования и воспитания. Бездуховность глубоко проникла в культуру современного общества. Бескорыстных служителей истины, подвижников духа остались единицы.

Поэтому философия, культурология, этика призваны исследовать не идеальную модель поведения («как должно жить»), а реальную, повседневную жизнь человека («как приходится жить».)

Из основных целей нашей эпохи вытекает смысл и значение деятельности человека. Через призму культурно-моральных норм общества оценивается творчество, научный поиск, сфера быта и отдыха, общение, культура отношений, политика, право, экономика. Сегодня в атмосфере нравственного раскрепощения общественного сознания, разрушения идеологических установок и предписаний, по которым надлежало развиваться гуманитарным и общественным наукам, культуре предстоит возродиться в ее подлинно гуманистической роли возвышения и облагораживания человека. Следует подчеркнуть, что оздоровление культуры и духовности вряд ли может быть

автоматическим следствием материального изобилия и демократизации общества, благоприятных экономических и политических переустройств. Моральные ценности теснейшим образом связаны с практикой повседневной жизни людей, в ходе которой изменяются и совершенствуются сами люди и отношения, в которые они вступают.

Проблемы нравственной культуры и духовности на современном этапе обрели особую актуальность. Кризис, происходящий в духовной сфере, вызван в значительной степени утратой подлинно гуманистических ценностей, подчинением морали прагматическим, утилитарным, эгоистическим и др. интересам. Становится очевидным, что только одних социально-экономических и политико-правовых реформ в обществе для его преодоления, явно не достаточно. Необходимо, на наш взгляд, формировать новое мировоззрение и создавать новые нравственные ориентиры человека. В создании новой нравственности участвуют и наука, и религия, в особенности философия и этика, так как они связаны между собой характером и направленностью решаемых задач.

Проблема духовности становится актуальной и остродискуссионной в осмыслении современного этапа развития общества. Это объясняется тем, что человек XXI века – уникальный феномен, сущность которого сейчас в достаточной степени еще не очевидна и проявится только в отдаленной перспективе. В то же время попытаемся охарактеризовать некоторые характерные проявления.

Понятие «духовность» – сложное, однозначно не определяется, так как представляет собой социально-психологическое явление. Сложность научного исследования проблемы духовности состоит в том, что духовность как понятие использовалось преимущественно только в различных религиях и религиозно-этических учениях. Но ограничивать понятие «духовность» только религиозным содержанием, нет оснований. О том, что духовность существует не только в области религии, свидетельствует вся история человечества, в особенности развитие таких форм культуры, как мораль, искусство, философия, наука.

В философской литературе последних лет оно стало обсуждаться с целью возврата в сферу науки и придания ему статуса научности и определенности. Предпринимаются попытки определить понятие «духовность», раскрыть его специфику, структуру, типы и назначение, но ясности и конкретности пока нет [1]. Возможно, это обусловлено сложностью и специфичностью духовного мира человека. Хотя в повседневной жизни всем очевидно, что один человек духовно богат, а другой – бездуховен и бездушен.

Духовность исследуется через соотношение с понятиями «душа» и «дух». В философии и психологии «душа» как понятие не рассматривается, а если и употребляется, то только в образном смысле. Понятие «дух» также неопределенное, в классической философии – тождественно рациональности и разуму человека. Поэтому одной из главных задач исследователей становится придание определенности как этим понятиям, так и проблеме духовности в целом. Сейчас в науке наиболее распространено понимание души, характеризующее такой способ существования, который предполагает многообразие психической жизнедеятельности человека. В современной психологии понятие «душа» отождествляется с психикой. А вот понятие «дух» предполагает не подражание, свойственное и животному, а раскрывает способность человека совершать действия в соответствии с идеалами, нормами, традициями, принятыми в обществе. Только человек создает то, что в готовом виде в природе не находит, что и обусловливает развитие таких его качеств, как дух и духовность.

В самом общем смысле слова, духовность – это осознанное отношение человека к миру и к другим людям, основанное на разностороннем развитии его личностных характеристик, мерой которого выступает неповторимое состояние внутреннего мира, которое и определяет его уникальную духовно-телесную организацию. Образно говоря, духовность – мера человечности в человеке. Своеобразное определение и понимание духовности предлагает В.А.Лекторский: «Духовное всегда, так или иначе, связывается с выходом за пределы эгоистических интересов, личной пользы,

своекорыстия, мелочных расчетов. Оно предполагает, что цели и смысложизненные ориентиры личности укоренены в системе надындивидуальных ценностей» [2, стр. 31]. Из чего следует, что определяющую роль в структуре духовности играют нравственные ориентиры и убеждения.

На современном этапе понятия «душа» и «духовность» стали предметом изучения различных наук и, в частности, психологии, социологии, антропологии, философии, политологии и др. Эти понятия также играют важную роль в теологии и религии. Но здесь человек и его душа рассматриваются как явления особенного, духовного порядка, смыслом и предназначением которых становится существование в мире ином. В то же время и светская наука, и религия согласны в одном, что проявлением духовности в человеке выступает его совесть. Согласно митрополиту Волоколамскому и Юрьевскому Питириму: «совесть, неотъемлемое начало общечеловеческой нравственности, рассматривается христианской Церковью как голос Свыше, присутствие Божие в душе человека» [3, стр.353]. Трудно что-либо возразить против такого понимания – именно совесть является наиболее духовным качеством человека. Совесть – подлинный критерий нравственности и духовности, как бы ее ни называли: «даймонионом» (Сократ), «категорическим императивом» (И. Кант) или голосом Божьим. Без совести человек потворствует своим страстям и корыстолюбию. Как следствие – эгоизм, отчужденность, одиночество, распад семьи и разложение общества.

Назидательность религии, светские моральные наставления и увещевания зачастую отталкивают современного человека от следования проповедям и моральным нормам поведения. Ведя активный образ жизни, современный человек привык к самостоятельности в вопросах жизненной ориентации и не приемлет посягательств на личный суверенитет.

Современная этика должна предполагать свободу выбора ценностей и правил поведения по мере развития и изменения культурных установок общества. Она призвана научить человека сознательному и разумному выбору, который, однако,

предполагает учитывать интересы других людей. Как справедливо отмечает российский исследователь Анисимов С.Ф.: «Парадоксальность ситуации состоит в том, что нам нужна старая, как мир, гуманистическая и в то же время новая современная нравственность, отличная от традиционной – общинной, религиозной, корпоративной. Она должна быть основана не на страхе и слепой покорности вековым заветам, а на общечеловеческих ценностях» [4, стр.103]. Таким образом, современная культура и духовность настоятельно требуют формирования и развития человека, открытого миру, способного взглянуть на себя критически, увидеть в себе и положительное и отрицательное. Только такой человек будет способен воспринимать и принимать приоритеты не только материальных, но и духовных ценностей.

В заключение отметим, что проблемы формирования культуры и духовности – это, прежде всего, преодоление человеком самого себя в процессе обновления и совершенствования современного мира, восхождение личности к гуманистическим ценностям и идеалам в процессе всей своей жизни. История общества красноречиво свидетельствует, что развитию и совершенствованию культуры, нравственности, духовности способствует восстановление гармонии человека с миром природы и с самим собой, а главное, осознание своей ответственности за дела и поступки в отношении других членов общества.

Литература:

1. Спирин А.Д. *Анализ понятий души и духа*. – Иркутск, 1995.
2. Буева Л.П. *Духовность и проблемы нравственной культуры* // Вопросы философии, 1996, № 2, стр.3-9.
3. Лекторский В.А. *Духовность и рациональность* // Вопросы философии, 1996, № 2, стр.31.
4. Митрополит Волоколамский и Юрьевский Питирим. *Тело, душа и совесть* // В кн.: О человеческом в человеке. – М. 1991, стр.343-357.
5. Анисимов С.Ф. *О первоценности морали в структуре человеческой духовности*. // Вестник Московского университета: Философия, 2001, №1, стр.98-124.

COMPATIBILITATEA INTERESULUI ECONOMIC ŞI A VALORILOR ETICE

Prof. univ. dr. hab. Ludmila Roşca, IRIM

In this article the author analyses the social phenomen in their interconnections. In a special way it is emphasized the responsibility of the human personality, of the contemporary professionalism that being motivated by the economical interest develops multiple activities, meanwhile the moral values indicating the limits of the technogen civillization. The professionalist of the 20th century isn't free in the choice of the means of the economical activities, in the defining of priorities and objectives. He is determined by the conceptual principles, by the conditions of life, by the global problems. The author tries to convince us that the professionalist's freedom consists of taking the responsible decisions orientated to abolish the economical, political, energetical, ecological, demographical, social, spiritual crisis. In conclusion we're acknowledged with the fact that in the conditions of the modern society, the economical interest is incompatible with the moral values, but it's moderated by them. The contemporary man doesn't have to be determined in his activity by the primary necessities, reflected by the economical interest, but by the moral imperatives of the time.

Analiza manifestărilor omului în condiţiile lărgirii influenţei tehnicii, tehnologiilor, ştiinţei contemporane, a schimbărilor culturale, arată că progresul ştiinţific şi social este posibil şi necesar, doar în baza dezvoltării mai intense a domeniilor: moral, spiritual, social, politic. În contextul mutaţiilor radicale, atestate în toate domeniile sociale, omul trebuie să se conştientizeze nu doar ca subiect al procesului socio-cultural; ca forţă principală de producere; ca creator al ştiinţei şi tehnicii, dar şi să-şi asume toate responsabilităţile dictate de acest statut. Pornind de la complexitatea şi multitudinea manifestărilor fiinţei umane, problema omului este abordată diferit în condiţiile diverselor sisteme social-politice, a culturilor şi orientărilor filosofice. Însă, alături de deosebirile esenţiale ale popoarelor lumii, care constituie diversitatea formelor de manifestare, în ultimele decenii ale secolului XX şi în prezent mai des întâlnim în literatura ştiinţifică

şi filosofică problema unităţii, care reflectă cerinţele existenţiale ale formelor de viaţă, preocupările constante ale omului civilizaţiei informaţionale. Printre problemele semnificative, cu care se confruntă omul şi grupul social în diferite regiuni ale planetei, menţionăm: interconexiunile omului cu mediul natural de existenţă, cu instituţiile şi organizaţiile sociale, politice; definirea şi conştientizarea de către om a propriului potenţial cognitiv şi creativ, a limitelor acestuia. Un aspect semnificativ al acestei probleme îl constituie chestiunea evidenţiată în acest studiu. Deseori, în sesiunile ştiinţifice sunt formulate întrebările: sunt compatibile afacerile şi etica?; cum se influenţează aceste domenii, atât de diferite prin obiectivele şi conţinutul lor?; este posibilă etica în afaceri?; sunt oare compatibile interesele economice cu valorile etice? etc.etc. La multe din aceste întrebări răspunde cursul universitar: „Etica profesională”. Elaborarea acestui curs ne-a determinat să medităm asupra fundamentelor filosofice ale eticii în afaceri, să definim obiectivele şi să urmărim schimbările pe care le provoacă în comportamentul tineretului studios. Experienţa acumulată ne permite să actualizăm unele teze ale savanţilor şi filosofilor, raportându-le la situaţia critică a lumii contemporane şi la condiţiile pe care aceasta le impune activităţii umane, inclusiv celei economice.

Dintre toate valorile etice, situaţia critică a lumii contemporane, timpul nostru istoric ne determină să cunoaştem adecvat, profund, multiplu libertatea şi responsabilitatea individului. În lucrarea: „Sensul şi predestinarea istoriei”, K.Jaspers sublinia: „Întreaga activitate umană, îndeosebi cea spirituală, constă în a găsi calea în posibilităţile deschise în faţa noastră. De noi, de fiecare în parte, depinde ce se va întâmpla în procesul dezvoltării istorice” [1]. Jaspers era convins: „doar responsabilitatea pentru prezent ne permite să sesizăm responsabilitatea pentru viitor”[2]. Din această perspectivă, savanţii şi filosofii contemporani explică necesitatea educării responsabilităţii individului, a personalităţii umane pentru soarta lumii, pentru actele săvârşite, pentru idealurile selectate. În aşa fel, reprezentanţii filosofiei existenţialiste menţionează că omul este responsabil pentru libertăţile de care dispune. Refuzul

responsabilității pentru libertate este echivalent cu abandonarea omenescului. În demersul existențialiştilor găsim următorul apel către omul contemporan: nu ignora total valorile vechi, realizează redimensionarea lor de pe pozițiile responsabilității pentru libertate [3].

În anul 1944, psihologul relațiilor sociale Haider R. scria că problema responsabilității este problema atributelor actelor.

În anul 1979, Johans publică lucrarea: „Principiul responsabilității în căutarea eticii pentru civilizația tehnogenă”, în care afirmă că în fața creşterii potențialului tehnologic al omenirii şi al catastrofelor globale ce o amenință, care pune la îndoială supraviețuirea, etica tradițională şi-a epuizat capacitățile şi respectiv este nevoie de o etică nouă. În acest context, el insistă asupra revizuirii temeiurilor eticii şi evidențiază în prim-plan principiul responsabilității. Johans analizează responsabilitatea ca principiu, ca teză inițială şi esențială a eticii.

Idei asemănătoare expune şi Hans Lenk, care corelează activitatea omului, motivația acesteia cu schimbările radicale atestate în lume. În contextul schimbărilor mediului natural şi social al existenței umane, etica nu mai poate fi statică, ea trebuie să se orienteze către analiza „noilor posibilități ale acțiunilor active, care, la rândul lor, actualizează responsabilități mai largi şi modificate” [4]. În studiile sale, Lenk apreciază responsabilitatea ca pe un construct interpretativ ce poartă caracterul timpului.

Aşadar, responsabilitatea este în primul rând o noțiune, care reflectă conținutul corelației acțiune-consecință, apreciindu-le de pe pozițiile normelor adoptate. În opera lui Max Weber, responsabilitatea este atitudine, care iese din limitele subiectivului [5]. În opinia noastră, teza respectivă ar putea fi concretizată de maximele: gândeşte-te nu numai la ziua în care trăieşti, ci cuprinde în aria gândurilor, meditațiilor tale şi viitorul, orientându-ți spre el activitatea. Vorbind despre perspectiva general-umană gândeşte-te nu numai la tine şi la cei apropiați, dar şi la cei care poate şi din cauza ta, a consecințelor activității tale suferă, îndură, mor. Imperativul moral, întemeiat pe principiul responsabilității ne aminteşte: acționează aşa, încât ai putea să-ți asiguri un viitor favorabil ție şi întregului căruia îi aparații. Formează şi susține o

relație complexă, maximal eficientă, activă cu mediul natural de existență, cu ambianța socială, cu tine însuți.

Etica responsabilității permite tuturor inclusiv oamenilor de afaceri să-şi perfecționeze facultățile cognitive şi creative, să-şi dezvolte abilitățile profesionale. Acordă o atenție deosebită activității intelectuale Foucault menționa că activitatea intelectualilor are sens, dacă este orientată către schimbarea gândirii proprii şi a altor oameni. Foucault nu se mulțumeşte cu sclipirile spontane ale minții, sau cu o istețime universală. El insistă asupra elaborării sinelui într-o transformare sârguincioasă, înceată, care cere eforturi pentru schimbare, prin manifestarea unei griji permanente față de sine. Foucault evidențiază în lumea morală trei structuri ale realității: formarea discursivă, care-i cuprinde pe toți şi pe fiecare; grupul mic, în care subiectul se simte ca la el acasă, însuşi subiectul moralității. Subiectul moralei nu este egal cu sine, deoarece în procesul problematizării devine altul, influența căruia mai târziu se răsfrânge asupra grupului mic şi într-o măsură mai mică asupra întregului discursiv. Respectiv este responsabil acela care se problematizează pe sine şi odată cu sine merge în întâmpinarea pericolului [6].

Discursul eticii responsabilității, în opinia lui Habermas, are un caracter pragmatic. Filosoful evidențiază trei aspecte ale teoriei etice: pragmatic, etic şi moral. Analizând concepția lui Habermas, Kanke V.A. menționează că este vorba despre aspectul instrumental-empiric, existențial-individual, interpersonal. În toate trei cazuri este discutată întrebarea: ce trebuie să fac? În contextul logicii lui Habermas, această întrebare se concretizează în dependență de specificul utilizării rațiunii practice.

Situația instrumental-empirică este caracterizată de următoarele momente: În baza unor valori, care nu sunt puse la îndoială de nimeni, sunt conştientizate scopurile şi se proiectează programul realizării lor. Voința individului este determinată de dorințe şi valori. Meditațiile practice aici sunt limitate de scop şi sunt raționalizate.

Situația individual-existențială se deosebeşte prin faptul că personalitatea se află în fața adoptării unor decizii valorice importante. La acest nivel rațiunea practică este orientată spre

autoafirmarea personală; spre înțelegerea a ceea ce reprezintă pentru ea binele, bunăstarea, garantul unei vieți asigurate. Capacitatea de a adopta o decizie existențială presupune unitatea voinței şi a rațiunii, ele nu sunt depăşite de nici un fel de condiții secundare.

Situațiile interpersonale au următoarele particularități. În cadrul lor maximele indivizilor se verifică la compatibilitate. Întrebarea: ce trebuie eu să fac – este corelată cu scopurile subiective, iar valorile sunt înlocuite cu alte perspective. Trecerea la relațiile dintre persoane, aspectul colegial-colectiv, formează alte dispoziții, orizonturi ale dreptății/nedreptății. Răspunsul la întrebarea: ce trebuie să facă fiecare este să fie drept, să urmeze judecățile morale dobândite în discursul interpersonal

Aşadar, într-o lume în perpetuă schimbare este nevoie de o flexibilitate sporită socio-profesională. Intervenția reflexiei etice a devenit o necesitate vitală, mai ales prin funcția de reglare a acțiunii, implicând articularea cât se poate mai echilibrată a intereselor, a necesităților, a posibilităților şi aspirațiilor, precum şi cultivarea unei atitudini normativ-prescriptive, întemeiate pe cunoştințe experimentale adecvate diverselor situații de muncă. Se intensifică actualitatea şi semnificația investigațiilor, orientate către fundamentarea etică a activității omului contemporan; către revalorizarea optimă a condiției umane pe coordonatele moralei şi moralității. În acest context, propunem ca fundamentele eticii utilitarismului şi pragmatismului, care sunt valorificate de autorii eticii în afaceri a americanilor şi europenilor, să fie corelate cu criteriul egalității şanselor şi al convergenței intereselor. În aşa fel, valoarea etică – responsabilitatea ar fi orientată către realizarea obiectivelor concrete ale activității profesionale, inclusiv a celei economice, către eficacitate şi performanță.

În lumea contemporană, Etica în afaceri nu este un lux, nu este moftul filosofului, ci este răspunsul culturii la necesitățile practicii sociale. Etica în afaceri cuprinde reguli şi standarde de comportament, acțiuni bune/corecte, orientate către crearea condițiilor optime de viață şi activitate pentru toți membrii comunității, atât care populează în prezent Terra, cât şi a urmaşilor acestora. Din perspectiva Eticii în afaceri, interesul economic al

antreprenorului nu se reduce la satisfacerea propriilor necesități, a acumulării profitului cu orice preț. Programul Eticii în afaceri, cuprinzând analiza sub aspect moral a modului în care actorii economiei naționale (firmele, acționarii, angajații, cumpărătorii etc.) acționează, este orientat către determinarea schimbărilor mentalității economice. Etica în afaceri analizează modelele implicării sociale a companiilor, în mare parte nedeterminate de lege. În forma clasică a filantropiei corporatiste, în forma reglementată a donației şi sponsorizării, în modelul contemporan al programelor de responsabilitate socială, integrate în strategiile de management, implicarea socială a companiilor a fost multă vreme percepută drept un cost mai mult sau mai puțin necesar, un lux al marilor corporații. Actualmente, în mod deosebit pentru Republica Moldova, asemenea interpretări ale obiectivelor Eticii în afaceri şi ale programelor sociale propuse sunt ineficiente. Este solicitat imperativul moral, conform căruia formula: „este prerogativa firmelor solide, a celor bogați" este depăşită şi se cere a fi înlocuită cu formula categorică: „este de datoria noastră a tuturor membrilor comunității". În aceste condiții, interesul economic este compatibil nu doar cu valorile etice, dar este, în mod indirect, determinat de acestea. Etica pledează pentru abordarea rațională a problemelor particulare, în care sunt angajați termenii: bine/rău. Etica contemporană nu spune: „asta e soluția, aşa trebuie să faci", ci se adresează tuturor: „ăstea sunt tipurile de raționament, pe care le ai la dispoziție, dar decizia îți aparține". Respectiv, imperativele eticii contemporane nu limitează libertatea individului, ci dimpotrivă o lărgeşte, adresându-se conştiinței persoanei şi oferindu-i posibilitatea să adopte decizia corectă nu doar din punctul de vedere al interesului propriu, dar şi al intereselor comunității, căreia îi aparține.

Bibliografie:

1. Ясперс К., Смысл и назначение истории, М., Изд. Полит.лит.,1991, С.167
2. Ibidem, P.165
3. A se vedea: S.Kierkegaard, Scrisoare către un prieten. Trad.de

Kjeld Jensen şi Elena Dan, Bucureşti, Edit. Maşina de scris, 1997
4. A se vedea: H.Lenk, Pragmatiche Vermunft, Stuttgart, 1979, P.73
5. A se vedea: Вебер М., Пîлитика как призâание и прîфессия// Избр. прîизâ., М., Прîăресс, 1990, с.696-697
6. A se vedea: L.Roşca, Supravieţuirea, moralitatea şi potenţialul personalităţii umane: analiză teoretico-metodologică, Chişinău, UASM, 2007, 330 p.

ИДЕЯ СВОБОДЫ И ПРИНЦИП РАЗУМНОГО ЭГОИЗМА В СИСТЕМЕ АКСИОЛОГИИ ГЛОБАЛЬНОГО СОЦИУМА: ЗА И ПРОТИВ

Татьяна Целик, канд. филос. наук, доцент кафедры Философии Донецкого Национального Университета

In a lecture speech goes about theoretical pre-conditions of forming of modern society of western standard, which the idea of freedom and rationalistic ethics came forward, where fundamental was principle of reasonable egoism. As a result of realization of project of philosophy Modern on the whole, not looking on some distinctions of enlightenment paradigm and their national features, social reality got those progress trends which led in XX age to absolutizing of individualism and freedom. Existentialism and philosophical postmodern became, in same queue, by foundation of deepening crisis of culture and civilization, forming the inlaid civilization and transmitter of sociality of such standard – human-"nomadu", which moves in global space, movable the boundless desires.

In a socio-political sphere project Modern transformed, from one side, in the process of globalization, and from other – in the national-cultural isolation of the independent states, that generates contradictions. In this situation an author insists on the necessity of ground philosophy of paradigm of new humanism rationalism, where must be united experience Kant`s teoru, ethics of responsibility, philosophy of dialog (M. Buber, M. Bakhtin), ethics position of E. Levinasa. Such axiology will allow to decide not only problem of global socio-cultural co-operation but also ecological survival of planet.

Современное общество, ставшее своеобразным воплощением в истории проекта философии модерна, реализовало основные ценностные установки в понимании трансформаций социальной реальности, провозглашенные мыслителями европейского Просвещения. Своеобразными постулатами в этом социокультурном пространстве стали идея свободы и принцип универсализма развития. Их разработка охватывала все аспекты философского знания – от онтологии, социальной философии и антропологии, до этики и философии права.

Если посмотреть на их теоретическое обоснование в истории философии, то нельзя не отметить внутреннюю противоречивость подходов в трактовке данных аксиологических установок.

Французское Просвещение, исходя из картезианской рационалистической парадигмы, обосновывало универсализм человеческого разума, как естественной основы равенства между людьми, и, тем самым, указывало на путь прогресса, где будут созданы и универсальное общество (государство), и универсальное человечество. При этом складывалась своеобразная прогрессистски-провиденциалистская модель истории, своеобразный исторический фатализм, куда не совсем вписывалась идея свободы (если все определено прогрессом, достаточно развивать образовательно-воспитательную сферу, то есть, заботиться об уровне разумности общества, и все устроится само собой). Поэтому онтологичность принципа свободы трансформируется в гносеологическом плане: свобода получает обоснование как осознанная необходимость.

Этическая доктрина, развивавшая эти принципы на уровне философии морали, а вместе с ней социальная философия и философия права, в основном сводились к принципу разумного эгоизма. Рационализм в морали, восходящий еще к Сократу, действительно соединял разумность человека с его доброй волей и природой, а значит, отрицал возможность совершения зла сознательно (злой поступок возможен лишь по незнанию). Добрую природу человека отрицал разве что Т. Гоббс (война всех против всех, как естественное состояние), но и он,

вдохновившись рационализмом, пояснил разумное общественное устройство, а, соответственно, и происхождение государства на основе договора и неуклонного соблюдения разумных законов. Все общество, то есть народ, как носитель суверенитета, является разумным и сознательно заботится о своем благе (благе всех), тем самым каждый член такого общества заботится и о себе. В этом пункте допускались варианты приоритетов – эгоизм или альтруизм (с чего начинать эту заботу: сначала благо отдельной личности, а потом всеобщее благо, или наоборот), что, собственно, не меняет схему просвещенческой парадигмы в целом.

Апогеем исторического провиденциализма в универсализации и рационализации принципа свободы выступает, как известно, система философии Г.-В.-Ф. Гегеля, где абсолютный дух, он же онтологически свободное начало, по своему усмотрению реализует свободу в истории, вовлекая одни народы в исторический процесс, а других оставляя на обочине истории, или, и того больше, жертвуя ими. Главная задача субъектов истории, таким образом, состояла в осознании этой свободы как исторической необходимости. По такой же логике развернута аргументация тезиса, восходящего еще к трудам Б. Спинозы, «свободы как осознанной необходимости» и в марксизме, правда на основе другого онтологического начала (объективный идеализм Гегеля уступил место материалистическому монизму и материалистически понятой истории, где функции абсолютного духа перешли к классу-мессие – пролетариату). Всеобщность абсолютного духа или класса-гегемона, как субъектов истории, должны завершить предысторию человечества и начать эру подлинной истории – эру свободы.

Нельзя не согласиться с утверждением профессора И. В. Бычко, о том, что именно на основе такого универсализма, с обоснованием всеобщности разума и прогресса новоевропейской философии, стали возможны в XX веке и тоталитаризм, и глобализм. Противоположным к изложенному направлению мысли стал романтизм, тоже опиравшийся на просвещенческую парадигму, но в другом ее варианте –

немецком Просвещении, где, начиная с Лессинга и Гердера, Гете и Шиллера, Фихте и Шеллинга, универсальному человечеству противопоставляется уникальное, особенное, национально-культурное, рациональному – чувственное, а всеобщей свободе – свобода индивидуальная.

Индивидуализм присущ также социально-философским моделям, сложившимся в английском Просвещении, особенно теоретическим построениям Дж. Локка. В их основе лежала идея индивидуальной свободы, как естественных (личных) прав, что в XVII – начале XVIII веков рассматривалось, в первую очередь, в контексте свободы вероисповедания (свобода совести), а во вторую – как имущественные гарантии такой свободы (право собственности). Данные идеи, как известно, составили фундамент либерализма. Таким образом, либерализм, как направление в социально-политической и правовой мысли, можно считать следствием синтеза двух вариантов развития просвещенческой парадигмы. Возможные последствия упрощенного понимания Просвещения почувствовали уже мыслители русского Серебряного века, когда давали оценку событиям первой русской революции 1905 года и русской интеллигенции, как носителю сознания просвещенческого типа, в статьях, собранных в сборник «Вехи». К сожалению, значение их оценок и своеобразное предостережение находят понимание только через сто лет после публикации сборника.

Кризис рационализма конца XIX-XX веков и исторические реалии современного общества продемонстрировали новый срез проблемы как на теоретическом, так и на практическом уровне. Иррационализм попытался ограничить рациональное в человеке и обществе, либо вообще отбрасывал разумное начало, что вело к утверждению субъективизма и крайнего индивидуализма на основе биологических, инстинктивных или волюнтаристских доминант. После Ницше и Фрейда этика разумного эгоизма больше не является значимой ценностной системой, так как психоанализ, например, находит оправдание даже гипертрофированному эго. В философии второй половины XX в. эта тенденция наиболее рельефно продемонстрирована

французской мыслительной традицией. Это и наследие экзистенциализма, особенно творчество Ж.-П. Сартра, где исключительно показательной является его поддержка движения «новых левых» с их «...ориентацией на радикальное изменение социетальной системы через тотальное отрицание каких-либо форм общественной и социокультурной регламентации деятельности человека» [1, с.16]. И, конечно же, это постмодернистские построения Ж. Бодрияра, Ж. Батая, Ж. Деррида, Ж. Делёза. Абсолютизация свободы привела к пониманию ее как произвола. Действия уже не нравственной личности, руководствующейся категорическим императивом И. Канта (т.е. ответственного субъекта гражданского общества, выполняющего свой долг и реализующего не только права, но и обязанности), а субъективизм своеобразной «культурной номады», «детерриториализированного» индивида, который свободно перемещается по безграничному полю своих желаний [2, с. 146] и не обращает внимание на ориентиры культуры (прежде всего нравственные), – реальность наступившего третьего тысячелетия.

«Деконструкция», как методология постмодерна и принцип взаимодействия современного человека с миром, произвол оскорбленного эго и неудовлетворенные желания этой «культурной номады», все чаще становится причиной стрельбы в школах Америки и еще недавно благополучной Европы. Абсолютным произволом бизнесинтересов является наркоторговля и порноиндустрия. Это моральное зло эпохи постмодерна – своеобразное следствие трактовки идеи свободы личности, как абсолютной ценности, когда человек сам волен выбирать, оставаться ли ему социальным субъектом или разрушать собственную социальность посредством наркотика и алкоголя. Эмансипация человека (обретение свободы), о которой так мечтали в эпоху Модерна, обернулась кризисом морали. Мораль, уступившая место праву, как основному регулятиву отношений в обществе, ставшая сферой субъективного волеизъявления, утратившая жесткость санкции, перестает осуществлять ряд своих функций, в том числе функцию контроля. Как видим, именно либерализм, для

которого центральной идеей выступала идея свободы, и доктрина разумного эгоизма создали серьезную предпосылку для кризиса сознания человека постмодерна. Но проблема еще более обостряется, если перевести ее с индивидуально-личностного в социально-исторический план.

С одной стороны, XX век, переживший две мировые войны и противостояние двух мировых систем времен холодной войны, знавший геноцид и холокост, окончательно развеял иллюзии относительно тоталитарных моделей социума. Действительно, во имя идеи блага для всех (как вариант – для народа, нации, класса) тоталитаризм, опираясь на «осознанную необходимость», получал возможность оправдать и тотальный контроль над членами общества, и тотальный террор (фашизм, сталинизм). С другой стороны, просвещенческий интернационализм (в том числе, в его марксистском варианте) сменились глобализацией.

Это не могло не вызвать необходимость теоретического социально-философского осмысления новой реальности и попыток спрогнозировать ход дальнейшего развития планетарной цивилизации. Казалось бы, категориальный аппарат такого анализа уже давно сложился, но это далеко не так. Пример – сама категория «человечество». Существует ли такой субъект деятельности, действующий агент истории, как человечество? О. Шпенглер в «Закате Европы» утверждал, что человечество – пустое слово. Он, как и А. Тойнби, исходил из наличия независимых культурно-исторических систем – цивилизаций, которые возникают, становятся, развиваются, гибнут, подчиняясь некоторому жизненному циклу.

В глобализирующемся мире человечество тяготеет к единству, снятию перегородок, разрушению барьеров, взаимопроникновению культур. Вместе с тем не исчезли процессы дифференциации, обособления, замкнутости, распада крупных сообществ (от Австро-Венгерской монархии в начале XX в., Британской империи и других колониальных систем середины XX в. до распада СССР, Чехословакии и Югославии в его конце). Целостность или дискретность? Конвергенция или дивергенция? Транснациональное хозяйство с одной стороны, и

столкновение интересов, идейно-политическое противостояние, геополитическая и военно-стратегическая конфронтация – с другой. Международный терроризм, как одна из форм борьбы за культурную самобытность и политическую самостоятельность, особенно народов и стран исламского мира, – современная реальность, где главная либерально-демократическая идея свободы, как идея суверенитета (право наций на самоопределение), приобрела гипертрофированную, далеко не гуманистическую форму.

С конца 80-х годов прошлого века, вследствие падения стран советского содружества, в новых условиях эти проблемы вынуждены рассматривать и мы. На постсоветском пространстве получает распространение либеральная модель социума, а, значит, и его ценностная модель с опорой на индивидуализм и личную свободу. В условиях глобализации конца XX – начала XXI веков – это свободное перемещение человека по планете в поисках лучшего заработка, более высокого уровня жизни. Человек-«номада» в мозаичной цивилизации, человек-космополит, сознательно отказывается от национальной культуры, от своих корней, исторической родины. Современные системы коммуникации и информационное общество с виртуальной реальностью только обостряют эти проблемы. Нам, в условиях парада суверенитетов, необходимо решать сложные вопросы в новых условиях, но сами они уже далеко не новы. «При своем космополитизме наша интеллигенция, конечно, сбрасывает с себя много трудностей, неизбежно возникающих при практической разработке национальных вопросов, но это покупается дорогою ценою омертвления целой стороны души, притом непосредственно обращенной к народу, и потому, между прочим, так легко эксплуатируется этот космополитизм представителями боевого, шовинистического национализма, у которых оказывается, благодаря этому, монополия патриотизма» [3, с.66], – писал С.Н Булгаков в 1909 году, имея в виду, в том числе, черносотенный «Союз Михаила Архангела». Но постсоветская история и России, и Украины такие примеры «монополизированного патриотизма» могут подтвердить – это баркашовцы в России,

УНА УНСО или объединение «Свобода» О. Тягнибока в Украине. Любое другое государство на постсоветском пространстве этот ряд примеров легко может продолжить.

Таким образом, мы должны решить, как соединить национальное обособление и глобализацию? Как строить суверенные национальные государства – на принципах национализма, как отражения национального эгоизма и исключительности, или космополитизма? Противоречия национальных меньшинств, культурно-религиозных общностей (прежде всего мусульманских) с культурой титульной нации даже в странах Западной Европы сегодня приводят к погромам, столкновениям с полицией, (например, города Франции и Германии), вызывают демонстрации протеста в связи с запретами на внешнее проявление принадлежности к религиозной общине (одежда и головной убор мусульманок во Франции). В мозаичной цивилизации оказалось, что уровень жизни, качество потребленных благ и удобств, не совпадают с усвоением и принятием правовой культуры, демократических ценностей, не говоря уже о нравственных устоях и гуманистических ценностях, тем более, что о последних теоретическая дискуссия ведется уже не одно десятилетие. Действительно, могут ли ценности потребительского общества трактоваться как гуманистические? Действительно ли абсолютизация прав и свобод личности (даже как разумного эгоиста, а не невротика) пригодны в современном мире?

Проблема человеческой свободы принадлежит к вечным проблемам человеческого бытия во всем его многообразии. Вероятно, современная философия должна предложить парадигму нового гуманистического рационализма. Не случайно опыт неокантианства и немецкой практической (коммуникативной) философии XX века показывает степень значимости этики ответственности в современном мире. Делаются попытки сформулировать этику общения, в основе которой лежит принцип толерантности [4], и где учитывается теоретическое наследие философии диалога М. Бубера, диалогическая парадигма М. Бахтина и Г. Батищева, позиция Э. Левинаса, который выводит эгоизм из самой онтологии

экзистенциализма М. Хайдеггера и противопоставляет такой онтологии этику. Теоретическая мысль Европы и практический опыт человечества не предложили ничего более значимого, чем категорический императив И. Канта, или золотое правило нравственности вообще, в качестве наиболее веских регулятивов человеческой жизнедеятельности, как на индивидуальном, так и на этнонациональном, этнокультурном, межконфессиональном и даже на политическом уровнях. Кант писал о личности, как носителе свободы, где свобода и условие нравственности, и человеческая характеристика, соединяющая природное с трансцендентальным. Способность личности самопроизвольно начинать ряд причинно-следственных связей, означает у него меру соотнесенности с ответственностью и долгом. Современный украинский философ С.Б. Крымский рассматривает личность как следствие „борьбы с самим собой”, когда „...она строится через систему самозапретов и эстетики нравственных усилий...”, вследствие чего возникает личность – „нравственно самоуправляемая система” [5, с.23].

Забота о себе как о ***нравственной личности*** – это и есть, по-нашему мнению, основополагающий принцип нового разумного эгоизма, где идея свободы – условие свободного волеизъявления и самореализации личности на всех уровнях бытия, условие гармонизации культурных, социальных, конфессиональных и других его проявлений, но только с позиций ***универсальных, гуманистических норм***. Другими словами – таких норм, которые подходят для всех на все времена. Поэтому новый рационализм – это все то же золотое правило нравственности, но осознанное как единственно возможный регулятив в нашем сложном мире, как начало разумного эгоизма для современного человека, где сегодняшняя забота о себе не возможна без выживания человечества, во всем его этнокультурным многообразии. Такая аксиология позволит решать не только проблемы глобального социокультурного взаимодействия, но и экологического выживания планеты.

Литература:

1. Лях В.В. *Трансцендентальний вимір людського буття (від*

свободи вибору до самоактуалізації) / В.В. Лях // Генеза. – 1 (4). – 1996. – С.14-23.
2. Філософський енциклопедичний словник – К.: Абрис, 2002. – 745 с.
3. Булгаков С. Н. *Героизм и подвижничество (Из размышлений о религиозной природе русской интеллигенции)* / С. Н. Булгаков // «Вехи». Сборник статей о русской интеллигенции. «Из глубины». Сборник статей о русской революции. / Из истории отечественной философской мысли. / Приложение к журналу „Вопросы философии". – М.: Изд. «Правда», 1991. – С.31-72.
4. Малахов В.А. *Етика спілкування: Навч. посібник* / В.А. Малахов.– К.: Либідь, 2006. – 400 с.
5. Крымский С.Б. *Философия как путь человечности и надежды* / С.Б. Крымский. – К.: Курс, 2000. – 308 с.

CULTURA ŞI ECONOMIA: INTERDEPENDENȚĂ ŞI INTERACȚIUNE

Lect. sup. univ. dr. Galina Țurcan, ASEM

The culture and economy are elements of social system. They co-operate among themselves. The culture influences economy through values, norms and traditions. In turn, the economy can generate new values.

Economic activities of individuals and social groups are regulated by economic culture. A special attention is paid to the essence of the economic culture, which is a kind of culture on crossing between culture and economy.

Atât cultura, cât şi economia sunt subsisteme ale sistemului social, elemente relativ autonome în cadrul acestui întreg, dar care interacționează şi se influențează reciproc. Vorbind despre factorul cultural, acesta nu poate fi ignorat în analiza sferei economice. Deja fondatorii teoriei economice clasice, Adam Smith şi John Stuart Mill, considerau că factorii culturali au uneori o mai mare influență asupra comportamentului economic al oamenilor decât aspirația acestora de a obține profit.

Tradițiile şi obiceiurile proprii anumitor etnii, confesiuni, influențează realizările lor economice. Din perspectiva metodologică a investigării activității omului în sfera economică este important ca acesta să fie examinat nu doar ca *homo economicus*, omul care acționează rațional şi din interes propriu, individul ca simplu agent economic ci şi ca *homo culturalis*, omul integrat într-un sistem de factori socio-culturali. Activitatea economică se realizează întotdeauna într-un mediu cultural, chiar dacă aceasta nu se conştientizează întotdeauna.

Examinând raportul dintre cultură şi economie, vom defini cultura ca pe un sistem de valori, norme, tradiții, care reglementează, orientează comportamentul uman, inclusiv în sfera economiei. De asemenea, vom porni de la convingerea că în activitatea sa economică, fiecare națiune se bazează pe un fundament de orientări culturale relativ stabile. Acestea din urmă se modifică mai lent decât factorii de natură geografică, economică, politică, tehnologică. Unele şi aceleaşi modele economice funcționează diferit în diferite condiții socio-culturale, iar împrumuturile economice (modele de organizare a muncii, introducerea maşinilor şi mecanismelor noi) se înrădăcinează fie mai uşor, fie mai greu, cum ar fi în societățile tradiționale.

În legătură cu funcționarea tandemului „cultură – economie”, examinând locul culturii în economie, trebuie atrasă atenția mai ales la caracterul dublu al influenței ei asupra stării economice a societății în întregime. Cultura materială, nivelul conceptual şi cel al pregătirii profesionale a rezervelor de muncă, sistemul de valori materiale şi cel al motivațiilor în sfera muncii, sistemul de pauze recreative între eforturile de muncă, mai ales pe perioada concediului şi la sfârşitul săptămânii, toate acestea constituie atribute ale legăturii „munca – economia – cultura”. [5, p. 25]

Cultura are implicații asupra economiei prin elementele sale, unul dintre ele fiind religia. Etica muncii constituie o valoare importantă în sistemul valorilor religioase, dar religiile mondiale influențează în mod diferit activitatea economică.

Influența eticii din cadrul creştinismului protestant asupra sferei economice a fost analizată amănunțit de către Max Weber. Mai mult decât atât, a fost înaintată ideea apariției unui nou model economic, al celui capitalist în urma acestei influențe. Max Weber considera că

anume etica protestantă care a apărut în țările Europei Occidentale în sec. XVI-XVII şi care accentua importanța muncii conştiincioase, sârguincioase, atitudinea chibzuită față de activitatea economică, a constituit stimulul moral pentru apariția „spiritului rațional al capitalismului". În lucrarea sa „Etica protestantă şi spiritul capitalismului", Max Weber încearcă să explice de ce regimul economic capitalist s-a dezvoltat la început în Occident. El susținea că religia protestantă, mai exact, etica, pe care aceasta se bazează, condiționează munca constantă, rațională, iar a munci rațional pentru a obține profit, dar şi a consuma rațional, constituie o conduită necesară pentru dezvoltarea capitalismului, deoarece presupune o continuă reinvestire a profitului neconsumat. Max Weber menționează faptul că protestanții considerau că mântuirea se poate atinge nu prin respectarea formală a ritualurilor bisericii, ci prin credință profundă, comunicare directă cu Dumnezeu şi responsabilitate în fața lui. În credința protestantă, Dumnezeu generează nu doar frica de pedeapsă, ci şi un sentiment profund de vină. Credinciosul protestant nu cunoaşte dacă este predestinat să fie mântuit sau nu. Dar credința în existența acestei predestinări îl făcea pe om să caute anumiți indici ai mântuirii în profesia pe care o practică. Omul trebuie să muncească, slujind lui Dumnezeu şi să demonstreze prin muncă că el deține binecuvântarea lui Dumnezeu şi este menit să fie mântuit. Weber considera că în luteranism munca echivala cu rugăciunea. În viziunea sa, protestantismul a creat un nou tip de personalitate care a avut un rol important în schimbările economice, personalitate activă, disciplinată, responsabilă. În sporirea bogăției protestanții vedeau mărturia succesului lor, confirmarea faptului că ei sunt aleşi de către Dumnezeu pentru a obține mântuirea. De aceea averea obținută trebuie înmulțită, nu cheltuită. Chiar dacă această teorie a lui Max Weber a fost criticată de către unii cercetători, multe dintre țările capitaliste mai dezvoltate în prezent sunt țări cu o răspândire preponderentă a religiei protestante. Iar protestantismul, confucianismul, iudaismul sunt considerate, în general mai favorabile dezvoltării capitalismului decât creştinismul ortodox şi islamul.

Sistemul de valori spirituale din cadrul culturii poate accelera, sau împiedica dezvoltarea economică. În acest sens este elocvent

exemplul țărilor postsocialiste. Dezvoltarea economiei de piață în aceste societăți necesită un corespunzător suport valoric. Dar o parte dintre valori, mai ales cele împărtăşite de către persoanele mature şi cele de vârsta a treia nu doar nu sunt sincronice schimbărilor economice actuale, ci sunt chiar contradictorii. Şi aici apare un conflict permanent dintre economie şi cultură. Trecerea la economia de piață în țările postsocialiste este încetinită de faptul că economia de piață cere de la individ, asemenea valori, ca inițiativa personală, responsabilitatea pentru soarta proprie. Dar oamenii s-au obişnuit să aştepte aceasta de la structurile statale. Economia de piață cere ca omul să fie orientat spre realizarea succesului, concurență, profesionalism, susținerea inovației. Iar purtătorii culturii economice de piață trebuie să posede un sistem flexibil de orientări valorice. Dar multe dintre persoanele educate într-un sistem de comandă, fără inițiativă, în momentul în care li se micşorează nivelul de trai, sunt dispuşi mai degrabă să muncească mai mult la locul de muncă, să mizeze pe garanții sociale din partea statului.

Din perspectiva atitudinii față de muncă în cadrul sistemelor economice actuale, oamenii se pot împărți în două grupuri. Reprezentanții primului grup sunt de acord să trăiască mai modest, dar să aibă un nivel de venit asigurat şi fără riscuri. Cei din al doilea grup sunt de acord să rişte, să manifeste inițiativă, pentru a avea un venit mai mare. Anume persoanele din cel de-al doilea grup sunt reprezentanți ai comportamentului economic de piață, purtători ai valorilor economiei de piață. Pentru reuşita economiei de piață în țările menționate mai sus, inclusiv în Republica Moldova, este necesară existența unei ideologii a economiei de piață, „coagularea" unui sistem integru de valori ale economiei de piață. Actualmente, însă, sistemul de valori, care privesc funcționarea economiei din cultura moldovenească este unul eclectic, incluzând în sine tradiții seculare, experiența sovietică şi liberalism.

Una dintre valorile necesare pentru dezvoltarea eficientă a economiei de piață este încrederea în alte persoane. În momentul în care oamenii nu au încredere în alte persoane, aceasta constituie o barieră în fața unor acțiuni colective, a negocierilor etc. În Republica Moldova, gradul de încredere în ceilalți oameni este destul de jos. Conform Barometrului Opiniei Publice, în noiembrie 2003 doar 30%

din cei chestionați considerau că poți să ai încredere în majoritatea oamenilor, pe când 63% considerau că nu poți să ai. [1]

Normele morale din cadrul culturii, atitudinea față de muncă pot fi uneori mai importante pentru dezvoltarea economiei decât resursele naturale. Aceasta se confirmă prin reușitele activității economice ale Japoniei şi Elveției, țări sărace în resurse naturale. Invers, uneori abundența resurselor poate să împiedice dezvoltarea economiei şi să creeze o atitudine iresponsabilă față de muncă, delăsare, ceea ce se poate observa în Rusia.

Importanța factorilor culturali pentru dezvoltarea economiei se poate conchide şi din faptul că în societățile multiculturale, unde există posibilități economice egale pentru toate etniile, unele minorități etnice realizează succese economice mai pregnante decât altele (de exemplu, chinezii în Filipine, în Indonezia, dar într-o oarecare măsură şi în Statele Unite ale Americii).

În momentele istorice în care printre valori guvernează doar profitul, iar valoarea omului este redusă la minimum, atunci când în cultură predomină exclusiv valorile materiale, aceasta duce la apariția piramidelor financiare, la crearea rețelelor de vindere a narcoticelor, la crearea pieței tenebre etc. Aceste activități economice sunt menite din start să se soldeze cu îmbogățirea unora şi consecințe negative, dacă nu tragice pentru alții.

La rândul său, şi economia influențează cultura. Implementarea unor noi instituții economice, a unui sistem economic diferit de cel precedent poate să creeze valori noi şi să le schimbe pe cele vechi. Implementarea economiei de piață în Republica Moldova dezvoltă astfel de caracteristici ale culturii, cum ar fi pragmatismul, orientarea la trebuințele şi necesitățile individuale. Societății occidentale i-au trebuit 400 de ani pentru ca la nivel spiritual să creeze asemenea idealuri, care să îl facă pe om din copilărie şi până la adânci bătrâneți să muncească intensiv. În aceste condiții munca şi banii devin un scop în sine. Ele asigură o bunăstare durabilă, dar sărăcesc spiritual omul. [5, p. 26] Trecerea la economia de piață în țările postsocialiste a însemnat pierderea orientărilor culturale atât la nivel de individ, cât şi la nivel de societate. Repartizarea neechitabilă a bogățiilor şi resurselor, îmbogățirea ilegitimă a unei pături restrânse de oameni şi sărăcirea considerabilă a altora a produs o deformare a valorilor,

inclusiv o diminuare a valorii vieții omului. Dar valorile culturale nu se schimbă neapărat odată cu schimbarea economiei. Persoanele profund religioase, de obicei, continuă să împărtăşească în principal aceleaşi valori pe care le-au avut anterior.

O proiectare a culturii asupra relațiilor economice o reprezintă cultura economică, care constituie un ansamblu de norme şi valori ce reglementează comportamentul economic şi are rol de memorie socială a dezvoltării socio-economice, influențează transmiterea, selecția şi reînnoirea valorilor, normelor şi necesităților care funcționează în sfera economică. Adică, putem să vorbim despre o funcție de transmitere a culturii, de transmitere din trecut în prezent şi în viitor a normelor, valorilor, modelelor de comportament socio-economic. Cultura economică este un mod de interacțiune dintre conştiința economică şi gândirea economică, care reglementează participarea indivizilor şi a grupurilor sociale la activitatea economică. Ea include cultura producției, distribuției şi consumului, a muncii şi organizării acesteia.

În concluzie, menționăm că cultura şi economia se influențează reciproc, accelerând sau încetinind dezvoltarea una alteia. Dar legăturile cauzale concrete trebuie analizate concret în fiecare caz aparte.

Bibliografie:

1. Barometrul de Opinie Publică din Moldova – 2003. http://www.ipp.md/files/Barometru/2009/BOP_iulie_2009_dinamica_partea_doi.pdf; accesat la 20 septembrie, 2009.
2. Landes David, Culture Makes Almost All the Difference. în Culture Matters / Ed. by Lawrence Harrison and Samuel Huntington. N.Y.: Basic Books, 2000. p. 2-13.
3. Булгаков С. Н. Философия хозяйства / Отв. ред. О. Платонов. — М.: Институт русской цивилизации, 2009.
4. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. Москва. Прогресс. 1990.
5. Гольц Г. А. Культура и экономика: поиски взаимосвязей. // Общественные науки и современность. 2000. № 1. p. 23-35.

6. Димаджио П. Культура и хозяйство. // Экономическая социология (электронный журнал). 2004. Т. 5. N 3. С. 45-65. http://ecsoc.hse.ru/data/168/588/1234/ecsoc_t5_n3.pdf
7. Левкин Н.В. Концепция культуры в экономической науке. // Проблемы современной экономики, 2006. N 1(17). http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=21376

ETICA PROFESIONALĂ ŞI FENOMENUL CORUPȚIE: UNELE ASPECTE METODOLOGICE

Conf. univ. dr. Raisa Samoteeva, UCCM
Conf. univ. dr. Muza Bucaros, ASEM

L'étique professionnelle règle les relations morales dans la sphère du travail, est l'unité des normes morales qui définit l'atitude des sujets envers les problèmes professionnels.

Il est nécessaire de différentier la morale en tant que système de normes et l'étique comme science de la moralité.

Un phénomene appart enraciné dans le monde, phénomene qui ne connait pas de frontières géographiques, mais aussi de frontières d'ordre moral est la corruption.

Les causes de la corruption sont diverses, l'une de plus importantes d'ordre moral nous la trouvons dans la destruction du système des valeurs créé dans les époques précédentes et le nonremplacement avec d'autres.

De plus, cette destruction et même l'exclusion de notre vie comme étant vieillies, n'a pas gardé, le moins de tout, les valeurs qui ont modéré la vie des hommes, étant acceptées en unanimité par la société au cours des années.

Il est important de chercher des solutions pour combattre la corruption. Parmi ces solutions on peut mentionner la nécessité de la formation de la morale des spécialistes par le système d'apprentissage obligatoire des sciences socio-umaines pour la création des dimenssions étiques de toutes les formes d'activité.

Noțiunea de etică şi etica profesională provoacă discuții, deseori inutile, dar existente. Vom sublinia că etica profesională reglează relațiile morale în sfera muncii, fiind unitatea normelor morale ce

definesc atitudinea subiectului față de obligațiile sale profesionale. Etica profesională nu este o „altă etică”.

Deseori, în literatura de specialitate, întâlnim identificarea noțiunilor de etică şi morală, fapt care duce la erori în procesul de cunoaştere. Are loc substituirea mai multor noțiuni specifice una prin cealaltă („etica profesională a juristului”, „morala judecătorului”, „etica anchetatorului” etc.). E necesar să diferențiem moralitatea, morala ca sistem de norme sociale, şi etica – ca ştiință despre moralitate. Vom avea în vedere etica profesională a juristului, a pedagogului, a medicului şi nu o moralitate deosebită a exponenților acestor profesii (Petrosean I.P., Sogomonov Iu.V.).

Obiectivele, scopurile eticii profesionale ar fi:

- a cunoaşte principiile şi normele morale drept fundamentare a oricărei activități profesionale;
- a reliefa esența moralității profesiei;
- a cerceta interrelațiile umane din perspectivele moralității;
- a cerceta conştiința morală a exponenților profesiei;
- a produce educația morală a personalității;
- a contribui la formarea cadrelor calificate din domeniul economiei naționale şi prin activitatea lor a descoperi conținutul moral al activității umane;
- a reliefa esența omenescului în om prin identificarea unui şir de trăsături fundamentale ale omului, importantă fiind moralitatea.

Normele de conduită morală îşi au obârşia în dezvoltarea istorică a societății. Im. Kant susținea: „Legea însăşi trebuie să fie scopul unei voințe morale bune, pentru că interesul moral este un interes pur, care nu depinde de simțuri” („Critica rațiunii practice”). Datoriile morale ale exponentului profesiei respectate pe durata exercitării funcției sale formează ceea ce numim „deontologie”. Cercetările sociologice subliniază tot mai frecvent căderea aspectelor etice în activitatea economică. Astfel, cercetările sociologice efectuate în mai multe țări dezvoltate subliniază că nivelul etic al societății în general şi al afacerilor în ultimii 10-15 ani a coborât radical. Managerii unităților economice au o atitudine neglijentă față de etica conduitei sale, sunt evidențiate drept cele mai des întâlnite variante de atitudine neetică în

afaceri – mita, contabilitatea dublă, falsul în documentaţie, dări de seamă financiare incorecte, şi nu în ultimul rând, mai ales în sectorul privat încălcarea codurilor morale de către patronul întreprinderii, cinismul nemărginit în aprecierea valorică a persoanelor angajate, încălcarea legilor juridice şi a bunului simţ etc.

Există un şir de lămuriri vis-à-vis de această situaţie, printre care sunt evidenţiate concurenţa, lipsa unor cerinţe dure în ceea ce priveşte executarea normelor de etică şi nu în ultimul rând scăderea nivelului general de cultură etică a societăţii.

Am subliniat în mai multe rânduri necesitatea schimbării acestei situaţii prin diferite măsuri, printre care a fost evidenţiată necesitatea elaborării normativelor etice şi morale, formarea comisiilor de Etică, dar mai ales instruirea etico-morală la diferite nivele de formare a personalităţii – familie, şcoli, instituţii de învăţământ, colective de muncă etc. Un rol deosebit îl are formarea etică a conducătorilor, managerilor şi angajaţilor.

Conţinutul eticii profesionale este constituit din codurile de conduită, ce prescriu un fel concret de interrelaţii morale, umane şi modurile de realizare ale acestora în activitatea profesională. O formă specială a eticii profesionale este etica economică, deseori identificată în literatura de specialitate cu asemenea noţiuni, ca etica de afaceri, etica businessului, etica pieţei, etica întreprinzătorului ş.a. Dar etica businessului şi cercetările în domeniu, de fapt, sunt legate de cele mai deseori de două nume de istorie – Kant şi Mill, pe cînd Etica economică este o ştiinţă cu rădăcini istorice adânci, venită din „Etica", „Etica lui Nikomach" şi „Politica", lucrări în care Aristotel va sublinia trei principii de bază ale eticii economice pe care nu o dispersa de economia propriu-zisă:

– proprietatea privată;
– prioritatea agriculturii şi meşteşugurilor;
– subordonarea comerţului, cămătăriei şi banilor tuturor ramurilor de producţie.

Am putea afirma că Etica businessului a devenit posibilă în Evul mediu, în Protestantism, care nu a mers în judecăţile sale după teologie catolică medievală pentru care banii şi facerea lor trebuiau condamnate, ci au oferit consfinţire morală profitului.

În comparație cu concepțiile lui Augustin care consideră că comerciantul poate să se considere fără păcate, dar activitatea lui nu poate fi încuviințată de Dumnezeu, Toma d'Aquino era absolut încredințat în faptul că majoritatea formelor de comerț efectuate pentru obținerea profitului au caracter amoral.

În protestantism etica businessului era bazată pe tendința spre profit la rândul său consfințită moral.

Astăzi, această tendință este readusă la viață prin dictonul „o etică adevărată – un business înfloritor", iar businessmanul de succes poate fi mai întâi de toate un om moral.

Situația morală de astăzi este generată de ideea că până la constituirea societății capitaliste profitul era doar o metamarfoză şi un rezultat al speculației, pe când acum este moral îndreptățită activitatea orientată spre facerea de bani.

În schimbările radicale ce au loc în toate domeniile vieții sociale vădite sunt şi schimbările paradigmelor morale, deseori valența morală a personalității fiind confundată şi chiar substituită prin rolul social şi postura în ratingul celor mai prosperi şi bogați.

Trebuie să recunoaştem că, odată cu avantajele, oportunitățile şi beneficiile ce li s-au adus oamenilor pe parcursul dezvoltării sociale şi devenirii lor, au prins viață şi unele fenomene ieşite din comun, dar devenite uneori „virtuți" şi de cele mai dese ori vicii ale lumii întregi, parcurgând fără vize frontierele tuturor țărilor şi continentelor. Azi am putea parafraza citatul clasicului „O nălucă umblă prin lume – năluca corupției, crimelor organizate şi a altor fenomene de acest gen".

Corupție şi coruptibilitate – stricăciune, venalitate, imoralitate, viciu. Din latină „corrumpere" – a rupe, a dezagrega de la un întreg. În dicționarul rus-român, Buc., 1985, Editura ştiințifică şi enciclopedică, nu există un astfel de cuvânt. Să nu fi existat şi fenomenul pe atunci? Ba da, dar nu în proporțiile de astăzi.

Corupția reprezintă prin sine activități imorale şi ilegale în însuşirea resurselor societății în interes personal sau de grup, prin activități ce duc la ocuparea unor posturi publice ş.a. Ea este o abatere de la normele morale stabilite în societate, de la datorie.

Corupția mai înseamnă şi folosirea abuzivă a puterii publice întru a satisface interesele personale sau cele de grup. În această activitate

sunt incluse întotdeauna două părți: partea care foloseşte abuziv funcția de decizie pe care o ocupă (sau de intermediar) pentru a favoriza interesele celei de a doua părți – partea care corupe (fie o persoană sau o comunitate de interese pe care o reprezintă) în economie, medicină, învățământ etc.

Un alt mod de corupere este şi folosirea funcției ocupate în evitarea îndeplinirii sau chiar încălcarea unor cerințe, norme legale, proceduri, bareme etc.

Una dintre cele mai răspândite forme de corupție este mita, reprezentată printr-o sumă de bani, cadouri, obiecte de lux sau alte bunuri materiale, deplasări, distracții, excursii, concedii plătite de cei ce o oferă contra unor bunuri ce nu li se pot oferi legal.

Luarea de mită reprezintă partea care oferă contra plată servicii care nu sunt testate ca abilități ale persoanei cu funcție administrativă şi de conducere, persoană care, mai întâi de toate, trebuie să reprezinte interesele statului.

Aşadar, subliniem încă o formă de corupție – corupție administrativă, care reprezintă prin sine aceeaşi mită doar că în schimbul oferirii licențelor, contractelor preferențiale, oferirii priorității pentru o persoană sau o comunitate în obținerea unor servicii preferențiale.

Care ar fi cauzele corupției? Printre cele mai importante cauze ale corupției am putea desemna una cu aspect moral bine conturat – prăbuşirea sistemului de valori implementate de sistemul social existent timp de mai mulți ani şi neînlocuit cu un alt sistem de valori care abia începe a se contura în societatea contemporană.

Rudimentele vechilor valori şi lipsa unui sistem de valori morale şi etice bine conturate în actuala societate este una din cauze dar nu unica. În lucrarea sa „Idealul etic şi personalitatea" (1998, p.272-274), D.Gusti subliniază următoarele: „mulți oameni nu au virtutea necesară din punct de vedere moral, de a aştepta în mod onest şi demn, ceea ce li se cuvine, potrivit pregătirii şi muncii lor [...]. În experiența profesiunilor libere, mulți abdică de la linia doctrinară a profesiei lor, pentru a năzui numai la posibilitățile ei lucrative: astfel, medicul îşi sacrifică vocația ştiințifică (şi deontologia profesională) pentru a da toată ziua consultații plătite, avocatul se depărtează de sensurile etico-filosofice ale ştiinței juridice, pentru a pleda, indiferent

de convingerile lui, în procese pentru care este plătit mai mult. În toate aceste atitudini, se procedează printr-o deformare a simţului etic". Şirul profesiilor în care se procedează la fel ar putea fi continuat, cu regret, până a osteni, enumerându-le. „Manifestările de acest soi nu mai răsar dintr-o libertate interioară autonomă, ci sunt adevărate soiuri de sclavie: faţă de orgoliul personal, faţă de vanitatea lor socială, faţă de bani, faţă de prejudecăţile societăţii". Vom adăuga cu multă amărăciune nu în ultimul rând faţă de umilele salarii cu care este apreciată munca unui profesionist în ţara noastră. „Prin fiecare din aceste manifestări, se ocoleşte drumul spre formarea adevăratei personalităţi şi se falsifică sensul evoluţiei către progresul moral". Apreciind ca adevărate aceste raţionamente la care ajunge autorul acestor pasaje, vom mai sublinia şi lipsa responsabilităţii instituţiilor de învăţământ, catedrelor, dar nu în ultimul rând al ministerului de resort care din an în an micşorează numărul de ore pentru ştiinţele şi disciplinele care participă nemijlocit la formarea personalităţii, a normelor, principiilor şi codurilor deontologice.

Importantă este şi căutarea unor soluţii pentru combaterea corupţiei, printre care vom menţiona:

- necesitatea reîntoarcerii la valorile morale care şi-au justificat existenţa pe parcursul sutelor de ani, promovarea lor la toate nivelele şi în orice mediu social;
- formarea specialiştilor în diverse domenii prin sistemul de predare a disciplinelor socio-umane, inclusiv etica şi estetica şi, ca rezultat, conştientizarea de către tinerii specialişti a dimensiunilor etice ale activităţilor lor profesioniste;
- transparenţa în cadrul afacerilor;
- elaborarea standardelor de comportament etico-moral, a codurilor deontologice şi respectarea lor de către angajaţi întru succesul profesional;
- conştientizarea de către orice angajat că omul de succes poate fi mai întâi de toate un om moral, iar „practicarea eticii înseamnă pur şi simplu o afacere bună" (Roger B. Smith);
- intoleranţa pentru orice manifestare a corupţiei;
- măsuri eficiente în combaterea corupţiei;
- protecţia angajaţilor care elucidează cazurile de corupţie etc.

Vom menţiona că criza economică prin care trece şi Republica

Moldova este perpetuată şi de criza morală. De aceea important este să înțelegem necesitatea combaterii efectelor negative a tuturor aspectelor de pătrundere a crizei în toate mediile.

Strategiile elaborate pentru depăşirea crizei economice şi sociale ar trebui să țină cont şi de aspectul etico-moral al acestor fenomene.

De aici şi necesitatea cercetărilor în domeniul etico-moral, ținând cont de schimbarea paradigmelor filosofice şi morale generate de criză.

Bibliografie:

1. Gusti D. „Idealul etic şi personalitatea", Bucureşti, 1998;
2. Munteanu I., Mocanu Gh. ş.a. „100 cele mai presante probleme ale Republicii Moldova în 2006", Chişinău, 2006;
3. Pînzari S., Caraşciuc L., Spinei I. „Diagnosticul mitei în afaceri", Chişinău, 2005;
4. Kant Im. „Critica rațiunii practice", citat după N.Bagdasar, V.Bogdan, C.Narly „Antologie filosofică", Chişinău , 1996;
5. http://www.transparency.md vezi: Pactul Național împotriva corupției. MAE.

CONDUITA PROFESIONALĂ A CADRULUI DIDACTIC

Conf. univ. dr. Zinaida Chitoroagă, IRIM

The article is dedicated to educational management in the aspect of professional formation of the teaching staff. It is emphasized the necessity of the basic elements, such as: professional competence, moral behaviour and their interaction in the individual personality of the teaching staff.

Conduita profesională a cadrului didactic este o componentă cu mulți vectori. Ea poate fi privită din diverse unghiuri. Printre acestea se pot evidenția:

1) pregătirea profesională, care ține de competențele pedagogice,

2) conduita etică şi principiile utilizate în activitatea profesională,
3) conexiunea competenţelor profesionale cu cele morale.

Ele reprezintă acel trunchi care poate forma un profesionist în orice domeniu nu numai în cel pedagogic.

Competenţa, după dicţionarul limbii române moderne, este capacitatea cuiva de a se pronunţa asupra unui lucru, pe temeiul cunoaşterii adânci a problemei în chestiune.

Competenţa profesională conţine un set de aptitudini orientate spre permanentă renovare a capacităţilor intelectuale.

Competenţa profesională are următoarele caracteristici:

1) este **complexă**: integrează cunoştinţele, strategiile, abilităţile, atitudinile utilizate într-un proces care solicită simultan toate componentele unei competenţe;
2) este **relativă**: o competenţă este greu de atins în mod final. Ea trece de la inferior spre superior, de la un nivel de dezvoltare la altul;
3) este **potenţială**: performanţa este măsurabilă, competenţa poate fi proiectată şi evaluată în performanţele viitoare;
4) este **exercitată** în anumite situaţii din ce în ce mai diversificate şi complexe cu ajutorul resurselor din ce în ce mai specializate;
5) este **conştientă,** persoana posedă capacitatea de a gestiona competenţa pe care o deţine[1]. Aici se implică necesităţile dominante umane personale. Înafara cunoscutei piramide a lui Maslow, merită să se accentueze necesităţi pur psihologice în judecăţi, reprezentări şi simbolizări. Ultimelor în literatura consacrată personalităţii nu li se acordă destulă atenţie. Însă în zadar. Psihologul Salvatore Maddy evidenţiază două tipuri de dezvoltare a personalităţii:
   - primul tip, în care domină necesităţile biologice şi sociale, iar cele psihologice sunt slab dezvoltate şi manifestate. În acest caz, persoana satisface necesităţile actuale şi tipul se

[1] Socoliuc N., Cojocaru V. Management educaţional. Chişinău, 2007, p. 18-19

numeşte conformist,

- al doilea tip ține de individualizarea personalității, de trecerea peste necesitățile numite şi realizează pe cele psihologice, care preschimbă logica comportamentală de la situativă la judecată, reprezentare şi simbolizare. Cu ajutorul lor omul vede peisajul lumii nu numai cum este ea recentă, actuală, dar o imagine a proiectării situației într-o lume dorită sau a unei lumi posibile în viitor[1].

Ultimului tip merită să-i aparțină profesorul. El permanent este în situația proiecției în viitorul apropiat şi cel îndepărtat al sensului, al mecanismului logic al necesității şi astfel conduce la formarea unui miez al persoanei, la o structură mai complexă a lumii interioare.

Conduita cadrului didactic este raportată la componenta morală. Etica ca ştiință adesea exprimă cerințele morale în forma imperativului categoric. Ele pot fi destul de dificile pentru mulți profesionişti, inclusiv pedagogi. De aceea în viața reală de la normele morale adesea se fac abateri. În special acum, în perioada unei crize de acomodare la o societate cu alte principii de existență decât cele sovietice, în criza economică actuală pe care o încearcă poporul țării noastre, se face simțită o cădere de nivel în reglarea relațiilor moral-umane. Acest lucru se impune în şcoala superioară prin argumente atât din partea studenților, cât şi a profesorilor. Ele sunt de origine extra etică, iar de ordin social nu prea solide. Însă pedagogul trebuie să depună eforturi spirituale pentru ca încălcările de morală să fie minimale. Pentru îndeplinirea acestei condiții, față de ei se înaintează cerința morală – să-şi stimeze, dacă e posibil, să iubească discipolii săi şi apoi munca pe care o fac. Fără această condiție el poate deveni un bun specialist, un cunoscător excelent în materie, dar un pedagog rău. Principiul kantian: „Este moral ca omul să fie tratat ca scop, amoral – ca mijloc”[2] rămâne în vigoare indiferent de regimul politic instaurat, de morala dominantă a societății.

Un alt imperativ este atitudinea egală a dascălului față de toți

---

[1] Морозов А. В. Деловая психология. Ярославль, Спб.: Издательство Союз, 2000, p. 67

[2] Kant Imm. Critica rațiunii practice. Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972, p. 173

studenții şi buni, şi răi, disciplinați şi nu prea, talentați şi mai puțin dotați. Comunicarea permanentă a profesorului cu studentul de orice gen se poate realiza productiv doar în condițiile în care se va face simțită simpatia față de el în pofida tuturor nedumeririlor ce pot apărea. Stima față de personalitatea studentului cere de la profesor efort, multe forțe sufleteşti şi generozitate.

Profesorul este dator ca studentul să fie tratat din start ca persoană cu daruri naturale chiar dacă ele sunt foarte diverse de la student la student. Studentul va fi stimulat şi va purta răspundere față de el şi alții, atunci când el se impune ca purtător al unei capacități naturale caracteristice lui, al unei minți individuale. Aşadar, prezumția posedării capacităților mintale la fiecare student este obligatoriu recunoscută de profesor. Este inadmisibilă poziția expres vizibilă a profesorului, când premeditat consideră studenții mai mărginiți decât el însuşi. În aşa caz, profesorul îl domină pe student în aşa măsură, încât ultimului nici nu-i apare dorința să tindă la ceva mai mult. El trăieşte cu impresia că eforturile lui sunt zadarnice, se simte marginalizat. Profesorul universitar şi psihologul rus Şmeliov A. precizează că există trei poziții după care se poate plasa în auditoriu un pedagog:

1. Prima – de supremație în deținerea cunoştințelor, în care pedagogul impune cunoştințe, studenții recepționează. Poziție recunoscută şi susținută de student.
2. A doua – poziția „egalilor", când împreună cu studenții se rezolvă toate problemele ce merită însuşite la curs. În ea se susțin capacitățile persoanei şi se orientează spre dezvoltare.
3. A treia – poziția „de jos", când profesorul tinde să recepteze şi să conştientizeze ceea ce, de fapt, vrea să spună studentul, care-i nivelul lui real. Cu el în acelaşi timp avansează şi profesorul, deoarece această poziție îi permite să fie bine înțeles studentul chiar şi în ceea ce el la moment este limitat. Apare şansa de a-l promova.

Desigur, un pedagog bun va simți măsura în utilizarea acestor trei poziții.[1] De fapt, pedagogii toată viața au de învățat şi de

---

[1] Шмелев А.Г. Кодекс профессиональной этики преподователя-экзаминатора, М., 2007

autoperfecționat. Iar, dacă ne referim la pozițiile evidențiate, atunci când studentul începe a gândi de sine stătător, profesorul se poate plasa în poziția „egal” sau „de jos”, ținând cont şi de cazul în care studenții ce gândesc liber adesea pot greşi. Şi aici devine actuală găsirea şi alegerea reacției morale corecte la eroarea studentului. Prima expresie de libertate în gândire merită să fie lăudată şi susținută şi doar mai apoi să se treacă la o analiză mutuală a concluziei trase de el cu evidențierea erorilor. În cazul în care profesorul se bucură sincer de rezultatele obținute de studenți, atunci ei mai uşor trec peste problema recunoaşterii greşelilor. De asemenea, ei pot aprecia dura sinceritate a profesorului.

O altă cerință morală înaintată profesorului este de a ține permanent cont de nivelul de pregătire şi înțelegere al studentului. Predarea şi pregătirea cursului de către profesor necesită relaționarea la baremul cunoştințelor tuturor studenților, iar cei cu capacități mai înalte vor primi sarcini individuale, pe care le vor încerca toți la dorință. Acest lucru stimulează tendința de a încerca ceva ce studentului îi este dificil şi, totodată, apare convingerea în obiectivitatea profesorului – alt student este notat mai înalt după merit.

Nivelul jos de pregătire al studenților este o problemă foarte actuală în toată lumea civilizată. Pentru a-i înaripa pe tineri nu este contraindicat ca profesorul în anumite momente de îndoială a lor să spună ce greutăți a încercat el însuşi pe parcursul vieții şi modul de depăşire al lor. Această abatere de la tema centrală joacă un rol moral benefic pentru studentul dezamăgit în propriile capacități sau care se află într-o perioadă grea. El începe să înțeleagă că toți au dificultăți, ce merită înlăturate prin eforturi de voință şi muncă. Asemenea comunicare nestandardă utilizată din când în când conduce la rezultate, demonstrează că profesorul este o persoană cu un comportament natural şi că este sincer cointeresat în rezultatele pozitive ale studenților. Naturalețea comportamentală a profesorului face un serviciu dublu: studentului şi profesorului. Unele trăsături de caracter neprimite de studenți la început în aşa condiții încep a nu fi observate, sunt decontate în favoarea umanismului profesorului, altele, apreciate ca stranietăți, devin parte componentă a imaginii lui diferită de ceilalți profesori.

Psihologul Şmeliov A. menționează că charisma profesorului este menținută de trei elemente:

- competența în materia ştiințifică,
- dragostea şi stima față de studenți şi
- comportamentul natural.

Pentru a demonstra competență, e nevoie de o permanentă şi minuțioasă pregătire pentru prelegeri, seminarii. În acest scop va fi întocmit un plan bine chibzuit şi în mai multe variante: larg, concis şi în dependență de situația reală în auditoriu. Chiar şi în varianta concisă materia nu trebuie să fie ştirbită în esența ei majoră. Profesorii tineri vor face textul deplin şi-l vor repeta de mai multe ori în glas pentru a obține libertatea expresiei[1]. Lucru ce este absolut necesar pentru a câştiga şi menține atenția ascultătorilor pe parcursul întregului curs. Primele cuvinte, fraze trebuie să fie undița aruncată exact pentru a obține încrederea şi interesul necesar. Astfel, cu timpul ei vor atinge capacitatea de a expune liber şi liniştit materii destul de complicate pentru studenți; vor avea siguranță în propriile forțe şi capacități; vor atinge nivelul de profesionist. Timpul utilizat la pregătire este de obicei invers proporțional cu durata demersului în auditoriu. Cu cât mai mult te pregăteşti, cu atât mai exact şi bine expui.

Concomitent cu aceste elemente merită să se evidențieze utilizarea fină a umorului chiar şi în cele mai serioase ştiințe. Gluma, atitudinea umoristică, adesea ironizarea față de sine îndeplinesc funcțiile:

1) de relaxare, care distrage studenții de la încordarea neplăcută, îi include într-o etapă de căutări noi cu o atitudine agreabilă;
2) captivarea de profesie, care o transmite de fapt profesorul prin atitudinea lejer glumeață;
3) ironia față de sine, care determină studenții să fie critici față de ei înşişi şi însuşesc criticismul sănătos vis-à-vis de orice spuse şi citite. Acest lucru formează atitudinea creativă, găsirea şi formularea opiniei proprii. Scopul profesorului –

---

[1] Кони А. Ф, Из неопубликованных заметок. Избранные произведения, М., Изд. "Юридическая литература", 1956, стр. 107

creator de gândire este de nu a se impune pe sine, ci a iniția reacția gândirii inovative la discipolii săi.

Altă sarcină în obținerea măiestriei pedagogice este menținerea atenției. Mijloace de susținere a atenției pot fi:

- expunere succintă, care nu înseamnă în timp scurt, ci în debarasarea de fraze, cuvinte balast, care nu au nimic comun cu esența conținutului; vorbire limpede, pe înțeles şi plină de sens,
- expunere în tempo, presupune alegerea acelui ritm, pe care îl poate urma studentul şi nu-i este greu a-l menține în atenție,
- abateri scurte cu argumente proaspete, neaşteptate şi relevante pentru temă. Nu trecerea în galop de la o temă la alta, de la argument la argument nesemnificativ în expunerea materiei.

În procesul derulării materiei, în dependență de temă şi subiect, profesorul va alege tonul corespunzător pentru a scoate în evidență importanța majoră a unei idei sau a unei fapte. Acest lucru nu poate fi învățat din cărți, ci doar cu timpul în baza propriei experiențe îl intuieşte pedagogul şi maiestuos îl utilizează într-o manieră absolut individuală lui. Accentuăm că el nu merită să utilizeze remedii actoriceşti, străine auditoriului, care nu vor fi potrivite esenței disciplinei predate. Pauzele cu sens permit a da un mic interval de timp pentru conştientizare. Gesturile utilizate de profesor au scopul doar de a-l ajuta la o expunere pe înțelese, de a accentua ceva important şi nu a jongla ca în arena circului.

Profesorul, în orice condiții, care pot fi foarte diferite, va rămâne calm: la apariția unui sunet strident, la căderea bruscă a unei cărți, la încercarea unuia sau mai mulți studenți de a-l distrage, la zgomotul intervenit nu se ştie de unde. El îşi va continua prelegerea demn, în cel mai bun caz, va face o glumă reuşită în jurul problemei apărute, cu sens la cele studiate şi expuse în momentul dat. Autorul Kony menționează că trebuie să ne debarasăm de cuvinte standarde, şabloane, cacofonii, care sunt foarte repede preluate de studenți pentru a desemna fără nume, prenume profilul de bază al profesorului. Ele repede concresc în porecle destinate esenței profesorului.

Un rol deosebit îl joacă vestimentația profesorului, care este un factor ce-şi începe acțiunea la prima apariție în auditoriu, mai înainte de a începe comunicarea cu studenții. Ea poate lăsa impresie plăcută sau respingătoare, nu trebuie să fie ceva strigător la cer, exotic, extravagant (în culoare, fason). Îmbrăcămintea nu trebuie să-l caracterizeze pe profesor ca pe un om neîngrijit, neglijent sau neserios.

Etica profesională a pedagogului ține de etica în sistemul de învățământ, adică este o morală a principiilor, regulilor ce domină în relațiile comunității educaționale la general şi în fiecare colectiv pedagogic aparte[1]. Aici se creează acea atmosferă a relațiilor dominant morale sau deteriorate între profesori şi studenți, între înşişi profesori. Instituția impune normele şi standardele comportamentale etice. Cu toate că în literatura mondială a ultimelor decenii, consemnează autorul Apresean, etica profesională a pedagogului se tratează mai mult ca etica pedagogică şi este înscrisă într-un context mai larg ca cel al misiei sociale şi umanitare a învățământului, politicii educaționale şi funcționarea instituțiilor de învățământ şi chiar managementul lor. La conferința consacrată acestei probleme denumită: „Doing Better, Doing Right – Ethics in Lifelong Learning" (// LLinE, 2004, № 4), A face mai bine, a face corect – etica în studierea continuă, organizată de Asociația Europeană a învățământului continuu se întrevede anume acest aspect în tratarea eticii educaționale.

O problemă a eticii profesionale ar fi situația reală a pedagogului în instituția de învățământ. Condițiile precare de existență ale pedagogului nu-i permit a se menține la înălțimea novațiilor pedagogice, a obține o pregătire permanentă şi aleasă în domeniu. Din cauza salariului sub nivel el este nevoit să caute căi adiacente de existență, lucrul adesea peste posibilitățile fiziologice. Însă a întreține familia şi a rezolva probleme bizare de gospodărie conduc la prematura deteriorare a sănătății şi la degradarea pedagogică.

---

[1] Vezi: Апресян Р.Г. Этика в высшем образовании. http://ethicscenter.ru/ed/ed.html.

Referințe:

1. Socoliuc N., Cojocaru V. Management educațional. Chişinău, 2007, p. 18-19
2. Kant Imm. Critica rațiunii practice. Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1972, p. 173
3. Апресян Р.Г. Этика в высшем образовании. http://ethicscenter.ru/ed/ed.html.
4. Кони А. Ф, Из неопубликованных заметок. Избранные произведения, М., Изд. "Юридическая литература", 1956.
5. Морозов А. В. Деловая психология. Ярославль, Спб.: Издательство Союз, 2000.
6. Шмелев А.Г. Кодекс професиональной этики преподавателя-экзаминатора, М., 2007.

PROFESIONALISMUL – CARACTERISTICA MORALĂ A PERSONALITĂȚII

Conf. univ. dr. Raisa Samoteeva, UCCM
Conf. univ. dr. Muza Bucaros, ASEM

Dans les thèses présentées on abborde le problème de l'atitude de la personnalité envers son activité professionnelle par la prisme de l'étique et de la moralité.

On met les principaux accents sur la compréhenssion de l'essence de l'homme en tant qu'homme qui travaille, mais non pas en dernier rend, sur l'atitude de l'homme envers son travail.

L'aspect moral du professionnalisme est premièrement une caractéristique de la personnalité.

Un autre problème d'analyse est la compréhenssion de la nécessité de la formation des valeurs morales et leur emploi par les jeunes spécialistes, formés dans les instituions d'enseignement de la Moldova.

Selon les conceptions des auteurs, l'étique professionnelle constitue la discipline qui participe activement dans la formation, au commencement théorique, ensuite pratique, des qualités morales de l'homme.

Una din caracteristicile de bază ale personalității este atitudinea ei față de muncă, de activitatea sa profesională fără de care nu ar

exista omul.

Înseşi „felurile de a fi” (M. Heidegger) ale omului nu sunt altceva decât existenţa lui.

„A exista” are două definiţii, determinări „faptul – de – a – fi – în – lume” şi „libertatea”.

Felul de a fi al omului este însăşi „existenţa” lui prin raportarea sa la lumea înconjurătoare. Iar existenţa omului nu este posibilă înafara muncii sale ca fenomen de raportare la lumea înconjurătoare cu un scop bine determinat: de a produce necesarul pentru a fi, a „exista” şi pentru a fi liber.

Etica profesională este o totalitate de norme morale, ce reprezintă şi defineşte atitudinea omului faţă de datoria sa profesională şi faţă de relaţiile morale dintre oameni, raportarea lor unul faţă de celălalt în procesul de producere. Doar prin acest simplu fapt societatea poate să funcţioneze şi să se dezvolte normal în urma producerii permanente a valorilor materiale şi spirituale.

Etica profesională în acest sens studiază aptitudinea colectivelor de producere şi a fiecărui specialist în parte.

Un rol deosebit îndeplineşte etica profesională în formarea calităţilor morale ale specialiştilor, care vor fi orientaţi spre îndeplinirea cu succes a obligaţiilor lor profesionale.

Etica profesională studiază interrelaţiile în colectivele profesionale şi normele morale specifice profesiilor, la fel şi specificul educaţiei profesionale din perspectiva morală a acesteia.

Procesul de formare a personalităţii integre este destul de complicat, nu doar din perspectiva complexităţii activităţii propriu-zise, ci şi din cea a naturii complexe şi extrem de contradictorii a omului. „Datorie! Tu nume mare şi sublim, care n-ai nimic plăcut în tine ce ar ispiti prin măgulire, şi care ceri supunere, dar nici, spre a mişca voinţa, nu ameninţi cu nimic ce ar trezi în suflet teama firească şi ce ar înfricoşa, ci statorniceşti numai o lege, care-şi găseşte de la sine intrarea în minte, dobândindu-şi totuşi chiar împotriva voinţei (deşi nu întotdeauna urmare), înaintea căreia amuţesc toate înclinaţiile, deşi în taină uneltesc împotriva-i: care îţi este obârşia vrednică de tine, şi unde se găseşte rădăcina nobilei tale origini, care respinge cu mândrie toată înrudirea cu înclinaţiile, rădăcină al cărei vlăstar este neapărat condiţie a acelei valori, pe care numai oamenii

ți-o pot da?" (Im. Kant „Critica rațiunii practice", citat după N. Bagdasar, V. Bogdan, C. Narly „Antologie filosofică", Chişinău , 1996, pag. 411-412).

Virtuțile umane reprezentative pentru activitățile practice, precum înțelepciunea practică, sinceritatea, cumpătarea, generozitatea, mărinimia, curajul, atitudinea sufletească, dreptatea, datoria ş.a. sunt însuşite de om pe parcursul întregii sale vieți, transformate în valori etice şi apoi folosite ca dimensiuni umane în raport cu ceilalți membri ai societății şi cu exponenții profesiei date.

În caracteristica morală a personalității un rol aparte îi revine profesionalismului şi atitudinii corecte față de profesie. De reținut că din perspectiva istorică, conținutul şi valoarea caracteristicii morale şi profesionale au fost diferite.

În Grecia Antică, munca fizică era considerată drept o activitate valorică neesențială. În societatea feudală, munca era privită ca pedeapsă pentru păcatele săvârşite (conform conceptului religios) şi viața din paradis se presupunea drept o viață veşnică lipsită de muncă.

În epoca Renaşterii, munca devine o necesitate pentru o societate bine organizată, bazată pe lipsa proprietății private şi pe principiile umaniste.

În societatea capitalistă, procesul de înstrăinare a producătorilor de rezultatele muncii lor a dus la apariția a doua tipuri de moralitate: a capitaliştilor şi maselor muncitoare, fapt care a stat la baza apariției atitudinii de clasă despre care F. Engels a scris că „fiecare clasă socială şi chiar profesie are morala sa".

Societățile contemporane sunt societăți profesionale. Este destul de dificil să enumerăm măcar câtuşi de puțin profesiile existente astăzi, dar cert este una – orice om ajuns la vârsta alegerii unui loc în viață îşi doreşte o carieră pe potriva sa şi mai ales, să fie recunoscut ca profesionist în domeniu.

În literatura de specialitate vom găsi un număr impunător de definiții a ceea ce reprezintă o profesie. Esențial în definiția fenomenului este elementul „câştigul venitului". Din această perspectivă, vom fi de acord cu definiția dată de M. Davis: profesia este o ocupație pe care o au mai multe persoane organizate voluntar să-şi câştige existența prin slujirea directă a unui anumit ideal într-un mod moral permisibil, dincolo de ceea ce le cere nemijlocit legea,

piața şi morala comună.

Important este că această definiție implică în sine aspectul etico-moral al activității umane.

A fi reprezentant al unei profesii nu înseamnă că persoana automat capătă denumirea de profesional, profesionist.

Profesionalismul este o caracteristică definitorie a modului de exercitare a profesiei în mod responsabil, relevant într-un domeniu anumit. El se caracterizează printr-o atitudine specială față de exercitarea profesiei, care include în sine atât factorul material-economic, cât şi cel moral în activitatea şi aprecierea acestuia.

Printre cele din urmă vom sublinia o moralitate deosebită ce reiese din deciziile profesionale şi morale în exercitarea profesiei, credința profundă în scopul sublim al realizării sale profesionale întru binele societății, stima față de sine şi de colegii de lucru în grupul profesional, dedicația de o viață profesiei alese, realizarea tuturor obligațiilor profesionale şi morale față de membrii grupului profesional şi de consumatorii sau clienții pentru care este exercitată profesia.

Exercitarea onestă a profesiei se bazează pe sistemul de norme, coduri, reglementări şi legi morale, dar şi pe cele legale.

În procesul de muncă se stabilesc interrelații morale între exponenții diferitelor profesii în mare parte fiind aceleaşi pentru toate grupurile ce formează etica profesională. Dar există unele profesii față de care societatea are un şir de cerințe morale deosebite, mai ales acolo, unde activitatea ține de viața şi securitatea oamenilor din societate, adică au coraport, interrelație cu alți oameni asemenea cu obiectul activității. În astfel de circumstanțe, responsabilitatea morală are o funcție separată şi vitală. Din această perspectivă, calitățile morale ale subiectului activității este un element de bază al profesionalismului şi nerespectarea regulilor, normelor, codurilor morale şi etice duc la deformarea însăşi a sistemului valoric al societății.

Globalizarea tuturor aspectelor vieții social-economice, expansiunea schimbărilor radicale în toate sferele activității umane sunt, totodată, şi schimbări de paradigme conceptuale privind moralitatea societății.

Procesul formării eticii economice, a noii moralităţi este unul de lungă durată, având drept condiţie libertatea economică şi socială, o stabilitate juridică oportună, un sistem bine organizat de propagandă, şi nu în ultimul rând un sistem de pregătire profesională bine gândit şi ajustat la cerinţele actualelor reforme.

În acest context, vom exprima încrederea în necesitatea cercetărilor ştiinţifice ale problemelor teoretice şi practice ale eticii şi moralei şi nu în ultimul rând ale eticii profesionale.

Bibliografie:

1. Kant Im. „Critica raţiunii practice", citat după N. Bagdasar, V. Bogdan, C. Narly „Antologie filosofică", Chişinău, 1996, pag. 411-412;

PROVOCAREA MACHIAVELLIANĂ ŞI PRINCIPIILE CONTEMPORANE ALE ETICII ÎN AFACERI

Conf. univ.-interimar, dr. Angela Zelenschi,
Institutul Internaţional de Management „IMI - NOVA"

„Nu funcţia îl înnobilează pe om,
ci nobleţea omului impune funcţia".
Niccolò Machiavelli

There are a lot of interpretations of exposed ideas by the well known humanist of Renaissance era Niccolò Machiavelli. The concept of machiavellism is synonymous with moral indifference. In order to understand his philosophy it is necessary a closer examination in the context of the period in which he worked. Analyzing his work, especially Il Principe which was published in 1513, the managers can both make general conclusions and private directly related to those problems which we face at the beginning of early 21 century.

Începând cu secolul al XV-lea, Florenţa devine capitala intelectuală a umanismului. Aici, sub protecţia familiei Medici, activează mai mulţi oameni iluştri ai vremii, printre care Niccolò Machiavelli. Publică numeroase opere, mai principale fiind: *Discurs asupra primei decade a lui Titus Liviu, Arta războiului*, *Principele*. Scrie pentru şi despre

conducători şi consilierii lor, creionând portretul omului politic sprijinindu-se evident pe imagini de risc, competiție, victorie. Abordarea sa este preponderent politică, însă, problema puterii este tratată din perspectiva condiției umane. Sistemul său de gândire are o fundamentare de ordin metafizic: natura umană este un aliaj de bine şi rău.

Concepția stigmatizată prin denumirea peiorativă de *machiavellism* presupune indiferență morală şi cinism politic. În realitate are cu totul alte temeiuri, obiective şi explicații. Pentru a percepe justețea raționamentelor lui Niccollò Machiavelli, atât pentru politica timpului său, cât şi pentru afacerile actuale, este necesar să analizăm viziunea sa în contextul perioadei în care a activat. Filosofii renascentişti exaltau capacitatea rațiunii de a pătrunde în esența lucrurilor. Concepțiile lor sunt pătrunse de optimism, de încredere în forța personalității umane. Omul, pus în centrul investigațiilor, este văzut ca o ființă activă, liberă, conştientă de capacitățile şi acțiunile sale. Cultul virtuții este un postulat al Renaşterii. Virtutea, în concepția lui Machiavelli, înseamnă energie transformatoare a destinului uman, individual sau colectiv. Omul este ființă autonomă, care îşi creează propriul destin. Dintre cele mai recente teorii ale managementului desprindem concepția *omului simbolic* – un actor strategic, o ființă care în orice moment trebuie să examineze şi să scruteze condițiile existenței sale. Omul dispune de un gen aparte de energie, care reprezintă o adevărată sursă mobilizatoare sau demobilizatoare pentru organizație. Ea creşte când omul încearcă succesul şi descreşte atunci când omul încearcă eşecul. Pentru a se ajunge la succes sunt necesare mai multe condiții: individul trebuie să se valorizeze, să aspire către un înalt grad de competență, fapt care presupune efort mare pentru crearea ocaziilor de a creşte conştiința şi adaptarea de sine şi a altora; existența unei organizații care să ofere activitățile în care individul este capabil a-şi defini propriile obiective în acord cu cele ale organizației, ca şi mijloacele de realizare a lor, în care el este capabil să-şi evalueze eficacitatea personală şi să-şi crească fără încetare competitivitatea în muncă.

Elaborând anumite metode de acțiune şi calități ale conducătorului necesare în anumite situații, Machiavelli afirmă: „Deosebirea este atât de mare între felul în care oamenii trăiesc şi felul în care ei ar trebui să trăiască, încât acela care lasă la o parte ceea ce este pentru ceea ce ar trebui să fie, mai curând află cum ajung oamenii la pieire decât cum pot

să izbutească" [4; p.56]. Se face deosebire între ceea ce este, adică realul, şi ceea ce ar trebui să fie, sau idealul. Abordarea situaţională a devenit o abordare des analizată de către gânditorii contemporani de management. Sunt evidenţiate aspectele relative, şi nu cele absolute, ce ţin de abordarea clasică. Nu se încearcă producerea unor precepte universale sau principii de comportament. Ceea ce întreprind conducătorii depinde de o serie dată de condiţii [1; p.76-77].

Un principe nu trebuie să se conformeze unei norme morale abstracte care nu ţine seama de complexitatea situaţiilor reale: „Acela care ar voi să-şi proclame oricând şi oriunde încrederea lui în bine ar fi cu necesitate doborât de ceilalţi care sunt în jurul lui şi care nu sunt oameni de bine. Aşadar, principele care vrea să-şi păstreze puterea va trebui să înveţe neapărat să poată să nu fie bun şi să ştie să fie sau să nu fie astfel după cum este nevoie" [4; p.56-57]. Machiavelli susţine că atunci când se vorbeşte despre oameni, mai ales despre conducătorii de pe treptele sociale mai înalte, acestora le sunt atribuite anumite trăsături de caracter, care le aduc fie dojană, fie laudă. Sigur, ar fi minunat ca aceştia să posede doar acele însuşiri considerate drept bune; „dar întrucât nimeni nu poate să le aibă pe toate laolaltă şi nici să le practice în întregime, deoarece condiţiile noastre omeneşti nu o îngăduie, principele va trebui să fie atât de înţelept, încât să evite aceste josnicii care l-ar face să-şi piardă statutul. Dacă aceasta nu este posibil, să se lase în voia lor fără prea multă grijă". Dacă vom cerceta lucrurile cu atenţie, afirmă el, vom observa că „unele scopuri care ni se arată a fi virtuoase, ne-ar duce la pieire dacă le-am urmări, în timp ce altele, care ni se par a fi rele, ne fac să dobândim prin atingerea lor şi siguranţa, şi bunăstarea" [4; p.57]. Principiile etice ferme, în conformitate cu care ceea ce este valabil pentru toţi e obligatoriu şi pentru fiecare, nu întotdeauna îşi găsesc o reflectare adecvată în situaţii particulare de viaţă. Ca să rezulte o acţiune bună, trebuie să precizăm scopul suprem al acţiunii ca atare, sau să identificăm exact ceea ce trebuie să facem. Adevărul moral şi legitimitatea sunt relative la factorii contingenţi din punct de vedere cultural şi istoric. În măsura în care există o dispută în ceea ce priveşte încălcarea revendicărilor morale, în situaţia unor circumstanţe copleşitoare, atunci aceasta este o problemă care poate apărea în orice domeniu al vieţii, nu numai în activitatea politică. Aplicarea unei perspective etice în probleme specifice şi în situaţii

practice reprezintă replica practică la teoriile abstracte de etică normativă. Atât etica în domeniul politic, cât şi etica în afaceri reprezintă domenii ale eticii aplicate, care, în ultimele decenii a cunoscut o dezvoltare de o amploare deosebită.

Unul dintre elementele conducerii este ***calitatea de a fi ferm în acţiuni.*** În acea perioadă de instabilitate în Italia, era nevoie de o mână de fier, de un principe energic, realist şi îndrăzneţ, care să realizeze ordinea şi unificarea ţării. Modelul ideal de acţiune era Cezare Borgia, căruia i se mai spunea ducele Valentino, şi care s-a angajat să acţioneze pe ascuns, repede şi fără milă împotriva trupelor de mercenari şi conducătorului acestora foarte nepopular. Fiind întrebat, dacă conducătorul trebuie să fie mai degrabă milos decât crud, şi trebuie oare mai mult să fie iubit decât să inspire teamă, Machiavelli argumentează că „mulţi l-au numit pe Cezare Borgia crunt, însă acesta prin duritatea sa a făcut ordine în *Romagna*, a unit principatele mici, le-a împăcat şi le-a obligat să se supună. „Nedreptăţile trebuie săvârşite toate împreună, pentru ca oamenii, gustând din ele puţină vreme, să le simtă mai puţin apăsarea; binefacerile în schimb trebuie făcute încetul cu încetul, pentru ca să le simţim gustul vreme îndelungată” [4; p.38]. Acesta este un sfat bun şi pentru managerii care duc o politică de reorganizare a întreprinderii, reducere a personalului sau de motivare a angajaţilor companiei.

Un alt principiu elaborat de Machiavelli este ***necesitatea de a forma loialitate faţă de conducere.*** Posedând concomitent cruzimea leului şi viclenia vulpii, conducătorii care reuşesc deleghează altora realizarea unor acţiuni nepopulare şi ţin în mâinile lor redistribuirea bunurilor, pentru a-şi garanta susţinerea personală. Una este să sugerezi frica şi alta – dispreţul. Pentru a evita pierderea puterii, atât din partea unora din afară, cât şi din cauza revoluţiilor interne, Machiavelli ne avertizează că este necesar să ţinem cont de părerea poporului şi să ne asigurăm cu parteneri de încredere. Un domeniu în care practicile etice de management contribuie la eficienţa firmei este cel al influenţării pozitive a partenerilor „din afară”, cum ar fi: furnizorii, clienţii, cât şi a propriilor salariaţi.

Capacitatea de a urmări acţiunile celor conduşi – dacă anexaţi un teritoriu nou, trebuie să dezarmaţi membrii comunităţii. Dar ţineţi minte – guvernatorii cu timpul s-au convins că cei mai devotaţi şi

necesari oameni se dovedesc a fi cei care la început nu insuflau încredere. A câştiga bunăvoinţa celor care la început erau duşmani ai Principelui nu costă nimic, în cazul în care, pentru a se menţine la putere, au nevoie de protecţia lui. „Şi ei vor fi cu atât mai mult constrânşi să-l slujească cu credinţă, cu cât îşi vor da mai mult seama că au nevoie să şteargă prin faptele lor părerea foarte rea pe care principele şi-o făcuse despre ei. În felul acesta, principele va avea de la ei mai mult folos, decât de la aceia care, fiind prea siguri de încrederea lui, nu-şi îndeplinesc destul de bine datoria, şi-l slujesc cu mai puţină sârguinţă” [4; p.76]. În istoria afacerilor, ca şi în istoria războaielor, sunt multiple exemple privind regruparea alianţelor.

Necesitatea păstrării independenţei – în arta militară niciodată nu trebuie să se poarte prietenie cu cei care sunt mai puternici, decât dacă te impune situaţia. Deoarece, în caz de victorie, te poţi transforma în prizonierul lor. „Un principe înţelept trebuie să evite situaţia de a rămâne la discreţia aliatului învingător” [4; p.80]. Un exemplu de variantă actuală în afaceri poate fi antreprenorul care cedează o parte prea mare de acţiuni unui prieten influent.

Nevoia de a asigura devotamentul subalternilor – înţelepciunea conducătorului se cunoaşte după modul în care acesta îşi alege confidenţii: dacă aceştia sunt capabili şi devotaţi, atunci el va fi considerat înţelept, pentru că a putut depista capacităţile acestora şi a ştiut să menţină devotamentul lor. „Şi cea dintâi părere pe care o avem despre inteligenţa unui conducător ne-o formăm cunoscându-i pe oamenii pe care îi are în jurul lui: dacă aceştia sunt capabili şi credincioşi, îl putem socoti un om înţelept, pentru că a ştiut să descopere însuşirile lor şi să-i păstreze fideli faţă de el. Atunci însă când sunt altfel, este cazul să-l judecăm întotdeauna în mod defavorabil, deoarece prima greşeală pe care un principe o poate face priveşte tocmai alegerea oamenilor lui de încredere” [4; p.81]. Regula de evaluare a subalternilor constă în perceperea faptului dacă acesta „mai mult se gândeşte la el decât la tine, şi în orice acţiune caută folosul lui propriu..., atunci, niciodată nu poţi să ai încredere el” [4; p.81-82]. Pe de altă parte, pentru a-l cointeresa pe cineva şi a-l menţine, „principele trebuie să se gândească la el, să-i acorde onoruri, să-l facă bogat, să-l îndatoreze faţă de el, împărţindu-i onoruri şi funcţii înalte” [p.82]. Având suficientă bogăţie şi poziţie socială, el nu va dori mai mult,

având suficiente posturi, se va teme de schimbări. Principiile managementului participativ sunt inseparabile de noile forme de organizare a muncii, care solicită inițiativa şi responsabilitatea tuturor. Dar mobilizarea spiritului nu se asigură prin ordin, persoana trebuie convinsă. Oamenii dedați „trup şi suflet” organizației în care activează contribuie la prosperitatea acesteia.

Necesitatea de a te îndepărta de linguşitori – pe lângă palatele din epoca Renaşterii erau destui linguşitori; ca, de altfel, şi astăzi în consiliile directorilor. Machiavelli ne povățuieşte să ne păzim de aceştia, deoarece oamenii sunt atât de încrezuți şi seduşi de propria sa imagine, încât le este greu să se ferească de această boală; însă dacă evită linguşitorii, riscă să atragă asupra sa desconsiderarea. „Căci nu există alt mod de a te apăra de linguşitori, decât acela de a-i face pe oameni să înțeleagă că nu te vor supăra spunându-ți adevărul; dar dacă oricine va putea să-ți spună adevărul, respectul care ți se cuvine va scădea” [4; p.82]. De aceea un principe prudent va alege *calea de mijloc*.

Necesitatea de a prevedea viitorul – conducătorul trebuie oricând să fie gata de luptă şi să anticipeze acțiunile rivalului său. Filopemen, căpetenia aheilor, şi pe timp de pace nu făcea altceva decât să se gândească la activitatea militară. Plimbându-se cu prietenii, el adesea rationa: „Ce s-ar întâmpla dacă duşmanul ar ocupa colina ceea, iar armata noastră ar fi dislocată aici, de partea cui ar fi avantajul? Cum ar trebui să ne retragem, dacă circumstanțele ne-ar impune să o facem?” [4; p.18]. Multe dintre companiile care au căzut pradă altora mai mari, ar fi putut evita această situație, dacă ar fi gândit la fel şi ar fi acționat după principiul descris de Machiavelli, sau ceea ce numim astăzi planificarea scenariului.

Obiectul discuției pus în lucrarea *Arta războiului* se referă, îndeosebi, la calitățile necesare unui mare general. Concluzia la care ajunge Niccolò Machiavelli este: „Aş vrea ca generalul meu să fie instruit temeinic, şi asta nu m-ar împăca, dacă nu este în stare de a găsi el însuşi toate regulile de care are nevoie. Fără spirit de invenție, nimeni nu a excelat vreodată în nimic” [3; p.184-185]. Astăzi majoritatea cercetătorilor din domeniul managementului consideră că între caracteristicile definitorii ale managerilor trebuie recunoscute cel puțin două: dubla profesionalizare, care se explică prin nevoia ca pe lângă

cunoştinţele de specialitate, solicitate de profesia de bază, managerii să dispună şi de cunoştinţe, calităţi, aptitudini specifice managementului; caracterul accentuat creator al activităţii desfăşurate, explicat prin faptul că managerii, în activitatea pe care o desfăşoară, sunt confruntaţi în majoritatea cazurilor cu situaţii inedite, cărora trebuie să le găsească o soluţie originală, astfel, trebuie să facă apel la creativitate.

Sfaturile lui Niccolò Machiavelli presupun bunul simţ. Orice manager poate găsi în ele indicaţii care s-ar referi la afaceri. Oportunitatea operelor lui pentru principiile şi practica businessului actual nu constă doar în faptul că furnizează un set de maxime. El a scris *Principele,* fiind ferm convins că experienţa sa în calitate de reprezentant diplomatic şi cunoscător al istoriei şi al acţiunilor marilor conducători, ar putea constitui un tratat politic argumentat, care ar fi demonstrat capacităţile sale în calitate de consilier, serviciile căruia puteau fi valoroase pentru familia Medici aflată la putere şi pentru conducători în general. În anul 1912, Gustave le Bon scria că regulile formulate de Machiavelli în *Principele* nu mai sunt valide, deoarece societatea pe care a analizat-o marele florentin nu mai există [2; p.106]. Astăzi, această lucrare adesea este inclusă în listele bibliografice nu numai ale cursurilor universitare de istoria gândirii politice, ci în cele de management, etică în afaceri. Studiind opera lui Niccollò Machiavelli, managerii pot formula atât concluzii generale, cât şi particulare, în legătură directă cu acele probleme cu care se confruntă la începutul secolului XXI.

Bibliografie:

1. Cole G.A. Management. Chişinău: Ştiinţa, 2006. – 456p.
2. Le Bon G. La Psychologie politique. – Paris: Flammarion, 1912. – 267p.
3. Machiavelli N. Arta războiului. - Bucureşti: Antet, 1998. – 190p.
4. Machiavelli N. Principele. – Bucureşti: Editura Mondero, 2002. – 207p.

PROBLEMA DEZVOLTĂRII POTENȚIALULUI UMAN ÎN TEORIA ŞI PRACTICA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE CONTEMPORANE

Drd. Ghenadie Slobodeniuc, consultant,
Direcția integrare europeană şi cooperare internațională a AŞM

We consider the concept of human potential in the near field of the theory and practice of the international relations, because each human being contributes to the globalization of the world. Every human being without consideration brings a contribution to the contemporary world that becomes more complex and dynamic. Consequently, the need to consider the matter of human potential development is caused by the general trend of establishing a common agenda of research topics for the international scientific community, including the pressure from the global financial crisis.

La începutul mileniului III, disciplina teoria relațiilor internaționale (TRI) semnalează tot mai intens necesitatea formulării unor soluții globale autentice privind problemele sale fundamentale: războiul şi pacea. În această ordine de idei, cunoştințele acumulate în cadrul teoriei politice şi teoriei relațiilor internaționale despre natura umană, societate şi esența politicii trebuie reevaluate şi sistematizate în corespundere cu tendința de globalizare a lumii. Studierea problemei dezvoltării potențialului uman a pornit de la axioma potrivit căreia omul cu toate dimensiunile sale dispune de potențial atât pentru declanşarea războiului, cât şi pentru construirea păcii.

Actualitatea examinării problemei indicate este determinată de rolul şi locul primordial al subiectului dezvoltării potențialului uman de la începutul secolului XXI, care promite a deveni „veacul omului". Vom considera conceptul potențial uman apropiat domeniului teoriei şi practicii relațiilor internaționale, deoarece fiecare ființă umană contribuie în felul său la globalizarea lumii. Incontestabil, fiecare ființă umană aduce aportul său în lumea contemporană care devine mai complexă şi mai dinamică. Prin urmare, necesitatea examinării subiectului dezvoltării potențialului uman este condiționată de tendința generală de întocmire a unei agende comune a temelor de cercetare pentru comunitatea ştiințifică internațională, inclusiv sub presiunea crizei financiare mondiale. La fel şi practica relațiilor politice internaționale contemporane, în contextul

globalizării lumii, înregistrează transformări profunde, însă lente şi cu multiple provocări. Tot mai evident este faptul că orice factor de decizie politică este obligat să țină cont de valoarea ființei umane atât ca factor de consum, cât şi de producere a bunurilor spirituale şi materiale, în procesul de elaborare şi implementare a strategiilor politice naționale şi internaționale de dezvoltare.

În cazul Republicii Moldova, actualitatea şi necesitatea cercetării sistemice a complexității problemei de dezvoltare a potențialului uman prin prisma abordării ştiințifice a relațiilor internaționale include patru argumente fundamentale: a) țara a demarat procesul de transformare multidimensională (politic, economic, social şi cultural etc.), aflându-se într-un deficit de resurse naturale şi financiare; b) încercările de a intensifica dezvoltarea economiei naționale au fost ineficiente, deoarece în agenda teoriei şi practicii politice naționale acțiuni de a apăra-dezvolta şi realiza potențialul uman au fost insuficiente, ceea ce a dus la risipirea şi degradarea bogăției supreme a națiunii – potențialul uman disponibil; c) sistemul administrației de stat poate creşte atractivitatea pentru investitorii străini şi intensifica competitivitatea în cadrul economiei mondiale, dacă va implementa o strategie națională de dezvoltare a potențialului uman disponibil, capabilă să valorifice în deplină măsură ființa umană şi să extindă oportunitățile omului modern pentru autodezvoltarea şi autoafirmarea capacităților disponibile într-o lume care se globalizează; d) instituțiile de stat şi civice pot creşte randamentul de participare civică, economică şi politică prin promovarea politicii pentru fiecare. Deoarece beneficiile globalizării pot fi atinse, în mare parte, prin participarea socială a fiecărei ființe umane.

Problema esenței potențialului uman şi mecanismelor de dezvoltare a îngrijorat oamenii de ştiință de-a lungul evoluției istorice a întregii omeniri. Iar câmpul preocupărilor cuprinde diverse domenii ale activității ştiințifice: filozofie, antropologie, psihologie, sociologie şi economie, fiecare interpretând în mod diferit problema dezvoltării potențialului uman.

La nivel global, problema potențialului uman în contextul dezvoltării globale a început să fie examinată complex la inițiativa a două organizații non-guvernamentale transnaționale: Uniunea Asociațiilor

Internaționale (UIA)1 şi Mankind 20002. În anul 1972, la Bruxelles, ele au lansat un proiect ambițios şi inovator de cercetare fundamentală privind problemele globale şi evaluarea potențialului uman. Drept rezultat, în 1976, a fost publicat Primul Anuar al Problemelor Globale şi Potențialului Uman (Yearbook of World Problems and Human Potential)3. Mai târziu, datele din Anuar au fost incluse în conținutul Enciclopediei Problemelor Globale şi Dezvoltării Potențialului Uman (Enciclopedy of World Problems and Human Potential)4, care poate fi accesat gratuit on-line.

În prezent, conceptul „potențial uman" ocupă un loc-cheie în paradigma dezvoltării umane promovate de către Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD). Astfel, în contextul globalizării lumii devine un imperativ civic şi politic pentru omenire de a crea un mediu social global în care să se respecte demnitatea umană şi să fie asigurate posibilitățile oamenilor de a-şi dezvolta întregul potențial creativ şi de producere pentru creşterea bunăstării globale. Instrumentul de măsurare a dezvoltării potențialului uman este recunoscut Indicele Dezvoltării Umane (IDU) sau Indicele Dezvoltării Potențialului Uman (IDPU), elaborat de către economistul pakistanez Mahbub ul Haq5.

În Academia de Ştiințe din Rusia, sub egida academicianului Frolov I.T.6 apar un şir de lucrări ştiințifice în care se analizează problema „păstrării-apărării-dezvoltării-realizării potențialului uman"7, care, ulterior, au constituit baza metodologică pentru identificarea dimensiunilor politice ce ar putea contribui la dezvoltarea potențialului

---

[1] www.uia.org/ Union of International Association (UIA) a fost fondată în 1910.

[2] www.m2000.org/ Mankind 2000 a fost fondată în 1964.

[3] www.laetusinpraesens.org

[4] www.uia.org/enciclopedia/encycom.php

[5] Mahbub ul Haq Human Development in a Changing World, www.hdr.org.

[6] Человеческий потенциал: опыт комплексного подхода// под ред.И.Т.Фролова.- М.:Эдиториал УРСС, 1999. – 176 с. Frolov I.T., (1929 – 1999) academician, director Institutul Omului, www.frolov-it.ru,

[7] Генисаретский О.И., Носов Н.А., Юдин Б.Г. Концепция человеческого потенциала: основные положения. Человеческий потенциал: опыт комплексного подхода// под ред.И.Т.Фролова.- М.:Эдиториал УРСС, 1999, сс. 7 – 22.

uman în contextul globalizării. Savanţii Ghenisaretschii O., Nosov N., Iudin B. sunt convinşi că aplicarea conceptului „potenţial uman” în limbajul ştiinţific contemporan oferă o caracteristică mai adecvată condiţiilor sociale de existenţă şi autorealizare a omului contemporan în diferite domenii ale vieţii economice, culturale şi ecologice.

Din istoria teoriei relaţiilor internaţionale, cunoaştem că filosofii au pornit prima mare dezbatere ştiinţifică dintre concepţiile idealismului şi realismului politic, evidenţiind faptul că motivele obiective şi subiective ale războiului sunt ascunse în natura umană şi esenţa politicii. Abordarea realismului politic era pesimistă faţă de natura umană: omul este rău, egoist şi supus unei înclinaţii naturale către căutarea puterii, a dominaţiei, ca atare, el trăieşte într-o permanentă nesiguranţă, fiind marcat de o profundă neîncredere în oameni şi suspiciune la adresa celorlalţi1. Părintele realismului politic în teoria relaţiilor internaţionale H.Morgenthau2 considera că politica şi societatea sunt guvernate de legi obiective care se găsesc în natura umană. Iar sursa legilor politice şi sociale au rămas neschimbate din antichitate. Argumentul principal al adepţilor realismului politic este în continuare acelaşi: esenţa „politicii de putere” în relaţiile internaţionale este determinată de natura egoistă a „omului politic” şi „voinţei sale de putere”, caracterizată de nevoia de a-i domina pe ceilalţi. În viziunea lui Waltz, cauzele majore ale războiului se găsesc în natura şi comportamentul omului3. În mod contrar, adepţii idealismului politic în RI consideră că esenţa naturii umane este bună, iar relaţiile paşnice şi de cooperare între state sunt posibile pentru asigurarea securităţii colective şi creşterii bunăstării globale.

Deşi natura umană nu s-a schimbat de-a lungul veacurilor, totuşi, este necesară o redefinire a rolului şi locului fiinţei umane într-o lume care se globalizează. Carrel Alexis, laureat al Premiului Nobel pentru Fiziologie şi Medicină în 1912, afirma că „omul modern traversează, printre altele, o criză de amploare şi ideal”4. Conform lui Carrel, într-o lume globalizată fiinţa umană este suma observaţiilor şi experienţelor din

---

[1] Miroiu A., Ungureanu R. Manual de Relaţii Internaţionale.- Iaşi, Ed.Polirom, 2006, p.95.

[2] Morgenthau H. Politica între naţiuni – Iaşi, Ed.Polirom, 2007, pp 44 – 45.

[3] Waltz K. Omul, statul şi războiul – Iaşi, 2001, p.24.

[4] Carrel A. Omul, acest necunoscut. – Ed.Victor B Victor, Bucureşti, 2004, p.6.

toate țările şi din toate timpurile istorice. Iar datele ştiințifice ce cuprind cunoştințele despre ființa umană în realitatea sa globală pot sta la baza schimbărilor profunde din structurile social-politice contemporane şi la elaborarea strategiilor politice de dezvoltare umană.

În prezent, această problemă este mai pronunțată odată cu extinderea globalizării asupra lumii interioare a individului. Tendința de globalizare a condus inevitabil la o coevoluție dintre individ (om) şi societate (omenire), care, în viitorul îndepărtat, va duce la schimbarea naturii umane, deci la globalizarea omului. Cercetătorii Branski V. şi Pojarski S.1 au evidențiat efectele negative şi pozitive ale impactului globalizării sociale asupra naturii umane. Ei recomandă să se facă diferența dintre globalizarea socioumană responsabilă (globalizare cu față umană) şi globalizarea socioumană iresponsabilă („cu față de animal"). Totodată, savanții au descoperit că globalizarea pentru individ nu duce neapărat spre progres, dar are şi efecte negative de degradare a personalității, ceea ce include un şir de factori de risc interni şi externi pentru dezvoltarea potențialului uman.

În viziunea noastră, omul ca ființă biologică şi socială cu toate dimensiunile sale ar putea fi considerat nucleul noii ordini mondiale, în proces de formare. Deoarece fiecare ființă umană contribuie mai mult sau mai puțin la evoluția şi calitatea relațiilor internaționale contemporane, post-wesphalice. Fiecare individ poate fi considerat atât factorul de distrugere a sistemului socio-uman, cât şi creatorul lui.

***

Transformările multidimensionale au cuprins întreaga planetă şi au pătruns în toate sferele vieții sociale, inclusiv în viața spirituală a omului. Totuşi, lumea contemporană nu a devenit mai sigură în ceea ce priveşte beneficiile globalizării, dar a pus în pericol existența omului şi dezvoltarea umană, prin declanşarea unei game vaste de probleme globale, cum ar fi: epuizarea resurselor planetei şi poluarea mediului ambiant, creşterea rapidă a numărului populației şi inegalitatea socială (bogați – săraci), insecuritatea şi instabilitatea politico-militară în diverse regiuni ale planetei, migrația ilegală şi terorismul internațional,

[1] Бранский В.П., Пожарский С.Д. Глобализация и синергетическая философия истории // ОНС 2006, №1 сс 109 – 120.

degradarea potențialului uman etc. Astfel, provocarea principală în fața lumii multidimensionale a politicii (pentru statele mari şi mici în egală măsură) constă în extinderea câmpului de afirmare şi realizare a capacităților umane, bazat pe promovarea demnității umane şi drepturilor fundamentale ale omului. În secolul XXI, practica politică ar trebui să fie orientată spre elaborarea şi promovarea acțiunilor internaționale care ar susține dezvoltarea şi realizarea potențialului uman, ca factor principal al dezvoltării durabile. Deoarece potențialul uman este bogăția supremă a oricărui stat, dezvoltarea societății în lumea globală va depinde de voința şi mecanismele politice de valorificare a fiecărui cetățean. La începutul secolului XXI, urmărim tendința de formare a unei comunități supranaționale de indivizi1. În prezent însă, omul este încă sclavul uneia din cele mai complicate creații ale sale – al organizării sociale şi politice2

VALORILE ETICE ALE FEMINISMULUI EUROPEAN: ANALIZE ŞI SINTEZE

Conf. univ. dr. Valentina Enachi, ULIM

In this present paper there are analyzed from the anthropological point of view, the communication gender theories, based on a general study. There are presented certain visions about the contemporary gender. The article is focused on the analysis of the gender problems.

Etica, în calitatea sa de ştiință a binelui, a fost influențată de-abia în secolul XIX de conceptul că femeile erau superioare bărbaților din punct de vedere moral, şi că societatea ar putea fi transformată din punct de vedere spiritual prin influența politică şi socială a femeilor. Tradițional, în societatea modernă a dominat concepția conform căreia subiectul universal este bărbatul. Această idee însă n-a fost prima în istoria mentalităților umane. Conform părerii unor cercetători, la începuturile sale gândirea umană avea alte dimensiuni, şi anume o armonie universală, care priveau viața şi moartea ca un întreg. Viața nu este o

[1] Morgenthau H. Politica între națiuni. – Iaşi: Ed.Polirom, 2007, p.517.
[2] Brown Lester R. Probleme globale ale omenirii, Ed.Tehnică, 1988, p.32.

luptă încontinuu pentru realizări, ci o cale, care trebuie parcursă într-o linişte spirituală. Toate artefactele culturale ale perioadei matriarhatului vorbesc anume despre aceste dispoziții umane. Viziunea armonioasă asupra lumii este substituită, cu venirea patriarhatului printr-o cultură, în care principalul a devenit principiul dihotomiei. În gândirea umană s-au consolidat deosebirile: Soarele, focul, căldura – începuturi bărbăteşti, luna, pământul, apa – începuturi femeieşti.

Simbolismul cultural al societăților patriarhale este marcat printr-un Dumnezeu care este văzut ca un patriarh atotstăpânitor care conduce gospodăria sa, pământul şi familia sa, simbolizată prin fii şi servitori. Comunitatea, sau biserica sunt simbolizate colectiv ca soție a lui Dumnezeu sau mireasă a lui Hristos. Realitatea este divizată între cer şi pământ, intelectul sau spiritul versus materie sau trupesc, primul văzut ca bărbătesc, cel de-al doilea ca femeiesc. Totul devine concurență, luptă, individualism. Aceste particularități se accentuează în epoca modernă, în care triumfă spiritul competitivității, agresivității şi al senzualității.

Gândirea feministă contemporană a discutat viu concepția, conform căreia multe lucruri de natură agresivă din societate (războaiele, politica, concurența economică capitalistă) sunt strâns legate de natura masculinității, psihicul masculin şi dominația politică a bărbaților. Esențialmente în literatura feministă întâlnim teza potrivit căreia femeile sunt de natură mai puțin agresive, mai blânde, mai grijulii, mai binevoitoare decât bărbații şi aceasta ar putea influența benefic o societate într-o plină criză morală, cum este lumea în care trăim.

Primele structurări ale ideilor filosofiei de gen apar în suita ideilor Revoluției franceze. Jean Jacques Rousseau a emis ideea că acele calități, care la bărbat ar fi greşeli reprezintă virtuți la femei. Justuficarea lui Rousseau în ceea ce priveşte virtuțile feminine este legată de viziunea sa idealizată despre familia rurală şi de simplitatea vieții, care ar putea contracara manierele nepotrivite ale oraşului, considerând că femeile puteau să devină virtuoase numai în calitate de soții şi mame. Dar virtutea se bazează, de asemenea, pe dependența şi supunerea din cadrul mariajului.

În secolul XX, fundamentele filosofice de bază ale feminismului francez au fost elaborate de Jacques Derrida şi Jean Lacan. Jacques Derrida a înaintat problema epuizării resurselor raționale în utilizarea argumentelor filosofice referitoare la problematica gender. Autorul a

scris despre teoria „primului şi celui de-al doilea”. Conform acesteia primul poate fi numai primul, fiindcă este urmat de cel de-al doilea. Această cheie metodologică a servit feminismului francez drept argument pentru ipoteza că bărbatul realizează rolul său puternic, fiindcă societatea îi impune femeii rolul celui mai „slab”. Începutul cultural masculin este primul, dar este imposibil fără rolul feminin, care îl secundează.

O altă prezență importantă în peisajul filosofiei de gen este Simone de Bovuar, care analizează tipologiile malformate ale femeilor, rezultate din complicitate implicită cu modelul tutela . Autoarea a creat o lucrare, în care o personalitate puternică şi ambițioasă, femeia caută libertatea proprie, o construcție autonomă de sine, întemeiată pe libertatea umană.

Gândirea feministă franceză se caracterizează printr-o reflexie profundă şi abstractă, fiind considerată prea teoretică, departe de ceea ce numim „experiența unei femei obişnuite”.

Feminismul francez a fost de sorginte intelectuală. Fundamentele sale s-au bazat pe filosofia şi psihanaliza europeană. În anii 70 ai secolului trecut, în Franța, s-a format o clasă profesionistă de psihologi psihoanalişti, constituită în mare parte din femei, care credeau că bărbatul, în calitate de subiect universal, nu este capabil să rezolve enigma femeii.

Mişcarea feministă din Germania a avut drept repere etice solidaritatea dintre femei şi solidaritatea cu natura.

Apărarea vieții este fixată drept obiectiv prioritar bazat pe o cunoaştere superioară. În doctrina etică germană se subliniază că cultura patriarhatului este un fenomen negativ, dat fiind faptul că se bazează pe exploatarea țărilor din lumea a treia şi a resurselor naturale. Mişcarea feministă germană aminteşte că bomba atomică a fost numită „little boy” astfel şi subînțelege că bărbații nu au grijă de armonia vieții, ci doar de biruințe asupra naturii, duşmanului, femeii. Feministele germane au folosit doctrina eticii pragmatice. Aici s-au creat centre de susținere mutuală, hoteluri, pansionate, care garantau securitatea femeilor agresate.

Mişcarea britanică a subliniat accentele feminine în cultură. Etica mişcării feministe s-a bazat pe non-violență şi pe ajutorul reciproc. Astfel, în Anglia au fost create centre de susținere a femeilor emigrante.

Mişcarea feministă din Marea Britanie a format o mişcare, care a fixat un anumit procentaj obligatoriu pentru femei, printre muncitorii

care se angajează la serviciu.

Filosofia feministă de la începuturile secolului XX (Olive Scheirer cartea „Woman and Labour" scrisă în 1911) şi urmată de alte autoare susține că prioritățile etice rezultă din experiențele vieții, astfel, experiența femeilor însărcinate, naşterea şi creşterea copiilor le fac pe femei mult mai sensibile față de „irosirea" vieților în război. Aceste idei au impulsionat creația de romane, studii critice, au stat la baza scenariilor de filme artistice.

Ideile etice ale feminismului european au avut consecințe în reconstrucția relațiilor de gen ale societăților.

Mişcările feministe europene au obținut anumite rezultate în lupta lor pentru o societate mai umană. Astfel, spre exemplu, s-au realizat acțiuni de intervenție pentru menținerea ordinii în cazurile de violență masculină împotriva femeilor şi a copiilor, printre care violul, violența domestică şi abuzurile sexuale asupra copiilor. Violența masculină a devenit o problemă publică. S-a produs o conştientizare a problemelor violenței în societate. S-au modificat reprezentarea femeilor în domeniul culturii. Ele sunt mai mult prezente în poziții de autoritate în unele medii. Probleme, care anterior erau considerate „închise", au început tot mai mult prezentate şi dezbătute pe arena publică. De exemplu, agresiunile violente ale bărbaților împotriva femeilor. Biserica anglicană a acceptat dreptul femeilor de a fi hirotonosite ca preoți şi vicari.

Astfel, schimbările din societăți dovedesc că este loc pentru mai bine, şi că forțele motrice care determină schimbările sunt creşterea potențialului feminin, a educației şi a democratizării.

Bibliografie:

1. Dragomir. Otilia, Miroiu. Mihaela: *Lexiconul feminist*. - Iaşi: Polirom, 2002
2. Peirce C.S.: Colleccted Papers, Harvard University, Press, - Cambridge, MA 2002
3. Peter Singer: Tratat de etică. – Iaşi: Polirom, 2006
4. Kite Mary: *Gender Stereotipe*. London: San Diego, 2001
5. Sylvia Walby: Transformări ale genurilor umane, trad. din engl. – Chişinău, 2003

III. FENOMENE MIGRAȚIONISTE ŞI INTEGRAREA EUROPEANĂ

ПРОБЛЕМА РАЗНООБРАЗИЯ В ПРОЦЕССЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Конф. унив., д-р Илларион Киструга, МЭА
Студент Владислав Киструга, Тюбингенский университет Эберхарда и Карла, Германия

Не первый раз, мечтая о свободе, мы строим новую тюрьму.
В. Хлебников

This work represents an attempt of use of methodological potential of the hierarchic compensations law for the analysis of contemporary integration processes. Ignoring this methodology makes it difficult to jeopardize our farness from Europe. Contemporaneity should be understood as a challenge, its demand consists in impossibility to abandon the problem of European integration. Freedom in condition of Contemporaneity would consist in finding new possibilities to be together in different ways.

Обычно, методология *QWERTY-эффектов* и *path dependency* используется в сфере институциональной экономики и рассматривает зависимость технических стандартов и институтов от пути (траектории) их развития. К примеру, общепринятая раскладка клавиатур печатающих устройств *(QWERTY)* стала результатом победы менее эффективного стандарта над более эффективными. Примечательно, что выбор определялся впервые достаточно случайными обстоятельствами момента выбора. В последствии, изменение стандарта стало невозможным из-за очень больших затрат [David, 1985]. Весьма примечателен и тот факт, что многие экономисты восприняли наличие *QWERTY*-эффектов как опровержение аксиомы классической экономики об

эффективности конкуренции в процессе отбора вариантов экономического развития, и даже как аргумент в пользу централизованной государственной экономики. Концепция *path dependency* [Arthur, 1994; Liebowitz, 2002] распространяет зависимость от пройденного пути на более широкий класс явлений – экономические институты, понимаемые как правила игры в обществе, ограничительные рамки, которые организуют отношения между людьми [Норт, 1997]. Обе концепции подчеркивают живучесть неэффективных стандартов и институтов и сложность (подчас невозможность) их изменения. При этом в специальной литературе подчеркивается случайность выбора и высокая стоимость его изменения; в работах, посвященных институтам, внимание акцентируется на связи нового выбора с историей, национальной идентичностью, взаимозависимостью институтов *(path dependency и path determinacy).* Выбор вариантов развития имеет черты так называемого марковского процесса. Историческая ситуация, в которой производится выбор альтернатив развития, определяется всей предшествующей историей, но сам выбор меньше зависит от предыдущих состояний, чем от «случайных» обстоятельств момента принятия решения. Таким образом, институциональная конкурентоспособность не в последнюю очередь зависит от исторической памяти политического или экономического актора. Предшествующая история институциональных изменений не только определяет положение в данный момент, но она также оказывает и существенное влияние на каждый последующий выбор.

Интеграционные процессы Современности неизбежно затрагивают структуру современного институционального дизайна. Необходимость ответа на исторические вызовы современности неизбежно требует переопределения роли способов взаимодействия политической и экономической теории в качестве детерминанты современного институционального пространства. На наш взгляд, многие наши проблемы определяются невысокой методологической культурой уровня принимающего политическое или экономическое решение. Вот почему, может статься, что, стремясь преодолеть своё институциональное отставание, мы можем оказаться в очередной институциональной ловушке.

Методологическим подспорьем в анализе возможных вариантов институционального развития является применение закона Седова, или закона иерархических компенсаций. Он относится, в первую очередь, к общей теории систем и сыграл важную роль в становлении концепции *path dependency* [Margolis, Liebowitz, 1998]. Этот закон развивает и уточняет формулировку известного кибернетического закона Эшби [Эшби, 1959] о необходимом разнообразии [Седов, 1988; 1995]. Экономические размерности закона Эшби развиты в работах С. Вира [Вир, 1965; 1993]). В формулировке А. Назаретяна вышеупомянутый закон выглядит следующим образом: «В сложной иерархической системе рост разнообразия на верхнем уровне обеспечивается ограничением разнообразия на предыдущих уровнях, и, наоборот, рост разнообразия на нижнем уровне (иерархии) разрушает верхний уровень организации» [Назаретян, 2004, с.225].

В процессе европейской интеграции, как нам представляется, существуют определённые проблемы, связанные с игнорированием этого закона. Ведь унификация политических и экономических институтов происходит тогда, когда разнообразие как на уровнях, где происходит конкуренция, так и на более высоких, опирающихся на эти институты, становится избыточным.

Разрушение же единого стандарта и рост разнообразия на нижних уровнях происходит тогда, когда разнообразие верхнего уровня оказывается недостаточным (в соответствии с законом Эшби) для функционирования системы. Качество интеграционной политики Европейского Союза, призывает уточнять одно важное обстоятельство: сила сопротивления переменам увеличивается при исчезновении разнообразия на нижнем уровне и возрастании его на верхних уровнях. Сопротивление снижается, когда на нижнем уровне еще сохранились альтернативные стандарты, но разнообразие на верхних уровнях не получило большого развития. Игнорирование институционального (в первую очередь, политического) разнообразия деформирует интеграционные процессы в современной Европе. Учет действия этого закона заостряет интерес к вопросу о том, на каком уровне политической иерархии, произойдёт рост разнообразия и где будет найден выход из создавшегося положения. По всей вероятности оптимальный

вариант преодоления такой ситуации, должен находиться на том уровне, где была сделана ошибка выбора. Однако, если допустить, что этот уровень задан именно господствующей философией европейской интеграции, становятся ясными «перспективы» исправления ошибки выбора. Поэтому на уровне реальной политики этот уровень никому достоверно не известен, а попытки его определить дорогого стоят. Тем не менее, интеграционная политика нашего государства должна учитывать неоднозначную роль Современности в интеграционных процессах, ибо даже предварительный подход обнаруживает следующую антиномию. С одной стороны, современность устойчиво ассоциируется со свободой суждений, самостоятельного выбора идентификационных технологий от безоговорочного авторитета традиции и от диктата. Динамизм, мобильность, предприимчивость и все остальное, что полагается неотъемлемыми чертами современности, в конечном счете, вытекает из этой свободы. С другой стороны, современность предъявляет совокупность жестких институциональных стандартов, несоблюдение которых карается отлучением от неё и поражением в статусе переводом в положение парии и ретрограда. В этой связи возникает вопрос о разумности этих (к примеру, образовательных) стандартов – императивов. Принудительность современности в том, что такой естественный демократический институт (предполагаемый самим духом присущей ей свободы), становится крайне проблематичным. Молдова формирует тот или иной демократический институт, потому что во всех цивилизованных современных странах они есть, а не потому, что общество признало их необходимыми телеологическими средствами для своего процветания. А если это так, то свобода становится бессмысленной, ибо она не допускает возможностм быть иным. Допускает ли свобода современности право и возможность быть несовременным в сфере институционального дизайна без последствий, превращающих свободу в познанную и карающую необходимость? Но, если принудительность современности не допускает альтернативность, и это оказывается не просто конъюнктурным политическим лозунгом, а выражением её сущности, то это значит, что в современности не дано свободы.

Такая постановка вопроса приобретает особую значимость, ибо задача институциональной модернизации стала жизненной проблемой миллионов. Правомерно ли a priori приписать некое позитивное содержание современности, необладание которым делает нас несовременными в современности? Означает ли это выпадение из процессов европейской интеграции? На этот счёт существуют большие сомнения. Современность скорее нужно понимать как проблему и вызов, успешной реакцией на которые могут быть содержательно самые разные институты и технологии, питаемыми разнообразными национальными традициями. Если допустить правомерность такого подхода, то принудительность современности состоит в невозможности ухода от вызова европейской интеграции. Однако её свобода и была бы ответом на них и заключалась она бы именно в нахождении способов быть вместе по-разному. Политическая философия неолиберализма парализует остатки этой свободы. Отчасти, это объяснимо, потому что, культура нового времени формируется как культура рационалистическая. Это культура монологическая, культура одного голоса-разума. Разум и только он знает, Истину, или, по крайней мере, путь к ней. Отсюда доминантная роль просветителя, отсюда и феномен высокомерия «просвещённых». Отметим, что либерально-демократический проект Современности вырос именно на этой почве. Политическая культура, институциональный дизайн, логика современных интеграционных процессов и современной конкурентной борьбы – всё это и многое другое во многом определяется духом и менталитетом этого проекта.

Однако на уровне ответственной политики настоятельно требуется понимание того, что современный мир давно потерял своё «онтологическое единство». Распад этого единства означает, что разум утрачивает свою самодостаточность, признавая свою принадлежность к определённому историческому контексту. Разум, рожденный Просвещением, по выражению Б. Капустина, становится недостаточно современным разумом. Здесь обнаруживается несостоятельность претензий на универсальность либерально-демократического проекта. Выдающиеся успехи этого способа миропонимания и миросозидания не отменяют его историческую ограниченность и необходимость поиска его

исторических границ. Адекватный ответ современным вызовам актуализирует необходимость институционализации этого поиска. Идентификационный кризис, испытываемый сегодня постсоветским пространством, неизбежно затрагивает общеевропейскую судьбу. Сама по себе возросшая степень маргинализации части европейского населения не способна породить новое качество потребления современных ценностей, тот конструктивный протест, который мог бы привести к каким-то осязаемым качественным сдвигам в современной структуре ценностей. Сложившаяся на Западе представительная демократия сама является очень важным амортизатором эффективных протестов против сложившегося положения, в том числе, в силу тех иллюзий, которые она порождает у масс в отношении способов воздействия на правящие элиты. Нам представляется, что феномен, который Хабермас когда-то назвал «истощением утопических энергий», обусловлен тем, что западное политическое мышление, образно выражаясь, замкнулось в наличном бытии, и не всегда адекватно оценивает культурный потенциал Восточной Европы. Современной системе потребления*, во многом,* удалось погасить очаги антисистемного сопротивления и дискредитировать идеологические альтернативы. В результате возникает ощущение, что западной системе ценностей, удалось подчинить себе современность, в структуре и логике которой она, конечно, всегда играет огромную роль, но которая не редуцируется к ней, ибо в ней всегда были, есть и будут и *другие* составляющие. Вот почему нам представляется, что интеграционистская политика того или иного государства, должна учитывать потребность новой методологической культуры. Скептицизм, определяемый, современным идентификационным кризисом, может быть преодолен, в том числе ответственным поиском и реконструкцией того, что называют *lieux-de-memoire* определённой нации, в процессе строительства общеевропейского дома. Этот поиск, неизбежно актуализирует проблему «достаточного европейского разнообразия» в национальной памяти разных народов.

Таким образом, создались бы реальные возможности оптимизации процесса использования потенциала *soft power* Республики Молдовы в процессе европейской интеграции.

Библиография:

1. Ахиезер А.С. *Россия: критика исторического опыта*. В 3-х т. Т. 1,2. – М., 1991.
2. Вир С. *Мозг фирмы*. – М., 1993.
3. Клейнер Г.Б. *Эволюция институциональных систем*. – М., 2004.
4. Назаретян А.П. *Цивилизационные кризисы в контексте универсальной истории*. – М., 2004.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М., 1997.
6. Нуреев Р., Латов Ю. *Что такое path dependence и как ее изучают российские экономисты* // Общественные науки и современность. 2006. № 2.
7. Седов Е.А. *Информационно-энтропийные свойства социальных систем* // Общественные науки и современность. 1995. № 3.
8. Цирель С. *QWERTY-эффекты, path dependency и закон Седова* // Общественные науки и современность. 2005. № 5.
9. Эшби У. *Введение в кибернетику*. – М., 1959.
10. Arthur W.B. *Increasing Returns and Path Dependence in the Economy*. Ann Arbor, 1994.
11. David PA. *Clio and the Economics of QWERTY* // American Economic Review. 1985. Vol.75.
12. Lardner J. *Fast Forward*. – New York, 1987.
13. Liebowitz S.J. *Rethinking the Network Economy*. – New York, 2002.
14. Margolis S.E., Liebowitz S.J. *Path Dependence* // The New Palgrave Dictionary of Economics and Law. – London, 1998.
15. Puffert D.J. *The Standardization of Track Gauge on North American Railways, 1830-1890* // Journal of Economic History. 2000. Vol.60.

INTEGRAREA REPUBLICII MOLDOVA ÎN SPAȚIUL UNIUNII EUROPENE PRIN REȚELELE INOVAȚIONALE REGIONALE

Conf. univ. dr. hab. Zorina Şişcan, ASEM
Drd. Anatol Babin, ASEM

The integration of the Republic of Molodva in the European Union is a strategic purpose of the country. Political will is important here but real integration becomes possible on the basis of the economic integration. Proceeding from the fact that the EU has been building its informational society paying special attention to regional and innovation policies, the RM has to develop regional innovation networks and clusters both inside and outside, with the EU, studing the EU experience and pathing so far the way to the real integration.

Integrarea Republicii Moldova în spațiul Uniunii Europene reprezintă un scop strategic al țării noastre, determinat de faptul că aceasta va consolida securitatea ei politică, economică şi socială.

Cooperarea regională, care se realizează prin intermediul organizațiilor sub regionale şi având drept scop final accelerarea integrării în Uniunea Europeană, contribuie la procesul consolidării securității pe continent. Actualmente, se înregistrează un interes deosebit față de regionalism atât în cadrul UE, cât şi în afara ei. Acesta se condiționează de idee, conform căreia împuternicirile UE, statelor-membre şi ale regiunilor se completează reciproc. Cu alte cuvinte, prin regionalism UE tinde să atingă, în primul rând, o balanță între centralizarea puterii politice şi economice şi descentralizarea acesteia, în al doilea rând, *sinergismul* tuturor participanților la procesul întăririi competitivității UE drept o regiune globală.

Aparținând spațiului european, e logic pentru Republica Moldova să-şi dezvolte cooperarea regională, tindu-se să se integreze în UE. Comisia Europeană creează condițiile favorabile atât pentru membrii săi, cât şi pentru țări vecine, promovând o politică rațională, bine chibzuită, bazată pe programe şi proiecte concrete.

Republica Moldova, din partea ei, este un participant activ la acestea, ca de exemplu, Procesul de cooperare în Europa de Sud-Est,

Inițiativa de cooperare în Europa de Sud-Est, Inițiativa țărilor din Europa Centrală etc. O deosebită semnificație politică şi economică pentru Republica Moldova a avut faptul lansării Politicii de Vecinătate şi Parteneriat de către UE (din 2004) care a permis implementarea Planului de Acțiuni RM-UE (2005-2008) şi elaborarea strategiilor şi programelor concrete ale RM pentru 2007-2013,[1] precum şi participarea RM în programe şi proiecte regionale 2007-2013.[2] De perspectivă este pentru RM şi Programul UE „Parteneriatul Estic", adoptată în Praga, 7 mai 2009.

Problema actuală a RM, însă, rezidă în faptul că documentele de bază care asigurau cooperarea UE cu RM (Acordul cu privire la Parteneriat şi Cooperare (APC) şi Planul de Acțiuni RM-UE 2005-2008) li s-a expirat termenul, participarea la Programe regionale fiind finalizarea implementării acestora. Acordul cu privire la asociere ar trebui să fie un nou document de bază care ar asigura cooperarea mai strânsă dintre UE şi RM în baza ajustării legislației şi standardelor RM la acestora ale UE. În timp ce au loc negocierile respective, e important de conştientizat faptul că Uniunea Europeană se bazează pe integrarea, în primul rând, economică, după care urmează integrarea politică. Aceste procese se condiționează reciproc. Datorită APC şi implementării Planului de Acțiuni RM-UE, Moldova a beneficiat de Sistemul de Preferințe Comerciale Autonome. În 2008 volumul total

---

[1] - COUNTRY STRATEGY PAPER 2007-2013: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_moldova_en.pdf
- NATIONAL INDICATIVE PROGRAMME 2011-2013: http://www.delmda.ec.europa.eu/whatsnew/pdf/090923%20Concept%20note%20Moldova%20rev.pdf
- NATIONAL INDICATIVE PROGRAMME 2007-2010: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_nip_moldova_en.pdf

[2] - «Joint Operational Programme Romania-Ukraine-Republic of Moldova 2007-2013»: http://www.ro-ua-md.net/index.php?page=PROGRAMME_PRIORITIES
- The «Black Sea Basin Joint Operational Programme 2007-2013»: http://www.blacksea-cbc.net/
- The «South East Europe Transnational Cooperation Programme»: http://www.southeast-europe.net/en/other/mainpage

al circulației mărfurilor UE-RM a atins 2,5 mlrd. euro. Deşi comerțul UE-RM reprezintă doar 0,1% din toate operațiunile comerciale de UE, pentru Republica Moldova UE a devenit partenerul comercial de importanță majoră, având o pondere 50% din comerțul exterior al RM (pentru mai multe date vezi figurile 1 şi 2).

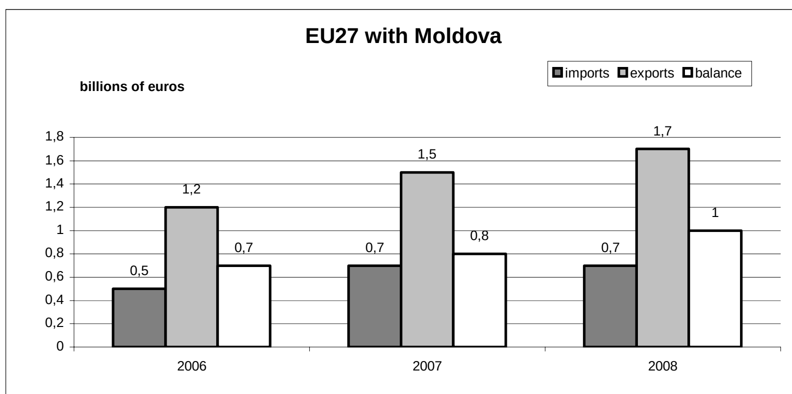

Figura 1. Dinamica comerțului UE-27 cu Republica Moldova

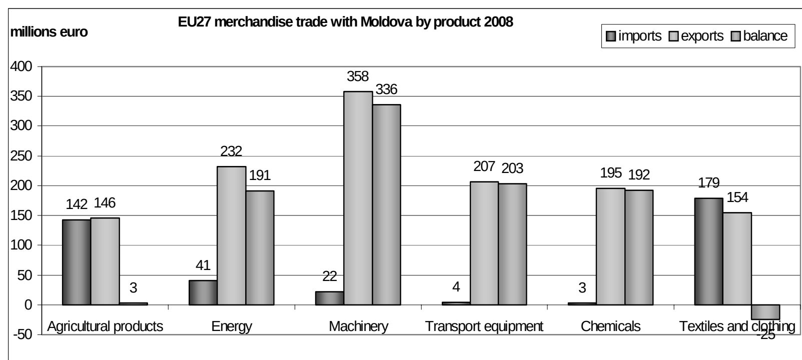

Figura 2. Dinamica comerțului cu produse al UE-27 cu Republica Moldova

PCA, după cum se observă, vor contribui la diversificarea de mai departe a exportului, ceea ce va stimula creşterea economică în Moldova.

Odată cu negocierile politice şi efectele pozitive economice la nivel de ţară, Republica Moldova, după părerea noastră, ar trebui să acorde atenţie crescândă dezvoltării parteneriatului regional prin crearea şi întărirea clusterelor atât în interiorul ţării, cât şi în exteriorul ei, devenind o parte componentă a reţelelor regionale ale UE. Aceasta va contribui la integrarea economică mai profundă cu UE şi va crea o bază pentru integrarea politică respectivă.

Actualmente, una din priorităţile strategice ale UE o reprezintă constituirea societăţii informaţionale cu nouă economie. Astfel, în programul său strategic FP7 2007-2013 dedicat activităţilor de cercetare-dezvoltare şi de dezvoltare profesională şi având drept scop final întărirea competitivităţii UE la nivel regional şi global, pentru dezvoltarea şi implementarea tehnologiilor informaţionale şi comunicaţionale au fost alocate 9 mlrd. 110 mln. euro din bugetul subprogramului „Cooperare” (32 mlrd. 265 mln. euro), reprezentând cea mai mare pondere în comparaţie cu alte direcţii ale acestuia (de exemplu, pentru nano producţia au fost alocate 3 mlrd. 500 mln. euro, pentru sănătate 6 mlrd. 50 mln. euro, agricultură şi biotehnologie 1 mlrd. 935 mln. euro). Aceasta o explicăm prin faptul că UE ascendează spre culminare în formarea societăţii informaţionale, acordând atenţia majoră tehnologiilor informaţionale şi telecomunicaţionale. Adăugând la acest fapt şi principiile de bază ale cooperării economice internaţionale de azi, printre care fac parte efectul sinergic şi aprecierea participanţilor după valoarea adăugată a lor, ar trebui, pentru Republica Moldova, dezvoltarea anume a reţelelor regionale informaţionale şi inovaţionale, prin care ar deveni posibilă integrarea economică şi politică mai profundă.

Aceasta necesită studierea experienţei şi practicii actuale a UE în domeniu. *Politica regională inovaţională,* pe de-o parte, reprezintă un mijloc al UE de dezvoltare a competitivităţii sale prin dezvoltarea regională; pe de altă parte, este un mijloc al organelor de putere regională pentru a dezvolta potenţialul regiunilor prin determinarea direcţiilor şi a formelor prioritare ale activităţii inovaţionale, organizarea suportului economico-financiar al priorităţilor stabilite,

promovarea climatului inovațional favorabil, cel din urmă exprimându-se în activitatea științifică și inovațională ridicată, elaborarea și valorificarea accelerată a inovațiilor efective în toate domeniile regionale etc.

Climatul inovațional se îmbunătățește prin investițiile din bugetul local. Totodată, funcția principală a organelor regionale de gestionare inovațională nu este decât studierea și evaluarea cerințelor în inovații prin prisma impactului acestora asupra soluționării problemelor socio-economice, ridicarea competitivității economiei locale, crearea locurilor de muncă noi, dezvoltarea potențialului intelectual regional și acoperirea investițiilor.

Politica regională inovațională se concretizează prin *strategiile regionale inovaționale* (SRI), ce constă într-o acțiune coordonată a participanților implementării SRI (organe de putere, companii mari, medii și mici, instituții de învățământ și cele științifice, organizații de infrastructură a sectorului statal și privat) asupra dezvoltării regionale pe termen mediu și lung. SRI stipulează scopul general, model și mijloace ale dezvoltării regionale, precum și prioritățile și rolurile participanților respective.

Particularitatea SRI europene o constituie suportul statal și posibilitatea de cofinanțare din partea UE. Unul din obiectivele SRI îl reprezintă *sinergia* inițiativelor, eforturilor și resurselor diferitor participanți în baza principiului de valoare adăugată. Obiectivul principal al SRI nu rezidă într-o lansare a unui program suplimentar, ci îl reprezintă elaborarea și concordarea – prin obținerea consensului – a direcțiilor strategice variate, precum și distribuirea responsabilităților între participanți.

Politica regională inovațională se implementează prin intermediul *rețelelor inovaționale*, care reprezintă asocieri profesionale de organizații de infrastructură, a căror activitate și servicii rezidă în comercializarea și transferul tehnologiilor, crearea și gestiunea companiilor inovaționale start-up și gestionarea dezvoltării inovaționale la diferite nivele.

Actualmente, funcția majoră, ce este asigurată de interacțiunea în rețea a acestor organizații, constă în diseminarea informației de diferit tip și în variate forme. Astfel de informație o reprezintă metodele și tehnologiile de realizare a unei activități inovaționale sau

de prestare a unor servicii, cereri şi oferte tehnologice privind identificarea partenerilor, exemplificarea practicilor cele mai reuşite etc. Printre întrupările concrete şi de succes ale reţelelor inovaţionale din UE menţionăm următoarele.

- *Reţeaua „Regiunile inovaţionale în Europa”* reprezintă o asociaţie a regiunilor ce şi-au realizat proiectele elaborate în cadrul SRI, sponsorizate de Comisia Europeană, care continue să le coordoneze şi suporte prin intermediul acestei reţele.
- Reţeaua de Centre ale releilor inovaţionale, a cărei misiuni constă în suportul cooperării inovaţionale şi tehnologice transnaţionale în Europa, accentuând serviciile specializate pentru afacerile economice, în centrul atenţiei fiind întreprinderile mici şi mijlocii. Însă, companiile mari, institutele de cercetare-dezvoltare, universităţile, centrele tehnologice şi agenţiile inovaţionale tot pot face parte din clientela reţelei.
- *Reţeaua de Centre europene pentru business inovaţional* este o reţea europeană de tip de lider. A fost fondată în 1984, cu suportul Comisiei Europene şi al companiilor industriale europene de frunte. Reuneşte mai mult de 200 de centre inovaţionale de business, precum şi business-incubatori şi centre venture din toată Europa. Obiectivul principal îl constituie susţinerea companiilor start-up şi ÎMM de profil.

Republica Moldova, care are şase regiuni, ar trebui, în opinia noastră, să stabilească o legătură mai strânsă şi mai coordonată între politica sa regională şi cea inovaţională, dezvoltând clustere şi reţele regionale inovaţionale la nivel de ţară, totodată, ajustându-le strategic reţelelor de profil europene. E important de a valorifica oportunităţile de cooperare regională şi informaţională cu România, creând, treptat, o bază solidă pentru integrarea economică şi politică în spaţiul Uniunii Europene.

Referinţe:

1. The Seventh Framework Programme (FP7 2007-2013): Tomorrow′s answers start today, Directorate – General for Research, European Commission, Brissels, 2006.

2. Zorina Şişcan. Fundamentarea de noi abordări metodologice ale managementului strategic şi cros-cultural în contextul megatendințelor socio-economice, Chişinău: ASEM, 2009.
3. Лукша О.П., Сушков П.В., Яновский А.Э. НП «Территориальное развитие и инновационная экономика» (ТРИЭ).
4. http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/docs/com08_823_ru.pdf
5. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_moldova_en.pdf
6. http://www.delmda.ec.europa.eu/whatsnew/pdf/090923%20Concept%20note%20Moldova%20rev.pdf
7. http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_nip_moldova_en.pdf
8. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/october/tradoc_145005.pdf
9. http://www.ro-ua-md.net/index.php?page=PROGRAMME_PRIORITIES
10. http://www.blacksea-cbc.net/
11. http://www.southeast-europe.net/en/other/mainpage
12. http://www.moldova.md/ru/newslst/1211/1/3341/

ЗНАЧЕНИЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА В ИЗУЧЕНИИ МИГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Аспирант Полина Савина,
Российский Университет Дружбы Народов, Москва

La migration influence la vie des migrants, la population autochtone, leurs relations et la situation sociale, démographique, économique et politique. Surtout aujourd'hui dans les conditions de la mondialisation et du marché global, au moment où la vie est devenue plus active, imprédictible et les frontières – plus ouvertes. Voilà pourquoi la migration a besoin d'être dans le collimateur, d'une étude profonde et coordination de la part de l'Etat. La méthodologie de l'analyse de ce phénomène se base sur plusieurs niveaux et approches. Or l'approche la plus efficace c'est une approche sociale, permettant de révéler les raisons du déplacement populaire et d'utiliser d'une manière plus objective une approche systématique.

Движение – это жизнь. Короткое изречение с глубинным смыслом. Его в какой-то мере можно отнести и к миграции. Миграция, в широком смысле, означает передвижение,

переселение. Передвижение, как правило, в поисках лучших условий жизни, заработка, новых впечатлений и т.д. Это неизменная составляющая нашего существования и развития. Всепроникающее и всеобъемлющее явление, так или иначе касающееся каждого. Из чего следует, что миграция требует особого пристального внимания, изучения и координирования. Изучения требуют не только качественные и количественные показатели, но и последствия миграции, поскольку они оказывают влияние как на жизнь мигрантов, коренного населения стран их прибытия, стран убывания и принимающих государств, так и на социальную, демографическую, экономическую и политическую ситуацию в мире в целом.

Индустриализация, обусловившая бурный рост экономики, заложила основы формирования современных потоков миграции, заставивших считаться с собой органы власти всех государств.

Новый этап истории человечества в условиях глобализации, демографического перехода, геополитических разломов и конфликтов активизирует и усиливает многие общественные процессы. Для современной цивилизации характерна интенсификация миграции. Современная миграция по силе своего воздействия на мировое социально-экономическое, социокультурное и политическое пространство вполне может быть сравнима с «великим переселением народов». Сейчас, как и тогда, миграция существенно меняет социальную и геополитическую картину мира. Однако современное цивилизованное общество оказалось не готово в полной мере ответить на очередной вызов. По данным ООН, с начала XXI в. миграцией охвачено 218 стран, количество людей, живущих вне стран своего рождения или гражданства, оценивается в 200 млн чел[1].

Сегодняшние миграционные процессы сильно отличаются от тех, что наблюдались на рубеже XIX-XX вв. Существенно выросла скорость протекания миграций, что объяснимо

---

[1] World Migration Report 2005. International Organization for Migration. P.5.

качественным и количественным развитием транспорта и коммуникаций. Для мигрантов стали доступны практически любые точки мира. Возросли потоки женской трудовой миграции. Границы стран стали более открытыми, что способствует усилению интенсивности миграций. Усложнились мотивы миграционного поведения людей. Эти факты существенно усложняют методологию изучения миграции, одновременно обогащая её и делая интересней. Методология исследования миграции представляет собой совокупность средств познания данного явления, а также систему принципов изучения миграционных процессов. Учитывая, что миграция в силу своей сложности и многосторонности составляет предмет изучения множества гуманитарных наук, здесь можно выделить такое же множество методологических подходов. В.А. Ионцев выделяет 17 основных научных подходов в исследовании миграционных процессов. При этом он считает, что только в нескольких науках миграция может рассматриваться как составляющая предмета изучения. К таким наукам относятся: экономика, география, социология и демография.[1]

Миграционные процессы изначально рассматривались как следствие и дополнение процессов экономических. Миграция в экономической среде рассматривается в первую очередь как фактор экономических изменений в обществе, как один из главных элементов рынка рабочей силы. Существенную роль в анализе миграционных процессов играет демографический подход. Демография позволяет увидеть миграцию с позиции изменения численности и структуры населения. Демографический подход дает возможность выявить роль миграционных процессов в динамике описательных характеристик населения страны и регионов. Однако при всех существующих достоинствах демографического подхода его основным недостатком, на наш взгляд, является то, что здесь внимание обращается в первую очередь на количественные методы оценки результатов миграции. При этом сегодняшняя

---

[1] Ионцев В.А. Международная миграция населения: теория и история изучения. М., 2003.

реальность решающим критерием развития общества ставит его качественное состояние. В существующих методологических подходах к изучению миграционной проблематики определенными преимуществами обладает географический подход, поскольку дает необходимые для понимания и регулирования миграции территориальные зависимости направлений и содержания миграционных потоков населения. Однако данный подход также является односторонним, не представляющим возможности увидеть миграцию, в первую очередь, как социальное явление. В целом, большинство современных разработок в сфере миграционной политики можно отнести к так называемому позитивистскому подходу. Миграционное поведение рассматривается позитивистами как результат индивидуального выбора, обусловленного географическими, экономическими, экологическими и другими факторами. Одну из основ позитивистского подхода составляет концепция «человека экономического». Поэтому в качестве ведущего мотива миграционного поведения представители данного подхода видят стремление индивида или группы к улучшению своего материального положения, в частности к повышению своего дохода. Безусловно, такая позиция имеет справедливые основания, но востребована она преимущественно в обществах, базирующихся на принципах индивидуализма и рыночных отношений. Явным недостатком позитивистского подхода является упрощенное, схематичное представление о содержании миграционного поведения личности или группы. Среди сторонников позитивистского подхода в исследовании миграции значительную роль играют экономоцентристы. В их представлении миграция в большей степени затрагивает экономический сектор общества, внося коррективы в развитие рынка труда, определяя уровень занятости населения. Такой подход приводит к пониманию миграционных процессов, как обслуживающих производственные отношения. Конечно, миграция имеет большое значение в экономике государства, но в процессе регулирования миграционных процессов необходимо в первую очередь заботиться о качестве жизни самих мигрантов, общества, в которое они вливаются, и будущего социума,

складывающегося под воздействием интенсивных миграционных процессов.

Затрагивая существующие принципы познания миграционных процессов, необходимо указать и на административный подход, который базируется на двух утверждениях:

– общество – это совокупность индивидов, слабо связанных между собой семейными, этническими, социальными и др. связями;
– индивид в любой момент времени в соответствии с политической волей может быть переселен в любой необходимый регион.

Сегодня главные причины ошибочных действий в сфере регулирования миграционных процессов заключаются в том, что в исследованиях миграции до сих пор преобладали узкие дисциплинарные подходы, отсутствовало объединяющее начало. Во многом сегодняшние проблемы в миграционной политике обусловлены опорой на устаревший опыт, в котором миграции не представляли никакой угрозы национальной безопасности государств. Другой причиной неудовлетворительного положения дел в миграционной сфере стала недооценка человеческого фактора в рассматриваемых процессах. В настоящее время отчетливо видна необходимость перехода в исследованиях миграционной проблематики от описательных экономических, политических, демографических подходов к сущностному рассмотрению природы явления, факторов, обусловливающих мотивацию миграционного поведения, процессов взаимодействия мигрантов и принимающего общества. Как подчеркивает Т.Н. Юдина, требуется «переход от простого описания экономической адаптации мигрантов в странах въезда к всестороннему исследованию форм и путей их социальной интеграции с местным населением и возможных последствий этого процесса для общества, особенно для изменения его структуры и

динамики социальных отношений»[1]. Учитывая высокую потребность государственных структур и всего общества в осуществлении комплексного регулирования миграционных процессов, особую роль обретает в данном контексте социология. Социологическое видение миграционных проблем позволяет преодолеть узко дисциплинарные подходы к пониманию и исследованию миграционных процессов.

На основании вышеизложенного мы предлагаем в качестве основной методологической базы использование исследования миграционных проблем социального подхода. Это дает возможность увидеть главное в миграционной политике – состояние носителей миграционных проблем: личностей, групп, социальных организаций. Через призму их интересов, ценностей, социокультурных и этнокультурных особенностей должны выстраиваться основы государственного и международного регулирования миграционных процессов. Методология исследования миграционных процессов условно разделяется на три уровня: эмпирический, теоретический и программирующий.

Существующая реальность в миграционной сфере все больше требует практического выражения результатов научных поисков. Основными методами исследования в процессе сбора и анализа эмпирической информации в миграционной сфере являются все известные общесоциологические способы. В качестве ведущего метода получения первичной информации мы предлагаем использовать массовый опрос населения и непосредственно мигрантов. Дороговизна проведения массовых опросов оправдывается получением подробной и наиболее достоверной информации о различных составляющих миграционной проблематики (наличие и характеристики потенциальных мигрантов в стране и регионах, причины, побуждающие к переезду, факторы, определяющие миграционное поведение и т.д.). Массовые опросы дают возможность прогнозировать направления и содержание

---

[1] Юдина Т.Н. Социология миграции: к формированию нового научного направления. М., 2003. С.79.

миграционных потоков. Наряду с массовыми опросами целесообразно проведение опросов экспертов. Обязательным условием является применение таких методов социологии, как фокус-группа и глубинное интервью. В современной практике существует высокая потребность в оперативном контроле за состоянием миграционной ситуации в странах, который может осуществляться в режиме социологического и статистического мониторинга миграционных потоков. Организация мониторинга позволяет «держать руку на пульсе» и принимать своевременные управленческие решения в плане использования тех или иных рычагов с целью ограничения или поддержания миграционных потоков. Критическая миграционная ситуация в ряде стран до сих пор не получает адекватной оценки со стороны органов государственной власти, поскольку отсутствует полноценный социологический мониторинг динамики миграционных процессов.

В процессе взаимной адаптации мигрантов и принимающего общества наиболее приемлемы такие методы сбора информации, как Oral History (метод устной истории), биографический метод, метод этнографического описания социальной обусловленности жизненных путей, образа жизни различных групп мигрантов, социального опыта и его смысловых структур, субкультурных особенностей. Большое значение в регулировании миграционных процессов играют информационный фактор и общественное мнение, как результат воздействия данного фактора. Контент-анализ СМИ, электронные фокус-группы, анкетные опросы также позволяют достаточно эффективно достичь желаемых результатов.

Для изучения регулирующего воздействия на миграцию в некоторых случаях можно пользоваться методом социологического эксперимента.

Ввиду высокой стоимости массовых социологических опросов следует более широко использовать метод вторичного анализа, который основывается на дополнительной переработке и сопоставлении готовых данных из различных источников.

Одним из главных преимуществ использования социологических методов в изучении миграционных вопросов

является, на наш взгляд, возможность составления качественного представления о миграционной ситуации в странах. Целью социологических исследований, призванных сориентировать власть на ведение оптимальной политики, является выявление причинно-следственных связей, взаимообусловленностей, возникающих внутри и между миграционными процессами.

Предложенный нами социальный подход в методологии исследования миграции не может дать исчерпывающего представления о рассматриваемом явлении. Здесь необходимо использовать междисциплинарный подход. Однако заложенное в основу социального подхода социологическое знание реальности позволяет развивать и реализовать системную методологию. Сегодня понимание пределов государственного воздействия на миграционные процессы и стремление выстроить оптимальные социальные отношения между участниками миграций являются главными условиями эффективной миграционной политики в мире.

Библиография:

1. World Migration Report 2005. International Organization for Migration. P.5.
2. Ионцев В.А. *Международная миграция населения: теория и история изучения*. – М., 2003.
3. Юдина Т.Н. *Социология миграции: к формированию нового научного направления*. – М., 2003. С.79

FENOMENUL MIGRAȚIONIST CONTEMPORAN: PROBLEME ŞI PROVOCĂRI ETICE

Conf. univ. dr. Ludmila Lazăr, ULIM

The opportunity approach to ethical dimension is determined by the scale and complexity of the contemporary migration phenomena. This study deals with ethical issues related to the causes, modalities and consequences of mass migration in relation to the realities of Moldova in

order to determine ethical attitudes towards this phenomenon. At the same time ethical values that should govern this phenomenon are highlighted.

Pe parcursul secolului XX, fenomenul migraționist a luat proporții considerabile, astfel incât a devenit factor constitutiv al tuturor problemelor globale ale umanității de la începutul secolului XXI. Asemeni fluxurilor financiare, de informații sau idei, creşterea proporției persoanelor ce traversează frontierele naționale se numără între cei mai semnificativi indicatori de măsurare a intensității procesului de globalizare.

Globalizarea şi internaționalizarea piețelor determină noi comportamente migratorii, fluiditate sporită a deplasărilor teritoriale. Schimburile de populație între țări joacă un rol tot mai important, definit în principal pe două paliere: al transferurilor interculturale dintre state şi al impactului social-economic şi politic al fluxurilor migratorii atât asupra statelor primitoare, cât asupra celor de origine. În fapt, treptat, fenomenul migrației, dintr-un obiectiv de studiu secundar a devenit unul principal, intensificându-se eforturile pentru evidențierea diferitelor sale aspecte în mod sistematic şi sistemic. Considerăm că abordarea dimensiunii etice devine un imperativ al cercetărilor privind problemele actuale ale migrației. Acest aspect apare doar tangențial în studiile sociologice, cele de psihologie sociala, jurisprudență sau politologie, limitându-se, de regulă, la constatări dispersate, de ordin factologic. Problemele etice ale migrației sunt deosebit de complexe, iar conştientizarea şi analiza lor multidimensională creează premise pentru elaborarea unor politici sociale eficiente pentru a face față provocărilor produse de acest fenomen.

Conform datelor ONU, astăzi, nici o țară din lume nu rămâne în afara fluxurilor migratorii internaționale. Acestea sunt fie țară de origine, fie țară de tranzit sau de destinație pentru migranți, ori dețin toate cele trei atribute simultan şi se confruntă cu diverse tipuri de probleme etice. Vom aborda aspectele etice ce țin de cauzele, modalitățile şi consecințele migrației, referindu-ne preponderent la realitățile Republicii Moldova, ca țară de origine pentru fluxurile migraționiste. Cercetările actuale scot în evidență câteva trăsături

distinctive ale fenomenului migraționist contemporan şi anume: amploarea fără precedent a migrației forței de muncă; motivul economic rămâne unul predominant; creşterea substanțială a migrației ilegale. Toate aceste particularități caracterizează nemijlocit migrația cu referire la Republica Moldova, astfel valorificând relevanța acestui studiu.

O înțelegere a eticii este critică pentru noi ca indivizi, pentru că o etică sănătoasă reprezintă însăşi esența unei societăți civilizate. Etica este fundația pe care sunt clădite toate relațiile noastre. Ea înseamnă ansamblul nostru de a ne relaționa față de comunitatea în care ne aflăm şi unii față de alții. Etica este reprezentată de principiile morale ale oamenilor care trăiesc într-o comunitate, în intenția lor de a identifica şi a urma acele norme după care ar trebui să îşi trăiască în mod corect şi cinstit viața.

De ce oamenii migrează?

Şocul şi schimbările din anii '90 au provocat mari consecințe şi au determinat migrația masivă a populației din Republica Moldova. Starea de tranziție, dezvoltarea social-economică precară, dar şi lipsa unor programe bine articulate privind politica internă de ocupare a forței de muncă, incertitudinea privind viitorul au accentuat tendințele migraționiste ale unei părți semnificative din populația țării, în special, a tineretului, spre țările occidentale. Astfel conform unui studiu sociologic cca 90% de tineri cu vârsta între 18-29 de ani preferă să părăsească Moldova şi doar 9% de tineri vor să rămână în țară. (1, p.73) După 1995 până în prezent nu putem vorbi de emigrație din rațiuni politice sau etnice, ci mai degrabă din motive economice. Existența unui fundament moral explicit al acțiunilor de emigrare, adică dorința de a asigura un mod de viață decent pentru cei apropiați, pentru familie, copii face ca fenomenul să se generalizeze fără a ține cont de costurile şi problemele pe care le produce. De multe ori, decizia de a emigra este justificată doar de rațiuni materiale, neglijând valorile spirituale care conferă persoanei un anumit echilibru interior. Îndepărtarea de propria familie, de copii, cu timpul poate conduce la un soi de alienare şi de reorganizare a propriilor valori, în raporturile cu cei dragi pe care i-au părăsit.

Cum oamenii migrează?

Astăzi, conform unor date statistice şi sondaje sociologice

efectuate, fiecare al treilea dintre moldovenii apți de muncă lucrează peste hotare, Cifra estimată a celor ce muncesc în străinătate variază între 600 mii şi 1mln. peste 90 la sută dintre care sunt clandestini (2, p.63).

Fenomenul migrației forței de munca este legat de cele mai multe ori de practici neetice (uneori şi ilegale), începând cu întocmirea actelor pentru a ajunge în țara de emigrare, încălcarea promisiunii de a nu sta peste termenul aprobat pe viză, munca la negru, prin neplata taxelor, şederea unui timp îndelungat separat de familie, partener de viață şi copii, până şi divorțul, când unul din parteneri nu poate obține viza etc.

Emigrația rămâne necontrolabilă, fiind guvernată de cei care acționează în afara legii, de la agenții până la grupările criminale, care leagă mafia şi traficanții de arme, de droguri, de ființe umane. În ceea ce priveşte traficul de ființe umane Republica Moldova ocupă o poziție specială printre țările est-europene. Mai mult decât atât. Conform raportului Departamentului de Stat al SUA din iunie 2008, Republica Moldova a fost inclusă în rândul țărilor care încalcă drepturile omului, cum ar fi Burma, Coreea de Nord, Sudan, pentru că „nu a respectat standardele minime pentru eliminarea traficului de persoane şi nici nu a depus eforturi pentru a combate fenomenul traficului de persoane”. (3, p.182) Cele mai multe dintre femei au devenit victime ale traficului cu carne vie în urma unor demersuri greşit conduse de a găsi o slujbă decentă într-o țară străină. Sunt frecvente cazurile când cei ce muncesc ilegal peste hotare suportă importante discriminări şi devin în scurt timp victime ale rețelelor internaționale de trafic cu ființe umane, prostituție etc., fenomene sociale, care sunt rezultatul unei migrații ilegale de muncă, necontrolate şi dezordonate.

În acelaşi timp, pentru societatea gazdă *etica migrației* presupune *toleranță şi deschidere*, bazată pe înțelegerea avantajelor şi provocărilor societăților multiculturale. Acordul de a primi imigranți, oferirea unui acces neîngrădit la informațiile privind importanța integrării, toleranței şi dialogului intercultural, respectarea şi înțelegerea condiției, tradițiilor şi culturii imigranților, respectul față de drepturile imigranților – aceste imperative etice rămân a fi nişte deziderate pentru un şir de țări de destinație, unde imigranții se

ciocnesc cu tratamente discriminatorii, comparativ cu forța de muncă autohtonă sau chiar a altor lucrători-migranți; riscul de nerespectare din partea angajatorului a contractului de muncă încheiat etc.

Consecințele migrației

Trebuie să recunoaştem că în prezent migrarea cu efectele sale este de fapt tolerată şi chiar acceptată de societatea civilă şi de guvern. Țările de origine, inclusiv Republica Moldova, sunt din ce în ce mai dependente de remitențele semnificative oferite de către emigranți şi consideră muncitorii lor de peste hotare ca fiind de o valoare considerabilă pentru dezvoltarea economiei lor. Părțile pozitive ale migrației reprezintă transferul de bani, de know-how, de tehnologie, de noi modalități de gândire socială şi politică. Ca să nu mai vorbim de beneficiile pe termen mediu şi lung, între care însuşirea de către emigranți a unor norme „occidentale", de la etica muncii la stilul de viață civilizat. La acestea se adaugă un spor calitativ în planul relațiilor inter-umane, spirit civic, implicare în viața comunității etc.

Totuşi, trebuie să recunoaştem că migrația duce la pierderi la nivel de individ atât de natură economică, cât mai ales socială. Principalele consecințe negative ale migrației temporare pentru muncă se răsfrâng mai ales asupra familiei, în percepția a 46% din populație. Asistăm, în Moldova, la dezmembrarea şi distrugerea, în plan social, a familiei, la o poluare a valorilor morale. Viața de familie a devenit departe de a fi un tablou al fericirii şi armoniei. Despărțirea îndelungată de familie duce adeseori la desființarea vechii relații, la destrămarea cuplurilor şi la schimbarea concepției despre *datorie față de familie*. Numărul divorțurilor din ultimii ani a crescut considerabil din cauza migrației. (4, p.112)

Au început deja să fie evidente consecințele negative ale migrației pentru generațiile viitoare. Problema transmiterii valorilor morale devine esențială. În societatea moldovenească marcată de un individualism în creştere devine importantă reuşita economică indiferent de mijloacele şi căile ce o aduc. Membrii familiilor ce doresc să plece la muncă peste hotare au datoria ce ține de *educația copiilor*. Prezența şi participarea activă a părinților în procesul educativ este indispensabilă pentru a asigura o dezvoltare armonioasă a copilului. Neglijarea datoriilor moral-educaționale față de copii din

partea familiei se răsfrânge negativ atât în viața adultului de mâine, cât şi asupra părinților şi a celorlalți cu care conviețuiesc. Fiind părăsiți de părinți, de rude şi de vecini, copiii pot deveni un grup de risc de delicvență juvenilă sau victime de trafic. În anul 2006, circa 177.000 de copii au rămas fără supravegherea părinților din cauza migrării forței de muncă.(5,p.6) Absența de lungă durată a unuia dintre părinți poate submina însuşi obiectivul ce a dus inițial la migrație – îmbunătățirea posibilităților de viitor ale familiei.

În concluzie, putem remarca că efectele sociale ale procesului de migrare sunt supărătoare şi alarmante pentru societatea moldovenească. Migrația şi-a pus amprenta pe toate sferele vieții, afectându-le într-o măsură mai mică sau mai mare. Ea a schimbat stilul de viață al oamenilor, comportamentul, modul de gândire şi viziunile acestora. Dar la fel de mult migrația a afectat ierarhia de valori a moldovenilor, construită într-un alt mod acum 20-30 de ani.

Astfel, migrarea populației Republicii Moldova constituie un element de bază în reorientarea întregului sistem de valori general-umane. Astăzi, însă, în condițiile transformărilor sociale şi a exodului masiv al populației, ierarhia valorilor cetățenilor moldoveni cunoaşte o deviere esențială. Totuşi, în această nouă situație socio-economică şi cultural-spirituală în care viețuieşte omul contemporan, valori cum sunt: Binele, Adevărul, Frumosul, Dreptatea etc. nu şi-au pierdut sensul şi funcțiile. Ca şi concepte generale, ele vor rămâne în viața oamenilor, în conştiința lor cu rol de repere diriguitoare, de direcționare, de orientare în spațiul social.

Fenomenele ce însoțesc procesele de migrație scot în evidență un şir de valori, ce se cer respectate. Valoarea fundamentală în acest context este *demnitatea umană* a fiecărei ființe. Noțiunea de demnitate umană poate servi drept un fundament important pentru reflecția etică despre migratie. Din punct de vedere etic, nu există justificare pentru violarea demnității umane , ea fiind inalienabilă individului indiferent de statutul sau comportamentul său, inclusiv pentru migranții legali sau ilegali.(6,p.6)

*Echitatea c*a egalitate este recunoscută drept fundament şi, totodată, condiție a respectării drepturilor omului şi valoare esențială a dreptății sociale. Este vorba despre egalitatea şanselor, tratamentelor, drepturilor şi obligațiilor pentru toată populația,

inclusiv migranții. Un alt criteriu etic al politicilor migratoare este *necesitatea integrării în comunitate* a migranților. *Respectul mutual al culturilor* unora şi altora, acceptarea diferențelor pentru găsirea echilibrului în comunicare reprezintă o altă valoare importantă a eticii migrației. Problemele etice ale migrației țin de tratarea migranților ca simplă forță de muncă şi nu ca ființe umane în primul rând, precum şi de *obligația migranților de a respecta țara şi oamenii din țara-gazdă.*

Pentru țările de origine o provocare etică majoră o constituie migrația persoanelor înalt calificate, „brain drain" sau exodul de inteligență, care afectează sectorul public şi cel privat. Totodată, responsabilitatea şi datoria morală ale celor ce migrează față de rudele apropiate, copiii şi părinții rămaşi acasă este esențială. Recompensa materială care survine de pe urma migrației adeseori nu este capabilă să acopere prejudiciul moral adus de despărțirea de lungă durată dintre oamenii apropiați. Astfel etica migrației are dimensiuni multiple atât de nivel societal, cât şi personal-uman. Aşadar, societatea urmează să evalueze oportunitățile şi riscurile migrației, valorile care o guvernează pentru a adopta o atitudine morală corespunzătoare față de acest fenomen complex.

Referințe:

1. B.Limanowska, Traffiching in Human *Beings in South Eastern Europe. - UNDP, 2005.*
2. Moşneaga V., Rusnac Gh., Țurcan V., *Migrațiunea forței de muncă în Republica Moldova: cauze, tendințe, efecte. // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică).* ***Nr.****1 (XXV), 2004. Chişinău, USM, 2004.*
3. *2008 Trafficking in Persons Report, U.S. Department of State.*
4. Elena Tanase. *Migrația ca factor al schimbării valorilor cetățenilor Republicii Moldova (în baza sondajului sociologic) în Moldoscopie (Probleme de analiză politică). Nr.3 (XXXVIiI), 2007. - Chişinău: CE USM, 2007.*
5. *Migrația şi drepturile copiilor în Republica Moldova. – Chişinău, 2008.*
6. *Christoph Stьckelberger Dŭfis de la migration - pistes ŭthiques. Accesibil pe Internet :* www.christophstueckelberger.ch/dokumente_f/migration.*pdf*

EVOLUȚIA PROCESELOR MIGRAȚIONALE DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN FEDERAȚIA RUSĂ

Lect. sup. dr. Rodica Rusu,
Academia de Administrare Publică pe lângă
Preşedintele Republicii Moldova

At present, the Republic of Moldova faces a very pronounced phenomenon of the labor force migration. But, when analyzed from the historical point of view, a country faces this phenomenon in any shape in its transition phases. Not only the post-socialist countries have experience of labor force migration – for which the process of very intensive labor force emigration was and continues to have place since 1990s.

Currently, the Republic of Moldova is one of the countries mostly affected by the emigration for labor purposes, on a short or long term basis. This phenomenon, with its present features and the series of economic, political and social effects, originates from the dissolution of the Soviet Union. The highest magnitude of the migration is resulted in the number of involved citizens, and as the volume of the remittances (the money sent to the emigrant's country of origin).

Republica Moldova participă activ în cadrul proceselor migraționale internaționale. În mod deosebit cetățenii sunt implicați în migrația de muncă, care reprezintă deplasarea teritorială a populației cu scopul de a munci. La momentul actual, Republica Moldova este una din țările lumii cel mai mult afectată de emigrarea cetățenilor săi peste hotare în scopuri de muncă, fie sezonieră, fie pe termen mai îndelungat. Fenomenul cu trăsăturile lui actuale a apărut imediat după destrămarea URSS cu toate efectele economice, politice şi sociale care au urmat. Amploarea migrației se exprimă atât prin numărul de cetățeni antrenați în proces, cât şi prin volumul remitențelor (bani remişi de către lucrătorii migranți spre țara de origine).

Volumul migrației de muncă este impunător, recensământul populației Republicii Moldova organizat în octombrie 2004, sondajele sociologice realizate pe un eşantion reprezentativ de către diverse centre sociologice denotă faptul că migrația de muncă include peste 600.000 persoane, ceea ce constituie practic fiecare al treilea

cetățean al țării apt de muncă. Începând cu sfârşitul anilor '90 migrația de muncă din Moldova a fost direcționată spre două regiuni mari: țările din CSI (predominant Rusia) şi Europa de Vest (în special, Italia).

În cadrul țărilor de destinație, migranții de muncă moldoveni sunt concentrați într-un număr mic de oraşe mari în special în Federația Rusă şi țările Uniunii Europene. Rusia este una din principalele destinații – 60% din numărul total de migranți. Se manifestă tendința concentrării migranților în marile oraşe[1]. Moscova este unul din principalele puncte de destinație înregistrând circa 150.000 migranți din Moldova[2].

Conform datelor Serviciului Migrațional Federal al Rusiei, în această țară se află 800.000 cetățeni ai Moldovei[3]. În prezent, fiecare al zecelea migrant de muncă intenționează să rămână cu traiul în Rusia, iar fiecare al cincilea – în țările Uniunii Europene[4].

Reglementarea juridică a proceselor migraționale din Republica Moldova spre Rusia coincide cu prima etapă a politicii migraționale moldoveneşti (1990-1994). Conținutul acestei etape constă în reglementarea proceselor de migrațiune a forței de muncă specifice pentru spațiul postsovietic. Politica migrațională promovată de statul moldav se efectua în baza legii „*Despre migrație*" (decembrie 1990) care avea drept scop stoparea imigrării necontrolate din alte republici sovietice, fără a se referi la migrația forței de muncă din Moldova spre alte state. În perioada sovietică Moldova a fost republică furnizor de forță de muncă în regiunile Uniunii Sovietice. După declararea independenței, pentru a regla statutul juridic atât în Moldova, cât şi peste hotare, în CSI, a categoriilor de lucrători moldoveni, Guvernul Moldovei semnează Acordurile de la Bişkek „*Despre deplasarea fără vize a cetățenilor CSI pe teritoriu statelor-membre*" (1992), semnează acorduri bilaterale în problema migrațiunii forței de muncă

---

[1] http://www.iom.md/materials/brochures/10_migration_as_it_is_eng.pdf

[2] *Migrația la propriu. O retrospectivă a migrației în Republica Moldova. OIM, Ch., 2007, p. 4*

[3] www.fms.gov.ru

[4] *Мошняга В., Руснак Г. Мы строим Европу. И не только. - Кишинев, Молд.ГУ, 2005*

cu Rusia (mai 1993), Ucraina (decembrie 1993), Belarus (mai 1994). În cadrul CSI, Moldova a semnat acordul între statele CSI *„Despre garanțiile drepturilor cetățenilor statelor-membre CSI în domeniul asigurării cu pensii"* (martie 1992) şi „*Despre colaborare în domeniul protecției muncii şi determinării traumatismului de muncă, obținut de lucrători, care se află în afara țării de reşedință"* (decembrie 1994). În martie 1995, Moldova ratifică acordul „*Despre colaborare în domeniul migrațiunii forței de muncă şi protecției sociale a muncitorilor-migranți*" (aprilie 1994)[1] etc.

În cadrul celei de a doua perioade (1994-1999) în vederea reglementării juridice a proceselor migraționale sunt semnate *„Convenția între Guvernul Republicii Moldova şi Guvernul Federației Ruse cu privire la activitatea de muncă şi protecția socială a cetățenilor Republicii Moldova şi ai Federației Ruse"*, *„Acordul privind colaborarea în domeniul migrației forței de munca si protecției sociale a lucratorilor migranți în cadrul statelor CSI*". (1999). În această etapă toate fluxurile migraționiste erau îndreptate spre şi de la fostul spațiu sovietic, motiv pentru care şi actele normative elaborate în această perioadă reglementează aproape în mod exclusiv aceste procese.

Cea de a treia perioadă (2000 – până în prezent) Republica Moldova continuă colaborarea în domeniul protecției migranților de muncă în cadrul CSI. Unele acte internaționale elaborate în cadrul acestei structuri: „*Concepția formării pieței comune şi reglarea migrațiunii forței de muncă a statelor-membre CSI*" (decembrie 2000); „*Convenția despre statutul juridic al muncitorilor migranți şi membrii familiilor lor – cetățeni ai statelor-membre CSI*"; "*Acordul despre principiile generale ale colaborării statelor-membre CSI în domeniul migrațiunii de muncă transfrontaliere*" (octombrie 2002). Moldova lărgeşte colaborarea cu Rusia în acest domeniu. Până în anul 2001, cetățenii Republicii Moldova puteau trece frontiera de est şi să se deplaseze pe întreg teritoriul CSI doar cu buletinul de identitate (paşaport intern), în baza acordurilor interstatale cu statele CSI.

Cel mai mare flux de emigranți din Republica Moldova (37%) în

[1] Republica Moldova- problemele migrației. col. aut. Postolachi V., Poalelungi O., Moşneaga V., Ch. 2007, p. 82

lunile ianuarie-septembrie 2004 a revenit Rusiei. În total, în această țară au plecat pentru domiciliu permanent 3255 de cetățeni ai Moldovei[1]. Spre comparație, în anul 2003, au emigrat din Republica Moldova în jur de 12 mii de persoane, 39% din care şi-au ales drept țară de domiciliu permanent Rusia. După această perioadă are loc o redirecționare a vectorului migrației – creşte numărul cetățenilor moldoveni care aleg să migreze în statele Uniunii Europene.

La 15 ianuarie 2007, în Rusia, a intrat în vigoare noua legislație imigrațională, care vizează în primul rând statele postsovietice. Politica Rusiei în domeniul migrației de muncă a obținut posibilitatea de modificare radicală în vederea diminuării şi parțial a anulării impedimentelor birocratice referitor la legalizarea şederii şi activarea imigranților de muncă pe teritoriul țării[2]. Un moment pozitiv al acestei legi este regulamentul, dispoziția care asigură caracterul informativ al legalizării migranților de muncă pe teritoriul Rusiei prin intermediul stabilirii înregistrării la evidența migrațională. Această măsură a crecut impunător nivelul legalizării migranților de muncă sosiți temporari, dar şi a contribuit la perfecționarea protecției drepturilor omului şi drepturilor de muncă.

Noua politică migrațională vizează trei categorii de migranți:1) temporari, din cadrul CSI, cărora le este simplificat accesul pe piața de muncă şi înregistrarea sosirii; 2) imigranți pentru care au fost esențial simplificate, liberalizate procedurile de obținere a permisului de şedere ; 3) compatrioți, cărora sunt prevăzute înlesniri în cadrul procesului de repatriere. Această politică în domeniul migrației are scopul de a facilita sosirea şi aflarea imigranților în Rusia prin aceste căi, de a soluționa unele probleme de drept şi procedurale[3].

Cu regret, sunt unele momente care urmează a fi soluționate, spre exemplu, în 2007, Serviciul Migrațional Federal a acordat cetățenilor

---

[1] www.migratie.md

[2] *Molodikova I. Transformation of migration patterns in post-soviet space: Russian new migration policy of "open doors" and its effect on European migration flows // Review of Sociology, Vol. 13, 2007 p. 57-76*

[3] Мукомель В. Новая миграционная политика России: издержки идеологии MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). – Revistă ştiințifică trimestrială. - Chişinău: USM, nr 3 (XLII), 2008. – p. 93-112

Republicii Moldova 162 de mii de permise de muncă, pe când avizere ce confirmă angajarea în câmpul muncii au fost doar 62 de mii. Prin urmare, mai mult de jumătate din migranții de muncă moldoveni au preferat să muncească fără a încheia acorduri de muncă cu angajatorii, nemaivorbind de cei care muncesc ilegal.

Plecarea în CSI, Rusia se efectuează fără vize, în baza paşaportului sau buletinului de identitate. Aceasta influențează deseori asupra numărului de călătorii de muncă, întreprinse de migrantul de muncă în Rusia pe parcursul anului. Analiza empirică, interviurile aprofundate realizate în ultimii ani, ne dovedesc că în țările occidentale câştigul mediu lunar constituie 800-850 euro, în Rusia – 300-350 euro. Prin urmare, remunerarea muncii în Vest este cu mult mai mare decât în Rusia. În acest şir de circumstanțe se înscrie şi faptul că criminalitatea, şicanele polițiste şi cele ale funcționarilor din Europa sunt incomparabile cu ceea ce există în Federația Rusă. Ponderea vectorului estic – Rusia – treptat se reduce. Acesta este motivat de impactul mai multor factori (distanța dintre Moldova şi Moscova (Rusia) sau țările Europei sud-estice e aproximativ egală; formarea diasporei români – şi rusolingve masive în țările vest-europene; corupția şi fărădelegile comise de patronat, structurile migraționiste şi polițiste în țările Uniunii Europene sunt cu mult mai mici decât în Rusia etc.).

Sondajele demonstrează că în Est în mai mare măsură sunt prezente persoanele din localitățile rurale şi bărbații, când în Occident – orăşenii şi femeile. Acesta se explică prin oferta, caracterul şi domeniul de muncă, activismul şi mobilitatea mai sporită a populației urbane[1]. Migrația influențează stilul de viață, normele şi valorile

---

[1] Мошняга В. Молдавские гастарбайтеры в СНГ и «старом зарубежье» (сравнительный анализ по результатам социологических исследований). // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVIII. – Chişinău, USM, 2002, p.61-84; Долгих Е. Трудовые мигранты из Молдовы в России (по данным социологических опросов в поездах Кишинев-Москва-Кишинев). // Трудовая миграция и защита прав гастарбайтеров: практика посткоммунистических стран. – Кишинэу, Молд.ГУ, 2003, с.46-56.

migranților de muncă[1], aceştia preluând noi forme de comportament şi valori socio-politice.

În comparație cu 2004, anul 2006 înregistrează mai multe femei în rândul migranților şi persoane cu studii superioare. Persoanele mai puțin instruite, şomerii tind să plece în Rusia, pentru a lucra preponderent în construcție. Persoanele cu un nivel de studii mai înalt şi acei care au mai puțină responsabilitate în gospodăriile lor tind să plece în UE. Dihotomia motivărilor pentru migrație sunt: migrația dirijată de deznădejde, dictată de nevoi (CSI) în raport cu cea care oferă oportunitate (UE). Țările CSI, în special Rusia, se caracterizează prin fluxul impunător de migranți sezonieri, care deseori muncesc în şantierele de construcție. Climatul continental şi fluctuațiile generatoare de cerere pentru muncitorii puțin calificați fac din migrația sezonieră o opțiune atractivă.

Printre problemele cu care se confruntă migranții de muncă aflați în Rusia sunt: conflictele cu autoritățile sau riscul de a suferi de pe urma escrocilor sau hoților; tratarea samovolnică din partea poliției locale, precum şi comportarea nerespectuoasă sau chiar violentă din partea unor elemente ale populației locale; exploatarea muncii sub forma de plată mai puțină decât convenită inițial.

După cum am afirmat anterior, cea mai mare parte a emigrării din Moldova pătrunde în foarte puține direcții, determinate. Acest fapt contribuie la formarea comunităților moldoveneşti peste hotare[2]. Cercetătorii în domeniu identifică aspecte pozitive ale acestor comunități printre care: o concentrare masivă geografică în anumite zone ca mari centre urbane (Moscova); imaginea moldovenilor drept

---

[1]Chetruşca M. Impactul migrației de muncă în Rusia asupra comportamentului migranților moldoveni (în baza studiului sociologic). MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). – Revistă ştiințifică trimestrială. - Chişinău: USM, nr 1 (XLIV), 2009. – p. 34-46

[2]*Moşneaga V., Rusu R. Formarea diasporei moldoveneşti peste hotare: esența şi specificul // MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). nr.1 (XL), 2008. – Chişinău, USM, 2008, pp.91-104.*

muncitori calificați, motivați, conştiincioşi, binevoitori[1]. În Federația Rusă comunitatea moldovenilor include peste 140.000 de cetățeni moldoveni[2], sunt create peste 10 organizații obşteşti, centre culturale ale acestora în diferite regiuni. Activitatea acestor organizații este direcționată spre păstrarea limbii, culturii şi identității moldoveneşti, promovarea realizărilor culturii moldoveneşti, crearea unei imagini spiritual atractive a poporului moldovenesc. Grație activității de promotori ai organizațiilor obşteşti moldoveneşti, sunt marcate sărbătorile naționale ale Moldovei – Ziua Republicii şi Limba noastră, tradiționalul Mărțişor, devin cunoscute datele şi evenimentele istorice, cum ar fi Anul comemorării Marelui Domnitor Ştefan cel Mare şi Sfânt, 335 ani ai Dinastiei Cantemireştilor etc. Unul dintre cele mai importante este Centrul Culturii Moldoveneşti din Moscova, care se află în incinta şcolii nr. 164, unde copiii cetățenilor moldoveni aflați în Moscova au posibilitate să învețe limba maternă.

Considerăm că în condițiile crizei economice globale, se vor menține tendințele de diminuare a fluxului migrațional, în special către Federația Rusă. Urmează a fi intensificate relațiile de colaborare în domeniul politicii migraționale a celor două state în vederea asigurării drepturilor migranților de muncă, precum şi valorificarea posibilităților de activitate a comunității moldoveneşti aflate în Rusia.

PROCESE MIGRAȚIONISTE INTERNAȚIONALE

Conf. univ. dr. Oleg Casiadi,
Academia „Ştefan cel Mare" a MAI

[1] *Schwartz R Exploring the Link between Migrant Communities Abroad (MCA) and Moldova including Possibilities for Out-of-Country Voting. – Chisinau, OIM, 2007, p.15.*

[2] *Saitul www.diaspora.md (Biroul Relații Interetnice) ne oferă cifra de 200.000 de persoane aflate în Federația Rusă*

In the past, migration across borders has frequently been conceptualised as a distinct event, as a rule, taking place once in a migrant's lifetime. Though it is questionable whether this conception ever did full justice to empirical reality, it increasingly becomes clear that in the present-day world processes related to economic globalisation also increase (the opportunities for) human mobility. Individuals tend to become less sedentary and once they move, they are increasingly likely to do so repeatedly (from settlement migration towards transnational mobility).

În condițiile în care în prezent migrația nu manifestă nici cel mai mic semn de diminuare, aceasta trebuie percepută ca parte a realității economice şi sociale europene, fenomen care necesită dezvoltarea de politici ce urmăresc integrarea şi coeziunea socială în statele recipiente.

Tematica migrației internaționale a stat la baza mai multor cercetări şi studii. Putem delimita două abordări diferite ale migrației. O serie de specialişti consideră migrația ca fiind un proces firesc de deplasare a populației, indispensabil pentru acoperirea cererii de forță de muncă la nivel internațional. Se consideră că astfel migrația (corect gestionată) poate să ofere beneficii atât pentru țările de origine, cât şi pentru cele de destinație ale migranților. O abordare opusă celei anterioare consideră că migrația are în special doar efecte negative: şomajul printre cetățenii țării de destinație, consumerism în țara de origine, creşterea cheltuielilor sociale în țara de destinație, „exodul de creiere", deficitul forței de muncă în țara de origine etc. Cea de-a doua abordare se referă în special şi la migrația ilegală.

Pentru a înțelege cum şi unde poate interveni/intervine statul în reglementarea unui segment particular de mobilitate spațială internațională (în cazul nostru, *emigrația pentru muncă*) este necesară o înțelegere mai largă a intervenției statului în desfăşurarea procesului la nivelul său maxim de generalitate.

În esență, ce înseamnă mobilitate spațială internațională? Fundamental, evenimentul poate fi descris ca acțiune a cetățeanului unui stat (devenit astfel stat *de origine*) care se implică într-o mişcare internațională, cu traversare a uneia sau mai multor frontiere statale în intenția de a staționa în spațiul altui stat (devenit astfel stat *de destinație*) pentru o perioadă de timp (variabilă). Deplasarea despre care vorbim implică cel puțin o schimbare fundamentală la nivel

individual: trecerea de la statutul de cetăţean în propria ţară la cel de *cetăţean străin*.

Dacă acceptăm că spaţiul de exercitare a autorităţii este un element fundamental pentru acţiunile statului, atunci foarte probabil, orice stat va încerca să controleze cel puţin ieşirile şi intrările în spaţiul său. În aceeaşi măsură, va încerca să reglementeze/supravegheze staţionarea cetăţenilor altor state (*cetăţeni străini*) pe propriul teritoriu. Este evident că măsurile de supraveghere a staţionării sunt mult mai greu de pus în aplicare (şi de descoperit abaterile) decât cele legate de intrare. De aceea, accentul cade în cele mai multe dintre cazuri pe controlul intrării în spaţiul de exercitare a autorităţii. Pe de altă parte, orice ieşire din spaţiul unui stat presupune inevitabil intrarea în spaţiul altui stat. Prin urmare, orice stat va avea foarte probabil un număr de cetăţeni aflaţi în afara propriilor graniţe, cărora este dator să le ofere protecţie în virtutea drepturilor oferite de cetăţenie.

Antonio Golini menţionează 9 actori ai migraţiei internaţionale:

1) individul, care cere dreptul de a părăsi patria din dorinţă sau necesitate;
2) ţara de destinaţie, care, din motive ce ţin de securitatea socială şi dezvoltarea economică, primeşte doar un anumit număr de migranţi;

   Procesul migrator devine mai complicat datorită implicării:

3) ţărilor de tranzit;
4) traficanţilor de fiinţe umane, care profită de pe urma necesităţilor migranţilor;
5) ţării de origine a migrantului, interesată în scăderea presiunii asupra pieţei interne a muncii şi obţinerea avantajelor de pe urma remitenţelor;
6) familiei migrantului, care este un factor determinant din punct de vedere psihologic, afectiv şi financiar;
7) compatrioţilor aflaţi peste hotare, care acţionează drept factor de atragere în statul respectiv;
8) angajatorilor din ţara de destinaţie, care determină uneori până şi un flux de migranţi ilegali pentru a suplini cererea proprie;
9) altor state de destinaţie.

Pe de altă parte, munca străinilor reprezintă un punct important în care se exercită, din punct de vedere al politicilor de migrație, controlul unui stat. Există numeroase motive pentru a proceda în acest fel, dar motivația depăşeşte limitele discuției noastre. Important este că statul va încerca să controleze accesul străinilor pe piața forței de muncă. Modalitățile prin care o face vizează două forme: controlul intrărilor şi controlul după inserția pe piața proprie. De aici derivă o serie de reglementări specifice care vizează în mod exclusiv situația străinilor care muncesc sau care vor să muncească pe teritoriul unui stat.

Sintetizând, putem afirma că, în general, există o tendință de control a statelor manifestată în segmentul intrărilor/ieşirilor, staționării şi muncii străinilor în spațiul de exercitare a autorității proprii şi o preocupare pentru protecția propriilor cetățeni aflați pe teritoriul altor state. Mai mult decât atât, tendința de control al intrărilor pe piața forței de muncă se manifestă prin măsuri specifice (control intern al accesului străinilor care deja staționează pe propriul teritoriu sau recrutare).

Existența unui set de reglementări care vizează migrația internațională nu sunt în mod necesar garanția controlului asupra procesului. Fără capacitatea instituțională de a pune în aplicare măsurile elaborate, controlul statului asupra migrației poate rămâne în multe situații un simplu obiectiv de politică de migrație. Instituțiile migrației joacă un rol fundamental în această privință. Din nou, din cauza complexității migrației, definirea/delimitarea instituțiilor migrației ridică probleme speciale. Teoretic, toate acele instituții care au atribuții în punerea în aplicare a măsurilor care privesc circulația în spațiul internațional (indiferent dacă sunt măsuri generale sau specifice pentru anumite segmente de circulație cum ar fi migrația pentru muncă) sunt instituții ale migrației. În această categorie pot fi incluse deopotrivă instituțiile (discutăm în sens formal, de organizații) care sunt exclusiv dedicate circulației internaționale, care apar şi se dezvoltă datorită circulației internaționale şi instituțiile care cunosc o modificare datorită preluării unei serii de măsuri (adaugă un departament, exercită o nouă funcție, au noi atribuții).

În raportul Migrația forței de muncă: aspecte de bază ale

mobilității umane şi economiei globale elaborat de OIM în 2008, sunt menționate următoarele caracteristici ale agendei discuțiilor privind migrația:

1) proeminența azilului şi migrației ilegale pe agendele politice;
2) concentrarea atenției asupra asistenței şi protecției umanitare;
3) atenție insuficientă acordată managementului comprehensiv al migrației.

Schimbările recente au dus la:

1) acceptarea că analiza izolată a problemelor conexe migrației, precum integrarea sau reîntoarcerea, nu este eficientă;
2) analiza minuțioasă a impactului economic al migrației asupra țărilor de origine.

Sociologii analizează migrația în termenii modelului factorilor, ce forțează migranții să plece şi a celor, care-i atrag în țara de destinație. Factorii ce forțează migranții să plece sunt aspectele negative ale țării de origine, iar cei din categoria a doua sunt aspectele pozitive ale țării de destinație. De fapt, aceşti factori sunt părți diferite ale aceleiaşi monede. Drept cauză a deplasării migranților trebuie considerată a fi nu doar lipsa beneficiilor în țară, dar şi surplusul a astfel de beneficii peste hotare. Uneori factorii din țara de origine lasă oamenii fără o altă alternativă în afară de cea de a părăsi țara. În alte cazuri diferența salarială dintre țara de origine şi cea de destinație este destul de mare pentru a provoca plecarea. India a avut experiența unei imigrații recente datorită unei combinații din aceşti factori. Cea mai mare provocare a Indiei este crearea unui număr suficient de locuri de muncă pentru populația sa. Numărul muncitorilor calificați care absolvesc universitățile indiene n-a fost niciodată mare. În acelaşi timp, numărul locurilor de muncă în țară pentru ei este de asemenea minimal. Mulți cetățeni înalt calificați pleacă în SUA, unde abilitățile lor şi cerințele salariale mici sunt convenabile pentru companiile producătoare de tehnologii înalte. Din moment ce rata creşterii populației este de 20 de milioane de oameni pe an şi tot mai mulți studenți absolvesc specialitățile tehnice, India se poate confrunta cu o emigrație şi mai mare.

Există mai multe teorii referitoare la procesul de integrare al imigranților. Una dintre ele consideră că imigranții sunt asimilați de

către noua societate, pe o perioadă de două sau chiar trei generații, iar la sfârşitul acestui proces de asimilare nu mai sunt vizibile diferențele dintre noii veniți şi copiii lor, pe de o parte, şi societatea-gazdă, pe de altă parte, poate doar în privința numelui şi a înfățişării (culoarea pielii etc.). Unii autori consideră că procesul de asimilare conduce la abandonarea de către toate părțile implicate a anumitor elemente ale propriei culturi şi identități şi preluarea altora din alte culturi, astfel încât rezultă un amalgam de elemente provenind atât din culturile imigranților, cât şi din cultura-gazdă.

Alți autori privesc procesul de asimilare dintr-un punct de vedere unilateral, care pretinde conformarea imigranților la cultura dominantă, procesul realizându-se în etape, iar la sfârşit se şterg diferențele dintre noii veniți, copiii lor şi societatea-gazdă atât privind situația socială, cât şi orientarea culturală a primilor.

Principalul impediment în validarea acestei teorii a fost reprezentat de faptul evident că, chiar după câteva generații, se pot observa încă diferențe culturale între imigranți şi copiii lor, pe de o parte, şi societatea-gazdă, pe de alta.

De asemenea, este evident că acele comunități dezvoltate în urma fenomenului de migrație doresc să-şi întărească propria identitate culturală, uneori în ciuda faptului că proprii membri pot avea o participare activă şi deplină în cadrul societății-gazdă. Cu alte cuvinte, această participare activă şi deplină în cadrul societății-gazdă nu implică, neapărat, abandonarea identității culturale specifice. Astfel, ceea ce a fost etichetat inițial ca asimilare, se dovedeşte a avea două dimensiuni, care nu coincid în mod necesar, o dimensiune structurală şi alta culturală. Prima arată creşterea participării sociale a persoanelor şi a grupurilor în societatea largă, în special la nivel instituțional (piața muncii, educație, sistem de sănătate etc.), în timp ce a doua (dimensiunea culturală) semnifică procesele de reorientare a valorilor şi identificarea culturală a imigranților.

Numărul mare de cetățeni ai R. Moldova care se află angajați la moment peste hotarele țării certifică faptul că aceştia îşi realizează potențialul migrațional atât pe căi legale, cât şi pe cele ilegale. Experiența altor state care au cunoscut experiențe similare până la aderarea la UE, cât şi tendințele actuale demonstrează faptul că cel mai probabil emigrarea din R. Moldova nu va căpăta o amploare şi

mai mare în momentul posibilei integrări în UE. În anul 2007 populaţia economic activă (angajată plus şomerii) a constituit 1,31 milioane de persoane, ceea ce este cu 40 mii mai puţin decât în 2006, iar rata şomajului a constituit 5,1%. În unele sectoare ale economiei, precum construcţiile, salariile muncitorilor din ţară se apropie de cele de pe şantierele din Federaţia Rusă (tendinţă ce se va păstra cel puţin până când acest domeniu nu va resimţi efectele crizei financiare internaţionale).

Costurile migraţiei deja sunt evidente. Ne referim în primul rând la costurile sociale. Numărul copiilor aflaţi în grija unui singur părinte, sau în grija rudelor, în urma migraţiei este în continuă creştere. Se impune necesitatea unei asistenţe psihologice a acestor copii şi în special a adolescenţilor atât în cadrul instituţiilor de învăţământ, cât şi la nivel de comunitate. Pierderea unei părţi considerabile a forţei de muncă, inclusiv a investiţiilor statului în educaţia acestora, este un cost considerabil. Rata înaltă a migraţiei, în special în rândurile populaţiei tinere este una dintre cauzele ratei înalte a divorţurilor.

Autorităţile trebuie să prevadă integrarea migranţilor în sistemul naţional de asigurări sociale. În cazul în care migranţii sunt reticenţi faţă de instituţiile statului (or de multe ori aceasta este o barieră greu de depăşit) este necesară apelarea la sistemele private de pensii. Creşterea consumerismului în urma remitenţelor, fenomen atestat de un număr tot mai mare de experţi, este de asemenea un efect mai puţin pozitiv al migraţiei, cu atât mai mult că acesta stimulează importurile, iar produsele producătorilor autohtoni sunt mai puţin solicitate. Faptul că, potrivit specialiştilor, doar 7-8% din remitenţe sunt utilizate în calitate de investiţii, trebuie să pună în gardă autorităţile naţionale. Practicile internaţionale demonstrează un înalt potenţial de dezvoltare a migranţilor implicaţi în sfera de afaceri a statului de origine, or pe lângă remitenţe, migranţii posedă şi un înalt nivel de expertiză, acumulat în ţara de destinaţie. Efectele crizei financiare cu care se confruntă astăzi comunitatea internaţională oferă motive de îngrijorare atât statelor de destinaţie, cât şi celor de origine ale migranţilor.

Bibliografie:

1. Oleg Casiadi, Sergiu Porcescu. Migrația: Subiecte şi Subiecți. – Chişinău, 2008.
2. Gestionarea migrației în Moldova. Evaluare 2008. Proiect realizat de OIM. – Chişinău, 2008.
3. World Population Monitoring 2008. – New York, 2008.
4. Monica Şerban, Melinda Stoica. Politici şi instituții în migrația internațională: migrație pentru muncă din România. – Bucureşti, 2007.

ЛИЧНОСТЬ И НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ МИРЧИ ЭЛИАДЕ: *UNITY IN DIVERSITY*

Анастасия Романова (Кишинев – Москва), МЭА

The author is a researcher of Mircea Eliade's literary heritage, but she recognizes that it is impossible to assess Eliade's documentary and fiction without taking into consideration his philosophical views.

The author characterizes Mircea Eliade's personality and writings as "Unity in diversity" and proves her point of view by bringing some facts.

The article focuses on the Mircea Eliade's contribution to the modern philosophy.

Eliade's main writings are about religious studies. He was a leading interpreter of religious experience. His theory is that hierophanies form the basis of religion, splitting the human experience of reality into sacred and profane space and time. One of his most influential contributions to religious studies was his theory of Sacred and Profane. In academia, the Sacred and Profane concept has become one of the most widely accepted.

As a conclusion, the author argues that Eliade established paradigms that persist to this day.

Заявленная в наши дни как основная стратегия будущего развития цивилизации идея *unity in diversity (unitate în diversitate)* давно прозвучала в научных трудах мыслителей, определивших интеллектуальный облик предыдущего XX века. Среди них выделяется фигура Мирчи Элиаде.

Unity in diversity может трактоваться под разным углом зрения: это и единство, и антагонизм национального и

универсального, академического и художественного, научного и религиозного, архаичного и современного. Мирча Элиаде был, по нашему мнению, личностью, органичнейшим образом воплотившим в себе *unity in diversity:* ученый и писатель, космополит и ностальгирующий эмигрант одновременно, он и в своих научных трудах объединил научно-исследовательское и философское направления.

Занимаясь исследованием литературного творчества Мирчи Элиаде, в частности, его мемуаров, и будучи членом MEILS (*Mircea Eliade International Literature Society*), автор статьи столкнулся с удивившим его фактом: при всем разнообразии и глубине работ, посвященных наследию румынского ученого, вопрос о том, что Элиаде разрабатывал проблему *unity in diversity* (правда, не употребляя этого термина*),* не затрагивался.

Данная статья является результатом компиляции информации, полученной из различных источников: это, в первую очередь, печатные источники (см. библиографию). Далее часть сведений получена в ходе личной переписки с американским профессором Линскоттом Мак Риккетсом, учеником Элиаде в Чикагском университете, в дальнейшем исследователем жизни и творчества Элиаде. Автор также выражает признательность сотрудникам библиотеки Академии Наук Румынии за предоставленную возможность работы в отделе рукописей (*sala manuscriselor*). Принимая во внимание подобный характер исследований, представляется возможным определить и их характер как *unity in diversity*

Мирча Элиаде, пожалуй, самый известный широкой аудитории религиовед XX века, родился в Бухаресте в 1907 году. Элиаде – настоящий космополит, на протяжении своего жизненного пути он побывал в Индии, учился в университете Калькутты, а также был учеником в гималайском монастыре; в Лондоне и Лиссабоне он работал атташе по культуре при румынском посольстве, преподавал в Париже, а с 1957 года в жил в Чикаго, где преподавал на основанной им кафедре истории религии Чикагского университета (*University of*

Chicago), до самой своей смерти в 1986 году.[1]

Мало найдется ученых, создавших в стольких областях научные труды. Основными темами его научных работ являются шаманизм, йога, космогонические мифы и ранние формы религиозных верований.

Рассмотрим, как в работах Элиаде затрагивается проблема *unity in diversity.*

Ключевая категория философии религии М. Элиаде – ***сакральное.*** Сакральное отнесено М. Элиаде к числу важнейших морфологических образцов, «паттернов религиозного сознания» [Элиаде 1994, 101]. Сакральное как онтологически первичная реальность имеет склонность к обнаружению себя в земном мире. Со своей стороны, человек интуитивно стремится прорваться к первореальности сквозь рутину обыденного существования. Религиовед развивал мысль о том, что толчком к религиозно-творческой деятельности человеческого духа является иерофания [2] (термин «иерофания» был введен М. Элиаде для обозначения акта обнаружения сакрального в чувственно доступной форме). Человек ищет знаки присутствия первореальности в самых разнообразных сферах существования: в «космических» явлениях (небе, земле, воде и др.) и процессах регулярности времен года, увядания и возрождения растений; в «биологических» формах жизни, например, в устройстве человеческого тела, в сексуальности. Предметы, обнаруживающие инобытие, становятся сакральными: «Проявляя священное, какой-либо предмет превращается в нечто иное, не переставая при этом быть *самим собой*, т.е. продолжая оставаться объектом окружающего космического пространства. *Священный* камень остается *камнем*; внешне (точнее, с мирской точки зрения) он ничем не отличается от других камней. Зато для тех, для кого в этом камне проявляется священное, напротив, его непосредственная, данная в

---

[1] Биографию М. Элиаде подробнее см [Handoca 1992], [Handoca 1996], [Сухачев 1998], [Ricketts 2003], [Ricketts 2005].

[2] Иерофания (от греч. ιερός, «священный» + греч. φανός, «светоч, свет») — проявление священного.

ощущениях реальность, преобразуется в реальность сверхъестественную. *Священное* и *мирское* – это два образа бытия в мире, две ситуации существования, принимаемые человеком в ходе истории» [Элиаде 1994, 109]. Сакральное и профанное выступают как два нерасторжимых элемента человеческого бытия, являя собой проявление *unity in diversity*.

Образы иерофаний и знания о священном человек прошлого запечатлевал в символах. «...Символизм, – писал М. Элиаде, – играет значительную роль в религиозной жизни человечества; благодаря символам Мир становится «прозрачным», способным «показать» всевышнее» [Eliade 1965, цит. по НФС 2003, 176]. Элиаде разрабатывает свою теорию ритуала, центральное положение которой гласит: функция ритуала – устранение течения конкретно-исторического («профанного») времени и замена его временем традиции («сакральным временем») [Eliade 1965, цит. по НФС 2003, 176]. М. Элиаде подчеркивал, что ориентация на встречу с сакральным не исчезает с разрушением традиционного мифологического сознания и религиозного уклада жизни.

Элиаде интересовал вопрос о роли алхимии в современном обществе [Eliade 1976], [Eliade 1960]. Алхимия рассматривается им в качестве эзотерического учения, одной из форм иерофаний, духовной техники, в конечном итоге приводящей человека к спасению и освобождению. В них же нам встречается образ андрогина как совершенного человека. Например, в своей работе «Мефистофель и андрогин» Элиаде описывает примеры андрогинов, встречающихся в культурах, не ограничивая исследование географическими и хронологическими рамками [Элиаде 1998 а, 15]. Существо, в котором слиты оба пола, духовно перерожденное, совершенное – вот подлинный андрогин. Для описания андрогина Элиаде использует массу метафор, к примеру, сочетание несочетаемого, coincidentia oppositorum. *Тем самым андрогинность становится лишь одной из сторон проблемы целостности, принципа* unity in diversity**.** *Момент постижения человеком тождества добра и зла, преодоление*

противоположностей, представляет собой выход на сверхличностную позицию, проявление unity in diversity *на личностном уровне.*

Такую же роль «объединителя индивидуального в универсальное», *unity in diversity,* Элиаде приписывает и йогическим практикам. Йога рассматривается им как «духовная переправа» между профанным и сакральным, сотериологическая практика, а йогин – как образ идеального человека [Пахомов 2004, 12]. Йогин, как и шаман, начинает свой путь с того, что соглашается умереть для обыденного мира, с тем чтобы впоследствии «воскреснуть» на ином уровне существования [Элиаде 1998 б, 13].

Unity in diversity манифестирует себя и в характере работ Элиаде. Труды Элиаде – по преимуществу *сравнительно-религиоведческие* исследования, суть которых заключалась в выявлении в «морфологии религии» устойчивых структур религиозного опыта (необходимо уточнить, что термином «религиоведение», *religious studies* и т.п. Элиаде предпочитал не пользоваться, передавая классический немецкий термин *Religionswissenschaft* английским *history of religions*, история религий). О. К. Михельсон пишет об истории религий как о силе, которая с точки зрения Элиаде способна по-новому онтологизировать бытие современного человека, так как исследование традиционных и восточных культур поможет ему лучше понять себя и в конечном итоге выйти из экзистенциального кризиса [Михельсон 2002, 24]. История религии получает у Элиаде, как пишет А. П. Забияко, «своеобразное психотерапевтическое приложение, направленное на восстановление целостности духовной жизни человека» [Забияко 2002, 32].

Завершая краткий экскурс в категориальный состав работ М. Элиаде, следует подчеркнуть, что трактовки мыслителем основных категорий, как и его исторические ретроспекции, нельзя целиком относить к области сугубо академического исследования. И в подобной «вольности»

интерпретаций нам также видится органичное сочетание научного и свободно-повествовательного начал, u*nity in diversity.*

Библиография:

1. Eliade 1976 – Eliade, M. *Occultism, Witchcraft and Cultural Fashions: Essays in Comparative Religions*. – Chicago-London, 1976.
2. Eliade 1960 – Eliade, M. *Myth, Dreams and Misteries*. – New York - London, 1960.
3. Eliade 1965 – Eliade, M. *Rites and Symbols of Initiation*. – New York, 1965.
4. Handoca 1992 – Handoca, *M. Mircea Eliade. Cîteva ipostaze ale personalităţi.* – Bucureşti, 1992.
5. Handoca 1996 – Handoca, M. *Pe urmele lui Mirca Eliade.* – Tîrgu-Mureş, 1996.
6. Ricketts 2003 – Ricketts Mac Linscott. *Former friends and forgotten facts*. – Chicago, Criterion Publishing, 2003.
7. Ricketts 2005 – Ricketts Mac Linscott. *Rădăcinele româneşti ale lui Mircea Eliade*. – Bucureşti 2005.
8. Забияко 2002 – Забияко, А.П. *Сакральное как категория феноменологии религии М. Элиаде* // Религиоведение. 2002. - .№3.
9. Михельсон 2002 – Михельсон, О.К. *История религий и Новый гуманизм М. Элиаде* // Религиоведение. 2002. - № 4.
10. НФС 2003 – Грицанов А.А., Макаров А.И, Пигалев А.И. *Новейший философский словарь.* – М.: Книжный Дом, 2003.
11. Пахомов 2004 – Пахомов, С.В. *Элиаде и йога* // Элиаде, – М. Йога: бессмертие и свобода, – СПб.: Изд-во СПБб. ун-та, 2004.
12. Сухачев 1998 – Сухачев Н.Л.. *Феномен духа и космос Мирчи Элиаде* // Элиаде Мирча. Азиатская алхимия. – М.: Янус-К, 1998.
13. Элиаде 1987 – Элиаде, М. *Космос и История*. – М., 1987.
14. Элиаде 1994 – Элиаде, М. *Священное и мирское*. – М.: изд-во МГУ, 1994.
15. Элиаде 1998 а – Элиаде, М. *Мефистофель и андрогин*. –

СПб: Алетейя, 1998.
16. Элиаде 1998 б – Элиаде, М. *Йога: бессмертие и свобода*. – Киев, 1998.
17. Элиаде 1998 в – Элиаде, М. *Миф о вечном возвращении*. – СПб., 1998.
18. Элиаде 2000 – Элиаде, М. *Очерки сравнительного религиоведения*. – М., 2000.
19. Элиаде 2002 – Элиаде, М. *Оккультизм, колдовство и моды в культуре.* – К.: «София»; – М.: ИД «Гелиос», 2002.
20. Элиаде 2005 – Элиаде, М. *Аспекты мифа.* – М.: Академический проект, 2005.

THE PHILOSOPHY OF LANGUAGE EDUCATION IN THE MODERN SOCIETY WORLD

Conf. univ. lect. sup. Popuşoi Natalia,
Institutul International de Management "IMI NOVA"

Language reflects and implicit contract, a contract between the speaker and the listener based on the recognition that they are using sounds in such a way that they ring the same bell, that they evoke the same meaning in both of them. When speaking, a person not only takes a goodwill and competence of the listener for granted, but also trusts in the value of the languages he is competent in – both in its spoken or written form – in so far as it expresses his capacity to relate to other people. For the Europe to become a dynamic region with greater social cohesion, it is absolutely essential for our citizens to have greater opportunity to work together and meet across borders. In all the areas, language skills play a crucial role. Greater mobility among students and researchers is not possible without good language skills. Increased mobility between countries will bring home the importance of Europe's richness in languages to those who stay in one place. Rapid developments in the media world and the Internet are also making people in different countries more aware of what's on offer internationally. For such closer contact between people and cultures to become a reality, language skills must be

reinforced throughout the whole population.

An excellent way of making progress in a foreign language is to use it for a purpose, so that the language becomes a tool rather than an end in itself. After all, that is the way we use our own language:

- “early” language learning, at pre-school and primary level;
- learning other subjects through the medium of a foreign language;
- multilingual comprehension (between people speaking different languages);
- the quality of language learning programmers and materials;
- exchange of information.

Learning a language no longer means just sitting at a desk doing grammar exercises. Modern methods can be more fun and more effective. The new programmers have been designed to take account of these different concerns, whether economic, social, cultural, or essentially practical. We can all learn to speak three languages. In many countries, it is quite normal for most people to be able to use three languages. In the European Union, such people are well placed to take full advantage of European citizenship and of the single market. They are better able to move between countries for educational, professional or other reasons. Their linguistic skills are attractive to employers. However that would not be ignoring that true plurilinguals continue to learn languages throughout their lives and it is easier to become plurilingual, if bilingual education starts from an early age. In reality, the one common denominator in achieving these three objectives i.e. diversification, plurilingualism and lifelong learning is essentially a generalized early bilingual education and preferably one which is introduced on a European basis.

Common concerns include the following:

<u>Languages:</u>

Lingua will encourage people of all ages to learn languages, and will encourage improvements in access to language learning opportunities. Leonardo da Vinci includes a language teaching and learning measure.

<u>New technology.</u>

The educational use of computers, CD-ROMs and the Internet will be encouraged in all Socrates actions, particularly Minerva

(which will concentrate on large-scale initiatives), and in all Leonardo da Vinci measures, especially pilot projects.

Dissemination.

To share information and good practice as widely as possible, transnational networks will be supported under all the main actions of Socrates, under a new measure in Leonardo da Vinci and, for Tempus III, through a new category of networking projects.

Among the factors which influence successful learning study are:

- motivation;
- involvement;
- communication;
- commitment;
- realistic evaluation;
- institutionalization.

Motivation - no project can be successful without the motivation of those concerned. There are numbers of well- known theories of motivation which general try to give a simple and usable framework for action. - Maslow's hierarchy of needs, for example. Most of the theories note the crucial function of a feeling of self- worth and achievement in motivating people to act.

Expectancy value theories assume that motivation to perform various tasks is the product of two key factors:

- the individual’s expectancy of success in a given task and the value the individual attaches to success in that task;
- self- worth theory claims that the highest human priority is the need for self acceptance and to maintain a positive face; goal theories propose that human action is spurred by purpose, and for action to take place, goals have to be set and pursued by choice;
- self determination theory, and the accompanying intrinsic vs. extrinsic motivational paradigm, maintains that the desire to be self initiating and self regulating is a prerequisite for any human behavior to be intrinsically rewarding, and therefore the essence of motivated action is a sense of autonomy.

The common thread is that people are motivated by opportunity

to choose, to be autonomous, by the expectancy of success. This means that those managing innovatory projects must make sure that there is consultation, participation and ownership of the project for those involved in them.

"Adding *commitment* to a goal is a crucial step in the motivational process but it is not sufficient in itself to energize action if the goal is not translated into concrete steps the individual needs to take. Thus, a final necessary step in generating a fully operational intention is to develop a manageable action plan which contains the necessary technical details regarding the planned action, namely the action schemata (i. e. concrete behavioral guidelines such as subtasks to implement, and a number of relevant attainment strategies to follow) and the time frame or start condition (i. e. temporal specifications regulating the actual timing of the onset of action, e. g. a concrete time – "I'll get down to it tomorrow" – or a condition – "I'll do it when I have finished this"). Although a plan of action does not have to be completed before initiating an act – it may be (and usually is) finalized while acting – there must be at least a general action plan before one is able to act at all".

Thus, planning and control of the logistics, with overall and subsidiary deadlines, is vital to maintaining executive motivation throughout the life of a project.

<u>Communication</u> – successful implementation of innovation requires a proper communication policy. Case studies of successful implementations 21 show the crucial effect of two factors good communications during the process of implementation and school support for the innovation. It has been shown that implementation is especially difficult in the initial stages where theoretical proposals have to be translated into practice. A lack of clarity about an innovation has been seen as the main reason why many innovatory projects fail.

"The literature abounds with examples of innovation case studies which did not clearly articulate the goals of the innovation, did not specify the means of implementation, and used language outside the teachers' frame of reference". There are numbers of studies of the implementation of curriculum change where teachers believe they are following new "communicative" principles, but in fact have changed

their teaching practices only superficially. This has been defined as "false clarity" and contrasted with "painful unclarity" where an innovation is rejected because teachers are completely unclear about either the principles or the desired outcomes.

In the evaluation of a Greek project implementing a new communicative curriculum, it was found that although teachers thought they were applying a new curriculum – and administrators thought the innovation was successful – in fact they tended to find ways of reproducing a more grammar- based teaching with imported exercises.

In a study of innovations in Scottish secondary schools, Brown and McIntyre 24 state: "where planners have not made their interpretations explicit and have not developed their concepts there is a danger that either teachers will have no idea what was intended and ignore some aspects of the innovation, or they may misunderstand their intentions and react with disfavor.... explicit detailed descriptions are not enough; the curriculum planners must further negotiate the meanings ensuring that teachers both attend to and understand them".

Those planning innovation need to formulate a clear communications policy, which includes:

- regular meetings to discuss progress and identify practical problems;
- open feedback channels between those managing and those implementing an innovation;
- ways of modifying the original proposals to take into account the feedback provided by users.

Realistic evaluation – evaluation should be an integral part of any innovatory project and should be part of the initial planning. It is important to decide the purposes of evaluation:

- is it to be a judgment of the success of the project, after its completion and to lead to decisions on whether to continue or abandon the innovation?
- or is it to be process- oriented and feed into the decision-making and implementation of the new ideas all throughout the life of the innovation?

It should not be expected that even an evaluation of a project

carried out by "outsiders" would provide completely objective assessments of innovation. Those who commission the evaluation and those who carry it out are influenced by the environment as much as those doing an innovation – by the realities of policy making, budgets, by changing priorities. Nevertheless a realistic framework for evaluation, formulated at the outset of the project contributes to clarity of purpose and realism in both aims and assessment.

The distinction between quantitative evaluation and qualitative assessment is important; recent developments in project assessment have emphasized the change from a concentration on measurable outcomes to a more descriptive approach designed to feed into the development process and to provide information that used to take decisions all along the change process. For this to happen, evaluation and assessment need to take account of all the stakeholders in the change process – administrators, teachers and learners – so that evaluation is action- oriented rather than judgmental. "We find a greater democratization in evaluation and the more active involvement of many of those who are affected by the innovation being evaluated".

Institutionalization. The final step in the process of studying is institutionalization (or adoption) when a new idea becomes part of normal practice. In a language education context, this can happen at different levels:

- changes in programmers – curricula, syllabi or materials;
- changes in teacher and learner behavior – new approaches to learning, new methodology and activities;
- logistic changes – new timetables, reorganization of where learning takes place, use of new resources and media;
- changes in beliefs and principles – profound changes in the educational paradigm.

Language competence forms a core prerequisite for the young generation to communicate in the international scientific community and to meet personal and professional demands in an increasingly global society and economy. We must become more internationally minded and learn other languages. Only science and research of the highest standard can secure nation's future. We are aiming for a society in which foreign language skills are no longer the preserve of

an educational elite, but where everyone can speak their own mother tongue plus at least two other European Union languages. At the outset to this study I emphasized its preparatory nature. I have tried to raise issues and clarify them and to propose possible lines of development rather than solutions. The importance of innovatory processes and their management became more and more evident during the writing of the study. Successful innovation needs above all the long- term commitment of the people concerned and this cannot be achieved without the participation of the people involved at all levels from policy makers to administrators to teachers and learners. This commitment is gained through clarity of vision and communication of this. It is maintained through flexibility, readiness to listen and change in the light of the concerns of those involved. Effective implementation usually involves the manipulation of organizational variables - which often affects the whole of an educational system. Change is never purely administrative and neutral and organizational change engages people's feelings. “The best thing we can do is help ourselves and others manage the unsettling emotions from change”.

Language policies for a multilingual and multicultural Europe – new and broader definitions of objectives to enhance communication and intercultural understanding at all levels of language learning. Behind the specifics of each language, there are certain *characteristic*s which remain constant and which apply to all:

- a common morphology of the human body, whereby there is the same universal needs for
- expression related to space using prepositions, adverbs, verbs of position and motion, although how we form these expressions grammatically varies from language to language.
- the same fundamental human interactions: giving, exchange, alliance, war, love and sharing
- are common to all cultures although they are dealt with in different ways.
- the same deep logic-semantic structures, which explain for example how the world’s so- called primitive people, could quickly learn how to use new tools or techniques and deal with abstract knowledge when faced with it.

- Studies of bi- lingual school initiatives have shown how effective they can be, but important issues regarding the effectiveness of subject teaching and the training of subject teachers remain to be resolved. It will take determination at national policy levels. Exchange programmers do not automatically enhance intercultural understanding and development of the approaches integrating ethnographic methods of enquiry, even for young learners may be worth exploring seriously.

Bilingualism and plurilingualism in the world with specific reference to small states in Europe, where plurilingualism is regarded as a choice and indeed a necessity in order for them to open up to the outside. Plurilingualism also allows people the privilege of becoming totally integrated in a dynamic and constantly changing world.

Bibliography:

1. Conference 'Multilingualism and new learning Environments' Freie Universitat Berlin, 28-30 June 2001 (European Year of Languages 2001)
2. TACIS Annual Report 1994-2001, From the European Commission, Brussels.
3. UNDP ,National Human Development Report', Republic of Moldova-1998
4. Buletinul Centrului de Informare si Documentare al Consiliului Europei in Moldova. Nr.1-2 Chisinau 2001
5. The case of intercultural education (Antonio Perrotti) (1994), ISBN 92-871-2326-8
6. Convention of Human Rights and Biomedicine (ETS No. 164) (1997), ISBN 92-871-3223-2
7. Council of Europe cooperation and assistance programmes in the media field DH-MM (98) 5 (1998)
8. European Charter for Regional of Minority Languages (ETS No.148) 1993, ISBN 92-871-2210-5
9. European Cultural Convention (ETS No.18) 1982, ISBN 92-871-0074-8
10. Bulletin on the Berne Convention (twice a year, bilingual,

English France)
11. Human Rights in Everyday Living (brochure)
12. Recent demographic development in Europe (1997), ISBN 92-871-3421-9
13. Bulgaru Mircea, 1996, Dreptul de a manca (desponibilitati mondiale si realitati romanesti). Copiright, Editura Economeca, Bucuresti
14. Lester R. Brown (coordinator). 1996, Problemele globale ale omenirii. Starea lumii. Editura Tehnica, Bucuresti
15. Zabulica Valeriu. 1990, Calitatea alimentatiei si caile pentru imbunatacirea ei, Chisinau
16. Zamfir Elena, Zamfur Catalin (Coordinatori). 1995, Politici Sociale. Romania in contex european, Ed. Alternative, Bucuresti
17. 1997, Drepturile Omului, Culegere de Tratate Internationale, Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului din Republica Moldova, Chisinau
18. Managing Evaluation and Innovation in Language Teaching - Rea Dickins & Germaine, Longman 1998 Evaluating Second Language Education - ed Alderson & Beretta - Cambridge University Press 1992
19. Successful school improvement - Michael Fullan, Heinemann 1992
20. http://www.coe.fr/cm
21. http://stars.coe.fr
22. http://www.coe.fr/cplre
23. http://www.coe.fr/fr act-fr/fcoophtm
24. http://www.dhdirh.coe.fr
25. http://www.dhcour.coe.fr
26. http://www.dhcommhr.coe.fr

IMPLEMENTAREA ŞI CERTIFICAREA SISTEMULUI DE MANAGEMENT AL CALITĂȚII (SMC): ESTE OARE O NECESITATE?

Tatiana Dorogan, colaborator ASEM

Comment on doit gérer compétent et correct avec la qualité? Pas avec le produit non-conforme, mais avec le risque de son apparition? Pas avec les coûts de la ferraille, mais avec leur prévention? Pas à calculer les pertes mais les dépenses prévues? Comment obtenir un travail organisé et cohérent dans l'entreprise? La réponse à toutes ces questions, nous peut offrir le Système de Gestion de la Qualité, élaboré et implémenté dans l'organisation de gestion actuel. Maintenant le Système de Gestion de la Qualité n'est pas un caprice de la mode mais une nécessité reconnue, un nouvel outil de gestion de l'organisation moderne dans les mains de chef compétent et cet outil est objectivement nécessaire.

Până nu demult, pentru ca organizațiile să se mențină pe piață şi să dovedească partenerilor fiabilitatea sa, era de ajuns de a obține permisiunea statului pentru activitatea desfăşurată – adică, autorizația. Şi ca urmare, cea mai mare parte a responsabilității îi revenea statului. Dacă statului îi convenea activitatea organizației, de îmbunătățirea calității atât a produselor, cât şi a serviciilor nici nu se ridica întrebarea. Acum, acest lucru nu este.

În lumea contemporană, cea mai importantă condiție de prosperitate şi dezvoltare este utilizarea unor abordări inovatoare în planificarea şi implementarea activității sale.

Deci, ce trebuie să facă organizația, care doreşte să demonstreze potențialilor clienți solvabilitatea sa (că cerințele lor pot fi satisfăcute şi că produsele sale sunt de calitate)? Cum să fie pregătită de o concurență, eventual, intensă cu alți producători, care pot să apară pe piață? Cum, în afară de aceasta, să asigure gestionarea organizației, ca, nefiind sustrasă de lucruri mărunte, să se ocupe de tactică şi strategie, şi nu de corectarea greşelilor şi înlăturarea neajunsurilor?

Răspunsul este: **să implementeze şi să certifice SMC!**

Cu toate acestea ar trebui să se țină seama de faptul că SMC este un instrument foarte puternic. Anume puterea lui poate să-l transforme şi într-o sabie cu două tăişuri. Decizia despre elaborarea

SMC este o decizie strategică. Şi dacă în luarea acestei decizii SMC este doar un motiv pentru obținerea certificatului, mai bine să nu luăm aşa decizie. Sistemul elaborat formal în mod inevitabil va degrada cu timpul, şi nu numai că nu va aduce folos, ci şi va cauza daune, în primul rând, din cauza dezamăgirii personalului.

De ce este necesar ca o organizație să obțină „certificarea SMC”?

Pe o piață puternic concurențială micile diferențe sunt cele care pot să determine succesul organizației. Prin certificare se confirma că în organizație există un sistem de management al calității conform ISO 9001:2008 (se confirmă orientarea organizației în direcția „calității”). „Certificatul ISO 9001” furnizează încredere terților în organizație, dar nu o poate susține în timp. Cu alte cuvinte, „certificatul” poate „să-ți deschidă uşa”, dar „nu te ține înăuntru”.

Avantaje, obținute de organizația, **la implementarea şi certificarea SMC:**

- Activitățile sunt gestionate eficace (există o formă de planificare, organizare, antrenare, urmărire, control şi evaluare a activității care dau încredere că sunt atinse obiectivele stabilite);
- Gestionarea sistematică a personalului, definire clară a responsabilităților şi autorităților, rolului/importanței proprii şi a celorlalți;
- Pentru terți (clienți, furnizori, parteneri etc.) dă încredere ca ceea ce declară organizația se respectă cu strictețe;
- Creşterea gradului de satisfacție a clienților;
- Îmbunătățirea relațiilor cu furnizorii;
- Îmbunătățirea procesului de evaluare şi selectare a furnizorilor;
- Creşterea capacității intelectuale a organizației.
- Optimizarea de utilizare a resurselor, creşterea productivității.
- Îmbunătățirea competitivității produselor şi serviciilor.
- Creşterea eficienței producției;
- Extinderea piețelor de desfacere;
- Acceptarea şi recunoaşterea pe plan internațional;
- Avantaje de participare la licitații;

- Simplificarea procesului de acreditare;
- Creşterea atractivităţii investiţionale a organizaţiei;
- Procedură simplificată de asigurare şi de obţinere a creditelor;
- Îmbunătăţirea procesului de documentare a acţiunilor importante;
- Reducerea costurilor de producţie şi creşterea profitului;
- Dezvoltarea imaginii organizaţiei;
- Îmbunătăţirea culturii organizaţionale a organizaţiei;
- Păstrarea şi îmbunătăţirea cunoştinţelor obţinute şi a oricărei alte informaţii (tehnologii, cerinţe faţă de calitatea procesului de muncă), importante pentru organizaţie;
- Îmbunătăţirea continuă a activităţii organizaţiei (inclusiv prin colectarea de propuneri, sugestii de la angajaţi şi implicarea acestora);

Cele mai frecvente **mituri** privind certificarea SMC:

1. **Fals**: *Bunurile sau serviciile se consideră calitative, dacă ele corespund cu cerinţele standardului.*

Adevărat: *Calitatea bunurilor sau serviciilor se determină după gradul de satisfacţie a nevoilor consumatorilor.*

2. **Fals**: *Managementul Calităţii reprezintă doar controlul şi corectarea produsului neconform.*

Adevărat: *Managementul Calităţii include mult mai mult decât doar controlul şi corectarea produsului neconform.* Acesta include toate activităţile care vizează planificarea, realizarea/furnizarea, monitorizarea, controlul, analiza şi îmbunătăţirea calităţii produselor şi serviciilor, produse de întreprindere.

3. **Fals**: *Managementul calităţii se limitează cu activitatea Departamentului de Management al Calităţii.*

Adevărat: *Managementul calităţii este o activitate comună a organizaţiei, în care este implicat întreg personal, fiecăruia revenind un rol special în acesta.*

Notă: Specialiştii au observat că, în procesul implementării SMC la organizaţie, până la 80% din efortul organizaţiei şi echipei de implementare a sistemului se foloseşte pentru motivarea personalului. A convinge angajaţii să lucreze conform unei modalităţi noi – nu este o sarcină uşoară, dar odată ce aceştia percep ideile propuse, ei devin

aliații managementului şi acordă ajutor/sprijin.

4. **Fals**: *Procesul de abordare este doar o modalitate de descriere a activității organizației.*

Adevărat: *Procesul de abordare nu este doar un mod de a descrie activitatea organizației, dar, de asemenea, şi un instrument foarte eficient de gestionare, utilizat pe scară largă în managementul calității*.

5. **Fals**: *Sistemul de management al calității reprezintă un teanc de documente inutile.*

Adevărat: *Sistemul de management al calității include documentarea, ca o modalitate de realizare deplină a principiilor managementului calității în activitatea organizației*.

Trebuie menționat faptul că, pentru funcționarea eficientă a SMC este importantă existența nu atât a documentelor, cât a transparenței şi conceperii/interpretării unice de către toți angajații a proceselor şi regulamentelor organizației. În plus, documentele sunt destinate pentru a lucra cu ele, adică ele nu ar trebui să fie „maculatură”, ci să fie actualizate în conformitate cu noile obiective şi nevoi.

6. **Fals**: *ISO 9000 este un „standard de produs”.*

Adevărat: *ISO 9000 reprezintă o serie de standarde, utilizate pentru sistemele de management al calității, şi nu pentru produs*.

7. **Fals**: *Certificarea ISO 9000 este obligatorie*.

Adevărat: *Certificarea ISO 9000 este la libera alegere a oricărei organizații*.

8. **Fals**: *Implementarea SMC presupune certificarea obligatorie a acestuia conform ISO 9001*.

Adevărat: *Implementarea SMC nu presupune în mod necesar certificarea acestuia conform ISO 9001*.

De obicei, conceptul SMC este adesea confundat cu conceptul de certificare conform standardului ISO 9000. Acest lucru este incorect şi, pur şi simplu, nu este adevărat.

SMC este parte componentă a sistemului de gestionare în interiorul firmei. El permite controlul şi coordonarea proceselor de planificare, asigurare şi îmbunătățire a calității. Motivul principal pentru implementarea SMC este dorința de a îmbunătăți eficiența operațională şi de a obține îmbunătățirea calității produsului.

Certificarea SMC – acțiunea, îndreptată spre exteriorul

organizației. Aceasta are rolul să demonstreze capacitatea organizației de a asigura şi îmbunătăți continuu calitatea.

Nu trebuie să se aştepte până când întregul sistem este constituit pentru a-l putea pune în funcțiune, este indicat să se introducă treptat, astfel încât să se implice personalul. Implementând sistemul de management al calității, se descoperă punctele forte şi slabe ale organizației.

Satisfacțiile obținute din „Certificare SMC” nu ar trebui să se rezume la faptul că pot să prezint terților un document (certificatul) care atestă că am în organizație un sistem de management al calității conform ISO 9001. **O deosebită satisfacție apare atunci când în propria organizație este un mod de lucru caracterizat prin eficiență şi eficacitate (sunt stabilite şi atinse obiectivele în mod consecvent şi cu maximum de rentabilitate), atunci când întreg personalul înțelege şi aplică managementul calității (managementul satisfacției oferite).**

În concluzie, implementarea sistemului de management al calității a devenit o necesitate şi de la an la an tot mai multe organizații/firme îşi certifică sistemul de management al calității. Odată certificat, sistemul calității trebuie menținut şi îmbunătățit permanent.

Bibliografie:

1. SR EN ISO 9001:2008
2. http://www.premier-management.ro
3. Спевак М.В. *Сертификат системы качества: как показатель успешности компании*. (статья). Журнал «Строительная техника и технологии» №3/2007.
4. Овсянко А.Д. *Менеджмент качества: разрушая стереотипы* (статья). Журнал «Сухие строительные смеси и новые технологии в строительстве» №1, 2003 г.

Corector: Valentina Solovei
Corector l. rusă: Natalia Ivanov
Operator: Tatiana Vais, Natalia Ivanov
Redactor tehnic: Feofan Belicov

Semnat pentru tipar 17.02.10
Coli editoriale 16,07. Coli de autor 14,2.
Coli de tipar 17,25. Tirajul ex.50.

Tipografia Departamentului Editorial-Poligrafic al ASEM
Chişinău – 2005, str. Mitropolit G. Bănulescu-Bodoni 59,
tel. 402-986